

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Д. М. ГЛАДКИХ

**БАНКІВСЬКА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В
УМОВАХ РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ
(трансформації банківських операцій)**

Монографія

Київ – 2019

УДК 336.71'717'242 : 316.422(477)
Г 52

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного інституту стратегічних досліджень
(протокол № 3 від 19 квітня 2019 р.)*

Рецензенти:

Васильців Т. Г., доктор економічних наук, професор, в. о. завідувача відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,

Собкевич О. В., доктор економічних наук, професор, завідувач відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень,

Шаров О. М., доктор економічних наук, професор, завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень,

Юрків Н. Я., доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України, головний науковий співробітник відділу фінансової політики Національного інституту стратегічних досліджень.

Гладких Д. М.

Банківська безпека держави в умовах розвитку інформаційної економіки (трансформації банківських операцій): монографія.
К.: НУОУ, 2019. - 393 с.

ISBN 978-966-554-308-4

У монографії досліджено проблему забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки з урахуванням загроз та можливостей її зміцнення, пов'язаних із розвитком інфраструктури безготівкових розрахунків, ринку криптовалют та електронних кредитних платформ на підставі розвитку концептуальних та прикладних компонентів. Визначено роль та місце банківської системи України у реалізації національних економічних інтересів з урахуванням активного розвитку інформаційної економіки. Проаналізовані ризики та можливості розвитку банківської системи України в умовах становлення інформаційної економіки, що обумовлює трансформацію «традиційних» банківських операцій у цифровий та мережевий формат. Обґрунтовано основні напрями розвитку нових видів безготівкових розрахунків, шляхи убезпечення банківської системи України внаслідок інституалізації ринку криптовалют та визначено перспективи законодавчого регулювання діяльності електронних кредитних платформ в контексті забезпечення банківської безпеки України.

Для працівників органів державного управління, науковців, фахівців з питань економічної безпеки та банківської діяльності, викладачів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 336.71'717'242 : 316.422(477)
Г 52

ISBN 978-966-554-308-4

© Гладких Д. М., 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ	13
1.1. Банківська система України як складова національної та світової економіки	13
1.2. Теоретичне підґрунтя визначення змісту та характеристик інформаційної економіки	41
1.3. Ризики та можливості розвитку банківської системи України в умовах становлення інформаційної економіки	62
1.4. Теоретичні передумови формування механізму забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки	83
Висновки до розділу 1	111
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	119
2.1. Передумови електронізації грошового обігу в Україні з використанням позитивного досвіду інших країн	119
2.2. Ключові елементи платіжної інфраструктури в Україні як об'єкт забезпечення фінансової безпеки держави.....	133
2.3. Безпекові аспекти забезпечення захисту платіжної інфраструктури України від шахрайських дій та несанкціонованого втручання	155
Висновки до розділу 2	168
РОЗДІЛ 3. РИЗИКИ БАНКІВСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПОШИРЕННЯ ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИПТОВАЛЮТ	173
3.1. Передумови виникнення та тенденції поширення криптовалют у	

світі та в Україні	173
3.2. Міжнародний досвід регулювання ринку криптовалют	184
3.3. Криміналізація ринку криптовалют як загроза фінансовій безпеці особи, суб'єктів господарювання та держави	200
Висновки до розділу 3	213
РОЗДІЛ 4. ЕЛЕКТРОННІ КРЕДИТНІ ПЛАТФОРМИ ЯК ВИКЛИК «КЛАСИЧНИЙ» ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	216
4.1. Передумови виникнення електронних кредитних платформ та проблеми їх взаємодії з банками в світі та Україні	216
4.2. Особливості розвитку електронних кредитних платформ у різних країнах	225
4.3. Проблеми та шляхи розвитку електронних кредитних платформ в Україні та особливості їх взаємодії з банками	235
Висновки до розділу 4	244
РОЗДІЛ 5. БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	246
5.1. Концептуальні засади забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки	246
5.2. Напрями розвитку нових видів безготівкових розрахунків в контексті забезпечення банківської безпеки України	255
5.3. Шляхи убезпечення банківської системи України внаслідок інституалізації ринку криптовалют та його законодавчого врегулювання...	277
5.4. Перспективи законодавчого регулювання діяльності електронних кредитних платформ в Україні	294
Висновки до розділу 5.....	305
ВИСНОВКИ.....	311
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	322
ДОДАТКИ	387

ВСТУП

Банківська система підтримує безперервне функціонування економіки країни, обслуговуючи готівкові та безготівкові грошові розрахунки, здійснюючи зберігання коштів юридичних і фізичних осіб, їхнє забезпечення кредитними ресурсами, експортно-імпорتنі, валютообмінні та багато інших видів операцій. Водночас банківська система є складовою економічної системи держави, оскільки банки і кредитні установи не лише обмежуються акумуляцією і розподілом коштів підприємств, організацій, а й сприяють накопиченню капіталу, активно втручаються в усі сфери економіки. Банки органічно вплетені у загальний механізм регулювання господарського життя, тісно взаємодіють із бюджетом і податковою системою, системою ціноутворення, з політикою цін і прибутків, з умовами зовнішньоекономічної діяльності. Банківська система взаємодіє з економікою, активно впливає на соціальну сферу, що проявляється в накопиченні коштів населення і підприємств, сприяючи зростанню рівня життя. Для банківської діяльності характерний високий ступінь ризику, і банки працюють в умовах постійної чи підвищеної загрози втрати грошей та банкрутства. Тому боротьба з ризиками є важливим завданням усієї банківської системи, а забезпечення банківської безпеки стає наріжним каменем механізму забезпечення фінансової безпеки держави.

«Традиційні» проблеми у банківській системі, пов'язані з дефіцитом ресурсів для кредитування, незадовільною якістю обслуговування кредитного портфелю, низькою капіталізацією банківської системи тощо загострюються внаслідок швидкого розвитку інформаційної економіки, що докорінно змінює платіжний ландшафт цілих країн та ставить під загрозу існування банківської системи як такої у звичному нам розумінні.

Об'єктивно складна для банків ситуація загострюється тією обставиною, що перехід економіки на цифрові рейки здійснюється надзвичайно швидкими темпами, практично не залишаючи банкам вибору. Ті

установи, що бажають залишитись на ринку, мають оперативно адаптуватись до принципово нової реальності. Таким чином, банки змушені інтегруватись у цифрову екосистему, що включає в себе поступову відмову від готівкових транзакцій, розвиток нових видів платежів та переказів, впровадження мобільних додатків, безконтактних платежів, онлайн-кредитування, електронних грошей, використання штучного інтелекту тощо.

Під впливом цих процесів у світі відбувається поступове синергетичне об'єднання «класичних» банків та fintech-компаній, адже лише таке об'єднання у перспективі може задовольнити зростаючі вимоги та потреби клієнтів, що швидко змінюються та трансформуються.

Загалом ці обставини актуалізували практичну проблему необхідності реформування банківської системи України з метою забезпечення її фінансової стійкості з урахуванням вимог банківської безпеки держави.

Банківська система як ключовий елемент національної економіки є об'єктом дослідження С. Аржевітіна, Г. Асхауера, О. Барановського, Т. Болгар, І. Бураковського, Ч. Валена, О. Вовчак, Т. Гаврілескі, А. Гриценка, Б. Данилишина, О. Дзюблюка, А. Дробязка, М. Єромошенка, Т. Єфіменко, О. Заруцької, В. Заутера, М. Зверякова, О. Кириченка, В. Коваленко, В. Козюка, В. Корнеєва, А. Крисоватого, О. Любіча, І. Лютого, Т. Майорової, В. Міщенко, С. Міщенко, Р. Михайлюк, А. Мороза, С. Мочерного, С. Науменкової, В. Опаріна, Л. Примостки, П. Роуза, М. Савлука, Т. Смовженко, О. Сергєєвої, А. Сомик, В. Федосова, Н. Шульги, С. Яременка та багатьох інших вітчизняних та іноземних фахівців.

Проблеми економічної безпеки держави, пов'язані з різними галузями економіки, зокрема, з банківською системою, досліджують у свої працях, зокрема, такі українські та зарубіжні фахівці, як Я. Базилюк, О. Барановський, В. Бегма, І. Бінько, Т. Блудова, В. Бойко, З. Варналій, Т. Васильців, З. Васильченко, А. Вінніков, О. Власюк, О. Вовчак, В. Волошин, І. Воробйова, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Герасимов, В. Горбулін, О. Гриценко, Р. Гриценко, Б. Губський, С. Давиденко, А. Єпіфанов, М.

Єрмошенко, М. Зубок, Я. Жаліло, О. Жихор, В. Загарій, Н. Зачосова, М. Ілляш, О. Іляш, С. Ільясов, О. Кириченко, О. Клеков, С. Ключка, О. Коваль, Г. Козаченко, В. Краліч, В. Ліпкан, Н. Лоханова, Р. Лупак, О. Ляшенко, А. Мазаракі, С. Макуха, С. Марова, В. Мартинюк, Х. Мачовські, С. Мельник, І. Медведєва, І. Мігус, А. Мокій, В. Мунтіян, С. Мурдоч, К. Наумік-Гладка, О. Новікова, Д. Олійник, С. Онищенко, А. Осепек, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Петрушевська, О. Підхомний, М. Погосова, Н. Прокопенко, Н. Реверчук, О. Резнік, Н. Різник, О. Собкевич, В. Соловійов, З. Сороківська, О. Суходоля, А. Сухоруков, К. Тагірбеков, М. Флейчук, В. Франчук, Ю. Харазішвілі, Н. Цікановська, Л. Шевченко, В. Шемаєв, Л. Шемаєва, В. Шлемко, О. Штаєр, Н. Юрків.

Проблеми розвитку інформаційної економіки досліджуються, зокрема, в роботах наступних науковців: М. Алексеєнка, В. Воронкової, А. Гальчинського, В. Геєця, М. Данилович-Кропивницької, О. Данильяна, О. Дзьобаня, Ш. Єгіазаряна, М. Єрмошенка, О. Зозульова, С. Ілляшенка, М. Кастельса, Т. Ковальчука, Г. Купавіна, Б. Кінга, О. Куценка, Р. Ліпсі, М. Лукашевича, В. Лук'янця, І. Малика, Ф. Махлупа, Н. Меджибовської, О. Михайловської, Т. Месенбурга, Д. Олійник, С. Пирожкова, М. Пората, В. Рокочої, Е. Тоффлера, Н. Хамітова та інших.

Серед робіт фахівців, що зробили вагомий внесок у дослідження функціонування банківської системи в умовах стрімкого розвитку інформаційної економіки, слід, зокрема, відзначити праці М. Асонової, Т. Болгар, О. Власюка, В. Громковського, А. Дикої, Е. Естебеда, Т. Желюка, О. Заруцької, Б. Івасіва, С. Кавуна, І. Карчевої, Д. Кочергіна, В. Кравця, О. Крухмаль, Л. Ляміна, О. Марченко, Н. Меджибовської, В. Міщенко, А. Новицького, Н. Пантелєєвої, Ю. Петрушенко, І. Привалової, М. Савлука, П. Сенища, К. Скіннера, Г. Содерберга, Д. Спаза, О. Шарова, Дж. Таруда.

Натомість проблематика функціонування банківської системи в умовах стрімкого розвитку інформаційної економіки наразі досліджена лише фрагментарно. Недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з

виникненням нових ризиків та можливостей розвитку банківської системи України в умовах розвитку інформаційної економіки, трансформацією «традиційних» банківських операцій, електронізацією грошового обігу, розвитком нових видів безготівкових розрахунків, поширенням криптовалют, розвитком електронних кредитних платформ, що обумовлюють розвиток відповідної платіжної інфраструктури та вимагають законодавчого забезпечення цифрової трансформації «традиційних» банківських операцій.

Зазначені аспекти вимагають нагального врахування та вирішення. Це дозволяє говорити про наукову та практичну доцільність постановки й вирішення актуальної *наукової проблеми* – розробки концептуальних, методологічних, інструментальних, прикладних компонентів забезпечення розвитку банківської системи країни в умовах розвитку інформаційної економіки з урахуванням загроз та можливостей зміцнення банківської безпеки держави.

Найменш дослідженим аспектом вирішення цієї проблеми є трансформації банківських операцій, що відбуваються під впливом розвитку інформаційної економіки, зокрема: модернізація безготівкових розрахунків, поширення операцій з криптовалютами та онлайн-кредитування за допомогою електронних кредитних платформ.

Метою монографії є теоретичне обґрунтування впливу процесів розвитку інформаційної економіки на банківську безпеку держави та визначення проблем, пріоритетів та практичних рекомендацій щодо здійснення державного регулювання трансформацій банківських операцій, що відбувається під впливом розвитку інформаційної економіки в Україні.

Об'єкт дослідження монографії – процеси трансформації банківських операцій, що здійснює банківська система України в умовах переходу від індустріальної до інформаційної економіки в контексті їх впливу на банківську безпеку держави.

Предмет дослідження – теоретичні засади та пріоритети банківської безпеки України в умовах трансформації банківських операцій під впливом розвитку інформаційної економіки.

У першому розділі монографії **«Теоретичні аспекти дослідження банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки»** розглянуті основні аспекти функціонування банківської системи України як складової національної та світової економіки; теоретичні засади змісту та основних характеристик інформаційної економіки; основні ризики та можливості розвитку банківської системи України в умовах розвитку інформаційної економіки; теоретичні передумови формування механізму забезпечення банківської безпеки в умовах розвитку інформаційної економіки.

Другий розділ **«Розвиток безготівкових розрахунків як ключовий напрям модернізації банківської системи України»** присвячено дослідженню ключових передумов електронізації грошового обігу в Україні з урахуванням позитивного досвіду інших країн. Розглянуто основні елементи платіжної інфраструктури в Україні як об'єкт забезпечення фінансової безпеки держави та безпекові аспекти забезпечення захисту платіжної інфраструктури України від шахрайських дій та несанкціонованого втручання.

У третьому розділі монографії **«Ризики банківській безпеці та міжнародний досвід реагування на поширення та легалізацію криптовалют»** визначено передумови виникнення криптовалют та проаналізовано основні тенденції їх поширення у світі та в Україні; висвітлено позитивні та негативні результати міжнародного досвіду регулювання ринку криптовалют в контексті їх використання в Україні; встановлено проблеми криміналізації ринку криптовалют як загрози фінансовій безпеці на рівні особи, суб'єктів господарювання та держави в цілому.

Четвертий розділ монографії **«Електронні кредитні платформи як виклик «класичній» діяльності банків»** присвячено дослідженню передумов виникнення електронних кредитних платформ та основних проблем їх взаємодії з банками в світі та Україні; визначенню особливостей розвитку електронних кредитних платформ у різних країнах з позиції ідентифікації ключових проблем та шляхів розвитку електронних кредитних платформ, а також визначення напрямів їх взаємодії з банками в Україні

У п'ятому розділі монографії **«Безпекові аспекти модернізації банківської системи України в умовах інформатизації суспільства»** розроблено концептуальні засади забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки; запропоновано науково-практичні рекомендації щодо визначення ключових напрямів розвитку нових видів безготівкових розрахунків, основних шляхів розвитку ринку криптовалют в Україні, законодавчого регулювання діяльності електронних кредитних платформ та можливості використання ними криптовалют а контексті забезпечення банківської безпеки України.

Монографія підготовлена відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного інституту стратегічних досліджень за темами: «Забезпечення фінансової безпеки держави в умовах реформування економіки України» (номер державної реєстрації 0115U003110), «Пріоритети фінансової політики в контексті подолання загроз фінансовій безпеці держави» (номер державної реєстрації 0116U001476), «Пріоритети фінансової безпеки в контексті забезпечення стабілізації соціально-економічного розвитку України» (номер державної реєстрації 0117U004181), «Безпековий вимір фінансової політики забезпечення економічного зростання в Україні» (номер державної реєстрації 0118U003512), «Вектори вдосконалення фінансової політики України в межах реалізації стратегії євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0119U001034).

Забезпечення банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки із врахуванням пропозицій автора дозволить

підвищити її рівень, а також, відповідно, позитивно вплине на фінансову, економічну та національну безпеку України.

Автор висловлює щирі вдячність за сприяння у підготовці монографії керівництву Національного інституту стратегічних досліджень, Заступнику директора НІСД, доктору економічних наук, старшому науковому співробітнику, Заслуженому економісту України Жалілу Ярославу Анатолійовичу. Автор також глибоко завдячує науковому консультанту доктору економічних наук, професору Шемаєвій Людмилі Григорівні за допомогу в процесі проведення дослідження та підготовці рукопису, а також рецензентам – доктору економічних наук, професору Васильціву Тарасу Григоровичу, доктору економічних наук, професору Собкевич Оксані Володимирівні, доктору економічних наук, професору Шарову Олександровичу, доктору економічних наук, професору, Заслуженому економісту України Юрків Надії Ярославівні, співробітникам відділів НІСД: фінансової політики, економічної стратегії та економічної безпеки, секторальної економіки, зовнішньоекономічної політики, соціальної політики, регіональної політики за виявлений інтерес до матеріалу дослідження, допомогу у покращенні структури рукопису монографії, доброзичливі відгуки та змістовні зауваження, що сприяли підвищенню якості монографії та її практичної цінності, а також всім тим, хто сприяв публікації монографії.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПК	Банківська платіжна картка
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВРУ	Верховна Рада України
ДКСУ	Державна казначейська служба України
ДФСУ	Державна фіскальна служба України
ЄК	Європейська Комісія
ЄС	Європейський Союз
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МПС	Міжнародна платіжна система
МСБ	Малий та середній бізнес
МФО	Міжнародні фінансові організації (в іншому контексті – мікрофінансові організації)
НБУ	Національний банк України
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики
ОДБ	Внутрішньобанківська система «Операційний день банку»
ПЗ	Програмне забезпечення
ПФУ	Пенсійний фонд України
СБУ	Служба безпеки України
ФГВФОУ	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України
ФОП	Фізична особа-підприємець

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Банківська система України як складова національної та світової економіки

Банки є головним елементом банківської системи країни. В науковому середовищі при визначенні поняття банку думки фахівців варіюються від його розуміння як, переважно, кредитної установи до визначення банку як фінансового посередника, що пропонує клієнтам (фізичним та юридичним особам) широкий асортимент різноманітних фінансових послуг, пов'язаних із зберіганням коштів, переказами, валютними операціями, продажем золота та інших банківських металів тощо. Зокрема, відомий американський фахівець банківської справи П. Роуз визначає банк як фінансовий інститут, що пропонує широкий перелік послуг з кредитування, зберігання коштів та грошових платежів, та виконує різні фінансові функції для підприємств [1, с. 3-4]. Інший американський фахівець Т. Гаврілескі визначає банк як фінансовий інститут, що здійснює мобілізацію вільних коштів з метою подальшого їх надання позичальникам [2, с. 193]. Німецькі фахівці здебільшого оперують поняттям «банк» як синонімом категорії «кредитна установа» [3, с. 33, 4, с. 7]. Популярним визначенням сутності банку також є дефініція Ю. Коробова, який характеризує банк як інститут кредитної системи, що не має права емісії банкнот [5, с. 68]. А. Мороз визначає банк як установу, що акумулює грошові кошти і заощадження, надає кредити та здійснює грошові розрахунки, облік векселів, емісію грошей та цінних паперів, операції з іноземною валютою та інші функції [6, с. 21]. На думку В. Колесникова, банки – це кредитні організації, які мають виняткове право здійснювати банківські операції, а саме: залучення грошових коштів на депозити фізичних та юридичних осіб, розміщення їх від свого імені на

умовах поверненості, платності та строковості, ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [7, с. 17]. За визначенням С. В. Мочерного, банк – кредитно-фінансова установа, що здійснює фінансове посередництво, залучаючи і нагромаджуючи вільні кошти підприємств, організацій, населення, перерозподіляє їх, надаючи у вигляді кредитів [8, с. 19]. Дефініція, яку пропонує «Сучасний економічний словник», визначає банк як фінансову установу, що акумулює грошові кошти та заощадження, здійснює розрахунки та кредитування, облік векселів, емісію грошових коштів та цінних паперів, операції з банківськими металами, валютою, інші операції [9]. Натомість «Словник банківських термінів» визначає банк як кредитно-фінансову установу, що акумулює тимчасово вільні кошти (вклади), надає їх у строкове користування у вигляді кредитів (позик), є посередником у виплатах і грошових розрахунках між підприємствами, установами та фізичними особами, здійснює грошовий обіг у країні [10, с. 65].

Чинне законодавство України (ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність») визначає банк як юридичну особу, що на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до державного реєстру банків. Статті 47-51 даного Закону визначають наступні основні види діяльності (операції) банків в Україні: відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах (рахунки для фізичних та юридичних осіб у національній та іноземній валюті), та рахунків умовного зберігання (ескроу); залучення у вигляді вкладів (депозитів) грошових коштів та банківських металів від необмеженого кола фізичних і юридичних осіб; розміщення залучених у клієнтів коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик (кредитні операції, операції на ринку цінних паперів від свого імені; надання поручительств та гарантій та інших зобов'язань від третіх осіб, що передбачають їх виконання у грошовій формі; придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за надані послуги чи поставлені товари, що передбачають прийняття на себе

ризик виконання таких вимог та прийняття платежів (факторинг); інвестиції (у т.ч. прями); емісія власних цінних паперів; відкриття та ведення кореспондентських рахунків у НБУ та інших українських та іноземних банках; випуск та розповсюдження лотерей; відповідальне зберігання цінностей або надання в оренду індивідуальних банківських сейфів; інкасація та перевезення коштів та / або валютних цінностей; ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (окрім власних акцій); надання інформаційних та консультаційних послуг щодо банківських та інших видів фінансових послуг. Натомість банкам, серед іншого, забороняється діяльність, пов'язана із матеріальним виробництвом, торгівлею (за винятком реалізації ювілейних, інвестиційних та пам'ятних монет) та страхуванням, окрім здійснення функцій страхового посередника.

Аналіз вищенаведених визначень сутності банку показав, що вони концентрують увагу на його функціях та операціях [11-17], що дає майже вичерпне уявлення про особливості його діяльності.

Проте всі ці визначення приділяють увагу переважно операційній стороні діяльності банківських установ (операції, функції, послуги, продукти тощо), проте не враховують принаймні два важливіші моменти: 1) кінцеву мету діяльності банку, що полягає в отриманні максимального прибутку для своїх власників (акціонерів) шляхом максимізації доходів та мінімізації витрат; 2) стрімкий розвиток інформаційних технологій у фінансовій сфері, що значно розширює «класичну» номенклатуру банківських функцій та операцій (кредити, депозити, розрахунки, валютні операції тощо) за рахунок впровадження у банках або за допомогою банківської інфраструктури принципово нових продуктів: Інтернет-банкінг, мобільні сервіси, електронні гроші, алгоритмічна торгівля, високочастотна торгівля, Big data, блокчейн, криптовалюти, електронні кредитні платформи, нові види електронних переказів та розрахунків тощо.

В Україні банки слугують ключовою складовою фінансової системи і є основою особливої категорії підприємств, що мають назву «фінансові

посередники». Історично склалось, що в Україні банки займають домінуючу позицію серед інших фінансових посередників та здійснюють левову частку фінансових операцій в країні.

Виходячи з цього, слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку інформаційної економіки, сутність такого явища як банківська діяльність буде змінюватися, а тому зміст поняття банку потребуватиме уточнення. З урахуванням цього, пропонується наступне визначення цього поняття: банк – це юридична особа-фінансовий посередник, що здійснює безпосередній (контактний) або дистанційний (безконтактний) продаж клієнтам (іншим юридичним і фізичним особам) усіх не заборонених чинним законодавством фінансових продуктів і послуг, інші легальні операції з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників (акціонерів), та підлягає всебічному нагляду та контролю з боку Центрального банку країни.

Таке визначення поняття банку акцентує свою увагу: *по-перше* – на сутності, суб'єкті та головній меті банківської діяльності, без детального опису видів операційної діяльності; *по-друге* – розширює «класичну» номенклатуру банківських функцій в умовах розвитку інформаційної економіки, *по-третє* – висвітлює роль нагляду та контролю банківської діяльності з боку регулятора.

Сукупність банків у країні формує її банківську систему. Банківська система є однією з найважливіших та невід'ємних структур ринкової економіки та є сукупністю різних за спеціалізацією та організаційно-правовою формою установ (фінансових посередників), які працюють у певний проміжок часу в межах єдиної фінансової системи та спільного грошово-кредитного механізму [18, с. 26]. Згідно з іншим визначенням [19, с. 9], банківська система – чітко структурована, законодавчо визначена та субординована сукупність фінансових посередників, що здійснюють специфічну банківську діяльність на професійній основі та функціонально пов'язані в межах самостійної структури.

Перші елементи банківської системи на території сучасної України виникли у 1781-1782 рр., коли у Харкові, Києві, Херсоні та Ніжині були відкриті відділення Російського асигнаційного банку. На початку ХХ ст. банківська система Російської імперії в Україні складалась із трьох контор та 19 філій Державного банку, 38 міських суспільних банків, 148 селянських банків, 112 казначейств, 66 позичкових кас, 26 товариств взаємного кредиту. Після проголошення незалежності УНР одним із перших кроків нового уряду в економічній сфері було введення в обіг нових національних грошей (з січня 1918 р. – карбованців, дещо пізніше – гривень) [20].

Банківська система країни за часів СРСР складалася всього з декількох великих банків. Всі вони належали державі: Державний банк, Зовнішекономбанк, Ощадбанк, Промбудбанк, Агропромбанк, Жилсоцбанк. Після розпаду Радянського Союзу у 1991 р. відділення Держбанку СРСР у м. Києві перетворилося на Національний банк України. Відділення Зовнішекономбанку СРСР також стало самостійним і тепер має назву «Український державний Експортно-імпортний банк». Агропромбанк СРСР став банком «Україна». Промбудбанк та Жилсоцбанк – відповідно «Промінвестбанком» та «Укрсоцбанком». З початку 90-х років минулого століття, внаслідок економічної лібералізації, кількість приватних комерційних банків достатньо швидко перевищила 200 одиниць, проте внаслідок декількох фінансових криз [21] та «природного» відбору станом на 01.01.2014 р. загальна кількість працюючих в Україні банків знизилась до 180.

Розбудова нової банківської системи України почалась із прийняття Закону України «Про банки і банківську діяльність» (20.03.1991 р.) [22, 23]. Натомість Закон України «Про Національний банк України» [24] був прийнятий лише у 1999 році.

Згідно чинної редакції Закону України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 4), банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і

діють на території України [25]. Українську банківську систему формують переважно приватні, роздрібні, локальні, універсальні банки, зареєстровані у вигляді публічного акціонерного товариства, що мають доволі розвинуту мережу відділень.

Загальноприйнятим є розподіл банків згідно форм власності (державні, приватні, змішані, націоналізовані); масштабу та напрямку діяльності (роздрібні, корпоративні), території та охоплення (локальні, регіональні, міжнародні), переліку операцій (універсальні, спеціалізовані), порядку формування статутного капіталу (публічні та приватні акціонерні товариства, кооперативні банки); наявності мережі (мережеві та безфілійні) [26-34].

І чинне законодавство (вищезгаданий Закон), і опрацьовані вітчизняні фахові джерела визначають банківську систему України як *дворівневу*. Зокрема, О.В. Дзюблюк з цього приводу стверджує, що в Україні створена дворівнева банківська система, яка складається з НБУ та інших банків, при цьому відносини між банками, відповідно до положень Закону «Про банки і банківську діяльність», здійснюються у двох площинах: по вертикалі та по горизонталі [35, с. 26]. Проте дане твердження, не зважаючи на його аксіоматичність, насправді є дискусійним. На нашу думку, насправді банківську систему України цілком коректно вважати *трирівневою*, адже загальноприйнятий в Україні поділ банківської системи на НБУ та «всі інші» банки не враховує наявності нижчої ланки банківської системи, що є основою її успішної та прибуткової діяльності, а саме – банківських безбалансових відділень [36-38].

Виходячи з вищенаведеного, пропонуємо наступне *уточнення терміну «банківська система України»*, яку доцільно визначити як «Національний банк України та сукупність банків, їх філій, підпорядкованих безбалансових підрозділів (відділень), що здійснюють безпосередній (контактний) або дистанційний (безконтактний) продаж клієнтам (іншим юридичним і фізичним особам) усіх не заборонених чинним законодавством фінансових продуктів і послуг, інші легальні операції з метою отримання максимального

прибутку в інтересах своїх власників (акціонерів), що підлягають всебічному нагляду та контролю з боку Національного банку України, та небанківські фінансові установи, які надають кредити та / або здійснюють переказ коштів».

Зазначене визначення розширює склад елементів банківської системи за рахунок включення виокремлених нами *безбалансових підрозділів (відділень) банків як самостійних суб'єктів банківської діяльності, хоча вони і є підпорядковані відповідним банкам.*

Уточнена схема структури банківської системи України станом на 01.01.2019 р. представлена на рис. 1.1.

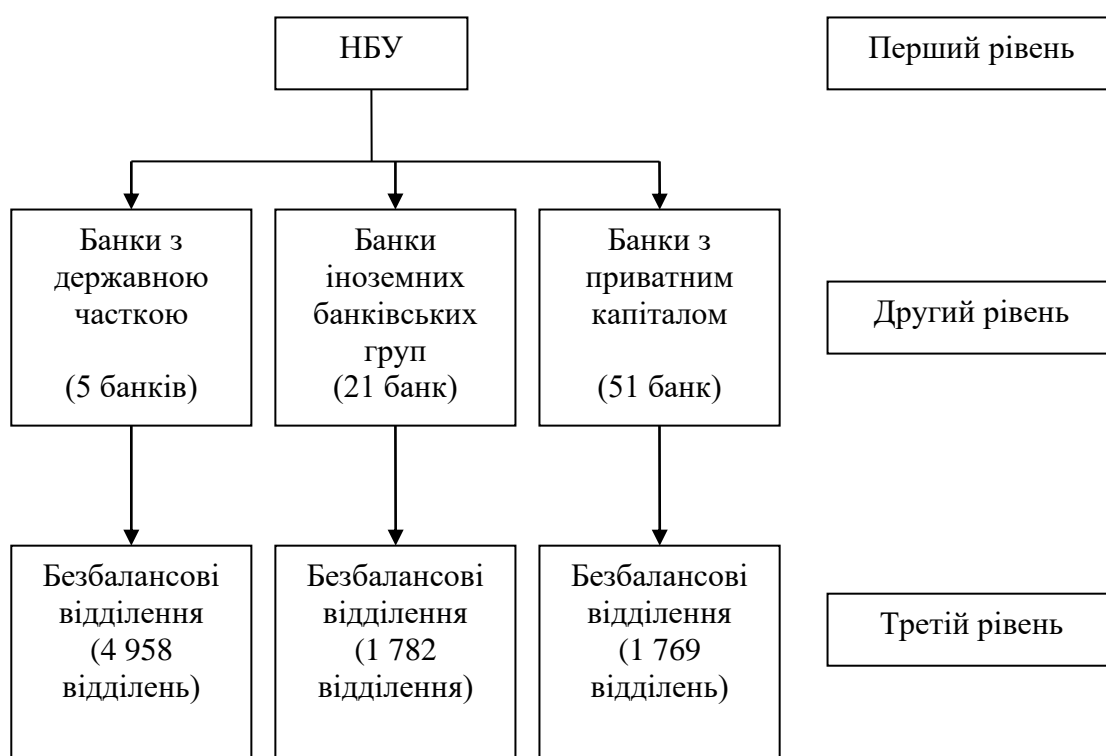

Рис. 1.1. Схема структури банківської системи України станом на 01.01.2019 р. (складено автором з використанням статистичних та звітних даних НБУ).

Дані про кількість банків у загальній структурі, наведені на рис. 1.1, свідчать про наявність суттєвого дисбалансу у структурі банківської системи України на користь державних банків і іноземних банків. Це проявляється,

зокрема, у тому, що станом на 01.01.2019 р. лише п'ять державних банків або 6,5 % від загальної кількості працюючих установ, володіють мережею з майже 5 тис. банківських відділень (отже, на 1 державний банк у середньому припадає 992 відділення), натомість 21 банк іноземних банківських груп, або 27,3 % працюючих установ, має мережу з майже 1,8 тис. відділень (у середньому по 85 відділень на банк). Нарешті, майже така сама кількість відділень, близько 1,8 тис., припадає на 51 банк з приватним капіталом українського походження (66,2 % працюючих установ). Отже, на 1 працюючий банк з приватним капіталом українського походження в середньому припадає 35 відділень. Таким чином, поточна структура банківської системи України свідчить про домінування державних банків та, дещо меншою мірою, банків іноземних банківських груп. Натомість банки з приватним капіталом українського походження за критерієм середньої кількості підпорядкованих відділень можливо віднести до аутсайдерів.

НБУ за своїм статусом не належить до жодної з гілок влади, натомість здійснює власну діяльність на засадах незалежності, проте звітує про свою діяльність перед Верховною Радою України. Відповідно до Конституції України (ст. 99), основною функцією центрального банку держави є забезпечення стабільності грошової одиниці. Відповідна норма закріплена також у Законі України «Про Національний банк України» (ст. 6). Натомість ст. 100 Основного закону містить положення про те, що Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [39].

До останнього часу незалежність центральних банків щодо прийняття рішень у монетарній сфері вважалась фактично необмеженою. Проте, як зазначає з цього приводу В. І. Міщенко [40, с. 82], Центробанк не може бути абсолютно незалежним, у зв'язку з тим, що, як один із інститутів реалізації державної економічної політики, має діяти в системі органів державного управління та реалізовувати відповідну політику в грошово-кредитній сфері. З урахуванням досвіду країн, що розвиваються, можливо стверджувати, що

на практиці рівень незалежності Центробанку обернено пропорційний дефіциту державного бюджету. В умовах фінансової нестабільності дана ситуація притаманна багатьом країнам, у т.ч. Україні, та характеризується тим, що фіскальна політика Кабінету Міністрів домінує над грошово-кредитною політикою Центробанку. Таким чином, на разі має місце лише часткова незалежність центробанків, іншими словами – лише автономія Центробанку в системі державного регулювання економіки, що реалізується в процесі розробки та реалізації грошово-кредитної політики. Адже в процесі прийняття рішень Центробанк має враховувати загальну економічну стратегію в країні, поточний стан державних фінансів, боргову та інвестиційну політику Кабінету Міністрів. Окрім цього, варто враховувати, що значну частину функцій регулювання та управління грошовим ринком, зокрема здійснення боргової та бюджетно-податкової політики, які пов'язані з функціонуванням грошового ринку, виконує Кабінет Міністрів. Отже, діяльність Центробанку є лише важливим складовим елементом процесу грошово-кредитного регулювання економіки.

В Україні принцип автономності НБУ було вперше закріплено в Меморандумі про економічну та фінансову політику в межах Угод між Україною з МВФ від 21.07.2015 р. та від 01.09.2016р. Підґрунтям зміщення акцентів із «незалежності» Центробанку у бік його «автономності» є посилення ролі урядів в системі монетарного регулювання економіки у зв'язку з необхідністю реалізації заходів щодо уникнення системних ризиків, запобігання та подолання наслідків банківських криз.

Власну місію НБУ визначає як забезпечення цінової та фінансової стабільності з метою сприяння сталому економічному розвитку України [41]. Таким чином, НБУ, певною мірою, «відходить» від визначеного Конституцією та законодавством України обов'язку підтримки стабільного курсу гривні, дрейфуючи у бік забезпечення «цінової та фінансової стабільності».

Ключові функції НБУ, що містить ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», представлені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Ключові функції Національного банку України згідно чинного законодавства

Група функцій	Функції
Стратегічні	визначення та проведення грошово-кредитної політики відповідно до розроблених Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики
	монопольне здійснення емісії національної валюти та організація готівкового грошового обігу
	функція кредитору останньої інстанції для банків та їх рефінансування
	забезпечення накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами
	визначення особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснення мобілізаційної підготовки системи НБУ
	здійснення аналізу стану фінансової системи щодо фінансової стабільності аналіз та прогнозування динаміки макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складання платіжного балансу
	Регуляторні та наглядові
здійснення банківського регулювання та нагляду на індивідуальній та консолідованій основі	
здійснення відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютного регулювання, визначення порядку здійснення операцій в іноземній валюті, організація і здійснення валютного контролю за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій	
здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків	
Здійснення державного регулювання та нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та / або членами / учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема НБУ (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів)	
Допоміжні	реалізація державної політики з питань захисту державних секретів у системі НБУ
	Участь у підготовці кадрів для банківської системи України
	здійснення повноважень у сфері депозитарного обліку
	забезпечення обліку і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та / або таких, які визнані безхазайними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах
	Здійснення інших функцій у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом

Група функцій	Функції
Організаційні	встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна
	організація створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу
	організація інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей
	визначення напрямів розвитку сучасних електронних банківських технологій, створення та забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування, розвитку створених ним платіжних та облікових систем, контроль створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації
	погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, ведення Державного реєстру банків, Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків
	ведення офіційного реєстру ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем
	здійснення попередньої кваліфікації осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складання переліку таких осіб
	представлення інтересів України у центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків
	видача ліцензій на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей
	внесення у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ
	здійснення методологічного забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю
	визначення порядку здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами
	створення Засвідчувального центру для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначення порядку застосування електронного підпису, у тому числі електронного цифрового підпису в банківській системі України та суб'єктами переказу коштів
	видача ліцензій небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликання їх відповідно до законодавства
ведення реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури	

Джерело: складено автором з використанням [42]

Наведений вище у таблиці розподіл основних функцій НБУ по групах (стратегічні, організаційні, регуляторні та наглядові, допоміжні) не є усталеним та врегульованим законодавчо, адже поточна редакція Закону України «Про Національний банк України» (стаття 7) лише перераховує дані функції та вкрай стисло роз'яснює окремі аспекти їх виконання, проте не виокремлює найбільш важливі (у авторській інтерпретації – «стратегічні») з них, суто операційні («організаційні», «регуляторні та наглядові») та, очевидно, другорядні («допоміжні»), що полягають, наприклад, у підготовці кадрів для банківської системи. Даний підхід пов'язаний, зокрема, з тим, що останніми роками регулятор знаходиться в процесі глибокого реформування, що полягає, зокрема, у поступовій відмові від «зайвих» або «непрофільних» функцій та частковій передачі їх на аутсорсінг (інкасація), або навіть повної відмови від їх виконання (передача Міністерству освіти і науки України вищих навчальних закладів, що протягом тривалого часу знаходились на балансі та під управлінням НБУ).

Відносини між банками та НБУ регулюються, зокрема, ст. 66 Закону України «Про банки та банківську діяльність», згідно з положенням якої державне регулювання діяльності банків здійснюється НБУ у формі адміністративного регулювання (реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків) та індикативного регулювання (встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операцій з цінними паперами на відкритому ринку; імпорту та експорту капіталу).

Таким чином, вище було розглянуто ключові функції НБУ та особливості його взаємодії з підпорядкованими банками, що разом формують банківську систему України.

В контексті визначення впливу банківської системи країни на стан розвитку економіки розглянемо далі ключові етапи розвитку вітчизняної банківської системи [43, с.10-13]:

Етап становлення й трансформації банківської системи (1991-1996 рр.), що характеризувався впровадженням ринкових механізмів функціонування грошово-кредитного ринку, розвитком нових видів кредитування; становленням системи електронних платежів (СЕП), налагодженням механізму роботи з іноземними валютами; завершальним акордом даного етапу стало введення в Україні повноцінної власної валюти – гривні.

У цей період банківська система України на чолі з НБУ забезпечила підтримку успішного здійснення двох грошових реформ (січень 1992 р. – введення в обіг безготівкового карбованця і готівкового купонокарбованця на заміну радянських рублів; серпень-вересень 1996 р. – введення в обіг готівкової та безготівкової гривні). Це, безумовно, позитивно вплинуло на стан розвитку фінансової системи та економіки України в цілому, адже незалежна держава (на момент введення в обіг гривні тривав вже шостий рік з моменту проголошення Незалежності) не може бути успішною у випадку, якщо її грошово-кредитну систему тривалий час обслуговують грошові сурогати (у даному випадку – купоно-карбованці).

Етап якісного зростання та розвитку банківської системи (1997-2007 рр.), що характеризувався зміцненням банківської системи та посиленням конкуренції на банківському ринку, зменшенням темпів інфляції. У цей період банківська система України успішно пройшла дві кризи різної тривалості та різного ступеня важкості: світову фінансову кризу 1997-1998 рр., що супроводжувалась знеціненням гривні з 1,8-2 до близько 5 грн. / дол. США; локальну кризу осені 2004 р., пов'язану з політичними подіями

Помаранчевої революції в Україні, що супроводжувалась ажіотажним попитом на валюту та активним вилученням депозитів населення. У цей період банківська система працювала своєрідним локомотивом економіки, забезпечуючи юридичні та фізичні особи кредитними ресурсами, населення – депозитними та картковими продуктами, а суспільство – значною кількістю робочих місць за рахунок активного відкриття великої кількості відділень. Загалом це позитивно впливало на економіку в цілому.

Фінансово-економічна криза (2008-2009 рр.) та післякризове відновлення (2010-2013 рр.), що супроводжувалася банкрутством значної кількості банків, націоналізацією трьох великих установ (АКБ «Київ», АБ «Укргазбанк», ПАТ «Родовід банк») та реорганізацією діяльності ФГВФОУ, на якого було покладено функції введення тимчасової адміністрації у неплатоспроможні банки та виведення їх з ринку у випадку ліквідації. Криза 2008-2009 рр. також спровокувала девальвацію гривні з 5 до 8 грн. / дол. США.

Системна криза, початком якої був 2014 р. – найскладніший етап в історії діяльності банківської системи України, оскільки ця криза зачепила одночасно банківську систему, валютний ринок та реальний сектор економіки. Наслідками цієї кризи стали: обвальна девальвація гривні, банкрутство значної кількості банків, падіння обсягів промислового виробництва, негативна динаміка ВВП, суттєве цінове зростання.

Проте ситуація, в якій опинилась Україна у 2014 році, не є унікальною, адже «потрійні» кризи (банківська, валютна та економічна одночасно) неодноразово відбувались раніше у багатьох інших країнах (1994-1995 рр. – Мексика та Аргентина, 1997 р. – Таїланд, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, 1998 р. – Росія, 1999 р. – Бразилія, 2001 р. – Туреччина) та, врешті-решт, були успішно подолані [44].

Банківські, валютні та фінансові кризи супроводжують розвиток світової фінансової системи практично на всьому її історичному шляху, впливаючи прямо чи опосередковано на соціально-економічний розвиток

країн. Як наголошує з цього приводу В. В. Козюк, ще криза 1888 р. у Великій Британії продемонструвала унікальну спроможність центральних банків виконувати роль кредитора останньої інстанції. Оскільки платіжна сила їх банкнот мала імперативний статус, а обмеження золотого стандарту на паперову емісію могли тимчасово скасовуватись, що перетворювало центробанк в інституцію з абсолютною ліквідністю [45, с. 251]. Банківська криза 1907 р. у США обумовила необхідність проведення реформ, які мали забезпечити стабільність цін, довіру до фінансової системи та еластичність пропозиції готівки. Натомість необхідність централізації емісійної діяльності стала вирішальним аргументом на користь утворення Федеральної Резервної Системи у 1913 р. [46, с. 27].

За визначенням МВФ, ознаками системної банківської кризи є: важкий фінансовий стан банківської системи, що супроводжується втратою депозитів, збитковістю або банкрутством банків, та наявність державного втручання з метою порятунку проблемних банків [47]. Доповідь Світового банку містить дещо інше визначення: системна банківська криза виникає у випадку, якщо багато банків в країні одночасно погіршують платоспроможність або мають проблеми з ліквідністю як наслідок зовнішнього шоку або внаслідок того, що банкрутство одного банку чи групи установ негативно впливає на інші установи [48]. На думку О. О. Любіча та Г. П. Бортнікова, основними ознаками останньої банківської кризи в Україні, що характеризує її як системну, є: її тривалість (більше 2 років); активне втручання держави (до прямого одержавлення банків); низька якість активів (частка проблемних активів перевищує 30 %); «кредитний ступор» (згортання кредитування); масштабність охоплення кризовими явищами (за кількістю неплатоспроможних банків, а також банків, врятованих державою - від системно важливих банків до дрібних); криза довіри з боку спільноти до банків, Центрального банку та діючого порядку гарантування вкладів; закриття банків практично в усіх випадках за ініціативою регулятора та самоусунення власників банків; «переплетення» з валютною кризою та

загальною економічною кризою; втрата доступу банків до зовнішніх ресурсів (раптове припинення надходження «легких грошей») [49, с. 120-121].

Визначаючи причини та передумови виникнення банківської кризи 2014-2016 рр., А. О. Дробязко, А. І. Крисоватий, В. М. Федосов наголошують на тому, що в економічних дослідженнях доцільно окремо розглядатися “довоєнні” та “післявоєнні” етапи розвитку України, адже у 2014 р. українська банківська система уперше стикнулася із дестабілізацією внаслідок зовнішньої агресії, наслідком чого стала втрата вітчизняними банками інвестиційної привабливості як для зовнішніх, так і для внутрішніх інвесторів. У банківській системі України спостерігалось також суттєве знецінення пасивів та активів, скорочення фінансових ресурсів в усіх сегментах банківського ринку (вкладів фізичних та юридичних осіб, кредитів домогосподарств та корпоративного сектору). НБУ в цей час функціонував в умовах дефіциту валютних ресурсів, що зумовлювало значний тиск на курс гривні [50, с. 39].

О. С. Власюк до ключових проблем банківської системи України у період після 2014 року відносить, зокрема: повільне відновлення кредитування економіки банками; несвоєчасне (більш ніж річна затримка) впровадження мораторію на дострокове вилучення з банків строкових депозитів населення; більш ніж триразова девальвація національної грошової одиниці у 2014-2015 роки; надмірне зростання грошової маси; незадовільні темпи відновлення міжнародних резервів; скорочення пропозиції валюти на міжбанківському ринку; проблеми зі своєчасним поверненням наданого банкам рефінансуванням, скорочення мережі банківських відділень [51].

І. В. Бураковський серед багатьох негативних чинників, що провокують незадовільне функціонування банківської системи України, окремо виділяє три ключових: незадовільне зовнішнє макроекономічне середовище; низький рівень внутрішнього менеджменту, що не відповідає високому рівню ризиків банківської діяльності; відсутність адекватної системи превентивного контролю на рівні НБУ [52].

Л. О. Примостка [53, с. 70] ключовою проблемою банківської системи України вважає проблему довіри (а скоріше, її суттєве зниження), адже лише за п'ять років (з 2011 р. до 2015 р.) рівень недовіри населення до українських банків зріс з 36 % до 43 %, натомість частка осіб, які повністю або частково їм довіряють, знизилась з 16 % до 7 %. Натомість, за оцінкою А. В. Сомик [54, с. 250], частка громадян України, що не довіряє банкам, сягає 62 %.

Н. П. Шульга з цього приводу наголошує, що високий рівень недовіри до банківської системи України обумовлений, зокрема, збереженням недостатньої інформаційної прозорості діяльності багатьох банківських установ [55].

Б. М. Данилишин ключовою проблемою банківської системи України визначає дефіцит кредитних ресурсів, що обмежує можливості банків кредитувати ключові напрями розвитку економіки України, що мають забезпечити економічне зростання: експортоорієнтовані виробництва, військово-промисловий комплекс, інфраструктура та енергетика; підприємства, що займаються імпортозаміщенням; нечисленні підприємства, що можуть виробляти продукцію, яка відповідає п'ятому та шостому рівням технологічного укладу [56].

У свою чергу, Т. С. Смовженко [57] стверджує, що окрім дефіциту ресурсів для кредитних операцій, українська банківська система відчуває вкрай гостру проблему втрати вже наданих у вигляді кредитів ресурсів, що повністю або частково не повертаються позичальниками через погіршення фінансового стану та платіжної дисципліни позичальників.

Колектив фахівців у складі А. І. Даниленка, В. В. Зимовця, Н. М. Шелудько вважає, що ключовими проблемами банківської системи України в сучасних умовах та наріжним каменем її негараздів є процес втрати капіталу через скорочення чистих заощаджень, надмірне зростання споживання у попередні роки, вплив депозитів з банківської системи, погіршення якості та знецінення активів, дефіцит ліквідності, високі темпи інфляції [58]. Ключові показники банківської системи України подано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

**Ключові показники діяльності банківської системи України
у 2013-2019 рр.**

Показники	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019
Кількість банків, які мають ліцензію	175	180	163	117	96	82	77
З них банків з іноземним капіталом	53	49	51	41	38	38	37
У т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	22	19	19	17	17	18	23
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	39,5	34,0	32,5	43,3	53,6	32,9	28,2
Частка держави у статутному капіталі банків, %	23,9	22,8	24,8	29,6	31,5	62,3	66,3
Кількість працюючих відділень	19 632	19 290	15 082	11 871	10 316	9 489	8 509
Активи (пасиви) банків, млрд грн.	1 127	1 278	1 317	1 254	1 256	1 336	1 361
Кредити надані, млрд грн.	826	911	1 006	1 010	1 006	1 043	1 119
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів (з 01.02.2017 р.- NPL), %	8,9	7,7	13,5	22,1	24,5	54,5	52,9
Депозити домашніх господарств, млрд грн.	369	442	418	411	445	495	530
Власний капітал, млрд грн.	170	193	148	104	124	164	156
з нього статутний капітал, млрд грн.	176	185	180	222	415	495	466
Регулятивний капітал, млрд грн.	179	205	189	131	110	116	126
Доходи, млрд грн.	150	169	210	199	191	178	204
Витрати, млрд грн.	146	167	263	266	350	203	183
у т.ч. відрахування у страхові резерви, млрд грн.	23	28	103	115	198	49	24
Результат діяльності, млрд грн.	4,9	1,4	-53,0	-66,6	-159,4	-24,4	21,7
Вимоги банків до НБУ (депозитні сертифікати), млрд грн.	0,3	3,1	20	89	68	67	62

Продовження таблиці 1.2

Показники	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019
ОВДП у портфелі НБУ, млрд грн.	100	147	326	402	392	370	362
ОВДП у портфелі банків, млрд грн.	61	88	105	86	248	352	411
Доларизація депозитів, %	43,7	36,8	45,6	44,9	45,8	45,4	44,2
Доларизація кредитів, %	37,0	34,0	46,5	56,6	49,4	43,9	44,3

Джерело: складено автором з використанням статистичних та звітних даних НБУ

Аналіз ключових показників діяльності банківської системи України, що містить таблиця 1.2, побудована на базі офіційної звітності НБУ [59-63], дає підстави стверджувати, що основними ознаками, які характеризують стан банківської системи України, є наступні:

значне (більш ніж дворазове) скорочення кількості працюючих банків, що суттєво погіршує умови конкуренції на банківському ринку України та загострює диспропорції у структурі банківської системи (між банками різних форм власності та в залежності від їх розміру);

суттєве зменшення кількості банківських відділень, що є основними «токами продажу» банківських продуктів та «центрами прибутку» банків, що також погіршує умови конкуренції на банківському ринку та знижує рівень доступності банківських продуктів для клієнтів – юридичних і фізичних осіб;

падіння ринкової частки приватних вітчизняних установ на банківському ринку на тлі збереження значної частки банків іноземних банківських груп, у першу чергу – банків з російським державним капіталом, що несе в собі додаткові ризики фінансовій безпеці держави;

зростання ринкової частки державних установ за рахунок вимушеної націоналізації та скорочення кількості приватних банків;

незадовільна динаміка банківських активів та кредитного портфелю, що гальмує розвиток реального сектору економіки;

суттєве погіршення якості «працюючих» кредитів;

переорієнтація активних операцій банків у бік кредитування НБУ та дефіциту державного бюджету, що також обумовлює дефіцит коштів для кредитування реального сектору економіки;

активне емісійне покриття бюджетного дефіциту за рахунок придбання ОВДП у портфель НБУ, що є одним із негативних чинників незадовільної цінової динаміки останніх років;

мінлива динаміка депозитів населення, що стоїть на перешкоді активізації кредитування та є ознакою низького рівня довіри до банківської системи;

значне скорочення та повільне подальше відновлення власного та регулятивного капіталу банків;

повільні темпи нарощення статутного капіталу;

багаторічна збитковість банківської системи за рахунок вимушеного зростання витрат на формування страхових резервів під проблемні активи; при цьому структура банківських доходів та витрат є прямим віддзеркаленням стану економіки в цілому; лише по результатах 2018 року банківська система України відновила прибуткову діяльність;

високий рівень доларизації кредитного та депозитного портфелів, що обумовлює додаткові ризики фінансової безпеки банківської системи.

Отже, останніми роками банківська система України перебувала у стані найбільш глибокої за всі часи свого існування кризи. При цьому, мова йде не про звичайні кризові явища в економіці, пов'язані із зміною економічних циклів, а про системну фінансово-економічну кризу, у якій опинилась українська держава, що охоплює виробництво, споживання, інвестиції, грошово-кредитну систему, державні фінанси, соціальну сферу, ринок праці тощо. В цих умовах банківська система має розглядатися через призму економічної безпеки держави, зокрема, в контексті захисту її національних інтересів та забезпечення банківської безпеки.

Банківська система України є ключовим елементом (суб'єктом) системи захисту національних економічних інтересів, яка, у свою чергу, є

об'єктом міждисциплінарного дослідження економічної теорії, безпекології, теорії державного управління та інших наукових напрямів.

Дослідженню категорії «національні економічні інтереси» присвячені, зокрема, праці З. С. Варналія [64], В.П. Горбуліна, Б.В. Губського [65], Н. М. Далевської [66], С. П. Завгородньої, М. М. Єрмошенка, Ю. В. Ковбасюка, О. В. Левчука [67], В. П. Нестеренка, Ю. О. Олейнікова [68], Г. П. Ситника, А. А. Чухна [69] та багатьох інших вітчизняних фахівців.

В. П. Горбулін, зокрема, визначає національні інтереси як життєво важливі цінності українського народу як носія державного суверенітету, ключові потреби держави та суспільства, реалізація яких забезпечує державний суверенітет та прогресивний розвиток України [70, с. 36].

Г. П. Ситник та Ю. В. Ковбасюк окреслюють національні інтереси як сукупність інтересів держави, суспільства та окремих громадян у різних сферах діяльності, реалізація котрих забезпечує територіальну цілісність, суверенітет та успішний розвиток держави, національну безпеку та виконання загальнодержавних пріоритетів та цілей. Отже, національні інтереси визначають сутність (зміст) та цілісність системи національної безпеки [71, с. 270]. М. М. Єрмошенко визначає національні економічні інтереси як комплекс економічних потреб країни, задоволення котрих забезпечує розвиток, безперервне та ефективне функціонування економічної системи держави [72, с. 19]. Очевидно, що сукупність економічних інтересів держави складається з ключових (першочергових) та таких, що на сьогодні не є визначальними. Отже, як наголошує з цього приводу А. А. Мазаракі [73], базою для побудови ієрархії інтересів повинен бути їх розподіл на основні та другорядні, з урахуванням того факту, що першочергове виконання перших потребує відтермінування виконання других. При цьому необхідність побудови ієрархії національних економічних інтересів обумовлена обмеженістю ресурсів будь-якої країни. С. П. Завгородня національні інтереси в економічній сфері визначає як сукупність економічних потреб держави, суспільства та людини, що є основою

формування національних цілей, виконання яких забезпечує зберігання та збільшення національних цінностей, економічний суверенітет та стабільний соціально-економічний розвиток держави. При цьому національні економічні інтереси розподіляються на зовнішні та внутрішні. У свою чергу, кожний вид інтересів розподіляється на групи низького, середнього та вищого ступеня важливості для забезпечення економічної безпеки [74, с. 43-44].

Аналіз досліджень фахівців щодо визначення та структури національних економічних інтересів дає змогу класифікувати їх згідно наступних критеріїв: згідно принципу ієрархії або за ступенем важливості (життєво важливі, стратегічні, тактичні, основні (ключові), другорядні); згідно об'єкту інтересу або сфери розповсюдження (виробничі, фінансові, майнові, експортно-імпортні, інституційні, соціально-економічні, інтелектуальні, режиму праці тощо); відповідно до часу реалізації (поточні, майбутні (перспективні), довготривалі, короткотривалі, середньотривалі); відповідно до характеру зіткнення (спільні, розбіжні, паралельні, конфронтаційні); відповідно до ступеня реалізації (реалізовані, частково реалізовані, нереалізовані); згідно суб'єкту реалізації (суспільні, колективні, особисті); відповідно до усвідомлення (реальні (дійсні), помилкові).

Банківська система України, як ключовий елемент фінансової системи держави, відіграє найважливішу роль у реалізації національних економічних інтересів, має *прямий* чи *опосередкований* вплив на реалізацію цих інтересів (рис. 1.2).

Далі розглянемо основні механізми та інструменти реалізації національних економічних інтересів за допомогою банківської системи України:

збереження заощаджень фізичних осіб [75] реалізується за допомогою побудованого в Україні механізму відшкодування вкладів за допомогою ФГВФОУ (з максимальною сумою відшкодування на рівні 200 тис. грн., що розповсюджується на 98-99 % вкладів). Багаторічна історія функціонування

ФГВФОУ не зафіксувала жодного випадку банкрутства банку, вклади якого в межах гарантованою державою суми не були б повернуті фізичним особам;

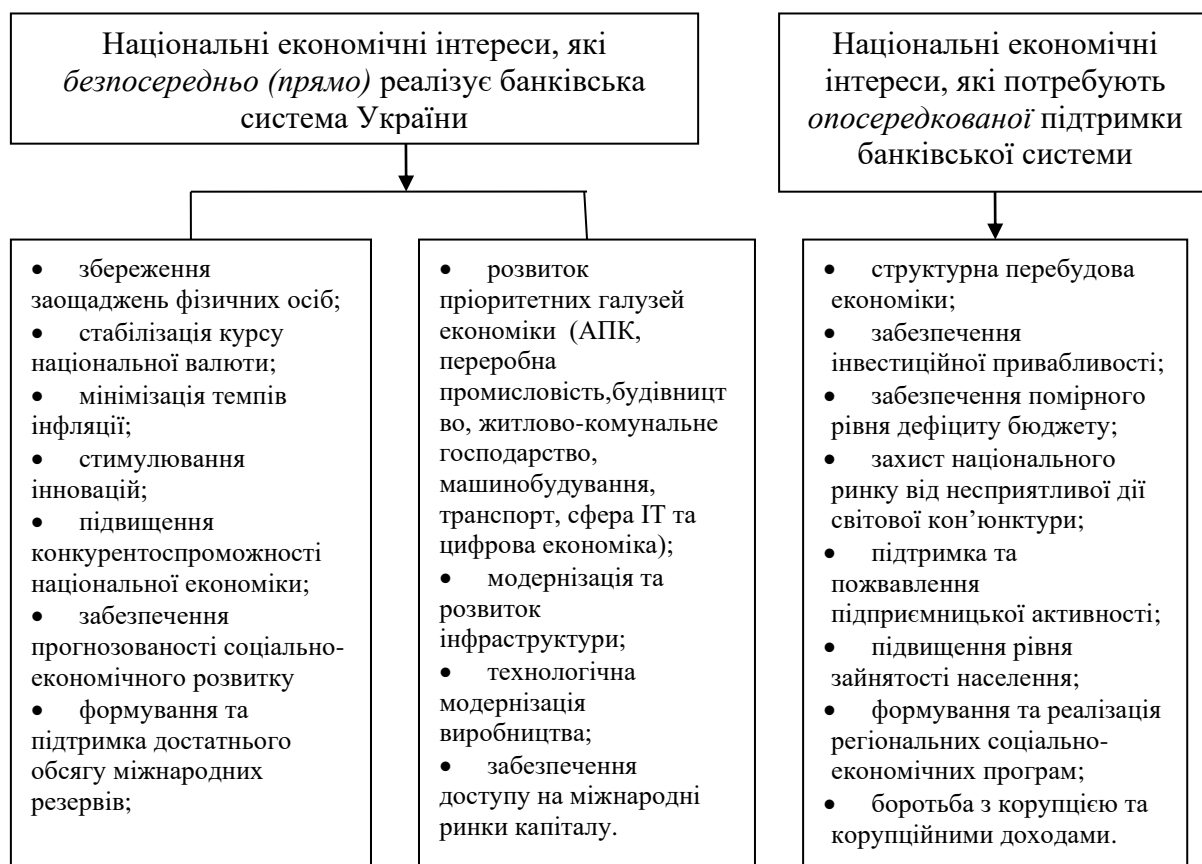

Рис. 1.2. Схема участі банківської системи України в реалізації національних економічних інтересів (складено автором).

стабілізація курсу національної валюти. Інструментами досягнення курсової стабілізації є: накопичення міжнародних резервів, інтервенції на міжбанківському валютному ринку (спрямовані на викуп «надлишкової» валюти в моменти насичення ринку та продаж «дефіцитної» на піках зростання попиту з боку імпортерів та населення), своєчасна зміна ставки рефінансування та інші [76-82];

розвиток пріоритетних галузей економіки за допомогою банківської системи відбувається, головним чином, через механізм банківського кредитування [83-88]. Статистичні дані НБУ, що описують структуру та динаміку кредитного портфелю [89] в останні роки свідчать про те, що частка

кредитів підприємствам АПК (7-8 % загальної суми наданих кредитів) та переробної промисловості (24-25 %) в останні роки зростає, що забезпечує позитивну динаміку розвитку цих галузей в Україні. Натомість такі галузі, як будівництво, житлово-комунальне господарство, машинобудування, транспорт, сфера ІТ та цифрова економіка в останні роки внаслідок різних причин відчувають гострий дефіцит кредитних ресурсів. Зокрема, в структурі кредитного портфелю банківської системи транспортні підприємства займають лише близько 4 %, підприємства будівельної галузі – близько 5%, підприємства сфери інформації та телекомунікації – близько 1 %. Таким чином, далеко не всі пріоритетні галузі економіки отримують банківські кредити в необхідному обсязі;

стимулювання інновацій в Україні за допомогою банківської системи відбувається як на рівні самих банків (активна цифровізація більшості операцій, впровадження дистанційного обслуговування, активний розвиток ринку платіжних карток тощо), так і на рівні клієнтів банків (за рахунок розповсюдження систем, які працюють в режимі «банк-клієнт», платіжних терміналів, що з'являються в метро, торговельних центрах аптеках тощо);

підвищення конкурентоспроможності національної економіки в останні роки відбувається за активної участі банківської системи, що проявляється у зниженні темпів інфляції, очищення та забезпечення прозорості та стабільності банківської системи, відновлення кредитування (у першу чергу – корпоративного), валютної лібералізації тощо;

забезпечення прогнозованості соціально-економічного розвитку України в останні роки відбувається за активної інституційної підтримки НБУ з використанням багатьох аналітичних та науково-практичних «продуктів», що формуються на рівні НБУ, зокрема: щомісячний «Макроекономічний та монетарний огляд» [90], щомісячна «Оцінка інфляції» [91], щоквартальний «Інфляційний звіт» [92], щоквартальний «Огляд банківського сектору» [93], щоквартальні «Ділові очікування підприємств України за регіонами» [94], «Звіт про фінансову стабільність» [95]

(формується двічі на рік) та інші періодичні видання НБУ. Всі ці документи доступні для спеціалістів та широкого загалу на офіційній сторінці регулятора в мережі Інтернет та містять не лише статистичний матеріал, проте й аналіз багатьох позитивних та негативних чинників, що формують ключові тенденції розвитку економіки в цілому, банківської системи, ринку праці, цінової динаміки, експорту та імпорту, містять прогнози розвитку економіки з урахуванням різних варіантів зміни багатьох складових;

формування та підтримка достатнього обсягу міжнародних резервів.

«Історичний максимум» суми міжнародних резервів країни в останні роки (38,4 млрд дол. США) був досягнутий у квітні 2011 року. Внаслідок поступового витрачання міжнародних резервів задля підтримки де-факто фіксованого курсу гривні обсяг резервів до кінця 2013 р. скоротився до 20,4 млрд дол. США. Збройний конфлікт на Сході країни та втрата урядового контролю над частиною території держави обумовили глибоку фінансово-економічну кризу, що призвела до скорочення обсягу міжнародних резервів до рівня 5,6 млрд дол. США у березні 2015 р. Лише активізація зовнішнього кредитування з боку МВФ та інших кредиторів на тлі виваженої монетарної політики дозволили поступово відновити рівень міжнародних резервів України на відносно безпечному рівні 20,8 млрд дол. США станом на 01.01.2019 р.;

мінімізація темпів інфляції. Показник інфляції в Україні у 2014 р. зріс до позначки 24,9 %, а у наступному 2015 р. становив 43,3 %. Лише термінове впровадження в країні режиму інфляційного таргетування дозволило знизити рівень інфляції у 2016 р. до 12,4 %. Проте внаслідок комплексу негативних чинників рівень інфляції за 2017 р. зріс до 13,7 %. Показник інфляції за 2018 р. становив 9,8 %, що значно вище показників економічно розвинутих країн (2-3 %) та удвічі вище середньострокової цілі НБУ (5 % +/- 1 в. п.). Отже, не зважаючи на впровадження активних антиінфляційних заходів на рівні НБУ національний економічний інтерес, пов'язаний з мінімізацією темпів інфляції, реалізується останнім часом не повною мірою [96-101];

модернізація та розвиток інфраструктури та технологічна модернізація виробництва внаслідок доволі тривалого періоду окупності проектів потребують дешевих, «довгих» та бажано гривневих, а не валютних кредитів. Натомість банківська система України внаслідок комплексу негативних чинників в останні роки відчуває дефіцит саме таких ресурсів, адже депозити, що надходять в банківську систему, переважно «короткі» та дорогі. Таким чином, значна кількість наявних проектів, спрямованих на модернізацію інфраструктури та виробництва, не отримує банківських кредитів у необхідних обсягах;

забезпечення доступу на міжнародні ринки капіталу. Як було зазначено вище, українські підприємства відчувають потребу в довгостроковому та дешевому фінансуванні, одним із джерел якого може бути забезпечення їх вільного доступу на міжнародні ринки капіталу. До початку 2019 р. рух капіталу та кредитних ресурсів в Україні регулювався величезною кількістю (56) нормативних активів НБУ щодо руху капіталу та міжнародних валютних операцій. Нова значно більш проста та ліберальна нормативна база валютного регулювання в Україні набула чинності разом із введенням в дію Закону України «Про валюту та валютні операції» з 7 лютого 2019 року [102];

забезпечення інвестиційної привабливості країни. Окрім регуляторних обмежень з боку держави в особі НБУ, українським суб'єктам господарської діяльності отримання доступу на міжнародні ринки капіталу обмежує також доволі низька інвестиційна привабливість країни, хоча останнім часом спостерігається поступове підвищення кредитних рейтингів України. Зокрема, наприкінці грудня 2018 р. Міжнародне рейтингове агентство Moody's підвищило суверенний рейтинг України з рівня Саа2 до Саа1, змінивши його прогноз з «позитивного» на «стабільний» [103]. Проте підвищення інвестиційної привабливості країни знаходиться поза безпосередньою компетенцією виключно НБУ та є предметом об'єднаних зусиль Кабінету міністрів України, Верховної Ради України та інших

державних інституцій. Банківська система України також відчуває значний вплив від надходження прямих іноземних інвестицій шляхом купівлі іноземцями українських банків [104-108];

забезпечення помірною дефіциту державного бюджету також є компетенцією виконавчої та законодавчої влади, проте НБУ здійснює певний вплив на цей процес шляхом купівлі у власний портфель боргових цінних паперів. Станом на 01.01.2019 р. на балансі НБУ знаходилось 362 млрд грн.. ОВДП з різними термінами погашення, що забезпечувало додаткову стабільність фінансової системи України шляхом «страхування» від невиконання бюджетних зобов'язань Уряду;

боротьба з корупцією та корупційними доходами. Банківська система України, у першу чергу, в особі НБУ, здійснює також суттєвий опосередкований вплив на успішність процесу боротьби з корупцією та корупційними доходами. Реалізація цього впливу відбувається через поступовий перехід економіки України на безготівкові форми розрахунку, через механізми валютного контролю валютних операцій та фінансовий моніторинг підозрілих операцій, суб'єктами якого виступають банки;

захист національного ринку від несприятливої дії світової кон'юнктури також здійснюється НБУ переважно непрямими методами, у першу чергу, шляхом прогнозування цінової кон'юнктури на експортні та імпорتنі товари, якими торгують українські підприємства, прогнозування рівня інфляції та валютних курсів, що знаходить своє відображення у різноманітних періодичних виданнях регулятора;

Інші національні економічні інтереси, а саме структурна перебудова економіки; підтримка та пожвавлення підприємницької активності; підвищення рівня зайнятості населення; формування та реалізація регіональних соціально-економічних програм – потребують переважно опосередкованої підтримки банківської системи України. Реалізація цих економічних інтересів знаходиться хоча й поза прямої компетенції НБУ, проте знаходиться під опосередкованим впливом з боку банківської системи,

у першу чергу через забезпечення своєчасних та безперервних розрахунків між суб'єктами господарювання, фізичними особами та державними установами.

Важливу роль банківська система кожної країни світу відіграє у процесах глобалізації економіки. Як наголошує Т. В. Майорова, починаючи з 90-х років минулого століття Україна активно увійшла у світовий процес формування економічних зв'язків, і протягом усього цього часу її стратегічним орієнтиром залишається європейська інтеграція [109]. Проте, окрім очевидних переваг даного вибору та потенційних можливостей, що виникають на цьому шляху, обраний вектор економічного руху України обумовлює і певний «імпорт» негативних наслідків загальносвітових фінансово-економічних криз, свідченням чого є банківські кризи в Україні у 1998 р. та 2008-2009 рр., «спусковим гачком» яких були переважно негативні зовнішні події.

На думку І. О. Лютого, активна участь України та її банківської системи у процесах глобалізації також закономірно призводить до суперечливих наслідків, що мають як позитивні, так і негативні риси [110]: фінансіалізація економіки (динамічний розвиток фінансового сектору, що супроводжується диверсифікацією його інструментів), вплив капіталу з реального сектору економіки у фінансовий сектор та збільшення частки останнього у ВВП, незадовільні темпи кредитування виробництва (що обмежує подальше зростання податкових надходжень) на тлі переважного кредитування споживчих витрат населення.

Проте процес інтеграції банківської системи України до глобальних та, у першу чергу, європейських структур містить у собі низку специфічних ризиків, зокрема: ризик невиконання загальноєвропейських вимог щодо капіталу банків у середньостроковій перспективі; ризик девальвації гривні внаслідок лібералізації руху капіталу; ризик знецінення міжнародних резервів України внаслідок курсової переоцінки пари «євро-долар США»; ризик збереження в Україні високих темпів інфляції, що не відповідають

європейському рівню та знижують конкурентоспроможність товарів, вироблених в Україні [111, 112]. Важливішим наслідком глобалізації економіки та, зокрема, банківської сфери, у якому бере участь Україна, на думку Т. І. Єфіменко, є стрімке поширення інформаційних технологій, що використовуються не лише у процесі безпосереднього банкінгу, проте й у антикризовому регулюванні національних фінансових ринків і банківських систем, у результаті чого на перший план вийшли найбільш мобільні фінансові ресурси, що відіграють дедалі вагомішу роль [113].

Отже, банківська система України поступово та неухильно інтегрується у світову фінансову систему, що, окрім очевидних переваг та потенційних можливостей, несе собою формування вразливості від різноспрямованої дії багатьох зовнішніх чинників, що потребує подальшого ґрунтовного дослідження банківської системи України через призму безпекового підходу.

1.2. Теоретичне підґрунтя визначення змісту та характеристик інформаційної економіки

Історію розвитку суспільства розділяють на три основні етапи: *аграрний*, що характеризувався домінуванням сільського господарства та переважно ручної праці; *індустріальний*, що був пов'язаний із розвитком промисловості; *постіндустріальний, або інформаційний*.

Розглянемо ключові відмінності економіки індустріального та інформаційного суспільства (табл. 1.3).

Критерієм віднесення тієї чи іншої держави до категорії розвинутої країни є її знаходження на третьому етапі, що характеризується вагомою присутністю в структурі економіки сфери послуг та поширенням інформаційних технологій, засобів електронного зв'язку та персональних комп'ютерів, що суттєво спрощує та полегшує повсякденне життя мешканців

країни. Іноді постіндустріальний етап розвитку суспільства називають також «суспільством споживання».

Таблиця 1.3

Характерні особливості економіки індустріального та інформаційного суспільства

Категорія	Індустріальне суспільство	Інформаційне суспільство
Характер виробництва	Масове	Індивідуалізоване
Характер продукції	Стандартизована	Персоніфікована
Основний виробничий ресурс	Праця і капітал	Інформація і знання (кваліфікація персоналу)
Основне джерело капіталу	Право власності на матеріальні активи	Право власності на нематеріальні активи
Характер базових технологій	Капіталоміські	Наукоміські
Домінуючий сектор економіки	Виробництво	Послуги (споживання)
Домінуючі соціальні інститути	Підприємства	Університети, науково-дослідні установи
Чинник соціальної диференціації	Характер власності	Рівень знань
Мотивація працівників	Матеріальний інтерес	Внутрішня потреба

Джерело: узагальнено автором з використанням [114, с. 56]

Подальший розвиток сфери послуг та умовна її «перемога» над виробництвом обумовили те, що важливішу роль почали відігравати інформаційні технології, що суттєво спрощують процес користування фізичними особами тими чи іншими послугами. Історія виникнення мережі Інтернет, поширення його фізичної та цінової доступності за рахунок зниження цін на стаціонарні комп'ютери та смартфони, вартості підключення та трафіку обумовили своєрідну інформаційну (цифрову) революцію, яка докорінно змінила життя суспільства в цілому та економіку, зокрема.

Як наголошує у цьому контексті доктор економічних наук, професор Д. І. Олійник, «...інноваційні технології...: хмарні технології, модерні способи збирання та аналізу великих масивів даних (Big Data), краудсорсинг, криптовалюта й технології Blockchain, безпілотні автомобілі та ін., радикально змінюють цілі галузі економіки. На основі цих технологій цифрова революція переходить у Четверту промислову революцію (Fourth

Industrial Revolution, Industry 4.0), суть якої полягає в масовому впровадженні кіберфізичних систем у виробництво, що стирає межі між фізичними, цифровими та біологічними сферами, та у виникненні абсолютно нового типу промислового виробництва, в основі якого лежить обробка великого масиву даних для досягнення повної автоматизації виробництва та імплементації новітніх науково-технічних досягнень у технологічні процеси. Передбачається, що ці кіберфізичні системи будуть об'єднуватися в одну саморегульовану мережу, зв'язуватися одна з одною в режимі реального часу та сприятимуть радикально новим способам взаємодії в процесі створення додаткової вартості» [115, с. 7]. «...світ переходить до нової ери цифрової глобалізації, більш цілісних перетворень від цифрових продуктів та інфраструктури до цифрового розподілу, а також веб-стратегій, які засновані на цифровій технології самоконтролю, аналізу та звітування (Self Monitoring Analysis and Reporting Technology) у мережевій інфраструктурі. У розвинених країнах управління промисловістю здійснюється за допомогою цифрових технологій, Інтернет., системи доповненої реальності, штучного інтелекту (Artificial Intelligence, AI), розпізнавання голосу, віртуальної реальності (Virtual Reality, VR) тощо» [там само, с. 9].

Сучасний стан розвитку інформаційних технологій характеризується, зокрема, наступними ознаками [116, с. 276]:

- значна кількість програмних комплексів та платформ для управління виробництвом, баз та сховищ даних, що містять інформацію щодо різноманітних напрямів діяльності суб'єктів господарювання;
- існування технологій, які забезпечують зовнішній доступ користувачів до ресурсів та інформації, основою для чого виступають відкриті та корпоративні системи пошуку, державні та приватні системи зв'язку, глобальні, національні та регіональні інформаційні мережі; міжнародні угоди, стандарти та протоколи щодо обміну даних;
- розширення можливостей інформаційних технологій, які забезпечують розподілену роботу сховищ та баз даних із даними різного

змісту та структури; функціонування локальних та інтегрованих проблемно-орієнтованих інформаційних систем різноманітного призначення, що використовують потужні сервери та мережі;

- включення в інформаційні системи інтерфейсів користувачів з метою взаємодії з експертними системами, систем підтримки прийняття рішення, підтримки виконання, автоматичного перекладу текстів, інших засобів та технологій.

Теоретичне підґрунтя визначення змісту та характеристик інформаційного суспільства є об'єктом досліджень різних наукових напрямів: філософії, соціології, психології, політології, футурології, економіки, менеджменту тощо.

Зокрема, всесвітньо відомий американський вчений-футуролог Е. Тоффлер у своїй праці «Війна та антивійна» [117] активно вживає термін «цифрова революція», що допомогла підняти «Третю хвилю» [118] (інформаційну цивілізацію), яка прийшла на заміну «першій хвилі» (сільськогосподарській цивілізації) та «другій хвилі» (промисловій цивілізації).

Доктор філософських наук, професор Хамітов Н. В. стверджує, що швидкий розвиток інформаційних технологій призводить до появи принципово нового явища під назвою «ІТ-цивілізація»: «Сучасна інформаційна цивілізація в Україні постає як ІТ-цивілізація – цивілізація інноваційних інформаційних технологій у науці, освіті, економіці» [119, с. 49].

Доктор філософських наук, професор Лук'янець В. С. наголошує, що «Комп'ютерні... технології, що перетворюють людину ... як головну продуктивну силу суспільства... – це грандіозний і надзвичайно ризикований експеримент... Філософія NBICS-технологічної цивілізації (NBICS – нано-, біо-, інформаційні, когнітивні та соціальні технології), яка народжується на наших очах, – це не абсолютно обґрунтована теорія ..., а... «світоглядний трамплін» у невизначене майбутнє, мета використання якого – пошук шляхів

подолання обмеженостей і недосконалостей футурології доелектронних епох» [120, с. 79].

Доктор філософських наук, професор Данильян О. Г. та доктор філософських наук, професор Дзьобань О. П. стверджують, що «З появою нового типу суспільства його структура і структура соціальних зв'язків зазнає серйозних змін... завдяки новим способам соціальної взаємодії, заснованим на появі та впровадженні нових інформаційних технологій, за допомогою яких стало можливим створення єдиної глобальної комунікаційної мережі... Віртуальна реальність, яка конструюється за допомогою комп'ютерних технологій і глобальної мережі Інтернет, додає нового виміру у соціальні відносини. Процеси виробництва, споживання... тощо переносяться у сферу віртуального... процес віртуалізації суспільства сприяє появі нових... соціальних практик... завдяки чому виникають нові... комунікативні алгоритми» [121].

Доктор філософських наук, професор Воронкова В. Г. окреслює основні методологічні засади розвитку інформаційної економіки [122]. Згідно її точки зору, одним із основних методів дослідження розвитку інформаційної економіки є метод моделювання інформаціологічних процесів в умовах становлення глобальної цивілізації. Для цього слід використовувати: 1) логіко-інтуїтивний аналіз; 2) формалізацію; 3) квантифікацію. Відповідно виділяється три класи моделей: 1) змістовні; 2) формалізовані; 3) квантифіковані. Розробка методологічних основ базується на розвитку математичного підходу до дослідження інформаційного суспільства, який ділиться на три етапи: 1) математична школа; 2) статистичний напрямок; 3) економетрія. Натомість в іншій праці автор виокремлює додаткове поняття сфери інформаційної економіки – «smart-економіка», або «мережева економіка»: «Smart-економіка – це економіка, що базується на комплексній модернізації та інноваційному розвитку всіх секторів на основі технологій нового покоління, що забезпечують високу додаткову вартість, енергоефективність, формування якісного оточуючого

середовища і соціальну стабільність. Smart–економіка базується на високих, у тому числі енергозберігаючих технологіях та екологічній інфраструктурі. У «мережевій» економіці формується нова якість послуг: їх генерують самі користувачі, громадяни смарт–суспільства, що взаємодіють з органами державного управління та приватним бізнесом не по вертикальним, а по горизонтальним зв'язкам» [123].

Іспанський соціолог М. Кастельс з цього приводу наголошує, що Інтернет з інфраструктури для задоволення тих чи інших потреб бізнесу та суспільства, обміну знаннями та інформацією вже перетворився на фактор суспільного виробництва. Натомість початок ХХІ століття, з точки зору М. Кастельса, протікає під гаслом мережевого суспільства [124].

Відомий український соціолог, доктор філософських наук, професор М. П. Лукашевич відзначає у цьому контексті, що в останні роки на тлі розвитку засобів масової комунікації, зокрема, мережі Інтернет, «...здійснюється деформація уявлень у громадській свідомості щодо ролі та місця економіки в житті суспільства, пріоритетів у структурі економіки... руйнується уявлення про економіку як галузь створення предметів матеріальної культури, продуктів харчування, основи матеріального забезпечення життєдіяльності суспільства. Загальний образ економіки... більш нагадує величезний супермаркет, в якому споживачі змагаються за те, щоб найшвидше та у максимально можливому для себе обсязі придбати нові товари, продукти і послуги» [125, с. 24-25].

Доктор соціологічних наук, професор О. Д. Куценко, проводячи класифікацію різних видів структур суспільства (рабовласницькі, феодальні, капіталістичні тощо) окремо виділяє *постекономічні* структури, які характеризуються тим, що «...основними засобами виробництва та обміну стають ... інформація та цифрові інформаційні технології; володіння інформаційними ресурсами ... обумовлює утворення нових видів відносин експлуатації; формуються антагоністичні соціальні класи професіоналів, експертів, "*креативний клас*", що володіють інформаційним капіталом,

мають високі доходи та соціальний престиж, та соціальні класи з низьким рівнем освіти й кваліфікації, нестабільною зайнятістю, низьким доходом й соціальним престижем ("*прекариат*") [126, с. 74].

В контексті об'єкту цього дослідження розглянемо далі зміст категорій, пов'язаних із інформаційною економікою.

Категорія «digital economy», або «цифрова економіка» (іноді її також називають інформаційною, веб-, Інтернет-, електронною або «ною» економікою), з'явилась в інформаційному просторі у 1995 році [127]. Концепцію цифрової економіки уперше сформулював Н. Негропonte з Массачусетського університету (США) для пояснення переваг «нової» економіки порівняно зі «старою» в контексті інтенсивного розвитку ІТ-технологій. При цьому фахівець використовував метафору про перехід від обробки атомів до обробки бітів, відзначаючи такі переваги «нової» економіки, як відсутність фізичної ваги товарів, віртуальність, відсутність потреби у сировині, миттєве глобальне переміщення товарів (даних). У 2001 році в роботі «Measuring the Digital Economy» [128] Т. Месенбург виділив такі ключові складові концепції цифрової економіки: інфраструктура (програмне забезпечення, апаратне забезпечення, телекомунікації, мережі тощо); електронний бізнес (технологія та методологія процесів, що відбуваються за допомогою мережі), електронна комерція.

В Україні та інших пострадянських країнах дослідженням інформаційних та комп'ютерних технологій, аналізом їх економічних та, ширше, цивілізаційних перспектив свого часу займались В. С. Немчинов [129], А. Д. Урсул [130], А. Н. Колмогоров [131], С. П. Капица [132].

Дещо пізніше видатний український вчений А. С. Гальчинський [133, с. 252-273] обґрунтував теоретичні засади мережевої парадигми геоeкономіки. В іншій своїй праці А. С. Гальчинський сформулював дещо дискусійне твердження, що «...мережева геоeкономіка не потребує зовнішніх регуляцій – вона ... регулює сама себе, ... відтворює сама себе» [134, с. 265].

О. В. Михайловська [135] визначила різні аспекти впливу глобалізації процесу розповсюдження інформації на міжнародні інноваційні та інвестиційні процеси. М. М. Єрмошенко [136] сформулював власну парадигму економічної науки в контексті розвитку інформаційної економіки.

Історіографію ключових тенденцій формування українського інформаційного ринку досліджував, зокрема, Т. Т. Ковальчук [137]. При цьому останній автор у своїх працях замість категорій «цифрова економіка» або «інформаційна економіка» використовував, переважно, категорію «інформаційно-мережева економіка» [138]. У цьому контексті автор зазначає, що «інформаційна мережа – це, з одного боку, принципово нова форма організації й функціонування економіки, а з іншого – системоутворювальна платформа, своєрідна глобальна матриця цивілізаційного розвитку в ХХІ столітті» [там само, с. 15].

Авторський колектив українських вчених під керівництвом В. В. Рокочої в контексті розгляду «цифрової економіки» оперує терміном «знаннева економіка», розуміючи його як «економіка, що заснована на виробництві, оновленні, циркуляції, розподілі та використанні знань» [139, с. 17]. Окрім категорії «цифрова економіка», у фаховій літературі також активно вживається термін «інформаційна економіка», що не є абсолютно тотожним, проте є настільки близьким за змістом, що може розглядатись як синонім.

Система інформаційної економіки – є системою господарської діяльності, в якій реалізована функція безперервного підприємницького взаємодії. Взаємно-однозначність, безперервність і наявність зворотних функцій забезпечує правову ідентифікацію елементів, процесів і їх арбітраж. Аналогами таких систем сьогодні є платіжні системи Visa / MasterCard, системи Інтернет-трейдингу тощо. Ця система будується на базі телекомунікаційних мереж, включаючи Інтернет, на платформі «хмарних обчислень», що забезпечує масовий формат електронної економічної взаємодії на глобальному рівні. Система інформаційної економіки

характеризується наявністю динамічно мінливих зв'язків, структурованих за видами економічної діяльності та обумовлених включенням в систему то одних, то інших елементів» [140].

Доктор економічних наук, професор Н. С. Меджибовська у цьому контексті наголошує, що термін «інформаційна економіка» означає інформаційну ступень розвитку, що характеризується переплетенням традиційних і високотехнологічних галузей економіки на основі розширення використання інтелектуального капіталу та інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому вищим етапом розвитку інформаційної економіки є «економіка знань», для якої основними факторами розвитку є знання як усвідомлена інформація і людський капітал. Одним із напрямків інформаційної економіки автор вважає мережеву економіку, під якою слід розуміти як господарську діяльність, здійснювану за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, і перш за все Інтернету (у зв'язку з чим її ще називають Інтернет-економікою, віртуальною економікою, цифровою економікою тощо) [141].

На думку І. П. Малика, «інформаційна економіка – такий тип економіки, де продуктивність і конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів залежать ... від їх здатності генерувати, обробляти й ефективно застосовувати інформацію, засновану на знаннях. Також інформаційну економіку можна визначити як економіку, в якій інформація є валютою та продуктом» [142].

Інформаційну інфраструктуру економіки формують організації, підприємства, центри обробки інформації, канали та лінії комунікації та зв'язку. Однією з основних складових інформаційної економіки є всевітня мережа Інтернет, яка є платформою для принципово нових видів бізнесу. Як зазначає з цього приводу Р. Ліпсі, що досліджує зв'язок між технологічними змінами та економічним розвитком, поширення цифрових технологій має вплив на суспільство за рахунок падіння продуктивності на першому етапі впровадження нових технологій; наступного скорочення персоналу та

зростання безробіття; змін у структурі розміщення продуктивних сил та змін інфраструктури [143].

Категорія «інформаційна економіка» вперше згадується у працях американо-австрійського вченого Ф. Махлупа, що у 1933 році започаткував дослідження впливу патентів на наукові дослідження [144]. Натомість у 1976 році М. Порат зазначив, що інформаційна економіка є кластером галузей, які виробляють бази даних та засоби, що забезпечують їх використання [145]. Деякі фахівці вважають, що інформаційна економіка – перша стадія «нової» постіндустріальної економіки, що перетворюється на «економіку знань». Натомість інші вчені визначають інформаційну економіку як нову постіндустріальну економіку, базисом якої є Інтернет-економіка [146]. Основними рисами, що характеризують інформаційну економіку, є висока продуктивність, глобальність, зміна способу отримання прибутку (від ефекту масштабу виробництва та використання швидкості інновацій).

М. Л. Данилович-Кропивницька принциповою відмінністю інформаційної економіки від всіх попередніх типів економіки вважає той факт, що найважливішим продуктивним ресурсом у ній виступає не фізичне благо, а інформація, або знання. Інформація як продуктивний ресурс обумовлює відносну невичерпність порівняно з будь-якими матеріальними ресурсами джерела розвитку країни в умовах інформаційної економіки. Цим визначаються всі інші якісні характеристики інформаційної економіки, найбільш яскравими з яких виступають: переважання у структурі ВВП країни продуктів та послуг, створених у нематеріальних галузях...; значне перевищення чисельності і питомої ваги зайнятих у нематеріальних секторах економіки порівняно з матеріальними; сукупні витрати на виробництво, обробку та поширення інформації перевищують витрати на створення та реалізацію фізичних благ; інвестиції в людський капітал перевищують інвестиції у фізичний капітал; соціально-економічний розвиток постіндустріальної країни визначається не стільки темпами зростання ВВП, скільки різноплановими показниками якості життя» [147, с. 274].

На думку І.П. Малика, розвиток інформаційної економіки в Україні супроводжується наступними особливостями [148]:

- поява нових виробничих сил, які суттєво змінили матеріально-технічну базу виробництва шляхом її автоматизації, використання інформаційних ресурсів та комп'ютерної техніки, підключеної до Інтернету;

- впровадження елементів інформаційної економіки відбувається шляхом впровадженням ІТ-технологій у сфери виробництва, торгівлі та послуг, а також за рахунок розвитку мережі Інтернет;

- зміна характеру праці, що супроводжується виникненням нового виду діяльності (інформаційного) та нових дистанційних форм праці;

- структурні зміни на мікроекономічному (виникнення підприємств, що не мають матеріальних активів – віртуальні корпорації) та макроекономічному рівнях (з'являється нова галузь економіки – інформаційна індустрія, що охоплює виробництво комп'ютерної техніки, розробку програмних продуктів, зв'язок: Інтернет, телефон, кабельне телебачення, супутниковий зв'язок, інформаційні послуги, індустрія розваг тощо).

В процесі розбудови інформаційної економіки в Україні відбулось закріплення основних засад її розвитку у законодавчій базі. Зокрема, було прийнято Закон України «Про затвердження Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки» [149] та Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [150].

17.01.2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки». Основною метою даного документа є реалізація ініціатив «Цифрового порядку денного України 2020» (цифрова стратегія) для усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації України у найбільш перспективних сферах. Даної мети планується досягти шляхом стимулювання економіки та залучення інвестицій, подолання цифрової нерівності, поглиблення співпраці з ЄС у

цифровій сфері та розбудови інноваційної інфраструктури країни та цифрових перетворень. Реалізація заходів Концепції має забезпечити:

- стимулювання економіки та залучення інвестицій;
- основу для трансформації вітчизняних індустрій в конкурентоспроможні та ефективні за рахунок їх «цифровізації»;
- вирішення проблеми «цифрового розриву», наближення «цифрових» технологій до громадян, у тому числі, шляхом забезпечення доступу громадян до широкопasmового Інтернету, особливо у селищах та невеликих містах;
- створення нових можливостей для реалізації людського капіталу, розвитку інноваційних, креативних і «цифрових» індустрій та бізнесу;
- розвиток експорту «цифрової» продукції та послуг (ІТ-аутсорсинг).

Дана Концепція містить наступне визначення категорії «цифрова економіка»: «... діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові. Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких вже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси. Саме дані є ключовим ресурсом цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем» [151].

Цифровізація реального сектору економіки в Україні передбачає впровадження Індустрії 4.0 – оновленої концепції «розумного виробництва», що ототожнюється з «четвертою промисловою революцією» та появою кіберфізичних систем. Індустрія 4.0 – наступний етап цифровізації виробництв та промисловості, на якому головну роль відіграють такі технології та концепти, як Інтернет речей, «великі дані» (big data), «предиктивна аналітика», хмарні обчислення [152], «машинне навчання»,

машинна взаємодія, штучний інтелект, робототехніка, 3D-друк, доповнена реальність.

Концепція містить наступні основні цілі, що мають бути досягнуті у 2020 році: 30 місце в рейтингу Networked Readiness Index (WEF) (у 2016 році — 64 місце); 40 місце у рейтингу Global Innovation Index (INSEAD, WIPO) (у 2016 році — 56 місце); 50 місце у рейтингу ICT Development Index (ITU) (у 2016 році — 79 місце); 60 місце у рейтингу Global Competitiveness Index (WEF) (у 2016 році — 85 місце).

Відомий український фахівець з питань менеджменту та маркетингу, доктор економічних наук, професор С. М. Ілляшенко окрім поняття «цифрова економіка» оперує також терміном «Інтернет-економіка» або «Інтернет-бізнес», серед причин перенесення економічної діяльності у всесвітню мережу окремо виділяючи наступні: можливість виробників / продавців швидко та «дешево» опанувати нові ринки; економія на персоналі; нові можливості конкуренції для нових / невеликих учасників ринку; переваги для споживачів і працівників, що забезпечує дистанційна форма оплати / роботи [153, с. 105]. Натомість серед видів нового бізнесу виділяються такі [154]: перенесення в Інтернет окремих функцій (платіжних розрахунків, зв'язків з контрагентами, реклами тощо); окремих видів діяльності (маркетинг, документообіг, фінанси, консалтинг, рекрутинг); підтримка зв'язку з працівниками; створення команд; створення віртуальних підприємств.

Український фахівець з питань менеджменту, доктор економічних наук, професор Зозульов О. В. у цьому контексті стверджує, що розвиток цифрової економіки, у першу чергу її Інтернет-складової, призводить до докорінних змін в процесі управління та маркетингу. А саме, якщо раніше об'єктом управління виступало окреме підприємство та окрема особа (споживач), то на сьогодні об'єктом управління постає сукупність (множина) об'єктів, об'єднана в систему. Отже, виникає потреба здійснити перехід від управління окремими підприємствами до інтегрованими між організаційними утвореннями та від споживача до самоорганізованих спільнот (замість

терміну «спільнота» автор також активно використовує поняття «натовп») [155].

Окрім визначень категорії «цифрова економіка», що пропонують фахові літературні джерела та офіційні документи (концепції, стратегії тощо), неабияку цінність мають визначення, що пропонують фахівці-практики. Зокрема, В. Михайлов, технічний директор компанії «IT-Enterprise», стверджує, що на сьогодні цифрова економіка – це штучний інтелект, роботизація, електронні гроші, промислова біологія, обробка великих масивів даних, безпілотний транспорт. На думку фахівця, для широкого загалу цифрова економіка означає новий рівень цифрових сервісів, коли в онлайн переходять оплата комунальних платежів, реєстрація в черзі через смартфон, оплата покупок тощо. Для промислових підприємств перехід в цифрову економіку отримав визначення як Industry 4.0 (четверта індустріальна революція)». Ю. Пивоваров, директор Асоціації «Інноваційний розвиток України» пропонує таке визначення цифрової економіки – це будь-яка діяльність, пов'язана з інформаційними технологіями, де мова йде про споживання послуг чи товарів, які вони надають - онлайн-торгівля, електронне врядування тощо з використанням цифрових технологій. За словами О. Щербатенка, партнера з розвитку бізнесу «SmartTender.biz», цифрова економіка – економіка віртуальних світів, а її головний простір – Інтернет. Проте варто розуміти, що не лише Інтернет визначає напрямки її розвитку. Йдеться про технологізацію в цілому: квартири, роботи, догляду за здоров'ям. Це і вирізняє цифрову економіку від традиційної, адже вона орієнтується на споживача. Тому часто можна почути замість «цифрова економіка» – економіка на вимогу (on-demand economy). Ринок миттєвих замовлень та необмеженого вибору...Автор зауважує, що результати такого роду рішень ми відчуваємо щодня: онлайн-магазини (Amazon, Aliexpress), Інтернет-банкінг (Приват24), месенджери (Facebook, Telegram) тощо [156].

Таким чином, характеризуючи цифрову економіку, можна узагальнити, що це діяльність, яка безпосередньо пов'язана з розвитком ІТ-технологій, до

якої належать сервіси онлайн-послуг, електронні платежі, Інтернет-торгівля, краудфандінг тощо. Основними елементами цифрової економіки є електронна комерція, Інтернет-банкінг, електронні платежі, Інтернет-реклама, Інтернет-ігри. Завдяки розвитку і повсюдному впровадженню ІТ-технологій на сьогодні фізичні особи-клієнти та споживачі послуг можуть поступово виключати з ланки свої відносин з виробниками багатьох звичних посередників (банки, крамниці, касири тощо). Приміром, якщо фізична особа не бажає чи не вміє готувати їжу, при наявності доступу в мережу Інтернет, вона може дистанційно оформити її доставку, у випадку необхідності здійснити грошовий переказ їй вже не потрібно фізично приходити до банку або відділення, адже мобільний банкінг дає змогу здійснити грошовий переказ за допомогою смартфона, базові адміністративні послуги поступового стають доступними через спеціалізовані державні портали [157].

Розвиток цифрової економіки в світі відбувається швидкими темпами. Згідно з дослідженнями McKinsey Global Institute, протягом минулого десятиліття транскордонні потоки даних у світі загалом зросли у 45 разів, а до 2020 р. додатково зростуть у 9 разів. Враховуючи цей виклик, ЄС почав створювати новий «цифровий» спільний ринок, що повинен розвивати цифрові технології (використовувати їх переваги, мінімізувати ризики, відповідати на виклики, у тому числі безпекові). На сьогодні в ЄС успішно реалізується стратегія Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market Strategy – DSM), що може принести Європі додаткові 415 млрд євро прибутку щороку і забезпечити створення сотень тисяч робочих місць [158].

Зазначена Стратегія визначена одним з десяти політичних пріоритетів Єврокомісії. Особливої уваги в документі приділено питанням захисту даних, конфіденційності та кібербезпеки, включаючи управління Інтернетом. DSM розглядається як основний актив ЄС, спрямований на адаптацію до нових умов ведення бізнесу. Отже, європейці прагнуть забезпечити ефективний розвиток секторів економіки, які використовують цифрові технології для інновацій, щоб зберегти конкурентоспроможність на глобальному рівні.

Документ, зокрема, спрямований на розкриття нових можливостей та усунення бар'єрів транскордонної активності. Серед його ключових положень: спрощення транскордонної електронної комерції, посилення захисту прав споживачів при здійсненні покупок в Інтернеті, підвищення довіри до онлайн-магазинів та транскордонних продажів.

Документом передбачається вирішення адміністративних проблем, з якими стикаються підприємства країн з різними режимами ПДВ. Отже, продавці в інших країнах зможуть користуватись єдиною електронною реєстрацією та загальним тарифом ПДВ. Протягом 2018 р. в ЄС мають бути введені граничні розміри (10 та 100 тис. євро) для транскордонних електронних послуг, реалізовано систему Mini One Stop Shop (MOSS), що призначена для спрощення звітності з ПДВ для малого та середнього бізнесу. Натомість у 2021 р., по результатах аналізу діяльності MOSS, ця концепція має поширитись на всі Інтернет-продажі товарів та транскордонні послуги. Нова служба «єдиного вікна» One Stop Shop (OSS) має бути поширена на імпорتنі товари. Отже, продавці зможуть сплатити ПДВ безпосередньо в момент здійснення покупки споживачем з ЄС. Отже, продавці, що фізично знаходяться за межами ЄС, зможуть декларувати ПДВ за допомогою OSS, після чого товари проходять прискорену митну процедуру.

Згідно з даними дослідження «Digital Evolution Index 2017» [159], проведеного компанією «Mastercard» та Школою права і дипломатії Флетчера, що є підрозділом університету Тафтса, країнами-лідерами у сфері цифрової економіки на сьогодні є: Норвегія, Швеція і Швейцарія. До десятки лідерів також входять США, Великобританія, Данія, Фінляндія, Сінгапур, Південна Корея і Гонконг.

Україна не увійшла до переліку 60 країн-лідерів, що були розглянуті в межах даного дослідження, проте країни-сусіди та інші пострадянські країни по результатах оцінки за кількома критеріями посіли наступні позиції: Естонія – 21 місце, Чехія – 27, Латвія – 28, Угорщина – 32, Словаччина – 33, Польща – 35, Росія – 39, Болгарія – 41.

Проте, згідно з дослідженням «Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог» [160], що здійснювалось на початку 2018 р. у межах проекту USAID «Трансформація фінансового сектору», інноваційні продукти, які застосовують технологічні рішення для фінансового сектору (фінтех), загалом розробляють понад 80 українських компаній. Згідно з дослідженням, 40 % фінтех-компаній, що брали в ньому участь, були засновані до 2015 р, натомість 60 % фірм з'явилися протягом наступних трьох років. 84 % фінтех-компаній вже почали надавати послуги та пропонувати власні продукти. Натомість основною проблемою діяльності цих установ є фінансування. 45 % українських фінтех-компаній використовують власний капітал без залучення зовнішніх інвестицій, 49 % фірм отримують або шукають фінансування з боку зовнішніх інвесторів. Загальна потреба в інвестиціях українського фінтех-сектору, згідно опитування компаній, становить від 40 до 75 млн дол. США. Основними напрямками спеціалізації фінтех-компаній в Україні є: платежі та грошові перекази – 32 % установ, інвестиції в технології та інфраструктуру – 19 %, кредитування – 14 %, маркетинг – 7 %, іншуртех (страхування) – 5 %, цифровий банкінг – 5 %, управління фінансами – 5 %, мобільні гаманці – 5 %, блокчейн – 3 %, криптовалюти – 2 % [161].

Отже, загалом, використання цифрових технологій в економіці України має величезний потенціал. На думку С. І. Кубіва [162], збільшення кількості користувачів мережі Інтернет в Україні з 5 млн осіб у 2016 р. до 15 млн користувачів у 2021 р. дозволить 95 % усіх магазинів, сервісів, салонів здійснювати розрахунки без використання готівки, що суттєво зменшить витрати на виготовлення паперових грошей та сприятиме виходу економіки з тіні. Розвиток цифрової економіки в Україні може сформувати додатково від 300 до 400 тис. нових робочих місць, за рахунок переходу на цифрові платформи управління інфраструктурою і сервісом українські міста мають стати значно зручнішими. Паралельно має зрости продуктивність праці та доходи населення. Натомість рівень корупції значно зменшиться, адже

переважна більшість транзакцій буде здійснюватись в електронній формі і автоматично у кількох реєстрах.

Успішний досвід Естонії, Ірландії, Швеції та Ізраїлю свідчить, що безпосередній ефект від комплексного розвитку цифрової економіки становить 20 % ВВП протягом п'яти років [163].

Частка світової економіки, що функціонує у цифровій сфері, має сталу тенденцію зростання. Ще по результатах 2010 року найбільш «просунута» на той час цифрова економіка (у публікації вжитий термін «internet economy») Великої Британії мала річний обсяг у 121 млрд фунтів стерлінгів, або 8,3 % ВВП країни [164].

Згідно даних «The Boston Consulting Group», частка цифрової економіки у ВВП розвинених країн з 2010 р. до 2016 р. зросла з 4,3 % до рівня 5,5 %. У країнах, що розвиваються, значення цього показника відповідно зросло з 3,6 %, до 4,9 % ВВП. Окрім Великої Британії, станом на 2016 р. найбільшу частку цифрової економіки у ВВП мали такі країни: Південна Корея – 8,0 %, Китай – 6,9 %, ЄС (загалом) – 5,7 %, Індія – 5,6 %, Японія – 5,6 %, США – 5,4 %, Мексика – 4,2 %, Німеччина – 4,0 %.

Швидкими темпами зростає капіталізація ІТ-компаній у світі. Так, 14.09.1998 р. ІТ-компанія «Microsoft» уперше стала найдорожчою у світі за рівнем капіталізації: ринкова ціна «Microsoft» досягла 261 млрд дол. США, що дозволило їй посунути лідера «General Electric». Зростання цін на нафту протягом 2000-х рр. дозволяло сировинним компаніям залишатись лідерами за розміром капіталізації, проте «Apple» у серпні 2011 р. вперше стала найдорожчою компанією з капіталізацією 342 млрд дол. США, посунувши нафтовий гігант «Exxon Mobile». Станом на 2016 р. з десяти найдорожчих компаній світу до сфери цифрової економіки відносились п'ять: «Apple», «Microsoft», «Amazon», «Facebook» та «Alphabet» [165].

Одним із основних елементів цифрової економіки є *електронні гроші*. При визначенні поняття електронних грошей різні фахівці використовують різні дефініції. Зокрема, з точки зору Алексеєнка М. Д., електронні гроші –

«...різновид кредитних грошей, які являють собою одиниці вартості, що зберігаються на відповідному електронному пристрої, приймаються як засіб платежу на користь емітента та інших юридичних і фізичних осіб і є грошовими зобов'язаннями емітента» [166]. Горюков Є. В. пропонує наступне визначення: «...нова форма кредитних грошей, що представлені у вигляді електронних імпульсів на технічному пристрої і виконують ... функції міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу заощадження, а також функцію світових грошей» [167]. Єгіазарян Ш. П. зазначає, що електронні гроші – «...нова форма кредитних грошей, що задовольняють усім основним їх властивостям, а саме: обіговості, відсутності прямого зв'язку з банківським рахунком, відсутності клірингу і універсальності у використанні» [168]. Пантелєєва Н. М. зазначає наступні спільні характеристики електронних грошей: «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої; різновид або нова форма кредитних грошей; засіб платежу; грошове зобов'язання емітента» [169, с. 26]. При цьому автор пропонує наступну типологізацію електронних грошей: за видом носія (засновані на банківському рахунку: картка, електронний чек, електронний гаманець, та мережеві або програмні); за функцією управління грошових систем (централізовані, децентралізовані та мобільні); за формою обігу (безготівкові та готівкові). Кочергін Д. А. пропонує наступну класифікацію ознак електронних грошей [170, с. 56-57]: спосіб збереження та переказу грошей; технічний пристрій, який використовується для зберігання грошей; цільове використання грошей; можливості обігу грошей; купівельна спроможність грошей; особливості емісії грошей; характер діяльності емітента грошей; функціональна взаємодія між емітентом та ІТ-спеціалістом.

Доктор економічних наук, професор Б. С. Івасів у цьому контексті наголошує, що потреба в електронних грошах «об'єктивно зумовлена посиленням вимог щодо економічності та зручності грошового обігу за умов, коли його обсяги і суми окремих платежів досягли велетенських розмірів. Вони, як будь-яка нова форма грошей, виникли у відповідь на запровадження

інформаційно-комунікаційних технологій, які стали вирішальним фактором не лише економічного життя, а й технічного й соціального прогресу в цілому» [171, с. 157]. При цьому більшість західних економістів розрізняє два основні види електронних грошей: 1) цифрові гроші (смарт-картки та електронні гаманці, що мають мікропроцесор, на якому відображається грошовий еквівалент; 2) віртуальні гроші, які знаходяться в електронній мережі та зберігають грошову вартість на жорстких дисках комп'ютерів і являють собою програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюються перекази через електронні мережі, у т.ч. через Інтернет. Отже, електронні платіжні системи в мережі Інтернет формують новий ринковий сектор – ринок віртуальних грошей [там само, с.159].

Колишні топ-менеджери НБУ П. М. Сенищ та В. М. Кравець у цьому контексті наголошують про помилковість уявлення про електронні гроші як засіб електронного доступу до банківського рахунку: «Однією з поширених помилок є віднесення до електронних грошей сучасних засобів доступу до банківського рахунку, зокрема, ... карток...Електронні гроші є грошовими зобов'язаннями емітента в електронному вигляді, які знаходяться на електронному пристрої у розпорядженні користувача... У системах, які здійснюють розрахунки електронними грошима, банківські рахунки використовуються лише, якщо гроші вводяться та виводяться із системи... При пред'явленні електронних грошей для погашення, традиційні гроші списуються з банківського рахунку емітента і надаються пред'явнику» [172, с. 8-9].

Савлук М. І. при аналізі сутності електронних грошей відзначає три етапи їх становлення: грошові кошти для здійснення платежів за допомогою телекомунікаційних систем, незалежно від форми та місця збереження; грошові кошти, які зберігаються в електронному форматі спеціальних пристроїв; грошові кошти, які враховують властивості попередніх, проте використовуються поза банківською системою, без участі третьої особи та без прямого зв'язку з банківським рахунком [173, с.10].

Директива ЄС № 2000/46/ЄС пропонує наступне визначення *електронних грошей*: це – електронний замінник монет і банкнот, який зберігається на електронному пристрої, наприклад, на чіп-картці або в пам'яті комп'ютера, і який здебільшого призначений для здійснення електронних банківських платежів обмеженими сумами [174].

Поняття електронних грошей в Україні [175] визначається у статті 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [176] та у тексті Постанови Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей», де визначено, що це – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [177].

Підсумовуючи, слід зазначити, що категорії «інформаційна економіка», «цифрова економіка», «мережева економіка», «віртуальна економіка», «інформаційно-мережева економіка», «веб-економіка», «Інтернет-економіка», «електронна економіка», «smart-економіка», «нова» економіка характеризують такий тип економічної діяльності та економічних відносин, що відрізняється від «старої» економіки активним використанням досягнень інтенсивного розвитку ІТ-технологій. Безумовно, всі ці категорії не є абсолютно тотожними, проте є настільки близькими за змістом, що у більшості випадків можуть використовуватись в якості синонімів.

Таким чином, розглянувши банківську систему України як складову національної економіки та теоретичні аспекти функціонування інформаційної економіки як нової форми її організації та функціонування, далі розглянемо основні проблеми та ризики банківської системи в умовах розвитку інформаційної економіки.

1.3. Ризики та можливості розвитку банківської системи України в умовах становлення інформаційної економіки

Вплив інформаційної економіки на перспективи розвитку банківської системи країни є дуальним: з одного боку – містить сприятливі можливості для такого розвитку, з іншого – призводить до появи ризиків та загроз функціонуванню та розвитку банківської системи [178]. При цьому, огляд літературних джерел дозволяє дійти висновку, що цей вплив можна характеризувати як прямий та опосередкований.

Так, огляд Світового банку під назвою «Цифрові дивіденди» [179] наводить наступні *переваги* розвитку інформаційної/цифрової економіки для країни завдяки: зростанню продуктивності праці; зростанню конкурентоспроможності компаній; зниженню витрат виробництва; створенню нових робочих місць; подоланню бідності та соціальної нерівності.

Натомість впровадження цифрової економіки та електронної комерції, з точки зору Світового банку, несе собою низку *ризиків*, серед яких:

- ризик кіберзагроз, пов'язаний із проблемою захисту персональних даних;
- цифрове «рабство», або використання персональних даних мільйонів споживачів для управління та / або маніпуляцією їхньою поведінкою;
- зростання безробіття внаслідок зникнення деяких професій і навіть галузей внаслідок подальшого поширення інформаційних технологій та продуктів, зокрема крамниць з електронними касами, ботів, що обслуговують клієнтів, безпілотних автомобілів тощо. Зокрема, певне коло експертів вважають, що банківська система протягом найближчих десяти років може зникнути;
- цифровий «розрив» в освіті внаслідок різних умов доступу до цифрових послуг і продуктів, та, як наслідок, розрив у рівні споживання осіб, що знаходяться в одній країні або в різних країнах.

Інша класифікація ризиків для держави та суспільства, пов'язаних із розвитком цифрової економіки, виокремлює наступні ключові групи ризиків [180]:

- ризики суверенітету (проникнення «чужих» ІТ-технологій в усі аспекти життя й діяльності країни, що суттєво підвищує її вразливість; створення загроз національної кібербезпеці у сфері фінансів, транспортній та енергетичній інфраструктурі, соціальний інжиніринг та моделювання);

- ризики для суспільства (роботизація виробництва та сфери послуг збільшує рівень безробіття та зникнення окремих професій, що загострює соціальну дисгармонію; збіднення людського та кадрового потенціалу);

- ризики для особистості (комп'ютеризація з раннього дитинства призводить до розвитку у дітей «машинного», або «кліпового» мислення за рахунок втрати системного мислення; отже, поступово відбувається процес втрачання людиною власної індивідуальності; натомість розвиток інноваційних проривних ідей, що знаходяться, як правило, на стику різних областей знань, вимагає від людини нелінійної логіки).

Далі розглянемо вплив розвитку інформаційної економіки безпосередньо на банківську систему через призму «переваги-ризиків».

Т а к , в и к о р и с т а н н я е л е к т р о н н о г о б а н к і н г у н а д а є « к л а с и ч н и м » б а н к а м н и з к у п е р е в а г , з о к р е м а д о з в о л я є з н а ч н о р о з ш и р и т и п е р е л і к т а з б і л ь ш и т и о б с я г и п о с л у г , щ о н а д а ю т ь с я к л і є н т а м , о т ж е с у т т є в о з б і л ь ш и т и д о х о д и , а т а к о ж с к о р о т и т и о п е р а ц і й н і в и т р а т и [181–188] н а к у п і в л ю , о р е н д у т а о б с л у г о в у в а н н я п р и м і щ е н ь , о п т и м і з у в а т и ч и с е л ь н і с т ь п р а ц і в н и к і в

(відповідно - витрати на заробітну плату), підвищити рівень автоматизації процесів. Таким чином, завдяки більш «економному» (з точки зору банку) онлайн-обслуговуванню банк може пропонувати більш вигідні умови, паралельно прискорюючи процес обробки інформації, що сприяє розширенню бази клієнтів та завоюванню нових ринкових сегментів без необхідності відкриття нових «точок» продажу.

Останнім часом банки починають використовувати такі нові моделі продажу продуктів, як: відеоконсультанти, інтерактивні вітрина та тачскрін-столи. «Відеоконсультант» - це послуга, що дозволяє здійснювати дистанційну підтримку клієнта візуально, завдяки чому розширюються можливості колл-центрів надавати відеоконсультації за допомогою мережі Інтернет. Оператори колл-центру мають можливість демонструвати різноманітні документи: угоди, документи про списання грошей, графіки виплат тощо, при цьому клієнти мають візуальний контакт з консультантами, в режимі реального часу можуть задавати питання та отримувати відповіді. Ця послуга дозволяє надавати практичну допомогу клієнтам у процесі заповнення бланків декларацій, заяв тощо, а також надавати інші консультації з можливістю збереження документів на комп'ютері клієнта. За допомогою тачскрін-столу клієнт банку має можливість ознайомитись з усіма банківськими послугами та продуктами, усвідомити їх умови та визначити оптимальні їх варіанти. Інтернет-вітрина – один із різновидів тачскрін-столу, за допомогою якої клієнти можуть не тільки отримати вичерпну інформацію,

але й частково оформити документи, що суттєво зберігає час роботи банківських працівників [189, с. 173-174].

Вже сьогодні до 15-20 % обсягу продажів послуг (в залежності від конкретного банківського продукту) в українських банках припадає на цифрові канали продажу. При цьому спостерігається не процес «витіснення» онлайн-банкінгом «класичного» банкінгу, а їх своєрідна синергія, отже ситуація, коли «традиційний» та електронний банкінг доповнюють один одного [190].

Серед поширених моделей банківського бізнесу найбільш інноваційними на сьогодні є наступні: «розумний багатоканальний банк», «соціально-орієнтований банк» та «фінансова (нефінансова) цифрова екосистема» [191]. При цьому переважна більшість установ використовують модель «розумний багатоканальний банк» [192], що передбачає мультिकанальну інтеграцію, яка використовує цифрові канали та інтегровану архітектуру. Цю модель в Україні використовують найбільші банки, зокрема ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Райффайзен банк Аваль» тощо та інші установи, що пропонують клієнтам щоденне (без вихідних) та цілодобове багатоканальне обслуговування.

Проте перелік інноваційних моделей банківського бізнесу на сьогодні не вичерпується зазначеними трьома моделями. Цифровий банк [193], або, за іншим визначенням, «банк 3.0» [194] – це фінансова установа, що має такі властивості: великий обсяг даних, що забезпечують «хмарні» сховища та обчислення, постійна обробка величезного обсягу інформації (Big Data);

практика інтелектуального аналізу даних (їх обробка з метою пошуку зв'язків між розрізненими їх фрагментами); практично необмежена пропускна здатність мереж, API-інтерфейси, вагома присутність (або домінування) мобільних комунікацій; активне використання соціальних технологій; моделювання грошових потоків, активне співробітництво з конкурентами; впровадження інноваційної моделі банківського бізнесу *VaaS* (*Banking as a Service*), яка забезпечує перетворення банківської справи у «конструктор», або компонентний бізнес. Ключова складова *VaaS*-методу – багатокомпонентний банк, у якому банківські продукти мають вигляд Інтернет-сервісів. При цьому мобільність є основою концепції «банк 3.0». Таким чином, мобільний банкінг у цій моделі – процес обслуговування клієнтів з використанням смартфонів та (або) планшетів. Він передбачає доступність мобільних розрахунків, безконтактні платежі (з використанням NFC чіпів), пропозицію банківських послуг за місцем геолокації, електронні гроші, мобільні гаманці, інші варіанти заощаджень. Отже, «цифровий банк» передбачає використання електронних каналів як базової платформи для всіх можливих варіантів взаємодії з клієнтом: у відділенні, за допомогою Інтернету, стаціонарного та мобільного телефонів.

Тенденції автоматизації та «цифровізації» банківської діяльності в останні роки призводять не лише до суттєвого скорочення «традиційного» банківського персоналу (касири, інкасатори, кредитні інспектори тощо), але й до появи повністю «безлюдних» відділень. Зокрема, на початку 2017 р. *Bank of America* повідомив про відкриття трьох повністю автоматизованих відділень, де клієнти можуть обслуговуватись у банкоматах та зв'язуватись із «живими» працівниками банку, що фізично знаходяться в інших відділеннях, за допомогою відеозв'язку [195]. Один з ключових аргументів на користь «обезлюднення» офісів – економія витрат на оплату праці. На сьогодні у США близько 100 тис. банківських відділень, у яких загалом працюють близько 0,5 млн фахівців. Середня заробітна плата банківського працівника – близько 30 тис. дол. США на рік. Таким чином, у невеликому

відділенні за рахунок роботизації та цифровізації лише на заробітній платі можливо щороку заощаджувати близько 100 тис. дол. США [196].

Аналогічні процеси відбуваються у європейських країнах. Зокрема, у жовтні 2017 р. в інформаційний простір надійшло повідомлення агентства «Bloomberg» [197] про звільнення найбільшим у Скандинавії банком «Nordea» 6 з 31,5 тис. працівників, що означає скорочення на 19 %. Це змусило профспілки назвати дане скорочення «шокуючим», натомість керівник банку К. фон Коскулл натякнув, що протягом найближчий 10 років персонал додатково буде скорочений удвічі. На думку фон Коскулла, «Nordea» втілює в собі майбутнє банківської індустрії, в якому будуть процвітати виключно банки з мінімальною кількістю робітників, «просунуті» у сфері цифрових технологій. За його словами, мета «Nordea» - радикально зменшити операційні витрати банку: «Я вважаю, що це актуальний тренд у фінансовій сфері, що за своєю природою є цифровою. Цифровізація та штучний інтелект обіцяють видатні результати». Дійсно, скорочення працівників та цифровізація фінансів є тривалою тенденцією в європейських країнах. Згідно даних Європейської банківської федерації, з 2008 р. кількість банківських працівників у регіоні (28 країн ЄС, а також Швейцарія, Норвегія, Ліхтенштейн та Ісландія) вже зменшилась на 14 %. Банківських працівників традиційно вважають «білими комерцями», проте замість того щоб забезпечувати їм безпеку на ринку праці, цей сумнівний статус разом із доволі високим рівнем зарплати перетворює банківського клерка у ласу мішень для автоматизації. Адже внаслідок автоматизації одного робочого місця банківського клерка можливо зекономити набагато більше коштів, ніж на автоматизації умовного вантажника, відповідно «невидима рука ринку» обов'язково спрямує зусилля саме на автоматизацію банківської сфери. При цьому навіть традиційно досить впливові скандинавські профспілки не можуть нічого протиставити процесу роботизації з подальшими звільненнями. Все це означає, що в країнах з менш розвиненими

профспілками (наприклад, в Україні) звільнення можуть бути ще більш масштабними [198].

Не є винятком у цьому контексті Росія. Прикладом невідворотності цих змін є, зокрема, скорочення протягом першого півріччя 2017 р. 3 тис. працівників юридичних підрозділів російського «Сбербанку» внаслідок впровадження програми «робота-юриста». На думку топ-менеджменту банку, робот в змозі взяти на себе функцію написання стандартних позовних заяв до фізичних осіб [199]. Загалом до 2025 р. «Сбербанк» планує скоротити 45 тис. співробітників. Вже до 2020 р. ринок праці в Росії для таких професій, як касири, операціоністи, діловоди та бухгалтери початкового рівня може скоротись приблизно втричі. Цей процес вже відбувається: у фінансовій сфері Росії тільки за 2016 р. було ліквідовано 174 тис. робочих місць, ще 364 тис. робочих місць втратила торгівля [200].

Автоматизація банківських процесів в Україні (разом із банківською кризою, що призвела до виведення з ринку більш, ніж половини банківських установ) стала однією з причин суттєвого скорочення банківських працівників. Станом на початок 2016 р., порівняно з початком 2014 р., кількість працівників українських банків скоротилась загалом на 90 тис. осіб [201]. На початок 2017 р. кількість звільнених банківських працівників в Україні зросла до 106 тис. осіб [202]. З одного боку, вивільнення «зайвих» працівників внаслідок технологічних змін є, значною мірою, закономірним процесом, проте негативні наслідки драматичних змін на ринку праці, кінець кінцем, «лягають на плечі» держави, що змушена сплачувати протягом певного періоду часу допомогу по безробіттю, долучатись до процесу перепідготовки звільнених працівників тощо.

Об'єднання у банках «класичних» та цифрових банківських технологій є надзвичайно перспективним. Внаслідок цього банки стають інтеграторами фінансових послуг. За таких умов важливим є побудувати відносини з клієнтами таким чином, щоб клієнт сам бажав скористатись банківським продуктом. Прикладом інноваційного банку є «BRE Bank» (Польща), що був

заснований у 80-ті роки минулого століття і на сьогодні входить до групи лідерів у країні за розміром активів. У 2000 р. «BRE Bank» створив «MBank», що займався виключно обслуговуванням онлайн. У 2012 р. банк змінив концепцію: було прийнято рішення реконструювати установу, базуючись на наступних принципах: мобільний банкінг, соціальні медіа, маркетинг в режимі реального часу, персональне фінансове управління. У 2013 р. материнський «BRE Bank» перейшов під бренд «MBank», запропонувавши клієнтам безкоштовну перереєстрацію, внаслідок чого 75 % клієнтів погодились перейти на нову платформу. Дана трансформація є прикладом вдалого переходу від «класичного» до цифрового банку. Позитивним прикладом також може бути німецький «Fidor Bank», що не працює як «звичайний» банк, а надає послуги виключно в мережі Інтернет та глибоко інтегрований із соціальними медіа. Через соціальну мережу «Facebook» банк, приміром, встановлює процентну ставку по кредиту в залежності від кількості «лайків». Про ефективність цифрового банкінгу свідчить, зокрема, те, що вартість залучення одного клієнта через соціальні мережі для «Fidor Bank» у середньому коштує 20 дол. США, натомість «собівартість» залучення клієнта за допомогою «традиційного» банкінгу становить близько 1,5 тис. дол. США [203, с.171-173].

Подальше дослідження проблем та ризиків банківської системи в умовах розвитку цифрової економіки, на мою думку, доцільно здійснювати у межах основних напрямів розвитку цифрової економіки, суб'єктами яких є банки, або таких, що безпосередньо впливають на банківську систему. А саме: безготівкових розрахунків (у т.ч. нових видів платежах інструментів, Інтернет-банкінгу, мобільного банкінгу тощо), криптовалют та електронних кредитних платформ, при цьому беручи до уваги суто технічні ризики, пов'язані з вразливістю цифрової інфраструктури, яку використовують банки.

Розвиток електронного банкінгу та безготівкових розрахунків.

Системи безготівкових розрахунків відіграють ключову роль в економіці

країни шляхом здійснення переказу коштів і розрахунків між суб'єктами господарювання та фізичними особами. Отже, надійні платіжні системи, певною мірою, є запорукою стабільного функціонування фінансової системи та економіки країни в цілому. У той же час, сфера здійснення платежів є ризиковою сферою діяльності, що пов'язано зі складністю інструментів і процедур, що використовуються платіжними організаціями, високою швидкістю розрахунків, стрімким розвитком інформаційних технологій та систем дистанційного банкінгу.

Доктор економічних наук, професор А. А. Олешко виокремлює два ключових ризики, пов'язаних із активним розвитком та домінуванням безготівкових розрахунків:

«Електронізація» грошово-товарних операцій призведе до абсолютного контролю з боку глобальних фінансових інституцій (здебільшого банків) над економічним та особистим життям населення. На сьогодні банки вже володіють повною інформацією про клієнтів та мають можливість контролювати їх фінансові потоки.

Наявність та усталена тенденція до зростання кіберризиків, які включають спрямовані хакерські атаки, програмні і апаратні закладки в обладнанні, шпигунство та інформаторів, експлуатацію вразливостей у застарілому обладнанні тощо [204, с. 340].

І. Я. Карчева та Д. І. Гафурова до ризиків, пов'язаних із технологіями електронного банкінгу, відносять, зокрема: науково-технічні ризики, ризик правового забезпечення патентного захисту проекту; ризик помилкового вибору інноваційного проекту; ризик незабезпечення інноваційного проекту фінансуванням; маркетингові ризики; ризик невиконання господарських договорів; ризик посилення конкуренції; ризики, пов'язані з недостатнім рівнем кадрового забезпечення, ризики, пов'язані з забезпеченням прав власності на інноваційний проект тощо [205, 206, с. 82-84].

До ризиків, пов'язаних із впровадженням у банківській системі елементів цифрової економіки, зокрема, електронного банкінгу, відносяться також наступні ризики [207-211]:

ризик ліквідності, що проявляється шляхом збільшення волатильності залишків на пасивних рахунках і можливого скорочення депозитів, а також внаслідок кібератак на банк, а також через максимізацію нефінансових ризиків (операційного, репутаційного, стратегічного, юридичного), реалізація яких провокує загострення проблеми ліквідності;

операційний ризик, що проявляється у перериванні бізнес-процесів за рахунок помилок персоналу, помилок процесів, технологічних причин, внутрішнього і зовнішнього шахрайства, зовнішнього впливу (наприклад, пожежі, припинення електропостачання);

стратегічний ризик, що посилюється внаслідок недосконалого стратегічного плану інноваційного розвитку банку, який може призводити до невиправданого зростання витрат, що провокує низьку рентабельність або збитковість цифровізації банкінгу;

репутаційний ризик, зростання якого прямо витікає внаслідок максимізації стратегічного ризику, а також може бути викликаний негативною громадською думкою про банк, що призводить до відпливу пасивів та скорочення прибутку (або збитковості);

юридичний ризик, що є наслідком порушень банками окремих положень нормативно-правових документів, які регламентують банківську діяльність, та / або законодавчої невизначеності тих чи інших аспектів надання банківських послуг.

02.07.2018 р. НБУ оприлюднив «Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах» [212], що створені банками та небанківськими фінансовими установами. Даний документ містить загальну інформацію про систему управління ризиками, а також про ризики платіжної системи (правові, фінансові, комерційні, операційні тощо) та механізми управління ними [213].

Отже, табл. 1.4 містить перелік ключових банківських ризиків, пов'язаних із функціонуванням платіжних систем в Україні.

Таблиця 1.4

Ключові банківські ризики, пов'язані з функціонуванням платіжних систем, та заходи, спрямовані на їх мінімізацію

Банківські ризики	Визначення	Причини виникнення	Заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків
Правовий ризик	Ризик відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної системи та/або її учасників	- невідповідність правил платіжної системи та договорів про участь у платіжній системі чинному законодавству; - недотримання регуляторних вимог, умов договорів, укладених із контрагентами	- моніторинг змін чинного законодавства; - ідентифікація та аналіз виникнення потенційного конфлікту законодавства різних юрисдикцій; - контроль відповідності реєстраційних документів, договорів та інших правочинів чинному законодавству; - забезпечення повноти й однозначності правил та процедур платіжної системи
Кредитний ризик	Ризик того, що учасник платіжної системи або інша організація, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, не зможе виконати свої фінансові зобов'язання у повному обсязі у визначений момент часу або в будь-який момент у майбутньому	- невиконання зобов'язань одним з учасників розрахунків (зобов'язання не виконано повною мірою ні в момент настання строку платежу, ні протягом наступного періоду часу)	- визначення механізму та інструментів ідентифікації, вимірювання, моніторингу та управління кредитними ризиками учасників та кредитними ризиками, що виникають за результатами здійснення переказів / платежів, клірингу та розрахунків; - визначення у правилах та процедурах платіжної системи порядку використання фінансових ресурсів; - визначення в правилах платіжної системи процедур щодо покриття кредитних

Продовження таблиці 1.4

Банківські ризики	Визначення	Причини виникнення	Заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків
			втрат, розподілу непокритих кредитних втрат, формування та використання гарантійного фонду тощо; - планування непокритих кредитних втрат на випадок непередбачуваних обставин
Ризик	Ризик того, що в	- недостатність	- визначення механізму та

ліквідності	учасника платіжної системи або іншої організації, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, бракуватиме коштів для виконання своїх фінансових зобов'язань у платіжній системі належним чином у повному обсязі в установлений момент часу.	ліквідності, здійснення розрахунків за зобов'язаннями не у визначений угодою термін, а у будь-який інший момент у майбутньому	інструментів ідентифікації, вимірювання, моніторингу та управління ризиком ліквідності, на який наражають платіжну систему її учасники, розрахункові та обслуговуючі банки, постачальники ліквідності; <ul style="list-style-type: none"> - підтримка достатньої кількості ліквідних ресурсів в різних валютах; - забезпечення доступності таких ресурсів на випадок виникнення надзвичайних ситуацій; - здійснення стрес-тестування ліквідних ресурсів; - планування непокритих втрат ліквідності на випадок непередбачуваних обставин
Загальний комерційний ризик	Ризик погіршення фінансового стану платіжної організації платіжної системи в результаті зниження її доходів або збільшення видатків, унаслідок якого витрати перевищують доходи та призводять до втрат, покриття яких здійснюється за рахунок капіталу	- несприятливий вплив на репутацію платіжної організації та платіжної системи; <ul style="list-style-type: none"> - слабка бізнес-стратегія платіжної організації; - недоліки у частині конкурентоспроможності; - втрати, що зазнає платіжна організація під час ведення інших 	- наявність системи управління та контролю, що дає змогу здійснювати ідентифікацію, моніторинг та управління загальним комерційним ризиком з урахуванням втрат у результаті слабкої бізнес-стратегії, від'ємного сальдо на рахунках;

Продовдження таблиці 1.4

Банківські ризики	Визначення	Причини виникнення	Заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків
		видів господарської діяльності тощо	- підтримка ліквідних чистих активів за рахунок власного капіталу в сумі, достатній для здійснення операцій та відновлення діяльності; <ul style="list-style-type: none"> - наявність плану відновлення та впорядкованого згортання платіжної системи, а також

			<p>плану управління капіталом. Сума чистих ліквідних активів, що фінансуються за рахунок власного капіталу, має відповідати сумі поточних операційних витрат за останні шість місяців;</p> <ul style="list-style-type: none"> - активи, спрямовані на покриття загального комерційного ризику, мають бути високої якості та достатньо ліквідними; - наявність плану залучення додаткового капіталу
Розрахунковий ризик	Ризик того, що розрахунки в платіжній системі не здійснюватимуться належним чином	- невиконання передбачених чинним законодавством та / або угодою термінів розрахунку. Перенесення здійснення остаточних розрахунків на наступний день створює як кредитний ризик, так і ризик ліквідності для учасників платіжної системи та інших задіяних сторін, що призводить також до виникнення системного ризику	<ul style="list-style-type: none"> - правила платіжної системи мають чітко визначати момент завершення розрахунків; - правилами платіжної системи слід чітко визначати момент, після якого платежі та інші зобов'язання, за якими не здійснено розрахунки, не можуть бути відкликани учасниками; - розрахунки слід здійснювати з використанням активів із мінімальним кредитним ризиком та ризиком ліквідності; - здійснення моніторингу, управління та обмеження кредитного ризику та ризику ліквідності, на які наражають платіжну систему розрахункові банки; - для покриття втрат платіжна організація використовує власні кошти або кошти страхового фонду

Продовдження таблиці 1.4

Банківські ризики	Визначення	Причини виникнення	Заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків
Операційний ризик	Ризик того, що недоліки інформаційних систем або внутрішніх процесів, людські помилки, операційні збої	- неналежне здійснення ідентифікації або нерозуміння ризиків та контролів, необхідних для обмеження та	<ul style="list-style-type: none"> - визначення механізму та інструментів ідентифікації, вимірювання, моніторингу та управління операційним ризиком; - визначення прийняттого рівня (толерантності) до ризиків, упровадження

	(помилки чи затримки під час оброблення, перебої в роботі систем, недостатня пропускна спроможність), втрата або витік інформації, шахрайство або порушення в управлінні внаслідок зовнішніх подій призведуть до скорочення, погіршення або зупинення надання послуг платіжною системою	управління ними; - неналежне здійснення контролю інформаційних систем та процесів; - неналежний добір персоналу; - неналежні процедури з управління платіжною організацією; - природні катастрофи; - тероризм тощо	контролю за ризиком відповідно до цілей операційної надійності; - визначення ролей та відповідальності за управління операційним ризиком; - регулярне тестування систем і застосування операційних політик та процедур; - наявність визначених цілей операційної надійності, а також політик платіжної організації їх досягнення; - наявність плану заходів із забезпечення безперервності діяльності; - здійснення ідентифікації, моніторингу та управління ризиками; - наявність системи внутрішнього контролю; - здійснення аудиту управління операційним ризиком; - забезпечення фізичної та інформаційної безпеки
Системний ризик	Ризик того, що неспроможність одного з учасників платіжної системи та/або оператора послуг платіжної інфраструктури виконати свої зобов'язання або порушення безперервності діяльності самої платіжної	- затримка здійснення платіжною системою платежів, непередбачувана реалізація платіжною організацією активів або застави, наданих учасниками платіжної	- управління ризиками, що виникають унаслідок зовнішніх операційних збоїв у взаємозалежних системах; - визначення, моніторинг та управління ризиками, на які платіжна система наражається іншими платіжними системами або третіми сторонами; - координація безперервності діяльності між взаємозалежними системами;

Закінчення таблиці 1.4

Банківські ризики	Визначення	Причини виникнення	Заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків
	системи призведе до порушення діяльності учасників платіжної системи, інших установ або функціонування фінансової	системи. У такому випадку учасники платіжної системи наражаються на значні кредитні ризики та ризики ліквідності; - взаємозалежність	- встановлення операційних вимог та вимог у частині забезпечення безперервної діяльності до учасників платіжної системи

	системи в цілому	між платіжними системам	
--	------------------	-------------------------	--

Джерело: складено автором з використанням даних НБУ [214]

У контексті визначення нових можливостей та загроз, що надає банкам цифрове середовище доктор економічних наук, професор С. В. Кавун пропонує SWOT-аналіз впровадження в українській банківській системі Інтернет-банкінгу (рис. 1.3).

<p style="text-align: center;">Сильні сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> - економія часу - онлайн контроль власного бюджету - мінімізація банківських витрат - відсутність необхідності фізичної присутності у відділенні - економія на банківських комісіях - доступ до банківських операцій в режимі 24/7 	<p style="text-align: center;">Слабкі сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> - можливі затримки платежів внаслідок технічних збоїв у роботі системи - підвищений ризик крадіжки коштів - неможливість здійснення деяких операцій, зокрема, касового обслуговування
<p style="text-align: center;">Можливості</p> <ul style="list-style-type: none"> - наявність бонусів до базової депозитної ставки - шаблони платежів (регулярні списання) - можливість сплачувати комунальні рахунки - самостійна зміна терміну дії платіжної карти - можливість впровадження додаткових перспективних сервісів 	<p style="text-align: center;">Загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> - можливість зовнішнього втручання у систему - можливість викрадення пароллю - можливість затримки переказу - можливість помилкової відправки коштів іншому одержувачу

Рис. 1.3. SWOT-аналіз впровадження в українській банківській системі Інтернет-банкінгу (*джерела – [215, с. 173, 216, с. 361], доповнено автором*).

Аналіз наведених на рис. 1.3 сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, що супроводжують активне впровадження в українській банківській системі Інтернет-банкінгу, свідчить, що слабкі сторони та загрози, в основному, пов'язані виключно з технічними аспектами проблеми, отже, протягом декількох років мають бути, в основному, подолані на тлі все більш активного впровадження та поширення Інтернет-банкінгу в Україні. Натомість переваги та нові можливості, у першу чергу, пов'язані з економією

грошей та часу для користувачів, будуть сприяти подальшому поширенню Інтернет-банкінгу.

Поширення криптовалют. На сьогодні Україні вже увійшла до ТОП-10 країн за кількістю користувачів біткоїн-мережі [217], що обумовлює необхідність дослідження позитивного та негативного впливу на її фінансову систему (у першу чергу – банківську систему) принципово нового інструменту розрахунків та заощаджень.

Характеристика криптовалют як принципово нового виду грошей обумовлюють докорінну зміну правил гри у бізнесі та змінюють принципи взаємодії між банками, підприємствами та фізичними особами. Про це, зокрема, йдеться як в українських (А. Дика [218], Т. Желюк [219], Р. Баранов [220]), так і в іноземних (Дж. Таруд [221], Е. Естебед [222], Д. Кеврі [223]) працях. У всіх цих джерелах зазначається, що поточний курс криптовалют визначається у точці перетину попиту і пропозиції на ринку на тлі відсутності контролю з боку центробанків. Натомість серед очевидних переваг криптовалют – відсутність залежності від робочих (банківських) днів, відсутність необхідності розкриття особистих даних, що потенційно може спростити міжнародні розрахунки.

Доктор економічних наук, професор О. М. Шаров характеризує криптовалюту як різновид електронних або цифрових грошей. На його думку, «...ані біткоїн, ані інші криптовалюти не є, за своєю сутністю, валютами – тобто грошовими одиницями...біткоїн являє собою по суті електронне поєднання «складської розписки» та «перевідного вексяля». А його «ціна» базується на спекулятивній грі, подібній до опціонів на різні індекси..., одного з різновидів деривативів» [224].

Доктор економічних наук, професор Л. О. Примостка пропонує наступне визначення поняття «криптовалюта» – це особливий різновид електронних грошей, функціонування яких засноване на децентралізованому механізмі емісії та обігу, які в сукупності представляють собою складну систему інформаційно-технологічних процедур, побудованих на

криптографічних методах захисту, регламентують ідентифікацію власників і фіксацію факту їх зміни [225, с. 102].

Доктор економічних наук, доцент Т. М. Болгар пропонує визначення цифрової валюти з точки зору можливості впливу зовнішнього адміністратора на здійснення транзакцій: «цифрова (віртуальна) валюта, одиниця якої ... захищена від підробки, тому що являє собою зашифровану інформацію, скопіювати яку неможливо... Ключовою особливістю криптовалюти є відсутність будь-якого внутрішнього або зовнішнього адміністратора. Тому банки... не можуть впливати на транзакції будь-яких учасників платіжної системи. Все це забезпечує незворотність угод – ніхто не може скасувати, заблокувати, оскаржити або примусово здійснити транзакцію без доступу до приватного ключа власника» [226].

На думку О. М. Гребешкової та М. О. Асонової, криптовалюти – «цифрові монети, захищені від підробки, які можна зберігати в електронних гаманцях і переводити між гаманцями» [227].

Ризики, пов'язані з криптовалютами, на думку Т. М. Болгар, зводяться до наступного:

відсутність гарантій збереження електронних криптогаманців;

висока волатильність курсу внаслідок специфіки використання;

можливість негативних дії щодо криптовалют з боку національних регуляторів;

ризик безповоротної втрати всіх накопичених криптомонет внаслідок втрати паролю до електронного криптогаманця або його непрацездатність;

ризик падіння рентабельності майнінгу криптомонет на обладнанні окремих користувачів внаслідок підвищенням рівня складності розрахунків [228].

Доктор економічних наук, професор О. М. Шаров виокремлює наступні загрози фінансовій безпеці держави, пов'язані з поширенням криптовалют:

дестабілізація фінансового ринку внаслідок його «схлопування» після того, як лопне «фінансова бульбашка» криптовалют;

можливість «електронного пограбування» аналогічно втратам інвесторів на японській криптовалютній біржі Coincheck у січні 2018 р.;

використання криптовалют для відмивання брудних грошей;

пряма кореляція між рівнем тіньової економіки та «захопленням» криптовалютами, що опосередковано свідчить про небезпеку зростання частки тіньової економіки, що «обслуговується» криптовалютами;

можливість використання криптовалют для уникнення обмежень валютного контролю, перш за усе, стосовно руху капіталу – інакше кажучи, для організації «втечі капіталу» за кордон;

загрози для екології, оскільки майнінг крипто валют технологічно вимагає занадто значних непродуктивних витрат електроенергії;

зручна ширма для приховування справжніх (досить ймовірно – корупційних) джерел походження значних статків;

підрив монетарної монополії держави.

Доктор економічних наук, професор Н. М. Пантелєєва у цьому контексті також вважає, що використання криптовалют підриває монополію Центрального банку на емісію грошей та послаблює національну грошову одиницю. При цьому основними ризиками та загрозами функціонування криптовалют в Україні, що обумовлюють існуючі обмеження на їх використання, на сьогодні є:

використання віртуальних валют для нелегальних транзакцій, торгівлі наркотиками, зброєю тощо;

експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних фінансових установ внаслідок загострення конкуренції та втрати ринкових позицій національними фінансовими установами, що спровокує втрату монетарного суверенітету країни;

втрата державної монополії на емісію грошей;

зменшення сеньйоражу центрального банку;

зменшення попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення (а можливо, навіть відмову на користь іноземної) та зміну швидкості обігу,

що ускладнює процес визначення швидкості обігу грошей та здійснення грошово-кредитного регулювання;

неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора;

зменшення рівня впливу або усунення фінансових посередників тощо [229, с. 30–31].

До інших проблем, пов'язаних з обігом криптовалют в Україні, слід віднести:

повну анонімність процесу транзакцій;

високий рівень волатильності ціни криптовалют;

невизначеність об'єктивної цінності криптовалют, що має бути виражена в реальних товарах і послугах;

постійне протистояння між емісією та реальним попитом на віртуальну валюту;

відсутність державного гарантування, що унеможлиблює безпечне накопичення криптовалюти;

нульова внутрішня вартість, що означає можливість перетворення віртуальної валюти на «фінансову бульбашку» [там само, с. 27–29].

Відомий український економіст Б. Кушнірук, оцінюючи ризики та проблемні питання активної експансії криптовалют в Україні, також наголошує, що «...використання криптовалюти в розрахунках за товари та послуги автоматично зменшує на той самий обсяг їх обслуговування національною валютою» [230].

Проте доктор економічних наук, професор Б. С. Івасів є прибічником протилежної точки зору на небезпеку інфляції як наслідку активного розповсюдження електронних грошей, одним із різновидів яких є криптовалюти: «...електронні гроші у принципі не збільшують масу грошей. Проте очевидно збільшується швидкість їх обігу, оскільки вони виступають, як засіб прискорення і забезпечення комерційних операцій... неправильним є

відношення до електронних грошей, як до конкуруючої альтернативи звичайних грошей. Сама їх поява викликана необхідністю забезпечити комерційні операції через Internet там, де використання звичайних грошей є незручним або неможливим. Тому необхідно розглядати електронні гроші, як доповнення до реальних грошей, необхідних для обігу, або як ще один інструмент обслуговування комерційних операцій Internet поряд з пластиковими картками. Очевидно, що емісія електронних грошей призведе скоріше до економічності та еластичності грошового обігу ніж до інфляції. Звичайно не треба забувати, що прискорення швидкості обігу грошей є додатковим стимулятором інфляційного процесу, який повністю проявляє себе у довгостроковому періоді» [231, с. 159-160].

Доктор юридичних наук, професор А. М. Новицький, оцінюючи правові аспекти функціонування ринку криптовалют у світі та в Україні в контексті забезпечення фінансової безпеки держави, виокремлює наступні ключові ризики для держави та банківської системи від активного розповсюдження криптовалют:

- криптовалюта не регулюється законодавством жодної із держав світу. Тобто, жодна із держав світу не бере на себе будь-які гарантії щодо забезпечення даної крипто валюти;

- всі відносини, пов'язані із обігом криптовалют, будуються виключно на довірі, відсутні системи страхування та гарантування збереження таких криптовалют. Відсутні механізми правового оскарження здійснення операцій, відміни операцій тощо;

- відсутні механізми збереження та гарантій недоторканності електронних гаманців суб'єктів зазначених фінансових операцій;

- залежність від технологічних та програмних аспектів. Наприклад, втрата електронного гаджета, втрата паролю та доступу до електронного гаманця призведе до втрати всіх активів;

- нерівність учасників у майнінгу криптовалют. Засновники та перші особи, які почали дані емісійні процеси, мають набагато конкурентніші

позиції у порівнянні із іншими. Із часом стає все дорожчим майнінг одиниці криптовалюти, і це стає економічно не вигідним;

- повна анонімність щодо фінансових операцій із криптовалютою суперечить загальному принципу банківських відносин – «знай свого клієнта», що дає можливість ідентифікувати кожного учасника фінансових відносин;

- держава не в змозі ні яким чином впливати на фінансову стабільність даної валюти (підтримати курс, провести додаткову емісію, контролювати відсоток назавжди втрачених активів), що може стати причиною втрати державного фінансового суверенітету [232, с. 338].

Вразливість цифрової інфраструктури, що використовують банки є одним із основних ризиків фінансовій безпеці держави. На сьогодні в Україні відсутній стандартизований програмний продукт під умовною назвою «Операційний день банку». Отже, кожна установа використовує ті програмні модулі, що підходять даному конкретному банку за ціною та функціоналом. Велика кількість платформ та різні види програмного забезпечення призводить як до проблем, що ускладнюють злиття та поглинання банків, так і до підвищеної вразливості банків до дій зловмисників, хакерських атак, крадіжок персональних даних, розповсюдження комп'ютерних вірусів тощо.

Для задоволення виробничих вимог фронт-офісу (підрозділів, що безпосередньо продають банківські продукти), бек-офісу, відділень використовують так звані АБС (автоматизовані банківські системи), що мають вигляд різноманітного ПЗ, зокрема різні варіанти системи ОДБ, системи скорингу, аналітичні системи, системи ERP (Enterprise Resource Planning, або «планування ресурсів підприємства»), системи CRM (Customer Relationship Management, або «системи взаємодії з клієнтами»), системи збереження даних тощо.

У фаховій літературі виділяються три види українських банків з точки зору особливостей використання інформаційних технологій [233, с. 163-164]:

Більшість українських банків як основну інформаційну платформу використовує програмне забезпечення українських розробників: системи АБС Б2 (CS Ltd), АБС SCROOGE (Lime Systems), SRBank (Soft Review), АБС Profix (ТОВ «Компанія ПроФІКС»), АБС «БАРС Millennium» («УНІТІ-БАРС»), АБС «БИС ГРАНТ» (СНВФ «АРГУС»).

Невелика кількість банків (переважно з іноземним капіталом) використовують ПЗ, розроблене іноземними фахівцями (системи Equation, Midas, FlexCube, Temenos тощо). Незначна кількість банків (переважно дрібних) використовує власні розробки, які підтримуються штатними системними адміністраторами. Проте практично всі банки використовують декілька програмних комплексів одночасно.

Всі обліково-операційні види робіт банку здійснюються у системі «Операційний день банку», або скорочено ОДБ. Система ОДБ інформаційно та функціонально пов'язана з усіма іншими підсистемами банку. Ключовими функціями ОДБ є обробка платіжних документів. У цій системі можуть оброблятися платіжні документи, формуватися інформаційні повідомлення, дебетові та інформаційні запити. Основними первинними документами ОДБ є платіжні та касові документи.

Таблиця 1.5 містить порівняння функціональних можливостей різних ОДБ українських банків. Дані, наведені в табл. 1.5, підтверджують попередню тезу про суттєву різноманітність платформ та програмного забезпечення українських банків, що виконують ідентичні функції, що призводить до підвищеної вразливості банків до дій зловмисників, хакерських атак, крадіжок персональних даних, розповсюдження комп'ютерних вірусів тощо, адже унеможливорює створення будь-якого універсального «захисту» для банків.

Таблиця 1.5

Функціональні можливості різних видів ОДБ українських банків

Назва АБС	Підтримка статистичної (регламентної)	Підтримка управлінської (аналітичної)	Підтримка функцій для оперативної діяльності банку
-----------	---------------------------------------	---------------------------------------	--

	звітності	звітності	
Б 2	+	+	+
SRBank	+	+	+
Scrooge	+	+	+
Profix	+	+	+
Бис Грант	+	+	+
БАРС Millenium	+	+	+

Джерело: складено автором з використанням даних [234, с. 164]

Підсумовуючи, слід зазначити, що вплив інформаційної економіки на перспективи розвитку банківської системи країни проявляється, зокрема, у появі широкого кола нових можливостей для такого розвитку, з іншого боку, несе собою велику кількість принципово нових ризиків і загроз, з якими банківські установи не стикаються під час здійснення «класичних» банківських операцій, що є передумовою формування механізму забезпечення банківської безпеки в умовах розвитку інформаційної економіки.

1.4. Теоретичні передумови формування механізму забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки

Дослідження теоретичних передумов формування механізму забезпечення банківської безпеки в умовах розвитку інформаційної економіки потребує першочергового визначення низки базових категорій, що мають відношення до цього явища.

У першу чергу потребує визначення саме поняття «механізм», що має грецьке походження та дослівно перекладається як «машина». Його первинне значення передбачає певну сукупність елементів, що призначені для впливу на певний зовнішній об'єкт з метою його руху або зміни. Проте механізм у даному випадку ще не є системою, адже його складові не характеризуються ієрархією, багаторівневістю та динамікою [235, с. 149]. Отже, завдання механізму у цьому розумінні – пряме перетворення об'єкту шляхом впливу

на нього. Натомість механізм (у переносному значенні) також є системою, у якій функціонує об'єкт. Відповідно до переліку складових елементів механізму та формату їх взаємної дії та впливу на об'єкт механізм може являти собою складну або навіть синергетичну систему [236, с. 14].

За визначенням Б. М. Данилишина, *економічний механізм* є системою прямих та / або опосередкованих взаємних зв'язків між економічними процесами та явищами, у першу чергу – між їх протилежними сторонами, між елементами та підсистемами економічних систем. На думку О. І. Барановського, економічний механізм являє собою схему практичного використання методів та важелів, призначених для регулювання певних об'єктів (процесів) в системі управління на всіх рівнях функціонування. Натомість, С. В. Мочерний визначає економічний механізм як спосіб або систему, що визначає порядок того чи іншого виду економічної діяльності. Таблиця 1.6 містить узагальнення точок зору окремих науковців на визначення категорії «економічний механізм».

Фінансовий механізм, очевидно, є складовою економічного механізму та є поєднанням форм та методів утворення та використання грошових коштів (фінансових ресурсів), метою діяльності якого є задоволення потреб (економічних інтересів) фізичних осіб, господарюючих суб'єктів та суспільства (держави).

Таблиця 1.6

Визначення категорії «економічний механізм»

Дефініції категорії «економічний механізм»	Фахові джерела
Система прямих та / або опосередкованих взаємних зв'язків між економічними процесами та явищами, у першу чергу – між їх протилежними сторонами, між елементами та підсистемами економічних систем	Данилишин Б.М. [237, с. 100]
Схема практичного використання методів та важелів, призначених для регулювання певних об'єктів (процесів) в системі управління на всіх рівнях функціонування	Барановський О.І. [238]
Спосіб або система, що визначає порядок того чи іншого виду економічної діяльності	Мочерний С.В. [239, с. 355]
Комплекс методів та засобів управління, використання яких	Панкрухіна А. П.,

забезпечує цілеспрямований рух економічної системи	Гапоненко А. Л. [240, с. 23]
Структури, методи, форми та засоби управління, що об'єднує спільна мета, за допомогою яких відбувається узгодження та поєднання приватних, групових та суспільних інтересів, відбувається функціонування соціально-економічної системи	Ястремська О. М., Пономаренко В. С. [241, с. 34]
Комплекс економічних, організаційних, мотиваційних та правових інструментів взаємодії господарюючих суб'єктів, що здійснюють узгодження різноманітних інтересів суб'єктів та об'єктів управління	Круглов М.І. [242, с. 28]

Джерело: узагальнено автором

Визначення поняття «фінансовий механізм» містять, зокрема, праці Бакеренко Н. П. [243, с. 77], Василика О. Д. [244, с. 102], Колесової І. В. [245, с. 86], Опаріна В.М. [246, с. 55], Поддєрьогіна А. М. [247, с. 18] та багатьох інших вітчизняних фахівців. Виходячи з аналізу змісту цих праць, категорію «фінансовий механізм» можливо характеризувати як систему (комплекс) фінансових важелів, інструментів, методів, засобів, способів здійснення управління, регулювання, впливу на економічний об'єкт.

Отже, з урахуванням об'єкту дослідження, в роботі під фінансовим механізмом будемо розуміти сукупність форм, методів, заходів, інструментів управлінського, регулюючого, фінансового впливу на банківську систему України, метою діяльності яких є забезпечення її фінансової безпеки.

Категорія «безпека» знаходить своє відображення, зокрема, у Конституції України, а саме у статті 3, зміст якої зводиться до того, що життя та здоров'я, честь та гідність людини, її безпека та недоторканість є найвищою соціальною цінністю в країні [248]. У Законі України «Про національну безпеку України» надається визначення поняття національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [249]. У Стратегії національної безпеки України [250] також йде мова про формування якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах,

комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України.

У фахових джерелах категорія «безпека» має різні трактування, що доволі суттєво відрізняються за акцентами. Таблиця 1.7 містить приклади характеристики категорії «безпека» різними галузями науки.

Можна стверджувати, що категорія «безпека» є фундаментальною та базовою категорією, що є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Зокрема, О. М. Ляшенко визначає безпеку як стан впевненості, опори в іншому суб'єкті. Тобто безпека трактується як відсутність загрози [там само, с. 13]. Н.А. Цікановська трактує безпеку як стан захищеності інтересів [251, с. 111]. Н. О. Лоханова пропонує визначення безпеки як «протилежність загрози» [252]. С. В. Онищенко визначає категорію «безпека» як необхідну передумову збалансованого функціонування системи суспільних відносин, яка забезпечує життєдіяльність, захищеність та дієдатність особи, суспільства, держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [253, с. 46]. На думку С. Ф. Марової, безпека є станом об'єкта захисту, при якому сукупна дія на нього різних чинників не перевищує гранично припустимих значень [254, с. 13].

Науковий колектив у складі Л. С. Шевченка, О. А. Гриценка, С. М. Макухи в процесі описання наукової категорії «безпека» виокремлюють три *напрями забезпечення безпеки*: 1) *безпека держави* (що забезпечується при наявності ефективного механізму державного управління та інститутів, що захищають національні інтереси), 2) *безпека суспільства* (що забезпечується при наявності суспільних норм, інституцій, свідомості, які дають змогу уникнути розколу за забезпечити права всіх соціальних груп), 3) *безпека особи* (що передбачає наявність системи моральних та правових норм, установ та інституцій, що забезпечують реалізацію здібностей та потреб окремих осіб) [255].

Таблиця 1.7

Характеристика категорії «безпека» у різних галузях науки

Сутність категорії «безпека»	Галузь науки
Надійність системи, яка розглядається як додаток певних величин надійності її складових	Математика
<ul style="list-style-type: none"> Цілісність та надійність об'єкта; Функціонування об'єкта, захищене від руйнування і руйнівного впливу на зовнішнє середовище 	Фізика
Стан, тенденції розвитку та умови життєдіяльності соціуму, окремих інституцій, при яких забезпечується збереження їх якісної визначеності та оптимальне співвідношення свободи та необхідності	Філософія
Відчуття, сприйняття та переживання необхідності в захисті життєво важливих інтересів і потреб фізичних осіб	Психологія
Задоволення потреб людей у незалежності, розвитку та спокої. Безпека є тотожною існуванню об'єкта та його неушкодженості	Соціологія
<ul style="list-style-type: none"> Стан та ступінь захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства, фізичних осіб у різних сферах від зовнішніх та внутрішніх загроз, що є необхідною передумовою збереження та розвитку країни, збереження та накопичення її духовних та матеріальних цінностей; Діяльність, спрямована на досягнення завдань забезпечення захисту держави, суспільства, людини; Властивість системи державного устрою; Результат діяльності даної системи. 	Політологія
Комплекс законодавчо встановлених правових гарантій захищеності суспільства та особистості	Правознавство

Джерело: [256, с. 21, зі змінами]

Дослідження Погосової М. Ю. та Медведєвої І. Б. відзначає наявність двох *концепцій безпеки*, що визначають останню як спроможність здійснювати захист і протидію та як форму існування, яка забезпечує стабільність, розвиток, вдосконалення та тривалість [257, с. 20]. В. В. Бойко виокремлює п'ять *ключових властивостей безпеки*: *системність* (передбачає цілісність, єдину цілеспрямованість та взаємопов'язаність її складових елементів у процесі виконання завдань, що вимагає централізованої управлінсько-організаційної підтримки її забезпечення); *надійність* (характеризує безпеку як можливість гарантування своєчасного та ефективного захисту в умовах нестабільності); *стійкість* (наявність механізмів, що захищають від дестабілізуючого впливу зовнішнього середовища задля забезпечення стабільного розвитку об'єкта, забезпечення його захисту та розширеного відтворення); *превентивність* (характеризує безпеку як попередження, що передбачає фокусування на уникнення ризиків

та вплив на причини, а не наслідки виникнення проблем); *адаптивність* (спроможність еволюціонувати паралельно з динамікою зовнішнього середовища, що дає можливість мінімізувати витрати на організацію безпеки та вірогідність розвитку конфліктів) [258, с. 14].

Авторський колектив під головуванням Г. В. Козаченко виокремлює наступні ключові *хронологічні етапи розвитку теорії безпеки* в останні роки [259]:

40-50-ті рр. ХХ ст. – формування теорії класичного реалізму, яка обґрунтовує необхідність захисту національних інтересів на засадах формування системи національної безпеки;

60-ті роки ХХ ст. – становлення теорії плюралізму, яка є наріжним каменем регіональної безпеки, усвідомлення того факту, що, окрім країн (держав), у світі існують також інші «гравці», що суттєво впливають на міжнародну та регіональну безпеку;

70-ті роки ХХ ст. – виникнення теорії глобальної безпеки, забезпечення якої гарантується балансом інтересів великих держав та блоків їх союзників;

90-ті роки ХХ ст. – формування теорії соціального конструктивізму, яка передбачає формування парадигми універсальної безпеки, що, у свою чергу, передбачає розвиток дослідження усіх складових життя суспільства шляхом гарантування безпеки фізичних осіб.

Отже, *ієрархія видів безпеки* складається з глобальної, міжнародної, національної, регіональної, локальної, індивідуальної безпеки [там само, с. 14-15].

Складність, багатозначність та міждисциплінарний характер категорії «безпека» обумовили формування окремого наукового напрямку під назвою «*безпекознавство*» або «*безпекологія*», необхідність виокремлення якого обґрунтував В. А. Ліпкан, з точки зору якого цей науковий напрям є матрицею наук про безпеку, міждисциплінарною суспільною наукою, що розглядає та досліджує загальні та специфічні закономірності

функціонування безпекових систем та розробляє загальні теоретичні положення, що забезпечують їх ефективність [260].

З огляду на об'єкт та предмет даного дослідження далі детально зупинимося на таких складових системи безпеки, як економічна, фінансова та банківська безпека.

Економічна безпека у загальному вигляді є таким станом економічної системи, який характеризується можливістю забезпечувати штатні умови функціонування економічної системи та її розвиток у межах визначених перед системою завдань та цілей. При цьому категорія «економічна безпека» знаходить своє пряме відображення в українському та міжнародному законодавстві та нормативних актах. Зокрема, стаття 17 Конституції України містить положення про те, що забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави та справою усього українського народу [261]. У 1999 р. на базі Інституту економіки та прогнозування НАНУ була розроблена «Концепція економічної безпеки України» [262], проте, на жаль, законодавчого закріплення даної Концепції не відбулось. Прийнятий 21.06.2018 р. новий Закон України «Про національну безпеку України», зокрема, визначає сталий розвиток економіки як один з фундаментальних національних інтересів України, а забезпечення економічної безпеки є одним з напрямів державної політики у сферах національної безпеки та оборони [263]. У свою чергу, чинні «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» визначають дану категорію як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. [264].

Термін «економічна безпека» отримав офіційне міжнародне визнання у 1985 р. на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН, що прийняла резолюцію під назвою «Міжнародна економічна безпека», у якій була визначена кінцева мета її забезпечення – соціально-економічний розвиток і прогрес кожної з

країн [265, с. 42-43]. Натомість вже на 42-й сесії Генасамблеї ООН було ухвалено концепцію міжнародної економічної безпеки [266, с. 42].

Проте загальне визнання поняття «економічна безпека» у сучасному значенні відбулось дещо раніше, після закінчення Другої світової війни. При цьому, як зазначає з цього приводу В. В. Шемаєв, погляди на зміст категорії «економічна безпека» в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, принципово відрізняються. Перша група країн до загроз економічній безпеці відносить, у першу чергу, зовнішні загрози, зокрема, промисловий шпіонаж. Натомість країни з транзитивною економікою керуються, переважно, інституціональною концепцією економічної безпеки, що акцентує увагу на встановлення чітких «правил гри» на державному рівні. При цьому публікації вчених з країн СНД оперують поняттями «економічна незалежність», «забезпечення соціально-економічного розвитку», «економічне зростання», «соціальне спрямування», «захист національних інтересів», «ефективність використання ресурсів» [267, с. 37-38].

Поширений у США науковий погляд на економічну безпеку полягає в тому, що вона повинна відповідати, як мінімум, двом умовам: у першу чергу, забезпечувати збереження вже досягнутого рівня споживання жителів країни з можливістю його зростання, по-друге – забезпечувати збереження економічної незалежності держави та її спроможність приймати самостійні економічні рішення [268, с. 34]. Іншими словами, економічна безпека має забезпечувати належний рівень незалежності відносно партнерів, що можуть впливати на політичні рішення, прийняті в інтересах економіки [269, с. 42].

У ФРН економічна безпека передбачає соціальний та економічний прогрес, захист від економічного шантажу, забезпечення гарантій вільної торгівлі та вільного доступу до ринків і сировини у межах справедливої міжнародної економічної системи, з урахуванням орієнтації економіки країни на зростання експорту [270].

Досвід забезпечення економічної безпеки інших провідних країн Західної Європи (Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Данія, Швейцарія)

свідчить про те, що їх основним стратегічним завданням є підтримка модернізації економіки та стабільного економічного зростання в умовах загострення конкуренції на світовому ринку [271, с. 24].

На думку З. С. Варналія, економічна безпека – комплекс заходів по забезпеченню стійкого розвитку та вдосконаленню структури економіки, що передбачає формування механізму протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам [272, с. 396]. За визначенням О. С. Власюка, економічна безпека – багатовекторна категорія, яка визначає мету, стратегічні пріоритети та критерії оцінки стану забезпечення сталого економічного розвитку країни, отже, є своєрідним каркасом національної безпеки, що забезпечує економічну та загальну стабільність держави. Ця категорія також може трактуватись як сукупність умов, що дозволяють країні ефективно захищати власні економічні інтереси, задовольняти потреби держави та суспільства, забезпечувати сталий економічний розвиток, протистояти зовнішнім економічним загрозам, використовувати власні конкурентні переваги [273, с. 8]. На думку А. О. Єпіфанова, економічна безпека являє собою якісний стан економічної системи, який характеризує її спроможність забезпечувати нормальні умови функціонування системи та її розвиток у межах визначених завдань, а у випадку формування різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз – система, що може їм протистояти та забезпечувати власну працездатність [274, с. 18]. Кириченко О. А. визначає економічну безпеку (макрорівень) як стан економіки та владних інститутів, що гарантує достатній потенціал сфери національної оборони, захист національних інтересів, соціальну спрямованість економічної політики, навіть у несприятливих зовнішніх та внутрішніх умовах [275, с. 45]. Відносно господарюючих суб'єктів (мікрорівень) економічна безпека є станом, що забезпечує стабільну діяльність та розвиток підприємства, захист його матеріальних та (або) фінансових ресурсів, можливість адекватного реагування на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації з мінімальними втратами [там само, с. 79] або системою заходів, яка покращує фінансову

стабільність підприємств на ринку і сприяє захисту їх ключових економічних інтересів від негативного зовнішнього впливу [276, с. 22].

Я. А. Жаліло розглядає *економічну безпеку держави* як багатофакторну категорію, яка визначає здатність економіки до розширеного відтворення для задоволення потреб населення та до протистояння негативному впливу факторів, які створюють загрозу її стабільному збалансованому розвитку [277, с. 141-143]. У свою чергу, В. М. Геєць визначає економічну безпеку держави як можливість економіки забезпечувати незалежний та вільний розвиток та забезпечувати суспільну стабільність країни та її інститутів, достатній потенціал оборонної сфери, що забезпечує можливості реагування за будь-яких несприятливих умов [278, с. 5].

Я. А. Жаліло також виокремлює *три рівні національної економічної безпеки*: держава, підприємство (суб'єкт господарювання), фізична особа. Натомість критеріальною ознакою розподілу інтересів економічної безпеки різних ієрархічних рівнів управління автор вважає зміст відтворювальних процесів: на рівні фізичної особи це – споживання, для суб'єктів господарювання – забезпечення виробництва, для держави це – перерозподіл ресурсів [279].

Загалом аналіз теоретичних напрацювань фахівців у безпековій сфері дають можливість систематизувати основні концептуальні наукові підходи щодо тлумачення категорії «економічна безпека держави» та доповнити його авторським тлумаченням безпеко-орієнтованого підходу (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Характеристика основних концептуальних наукових підходів щодо визначення категорії «економічна безпека держави»

Сутність категорії «економічна безпека держави»	Фахові джерела
Оптимальний стан економіки держави	
Стан національної економіки, що забезпечує збалансований розвиток всіх секторів економіки, соціальну спрямованість економічної політики держави, мінімізацію територіальних диспропорцій, необхідний потенціал оборонної сфери в нестабільних макроекономічних умовах	Єрмошенко М. М. [280], Пастернак-Таранушенко Г. А. [281]
Забезпечення стабільності та розвитку держави	

Стабільність економіки, яка передбачає надійність її складових, внутрішніх зв'язків, спроможність протистояти тиску в умовах впливу різноманітних негативних чинників, формування передумов для забезпечення розширеного відтворення та стабільного розвитку країни	Жаліло Я.А. [282], Мунтіян В. І. [283]
Захист ключових національних інтересів	
Здатність держави захищати національні інтереси у світі, забезпечувати оборону країни, примножувати економічний потенціал держави, забезпечувати зростання добробуту людей, забезпечувати всебічний розвиток суспільства, проводити незалежну зовнішню та внутрішню політику	Губський Б. В. [284], Новікова О. Ф. [285]
Захист від зовнішніх та внутрішніх загроз	
Спроможність забезпечувати функціонування превентивних економічних механізмів успішного протистояння негативному впливу зовнішніх та внутрішніх загроз для забезпечення безпеки розвитку суспільства та населення	Геєць В. М. [286], Шлемко В. Т. [287]
Ресурсно-функціональний підхід	
Організація економічних зв'язків між суб'єктами господарювання, що передбачає раціональне використання наявних ресурсів країни для успішного виконання її функцій, довгострокового задоволення суспільних потреб, забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку країни	Васильців Т. Г. [288], Власюк О. С. [289], Сухоруков А. І. [290]
Комплекс чинників забезпечення цільових параметрів безпеки	
Комплекс формальних і неформальних (правових, політичних та економічних) факторів, які обумовлюють економічне зростання, посилюють конкурентоспроможність національної економіки та гарантують захист від зовнішніх та внутрішніх ризиків і загроз	Мунтіян В. І. [291], Козаченко Г. В. [292]
<i>Авторське тлумачення безпеко-орієнтовного підходу</i>	
<i>Стан національної економіки, який дає змогу забезпечувати реалізацію національних економічних інтересів, зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз</i>	

Джерело: складено автором з урахуванням [293, с. 21]

Чинники безпечного розвитку економіки, що здатна до функціонування в умовах зовнішньої та внутрішньої дестабілізації або реформування, були також об'єктами досліджень наступних економічних теорій [294, с. 20-22]:

- Теорії економічного розвитку (М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, Р. Солоу);
- Кейнсіанська та некейнсіанська модель економічного зростання (Дж. Роінсон, Є. Домар, А. Гаррод);
- Теорія економічного зростання з людським капіталом (Р. Лукас, Д. Вейл, Д. Ромер, Н. Менкью, Т. Шульц, Г. Беккер);
- Економічна теорія добробуту (Дж. Бентам, В. Парето, А. Пігу);
- Теорії ризиків (Дж. Кларк, Ф. Найт);

- Теорії катастроф (Е. Ласло, Т. Оліва);
- Теорії конфліктів між державою, фізичними особами, соціальними групами та усередині груп (Р. Дарендорф, А. Дмитрієв);
- Теорії самоорганізації та системного упорядкування (І. Блауберг, Г. Хакен, Р. Барталанфі);
- Теорія інституціоналізму (Дж. Гелбрейт, Т. Ілген, Р. Моргентау, Дж. Коммонс, У. Мітчелл);
- Модель залежності зростання економіки від обсягів інвестицій та державного споживання (Р. Левін, В. Істерлі, С. Фішер, А. Варнер, Дж. Сакс, Р. Барро);
- Модель рівноважного зростання та оптимального розміру бюджету і державних видатків (Р. Барро);
- Імітаційне моделювання динаміки розвитку (Д. Метоу, Д. Форестер).

Категорія «економічна безпека» по відношенню до національної економіки (макрорівень) сформувалась виходячи з сутності ключових загроз економічній безпеці та шляхів захисту від цих загроз. Джерелами формування даного підходу стали наступні *концепції економічної безпеки держави* [295, с.19-22]:

- Камералістська – концепція захисту зовнішньоекономічної безпеки шляхом впровадженні ввізних мит (40-і рр. ХІХ ст., засновник – Ф. Ліст [296]);

- Кейнсіанська – концепція захисту від внутрішніх макроекономічних загроз (депресії та безробіття) за допомогою державних субсидій, замовлень, контролю (30-ті рр. ХХ ст., засновник – Дж. М. Кейнс [297]);

- Інституціональна – концепція захисту від адміністративних бар'єрів, що обмежують конкуренцію та провокують розвиток тіньової економіки (80-ті рр. ХХ ст., засновник – Е. де Сото [298]).

До *основних чинників забезпечення економічної безпеки держави* можуть бути віднесені [299, с. 46]:

чинники стійкості економічної системи (політична стабільність в країні, наявність у неї механізму ефективного управління, належний рівень розвитку фінансової системи, ринкової та соціальної інфраструктури, наявність інститутів, що забезпечують правопорядок у фінансовій та господарській діяльності, достатній рівень доходів фізичних осіб, наявність системи соціальних гарантій для населення, низький рівень безробіття);

чинники розвитку економічної системи (ефективний механізм забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності, механізм забезпечення науково-технічного розвитку та модернізації виробництва, поглиблення інтеграції у світову економіку, наявність якісних освітніх установ);

чинники самодостатності економічної системи (промисловий та агропромисловий потенціал, кадровий потенціал, висока конкурентоспроможність економіки, наявність природних ресурсів, ефективна система оподаткування, наявність механізму ефективного використання ресурсів).

Серед *ключових передумов становлення та розвитку системи економічної безпеки держави* виділяються наступні [300, с. 25-26]:

- наявність загальносвітових тенденцій поступового переходу до сталого розвитку суспільства та держави, більш раціонального використання ресурсів країн;

- недостатній розвиток інфраструктури та інституційного середовища, що обумовлюють зростання транзакційних витрат та розрив між наявними умовами розвитку суспільства і суб'єктів господарювання та їх зростаючими потребами та вимогами, що провокує конфлікти між різними верствами населення;

- наявні диспропорції економічного розвитку країни між окремими секторами економіки, що загалом обумовлюють недостатню ефективність національної економіки, формують та загострюють дисбаланси у розвитку інфраструктури;

- структурна перебудова світової економіки, що супроводжується посиленням впливу викликів глобалізації, що вимагають стратегічної економічної підтримки захисту національних економічних інтересів; загострення соціально-економічних диспропорцій на мікро-, мезо- та макрорівнях, що вимагають побудови ефективного механізму мінімізації їх негативного впливу;

- необхідність управління процесом формування умов безпечного розвитку суб'єктів господарювання, що обумовлює потребу обґрунтування цілей економічної безпеки держави та формування відповідних управлінських структур, що відповідають за забезпечення економічної безпеки, формалізацію державної політики у сфері економічної безпеки;

- зростання соціальної напруженості в країні, обумовлене нерівномірним розподілом суспільного продукту, диференціацією доходів різних соціальних груп.

Основними цілями державної політики у сфері економічної безпеки, згідно класифікації, що пропонує Н. Я. Юрків, є [301, с.42-43]:

- забезпечення політичної та економічної стабільності в країні;
- зростання рівня споживання, якості життя та соціальної захищеності громадян;
- поліпшення позиції (місця) національної економіки у міжнародному поділі праці;
- задоволення потреб фізичних осіб в отриманні товарів і послуг;
- захист та збереження навколишнього природного середовища, матеріальних і духовних цінностей;
- розвиток інфраструктури (інститутів) безпеки;
- зростання ВВП та збалансований структурно економічний розвиток; раціональне та екологічне використання сировини та інших природних ресурсів;
- забезпечення ресурсної незалежності економіки країни.

Зазвичай, при визначенні ключових елементів системи економічної безпеки держави використовують суб'єктно-об'єктний підхід, відносячи до *суб'єктів економічної безпеки держави* Президента України, ВРУ, РНБО, КМУ, КСУ, суди загальної юрисдикції, місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, інші організації, суб'єкти господарювання, фізичних осіб [302, с. 81-86]. Натомість *об'єктами економічної безпеки держави* можуть бути економічні інтереси, що розподіляються згідно ресурсно-функціональних можливостей протистояння загрозам в умовах зміни економічного середовища, забезпечення захисту матеріальних та нематеріальних активів, прав та результатів праці, зростання добробуту населення та максимальне задоволення його споживчих потреб, нагромадження людського капіталу тощо [303, с. 39].

Фахові дослідження з безпекології виділяють також наступні *рівні системи економічної безпеки держави* [304, с. 49]: особистість (найнижчий, або базовий рівень), суб'єкт господарювання, регіон, держава, світове господарство (найвищий рівень, що вінчає «піраміду» системи економічної безпеки держави).

На думку О.С. Власюка, економічна безпека як *система*, у функціонально-структурному вимірі, містить у своєму складі наступні *підсистеми*: фінансову безпеку, інвестиційну, інноваційну, продовольчу, енергетичну, зовнішньоекономічну тощо [305, с. 8-9]. Проте схема розподілу економічної безпеки на окремі складові є доволі дискусійною проблемою, адже різні науковці пропонують принаймні декілька варіантів такого розподілу. Зокрема, З. С. Варналій та В. М. Геєць доповнюють дану схему екологічною складовою, проте наголошують на недоцільності виділення виробничої та макроекономічної безпеки, адже вони є взаємодоповнюючими [306, с. 34, 307, с. 14]. В. І. Мунтіян перелік складових економічної безпеки доповнює тіньовою та інформаційною економікою [308, с. 59]. Бінько І. Ф. та Шлемко В. Т. доповнюють перелік складових економічної безпеки

технологічною, сировинно-ресурсною, воєнно-економічною безпекою, натомість не виділяють окремо виробничу, інвестиційно-інноваційну та макроекономічну безпеку [309, с. 43]. Л. С. Шевченко серед складових економічної безпеки виділяє безпеку людського розвитку та ресурсно-сировинну безпеку [310, с. 53-138]. О. І. Барановський та О. Б. Жихор інвестиційно-інноваційну безпеку пропонують розглядати окремо як дві складові: науково-технологічну та інвестиційну безпеку [311, с. 24].

Натомість чинна в Україні нормативна база чітко окреслює перелік складових економічної безпеки. Нижче (рис. 1.4) наведений їх перелік.

Отже, банківська безпека, є одним із основних елементів фінансової безпеки, яка у свою чергу, є важливою складовою економічної безпеки держави.

З урахуванням тієї обставини, що категорії «економіка» та «фінанси» не є тотожними, натомість суттєво відрізняються («економіка» є значно ширшою категорією), визначення фінансової безпеки також має власні характерні відмінності від визначення категорії «економічна безпека». У таблиці 1.9 узагальнено різні варіанти визначення категорії «фінансова безпека».

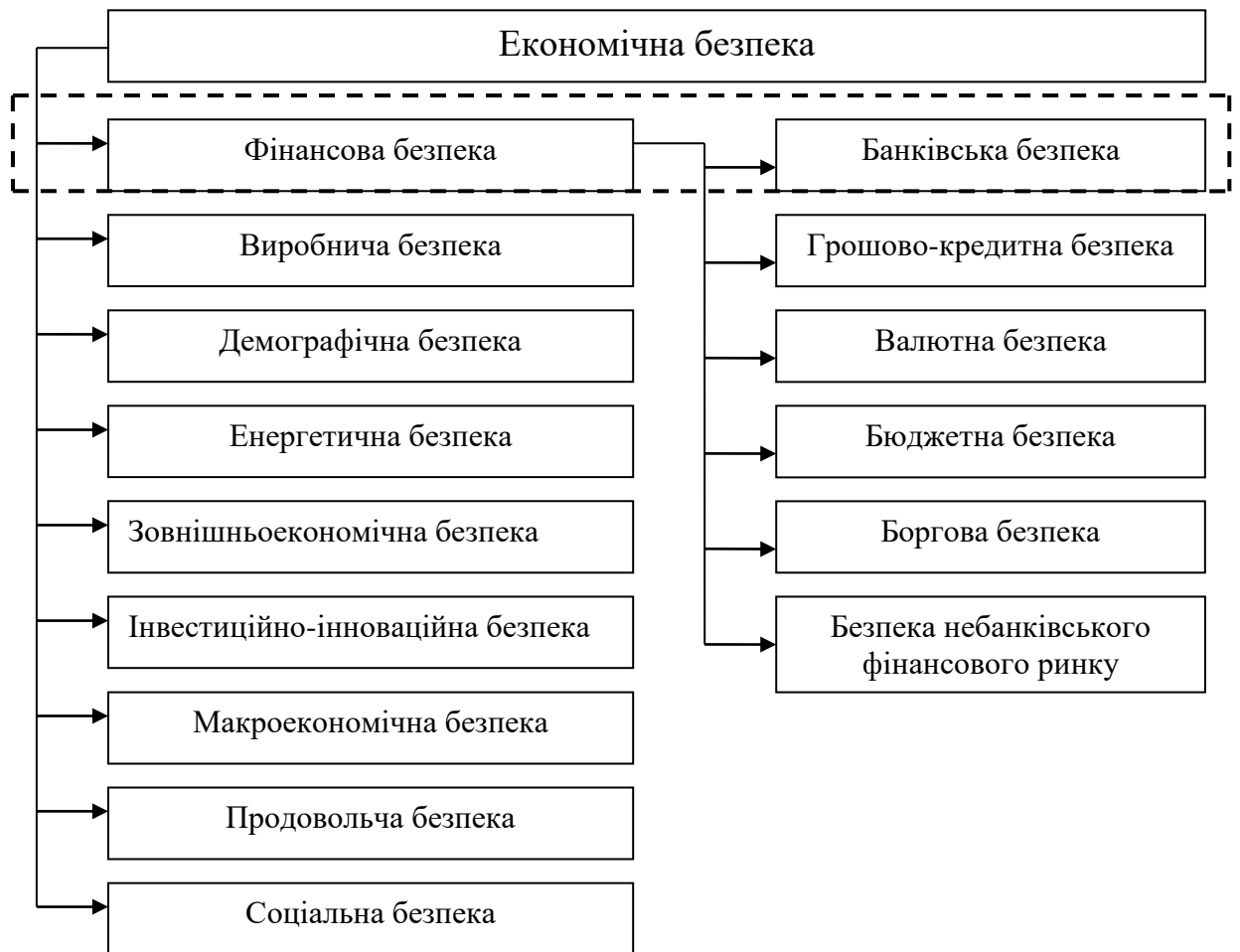

Рис. 1.4. Місце фінансової та банківської безпеки в системі економічної безпеки України (складено автором з використанням чинної нормативної бази Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [312]).

Таблиця 1.9

Значення категорії «фінансова безпека»

Дефініція категорії «фінансова безпека»	Фахові джерела
Стабільний стан фінансової системи, спрямованої на економічний розвиток. Є однією з підсистем системи економічної безпеки держави, є гарантом економічної стабільності, забезпечуючи виробничий базис фінансовими ресурсами	Власюк О. С. [313, с. 8-9]
Стан фінансово-кредитної сфери, що характеризується стійкістю до негативних зовнішніх та внутрішніх впливів, збалансованістю, здатністю забезпечувати економічне зростання та ефективне функціонування економічної системи	Єрмошенко М. М. [314]
Сталий розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу внутрішніх та зовнішніх шоків	Єфіменко Т. І. [315]
Комплекс засобів, заходів, методів захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів та корпоративних структур – на мікрорівні, держави – на макрорівні.	Барановський О. І. [316]

Дефініція категорії «фінансова безпека»	Фахові джерела
Складова економічної безпеки держави, яка передбачає збалансованість фінансів, наявність необхідних золотовалютних та інших грошових активів, достатній рівень ліквідності активів, належний ступінь захищеності фінансових інтересів суб'єктів усіх рівнів фінансових відносин, наявність імунітету до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, стабільність функціонування фінансової системи та всіх її складових (грошово-кредитної, валютної, банківської, податкової, бюджетної тощо), апробованість та збалансованість механізмів регулювання та саморегулювання і забезпечення ефективності економіки в цілому	Барановський О. І. [317, с. 28-30]
Стан фінансово-кредитної системи країни, що характеризується збалансованістю та якістю сукупності фінансових технологій, послуг та інструментів, стійкістю до зовнішніх та внутрішніх загроз (негативних факторів), здатністю забезпечувати захист національних інтересів, достатністю фінансових ресурсів для населення та господарюючих суб'єктів, ефективним функціонуванням національної економіки, що забезпечує соціальний розвиток	Варналій З. С. [318]
Захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан грошово-кредитної, податкової, бюджетної систем, який гарантує можливість держави ефективно формувати, зберігати, раціонально витратити фінансові ресурси для обслуговування фінансових зобов'язань держави та підтримки соціально-економічного розвитку країни	Губський Б. В. [319], Мунтян В. І. [320], Сухоруков А.І. [321]
Стан фінансово-кредитної системи держави, який характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати стабільний економічний розвиток країни	Єпіфанов А. О. [322]
Стан фінансової, монетарної, валютної, банківської, податкової, бюджетної систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до зовнішнього і внутрішнього негативного впливу, спроможністю забезпечити економічне зростання та ефективне функціонування національної економічної системи	Бінько І. Ф., Шлемко В.І. [323]
Рівень компетентності та етики населення, зокрема, посадових осіб, в процесі уникнення несправедливого та неефективного розподілу фінансових коштів. При цьому фінансова безпека не створює суспільні блага і не є фактором розвитку економіки, натомість є необхідною передумовою успішного розвитку даних процесів	Підхомний О. М. [324, с. 287]
Стан фінансової системи, що створює необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечує стійкість до фінансових дисбалансів та шоків, створює умови забезпечення єдності та цілісності фінансової системи держави	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ МЕРТ України від 29.10.2013 № 1277) [325].

Джерело: узагальнено автором

Фахові джерела окреслюють низку ключових чинників фінансової безпеки. Рис. 1.5 містить їх перелік згідно з різними ознаками класифікації.

Наведена на рис. 1.5 класифікація основних чинників фінансової безпеки свідчить про їх значну різноманітність, адже ці чинники можуть виникати майже в усіх сферах економіки та суспільного життя країни.

На думку Т.Г. Васильціва, фінансова безпека як *система* також містить у своєму складі *підсистеми*: стратегічних та поточних фінансових інтересів, фінансових пропорцій, внутрішніх і зовнішніх загроз [326, с. 134].

Основними *критеріями забезпечення фінансової безпеки* є: достатність фінансових ресурсів, їх ліквідність та збалансованість, що забезпечують можливість стабільного розвитку економічних суб'єктів (фізичних осіб, підприємців, підприємств, регіонів, держави в цілому).

У свою чергу, *ключовими елементами фінансової безпеки* є наступні: незалежність фінансової системи (спроможність держави самостійно визначати цілі, механізм та засоби їх досягнення); її ефективність (спроможність забезпечувати досягнення тактичних та стратегічних цілей розвитку країни); її конкурентоспроможність (здатність успішно виконувати власні функції та завдання в умовах різноманітного впливу фінансових систем інших держав) [327, с. 10].

Одним із ключових елементів фінансової безпеки держави є *банківська безпека* (або *фінансова безпека банківської системи*). При цьому слід усвідомлювати той факт, що чинники, що позитивно впливають на безпеку одного (конкретного) банку не обов'язково здійснюють позитивний вплив на фінансову безпеку всієї банківської системи та економіки загалом [328, с. 145]. Так, активне рефінансування та рекапіталізація з боку держави окремих українських банків протягом 2014-2016 рр., з одного боку, позитивно вплинули на фінансову безпеку даних конкретних установ та стійкість банківської системи.

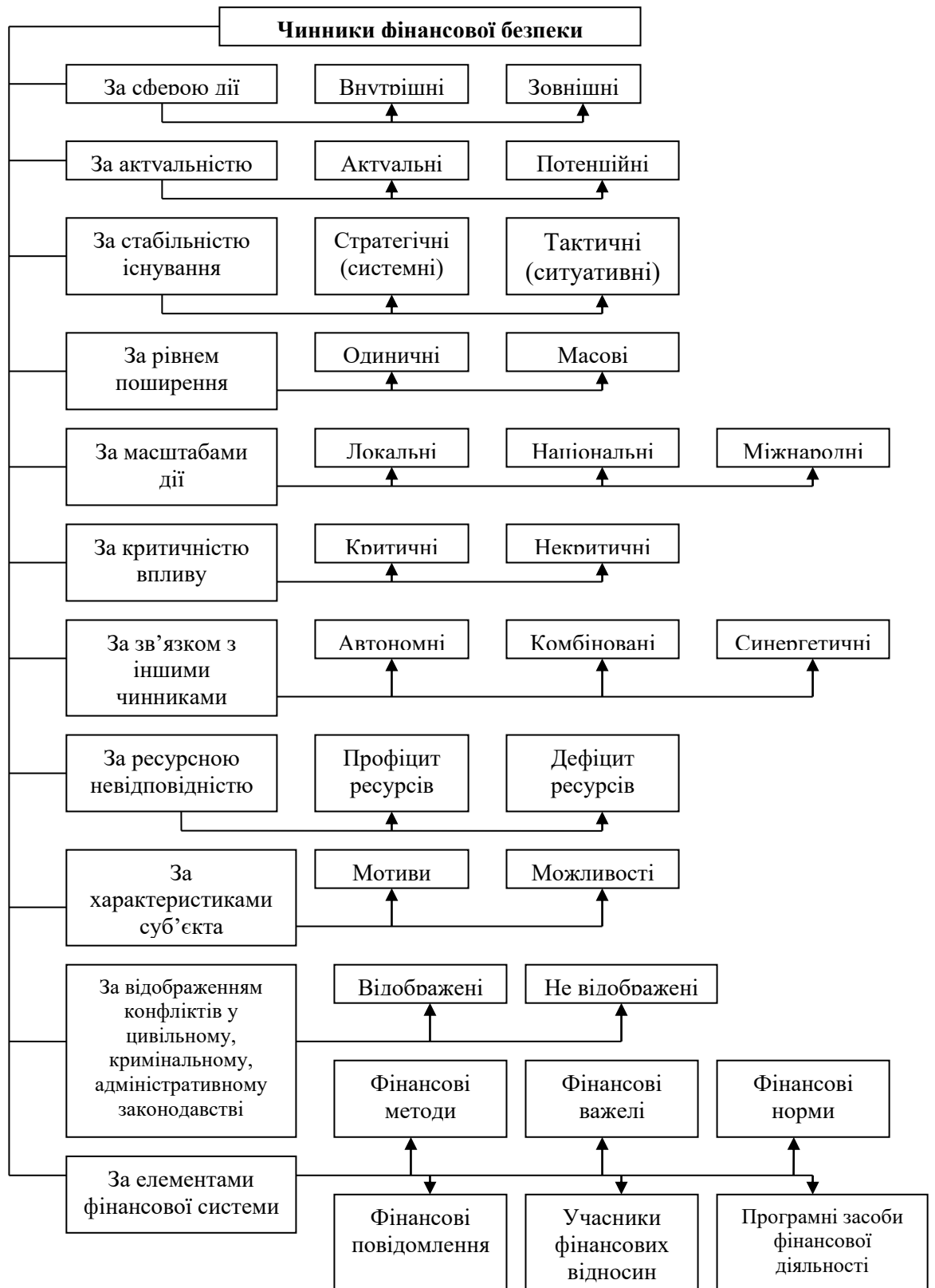

Рис. 1.5. Класифікація основних чинників фінансової безпеки за ключовими ознаками (складено автором з використанням даних [329, с. 288]).

Проте через ланцюг емісійного впливу на цінову та курсову динаміку негативно позначились на економічних інтересах суспільства та (через фактичне замороження частини цих коштів у виведених з ринку проблемних банках) негативно вплинуло на бюджетну складову, що негативно відобразилось на стані фінансової безпеки держави в цілому [330].

Проблемі побудови ефективного механізму забезпечення банківської безпеки останніми роками були присвячені дослідження багатьох вітчизняних вчених, зокрема, С. М. Яременка (комплексна система економічної безпеки банку) [331], С. І. Мельник (сучасні підходи до моделювання даної системи) [332], Н. С. Прокопенко (ключові складові безпеки банківської діяльності) [333] та інших фахівців.

Таблиця 1.10 містить визначення категорій «безпека банку», «банківська безпека», «економічна безпека банку», «банківська безпека держави» у роботах окремих фахівців.

Таблиця 1.10

Визначення понять: «безпека банку», «банківська безпека», «економічна безпека банку», «банківська безпека держави» в роботах окремих фахівців

Зміст понять	Фахові джерела
<i>Мікрорівень (рівень банку)</i>	
<p>Безпека банку – система заходів, що забезпечують захист інтересів акціонерів (власників) банку, його керівництва, працівників та клієнтів від внутрішніх та зовнішніх загроз. При цьому рівень захищеності банку характеризується здатністю установи протидіяти як діям конкурентів і криміналітету, спрямованим на втручання у банківську діяльність, здійснення махінацій і афер, відмивання «брудних грошей», нелегальне переведення коштів за кордон тощо, так і несанкціонованому проникненню у його приміщення зі злочинною метою.</p>	Ілляш М. М. [334, с. 91]
<p>Безпека банку – система заходів, що спрямовані на ефективне використання та захист банківських ресурсів з метою максимізації прибутку та уникнення загроз. При цьому особливої уваги вимагає фінансова безпека банку.</p>	Сороківська З. [335, с. 405]
<p>Безпека банку – стан його життєдіяльності, що забезпечує реалізацію його основних цілей та інтересів, захист від внутрішніх та зовнішніх дестабілізаційних факторів, незалежно від умов функціонування установи. Отже, мета забезпечення безпеки банківської установи – уникнення збитків або недоотримання прибутку та забезпечення успішної діяльності шляхом реалізації всіх його функцій та операцій.</p>	Клеков О. О. [336]

Зміст понять	Фахові джерела
Безпека банку – стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, який дає можливість зберігати та успішно використовувати його фінансовий, кадровий та матеріальний потенціал	Ільясов С. М. [337, с. 46]
Безпека банку – стан його захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз	Вінников А. С. [338, с. 11-13]
Банківська безпека – сукупність організаційних, економічних та правових заходів, що спрямовані на захист банку від протиправних зазіхань щодо його власності, іміджу та проявів недобросовісної конкуренції. Безпека банку – стан його стійкої життєдіяльності, що забезпечує реалізацію його ключових інтересів та пріоритетних цілей, захист від зовнішніх та внутрішніх дестабілізаційних факторів, незалежно від умов його функціонування	Вовчак О. Д. [339, с. 16]
Економічна безпека банку – 1) стан захищеності життєво важливих інтересів банку, його клієнтів, власників, персоналу та керівництва; 2) спроможність банку протистояти деструктивному впливу фінансового ринку та гарантувати виживання в умовах конкуренції; 3) забезпечення стану найліпшого використання ресурсів з метою запобігання загрозам банків та створення умов ефективного та стабільного функціонування з метою отримання максимального прибутку; 4) стан, необхідний і достатній для реалізації розвитку банку та його цільової функції; 5) сукупність охорони банківської та комерційної таємниці.	Барановський О. І. [340, с. 15]
Економічна безпека банку – комбінація взаємопов'язаних елементів (фінансової, інформаційної, кадрової, безпеки матеріальних ресурсів), що спрямовані на протидію загрозам відповідно до ключових напрямів діяльності банку	Яременко С. М. [341, с. 432]
Економічна безпека банку – стан його функціональних можливостей, який в змозі забезпечити зберігання банківських активів від наявних та ймовірних загроз і небезпек та стимулювати залучення нових матеріальних та фінансових надходжень від різних видів банківської діяльності: депозитних, кредитних, розрахунково-касових, валютних операцій тощо.	Зачосова Н. В. [342, с. 29]
Економічна безпека банку – стан, що забезпечує стабільне функціонування, захист кадрового та виробничого потенціалу від всіх дестабілізуючих факторів та загроз, можливість адекватного реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, що забезпечує конкурентні переваги установи на банківському ринку, відповідність організаційної структури банку його основним цілям.	Штаєр О. М. [343, с. 265]
Економічна безпека банку – забезпечення умов ефективного та стабільного функціонування, максимізації прибутку банку в різних обставинах, а також стан збереження та ефективного використання матеріальних, фінансових, інформаційних та кадрових ресурсів установи для запобігання різноманітним загрозам, успішного здійснення угод та банківських операцій.	Різник Н. С, Воробйова І. А. [344]
Економічна безпека банку – стан, при якому забезпечуються репутація та фінансова стабільність банків шляхом протидії організаціям або групі осіб як за межами, так і усередині держави, а також негативним політичним та макроекономічним чинникам.	Гриценко Р. [345, с. 27]

Зміст понять	Фахові джерела
Економічна безпека банку – спроможність банку забезпечити власне виживання у конкурентній боротьбі шляхом протистояння деструктивним силам на фінансовому ринку	Тагірбеков К. [346, с. 23]
Економічна безпека банку – спроможність зберігати стабільність розвитку та функціонування, протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, а також стан захищеності ключових інтересів від протиправної діяльності окремих осіб та криміналітету, недобросовісної конкуренції.	Краліч В. Р. [347]
Економічна безпека банку – забезпечення виконання контрагентами банку зобов'язань перед ним та підтримка поступального розвитку банку.	Герасимов П. А. [348, с. 21]
<i>Макрорівень (рівень банківської системи держави)</i>	
Економічна безпека банківської діяльності – стан забезпечення стабільності банків та їх економічного розвитку, захисту матеріальних та фінансових ресурсів установ, можливість адекватного реагування банківської системи на зміни зовнішньої та внутрішньої ситуації.	Зубок М. І. [349, с. 166-167]
Банківська безпека держави – стан банківської системи країни, що забезпечує доступність та ефективне використання кредитних коштів, незалежність банківської системи від капіталу банків-нерезидентів, належне кредитування реального сектору економіки	Соловійов В. І. [350, с.80]
Банківська безпека - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування.	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277) [351].
<i>Авторське визначення</i>	
<i>Банківська безпека держави в умовах розвитку інформаційної економіки – це стан банківської системи країни, що забезпечує: її фінансову стійкість та захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, у тому числі, пов'язаних із активним розвитком ІТ-технологій, підвищення ефективності виконання у штатному режимі її базових функцій, пов'язаних з безпосереднім (контактним) або дистанційний (безконтактним) розрахунково-касовим, кредитним, депозитним, валютним обслуговуванням клієнтів-юридичних та фізичних осіб завдяки інтенсивному використанню зазначених технологій.</i>	

Джерело: узагальнено автором

Аналіз теоретичних напрацювань фахівців у сфері безпекології та банківництва засвідчив, що банківська безпека держави розглядається через

призму досягнення стабільності, незалежності, ефективності при її протистоянні зовнішнім та внутрішнім дестабілізуючим чинникам. Водночас в умовах розвитку інформаційної економіки стан банківської системи країни характеризується, з одного боку, суттєвим підвищенням складності механізму її функціонування через появу великої кількості нових комп'ютерних програм, інформаційно-технологічних комплексів, банківських продуктів тощо. З іншого боку, активне та швидке впровадження цих технологічних змін та нововведень обумовлює значне підвищення вразливості банківської системи до шахрайських дій, несанкціонованого втручання, технологічних збоїв тощо. Тому актуальності набуває відображення зазначених особливостей у змісті категорій та понять, пов'язаних із банківською безпекою держави.

Пропонуємо наступне авторське визначення змісту поняття *банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки*. «Банківська безпека України в умовах розвитку інформаційної економіки - стан банківської системи країни, що забезпечує її фінансову стійкість та захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, можливість виконувати у штатному режимі її базові функції, пов'язані з безпосереднім (контактним) або дистанційним (безконтактним) розрахунково-касовим, кредитним, депозитним, валютним обслуговуванням клієнтів-юридичних та фізичних осіб за допомогою активного використання досягнень інтенсивного розвитку ІТ-технологій».

Пропоноване визначення дозволяє обґрунтувати ризики та загрози банківській безпеці держави, пов'язані із інтенсивним розвитком інформаційної економіки та своєчасно застосовувати інструменти реагування.

Категорія «загроза» у загальному розумінні є кінцевою стадією несприятливих умов, після виникнення яких спричиняється шкода [352, с. 243].

Згідно з іншою дефініцією, *загрозою* є комплекс несприятливих факторів певного явища чи процесу із прогнозованими, проте неконтрольованими негативними наслідками [353, с. 388].

Крім того, загроза може розглядатись як: ситуація, що характеризується ймовірністю небезпеки; сукупність умов та чинників, які створюють небезпеку; події або обставини, що можуть спровокувати збитки; небезпеки у стадії переходу від можливості до дійсності; сукупність чинників, процесів та умов, що стоять на перешкоді національних інтересів тощо [354, с. 238-239]. Поряд із категорією «загроза», Сергунін А.А. розрізняє категорію «виклик» як сукупність обставин не обов'язково загрозового характеру, проте таких, що потребують певного реагування [355, с. 127].

З. С. Варналій під *загрозами економічній безпеці* вважає сукупність умов, чинників, процесів, що перешкоджають реалізації економічних інтересів сектору (галузі) економіки, сукупності суб'єктів господарювання, окремих підприємств, окремих фізичних осіб. Отже, цю загрозу можливо визначити як збиток, інтегральний показник якого визначає ступінь скорочення економічного потенціалу конкретних економічних суб'єктів за певний часовий проміжок [356, с. 402]. В іншій роботі [357] автор уточнює: це потенційні або явні дії, які унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів та створюють небезпеку для політичної та соціально-економічної системи, життєзабезпечення окремої особи та нації, національних цінностей. На думку С. С. Ключки, основою загроз економічній безпеці є сили, що здатні створити небезпеку та / або принести збитки. При цьому джерелами загроз економічній безпеці є чинники та умови, що деформують систему, зокрема: природні, техногенні, політичні, економічні, соціальні тощо [358, с. 125]. З точки зору А. І. Сухорукова, дані загрози – не лише несприятливі фактори, але й не використані своєчасно наявні можливості, що відкрились перед країною або галуззю [359]. У свою чергу, Б. В. Губський визначає ці загрози як чинники, що у перспективі чи

безпосередньо ускладнюють або унеможлиблюють реалізацію національних економічних інтересів, створюють перешкоди нормальному розвитку економіки, добробуту населення та існуванню незалежної держави [360].

Загрозами фінансовій безпеці є сукупність потенційних та реальних чинників та явищ, які створюють небезпеку у фінансовій сфері для реалізації національних інтересів. При цьому аналіз загроз фінансовій безпеці передбачає виявлення джерел їх виникнення у внутрішньому та зовнішньому середовищі, ідентифікацію, класифікацію, визначення [361, с. 10]. Інше визначення даної категорії характеризує її як сукупність дестабілізуючих та деструктивних факторів зовнішнього середовища або наслідки реалізації ризиків, що залежать від рішень господарюючих суб'єктів [362, с. 113].

Загрози фінансовій безпеці ідентифікуються згідно наступних *принципів*: об'єктивності (загроза має бути доведена за допомогою статистичних індикаторів [363-373] чи опису чинних процедур); повноти (загрози ідентифікуються за всіма негативними наслідками); суттєвості (ідентифікуються загрози, що створюють небезпеку для елементів фінансової безпеки країни: незалежності, ефективності чи конкурентоспроможності); сегментації (кожна загроза визначається в межах окремого сектору фінансового ринку); динаміки (мають бути враховані тенденції розвитку негативних чинників) [374, с. 11].

Загрози банківській безпеці держави формуються внаслідок поступового накопичення дисбалансів внаслідок орієнтації банків на швидке отримання прибутків та збільшення частки такого сектору на ринку капіталу без проведення адекватної оцінки ризиків; високої залежності банківського сектору від зовнішніх джерел запозичень; високого рівня доларизації економіки; недостатнього захисту прав кредиторів та інвесторів, внаслідок чого існує висока ймовірність виникнення ризику неповернення коштів несумлінними позичальниками, а отже, зростання рівня проблемних позик у банківській системі та погіршення якості кредитного портфеля; недостатньої ефективним здійсненням заходів щодо попередження кредитних ризиків

банків; значного рівня недовіри населення до ринків фінансових послуг та банківської системи тощо.

При визначенні загроз банківській безпеці держави слід чітко відрізняти їх від загроз безпосередньому банку, що являють собою реальні або потенційні дії конкурентів чи зловмисників, які здатні нанести банку матеріальну чи моральну шкоду, та є сукупністю чинників і умов, які створюють небезпеку нормальній роботі банку у відповідності до його інтересів і завдань [375, с. 22].

Що стосується найбільш поширених видів загроз банківській безпеці держави, то Я. А. Жаліло відносить до них, зокрема, загрозу кризи ліквідності комерційних банків [376, с. 129]. Саме загрозу втрати ліквідності як ключову загрозу банківській безпеці держави визначають також А. О. Дробязко, А. І. Крисоватий, В. М. Федосов [377]. В. І. Міщенко найбільшою загрозою банківської безпеці держави вважає недостатній обсяг банківського капіталу [378]. О. В. Дзюблюк до основних загроз банківській безпеці держави відносить, у першу чергу, високий рівень залежності ресурсної бази банківської системи від зовнішніх запозичень, значну частку в ній іноземного капіталу, загрозу системної банківської кризи [379, с. 169, 170, 225]. Л. О. Примостка до ключових загроз банківській безпеці держави відносить можливість втрат значних коштів, інвестованих у державні банки [380]. Т. С. Смовженко до ключових загроз банківській безпеці держави відносить високий рівень простроченої заборгованості по кредитах [381]. М. М. Єрмошенко до загроз банківській безпеці держави відносить, зокрема: недостатню капіталізацію банківської системи, тінізацію та криміналізацію банків, незадовільну нормативно-правову регламентацію та неякісний контроль НБУ за діяльністю банків, відсутність довіри з боку населення та підприємств [382, с.212-216]. О. І. Барановський до основних загроз банківській безпеці держави відносить, серед іншого: дефіцит ліквідності банківської системи, високий рівень інфляції та інфляційних очікувань, зростання злочинів у фінансовій сфері, помилки у стратегічному плануванні

банківської діяльності [383]. Науковий колектив у складі М. І. Зверькова, В. В. Коваленко, О. С. Сергєєвої до основних загроз банківській безпеці держави відносить, зокрема: глобальні банківські кризи, недосконалість банківського нагляду та регулювання, недовіру до банківської системи та купівельної спроможності національної валюти [384, с. 246-247].

Узагальнену класифікацію загроз банківській безпеці держави проілюстровано в табл. 1.11.

Таблиця 1.11

Класифікація загроз банківській безпеці держави

Критерії класифікації	Види загроз банківській безпеці держави
Джерело виникнення	Внутрішні, зовнішні
Час прояву	Поточні, довгострокові
Форма прояву	Явні, приховані (латентні)
Характер виникнення	Суб'єктивні, об'єктивні
Можливість прогнозування	Не прогнозовані, передбачувані
Принцип впливу	Опосередковані (непрямі), безпосередні (прямі)
Величина втрат	Незначні, значні, катастрофічні
Характер поширення	Локальні, регіональні, загальнонаціональні, глобальні
Ступінь імовірності	Малоймовірні, досить ймовірні, ймовірні, цілком ймовірні
Негативні наслідки	Економічні, соціальні, політичні, правові, конкурентні
Об'єкт зазіхань	Доходи банків, витрати, власність, фінансові ресурси
<i>Класифікаційні ознаки, додані автором:</i>	
Характер небезпеки	Потенційні, очікувані, фактичні (реальні)
Реальність	Дійсні, уявні
Рівень (ступінь) небезпеки	<i>Абсолютно небезпечний</i> (рівень економічної безпеки дорівнює 0); <i>критичний</i> (рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення); <i>небезпечний</i> (рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення) <i>незадовільний</i> (рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення), <i>задовільний</i> (рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення), <i>оптимальний</i> (рівень економічної безпеки дорівнює 1, або 100 % оптимального значення)
Рівень (ступінь) розвитку електронного банкінгу	<i>Оптимальний</i> (рівень розвитку електронного банкінгу дорівнює 1, або 100 % оптимального значення), <i>задовільний</i> (рівень розвитку електронного банкінгу дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення), <i>незадовільний</i> (рівень розвитку електронного банкінгу дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення), <i>небезпечний</i> (рівень розвитку електронного банкінгу дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення), <i>критичний</i> (рівень розвитку електронного банкінгу дорівнює 0)

Критерії класифікації	Види загроз банківській безпеці держави
Рівень (ступінь) захисту від кіберзагроз	<i>Оптимальний</i> (рівень захисту від кіберзагроз дорівнює 1, або 100 % оптимального значення), <i>задовільний</i> (рівень захисту від кіберзагроз дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення), <i>незадовільний</i> (рівень захисту від кіберзагроз дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення), <i>небезпечний</i> (рівень захисту від кіберзагроз дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення), <i>критичний</i> (рівень захисту від кіберзагроз дорівнює 0)

Джерело: складено автором з використанням даних [385, с. 144]

Визначені типи загроз слід врахувати при розробці механізмів та інструментарію забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки.

Висновки до розділу 1

1. Наявні у фахових джерелах визначення сутності банку приділяють увагу переважно операційній стороні діяльності банківських установ (операції, функції, послуги, продукти тощо), проте не враховують кінцеву мету діяльності банку та стрімкий розвиток інформаційних технологій у фінансовій сфері, що значно розширює «класичну» номенклатуру банківських функцій. Тому в сучасних умовах розвитку інформаційної економіки зміст поняття банку потребує уточнення. Пропонується наступне визначення поняття «банк»: «Банк – це юридична особа-фінансовий посередник, що здійснює безпосередній (контактний) або дистанційний (безконтактний) продаж клієнтам (іншим юридичним і фізичним особам) усіх не заборонених чинним законодавством фінансових продуктів і послуг, інші легальні операції з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників (акціонерів), та підлягає всебічному нагляду та контролю з боку Центрального банку країни».

2. Чинне законодавство України та фахові джерела визначають банківську систему України як дворівневу. Проте загальноприйнятий в

Україні поділ банківської системи на НБУ та «всі інші» банки не враховує наявності нижчої ланки банківської системи, що є основою її успішної та прибуткової діяльності, а саме – банківських безбалансових відділень. Таким чином, банківську систему України більш коректно вважати трирівневою.

3. В роботі пропонується наступне уточнення терміну «банківська система України», яку доцільно визначити як «Національний банк України та сукупність банків, їх філій, підпорядкованих безбалансових підрозділів (відділень), що здійснюють безпосередній (контактний) або дистанційний (безконтактний) продаж клієнтам (іншим юридичним і фізичним особам) усіх не заборонених чинним законодавством фінансових продуктів і послуг, інші легальні операції з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників (акціонерів), що підлягають всебічному нагляду та контролю з боку Національного банку України, та небанківські фінансові установи, які надають кредити та / або здійснюють переказ коштів».

4. Банківська система України відіграє ключову роль у реалізації національних економічних інтересів шляхом забезпечення збереження заощаджень фізичних осіб, підтримки стабільності національної грошової одиниці, активної кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки (АПК, переробна промисловість), стимулювання інновацій, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, забезпечення прогнозованості соціально-економічного розвитку. У той же час, внаслідок низки негативних чинників банківська система України не повною мірою або недостатньо ефективно сприяє реалізації наступних національних інтересів: формування та підтримка на достатньому рівні міжнародних резервів, мінімізація темпів інфляції, розвиток інших пріоритетних галузей економіки (будівництво та ЖКГ, транспорт, машинобудування, сфера ІТ), технологічна модернізація виробництва та розвиток інфраструктури, забезпечення доступу на міжнародні ринки капіталу.

5. Категорії «інформаційна економіка», «цифрова економіка», «мережева економіка», «віртуальна економіка», «інформаційно-мережева

економіка», «веб-економіка», «Інтернет-економіка», «електронна економіка», «smart-економіка», «нова» економіка характеризують такий тип економічної діяльності та економічних відносин, що відрізняється від «старої» економіки активним використанням досягнень інтенсивного розвитку ІТ-технологій. Безумовно, всі ці категорії не є абсолютно тотожними, проте є настільки близькими за змістом, що у більшості випадків можуть використовуватись в якості синонімів.

б. *Переваги розвитку інформаційної економіки для держави* полягають у наступному: відбувається зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності компаній, зниження витрат виробництва, створення нових робочих місць, подолання бідності та соціальної нерівності. Натомість впровадження елементів інформаційної економіки та електронної комерції несе собою *низку ризиків*, серед яких: ризик кіберзагроз, пов'язаний із проблемою захисту персональних даних; цифрове «рабство», або використання персональних даних мільйонів споживачів для управління та / або маніпуляцією їхньою поведінкою; зростання безробіття внаслідок зникнення деяких професій і навіть галузей внаслідок подальшого поширення інформаційних технологій та продуктів, зокрема крамниць з електронними касами, ботів, що обслуговують клієнтів, безпілотних автомобілів тощо (зокрема, певне коло експертів вважають, що банківська система протягом найближчих десяти років може зникнути); цифровий «розрив» в освіті внаслідок різних умов доступу до цифрових послуг і продуктів, та, як наслідок, розрив у рівні споживання осіб, що знаходяться в одній країні або в різних країнах; ризики суверенітету (проникнення «чужих» ІТ-технологій в усі аспекти життя й діяльності країни, що суттєво підвищує її вразливість; створення загроз національної кібербезпеці у сфері фінансів, транспортній та енергетичній інфраструктурі, соціальний інжиніринг та моделювання); ризики для особистості (комп'ютеризація з раннього дитинства призводить до розвитку у дітей «машинного», або «кліпового» мислення за рахунок втрати системного мислення; отже, поступово

відбувається процес втрачання людиною власної індивідуальності; натомість розвиток інноваційних проривних ідей, що знаходяться, як правило, на стику різних областей знань, вимагає від людини нелінійної логіки).

7. Становлення та стрімкий розвиток у світі та в Україні інформаційної економіки докорінно змінює характер банківської діяльності, що обумовлює трансформацію «традиційних» банківських операцій у цифровий та мережевий формат. Це проявляється, зокрема, у тенденціях електронізації грошового обігу, перенесенні значної частки кредитних операцій в режим онлайн, виникненні компаній-конкурентів «традиційних» банків, які пропонують посередницькі послуги між кредиторами та позичальниками, поширенні великої кількості криптовалют, що поки що використовуються як об'єкт спекуляцій та ризикових інвестицій, проте потенційно в змозі створити альтернативу фіатним грошам і «традиційним» видам банківських розрахунків. Банківська система України має не лише пристосовуватись до принципово нових зовнішніх умов діяльності, обмежуючись реактивними заходами, але й активно долучатись до нових можливостей, що їй пропонує стрімкий розвиток інформаційної економіки, шукати варіанти та механізми взаємодії з компаніями-конкурентами з метою досягнення синергетичного ефекту від такої співпраці.

8. Використання електронного банкінгу надає «класичним» банкам низку переваг, зокрема дозволяє значно розширити перелік та збільшити обсяги послуг, що надаються клієнтам, отже суттєво збільшити доходи, а також скоротити операційні витрати на купівлю, оренду та обслуговування приміщень, оптимізувати чисельність працівників

(відповідно - витрати на заробітну плату), підвищити рівень автоматизації процесів. Таким чином, завдяки більш «економному» (з точки зору банку) онлайн-обслуговуванню банк може пропонувати більш вигідні умови, паралельно прискорюючи процес обробки інформації, що сприяє розширенню бази клієнтів та завоюванню нових ринкових сегментів без необхідності відкриття нових «точок» продажу. На сьогодні до 20 % обсягу продажів послуг (в залежності від конкретного банківського продукту) в українських банках припадає на цифрові канали продажу. При цьому спостерігається не процес «витіснення» онлайн-банкінгом «класичного» банкінгу, а їх своєрідна синергія, отже ситуація, коли «традиційний» та електронний банкінг доповнюють один одного.

9. Серед поширених моделей банківського бізнесу найбільш інноваційними на сьогодні є наступні: «розумний багатоканальний банк», «соціально-орієнтований банк» та «фінансова (нефінансова) цифрова екосистема». При цьому переважна більшість установ використовують модель «розумний багатоканальний банк», що передбачає мультिकанальну

інтеграцію, яка використовує цифрові канали та інтегровану архітектуру. Цю модель в Україні використовують найбільші банки, зокрема ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Райффайзен банк Аваль» тощо та інші установи, що пропонують клієнтам щоденне (без вихідних) та цілодобове багатоканальне обслуговування.

10. Цифровий банк, або «банк 3.0» – це фінансова установа, що має такі властивості: великий обсяг даних, що забезпечують «хмарні» сховища та обчислення, постійна обробка величезного обсягу інформації (Big Data); практика інтелектуального аналізу даних (їх обробка з метою пошуку зв'язків між розрізненими їх фрагментами); практично необмежена пропускна здатність мереж, API-інтерфейси, вагома присутність (або домінування) мобільних комунікацій; активне використання соціальних технологій; моделювання грошових потоків, активне співробітництво з конкурентами; впровадження інноваційної моделі банківського бізнесу ВаaS (Banking as a Service), яка забезпечує перетворення банківської справи у «конструктор», або компонентний бізнес. Ключова складова ВаaS-методу – багатокомпонентний банк, у якому банківські продукти мають вигляд Інтернет-сервісів. При цьому основою концепції «банк 3.0» є мобільність. Мобільний банкінг у цій моделі – процес обслуговування клієнтів з використанням смартфонів та (або) планшетів. Він передбачає доступність мобільних розрахунків, безконтактні платежі (з використанням NFC чіпів), пропозицію банківських послуг за місцем геолокації, електронні гроші, мобільні гаманці, інші варіанти заощаджень. Отже, «цифровий банк» передбачає використання електронних каналів як базової платформи для всіх можливих варіантів взаємодії з клієнтом: у відділенні, за допомогою Інтернету, стаціонарного та мобільного телефонів.

11. До ризиків, пов'язаних із впровадженням у банківській системі елементів інформаційної економіки, зокрема, електронного банкінгу, відносяться наступні: ризик ліквідності; операційний; стратегічний; репутаційний; юридичний. Ключовими банківськими ризиками, пов'язаними

з функціонуванням платіжних систем, є: правовий; кредитний; ліквідності; розрахунковий; операційний; системний; загальний комерційний ризик. До принципово нових банківських ризиків, пов'язаних із стрімким розвитком інформаційної економіки, слід віднести: ризики, пов'язані з розвитком безготівкових розрахунків (посилення конкуренції з небанківськими установами, втрата комісійних доходів, зростання вразливості цифрової інфраструктури банків за рахунок розширення мережі обладнання, ризик шахрайських дій з платіжними картками); ризики, пов'язані з поширенням криптовалют (висока волатильність курсу, що може провокувати значні збитки, потенційна втрата клієнтів, грошових потоків, процентних доходів, активів і пасивів, ризик ліквідності: зниження залишків внаслідок втрати клієнтів, ризик шахрайських дій з криптовалютами); ризики, пов'язані з розповсюдженням електронних кредитних платформ (посилення конкуренції з небанківськими установами, потенційна втрата клієнтів, грошових потоків, процентних доходів, активів і пасивів, ризик ліквідності).

12. Характеристика криптовалют як принципово нового виду грошей обумовлюють докорінну зміну правил гри у бізнесі та змінюють принципи взаємодії між банками, підприємствами та фізичними особами. Серед очевидних *переваг* використання криптовалют – відсутність залежності від робочих (банківських) днів, відсутність необхідності розкриття особистих даних, що потенційно може спростити міжнародні розрахунки. *Ризики, пов'язані з криптовалютами*, зводяться до наступного: відсутність гарантій збереження електронних криптогаманців; висока волатильність курсу внаслідок специфіки використання; можливість негативних дії щодо криптовалют з боку національних регуляторів; ризик безповоротної втрати всіх накопичених криптомонет внаслідок втрати паролю до електронного криптогаманця або його непрацездатність; ризик падіння рентабельності майнінгу на обладнанні окремих користувачів внаслідок підвищенням рівня складності розрахунків. *Загрозами фінансовій безпеці держави, пов'язаними з поширенням криптовалют*, є: дестабілізація фінансового ринку внаслідок

його «схлопування»; можливість «електронного пограбування»; використання криптовалют для відмивання брудних грошей; зростання частки тіньової економіки; можливість використання криптовалют для уникнення обмежень валютного контролю, зокрема, стосовно руху капіталу; загрози для екології внаслідок значних витрат електроенергії; приховування корупційних джерел походження статків; підрив монетарної монополії держави; використання віртуальних валют для нелегальних транзакцій, торгівлі наркотиками, зброєю тощо; експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних фінансових установ; зменшення сенйоражу центрального банку; зменшення попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення та зміну швидкості обігу, що ускладнює здійснення монетарного регулювання; неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора.

13. До інших проблем, пов'язаних з обігом криптовалют в Україні, слід віднести: повну анонімність процесу транзакцій; високий рівень волатильності ціни криптовалют; невизначеність об'єктивної цінності криптовалют, що має бути виражена в реальних товарах і послугах; постійне протистояння між емісією та реальним попитом на віртуальну валюту; відсутність державного гарантування, що унеможливорює безпечно накопичення криптовалюти; нульова внутрішня вартість, що означає можливість перетворення віртуальної валюти на «фінансову бульбашку».

14. В роботі пропонується наступне визначення категорії «банківська безпека України в умовах розвитку інформаційної економіки»: «Банківська безпека України в умовах розвитку інформаційної економіки – стан банківської системи країни, що забезпечує її фінансову стійкість та захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, можливість виконувати у штатному режимі її базові функції, пов'язані з безпосереднім (контактним) або дистанційним (безконтактним) розрахунково-касовим, кредитним, депозитним, валютним обслуговуванням клієнтів-юридичних та фізичних

осіб за допомогою активного використання досягнень інтенсивного розвитку ІТ-технологій».

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Передумови електронізації грошового обігу в Україні з використанням позитивного досвіду інших країн

У різних країнах світу найбільш популярними є наступні методи грошових розрахунків [386]:

У США покупці в основному використовують кредитні карти, хоча електронні гаманці також досить популярні. Серед користувачів віртуальних гаманців близько 80 % використовують PayPal, близько 40 % – Google Wallet.

У Європі ринок платіжних інструментів більш різноманітний. До загальноєвропейських систем оплати відносяться, зокрема, SOFORT та SEPA. Платформа термінових платежів SOFORT пропонує конвертацію валют і використовується в 10 країнах: Швейцарія, Австрія, Німеччина, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Іспанія, Італія, Велика Британія. Цей спосіб не вимагає реєстрації або оформлення електронного гаманця, оскільки використовує акаунт клієнта в онлайн-банкінгу. Натомість SEPA (Single Euro Payments Area) є проектом платіжної інтеграції в Європейському Союзі. Мета даної ініціативи полягає у спрощенні банківських переказів у євро. У проекті беруть участь 33 країни. Крім електронних гаманців і кредитних карт, європейці також активно використовують онлайн-банкінг.

У Великій Британії майже половина всіх онлайн-транзакцій здійснюється за допомогою кредитних карт. Дебетові карти складають близько 35 % платежів у сфері електронної комерції. PayPal є третім за популярністю варіантом онлайн-платежів. Британська система електронних транзакцій Zapp працює на мобільних пристроях і дозволяє відправляти кошти в режимі реального часу.

У Нідерландах споживачі активно використовують систему iDEAL, яка підключена до онлайн-банкінгу, і дозволяє підтвердити платіж в Інтернет-магазині за допомогою стандартної форми.

У північній Європі популярний платіжний додаток Klarna. Дану систему використовують більше 15 тис. Інтернет-крамниць Німеччини, Австрії, Нідерландів, Данії, Норвегії, Фінляндії та Швеції.

У Швеції та Фінляндії банківські операції в режимі реального часу займають 35 % ринку. Миттєві платежі пропонують 4 шведських та 10 фінських банків.

У Франції 85 % онлайн-платежів здійснюється за участю карт національної платіжної системи Carte Bleue. Нещодавно платформа представила систему ідентифікації за допомогою голосових команд, убезпечивши таким чином торгівлю в Інтернеті. Крім того, в країні поширені електронні гаманці PayPal.

З урахуванням руху України на шляху до євроінтеграції слід зазначити, що останніми роками відбувається універсалізація та інституціоналізація загальноєвропейського платіжного простору, що позначається, зокрема, і на стандартах безпеки банківських переказів у межах ЄС. Зокрема, Директива PSD2 [387, 388], яка почала діяти з 13.01.2016 р. (повністю положення Директиви були імплементовані у національні законодавства країн-учасників до 13.01.2018 р.) передбачає, зокрема, наступне:

введення в регулятивне поле нових типів інститутів-фінансових посередників: Сервісів по ініціації платежів (Payment Initiation Service Provider), що надають інтерфейси для здійснення платежів і виступають в якості посередників між споживачем і власником джерелом фінансування; Сервісів по агрегації фінансової інформації (Account Information Service Providers), що за дорученням клієнта запитують у фінансових організацій інформацію про його рахунки (наприклад, баланс) і консолідують її в одному місці.

зобов'язання фінансових організацій надавати інформацію фінансовим посередникам навіть без укладення окремого договору

створення в ЄС загальноєвропейського реєстру організацій, які мають статус платіжних інститутів, а також їх агентів.

можливість надання платіжних послуг «платіжними інститутами» - спеціальною категорією організацій, які не є банками. Пруденційні вимоги до платіжних інститутам залишилися переважно незмінними. Статутний капітал платіжних інститутів закріплений на рівні 125 тис. євро, систем з переказу грошей - 20 тис. євро, сервісів по ініціації платежів - 50 тис. євро. До

учасників платіжного ринку також пред'являються диференційовані вимоги щодо мінімального розміру власних коштів (капіталу).

посилена аутентифікація при отриманні онлайн-доступу до рахунку, при передачі розпоряджень про переведення коштів в електронному вигляді, а також при наявності ризиків шахрайства.

розпорядження про переказ коштів за замовчуванням повинні виконуватися на наступний робочий день. У деяких випадках цей строк може бути продовжений до 4 робочих днів.

Натомість Директива MiFID2 [389, 390] – розроблена ЄС директива, яка регулює єдиний ринок фінансових інструментів. До позитивних її характеристик відносяться, зокрема, наступні:

організації зобов'язані здійснювати поділ клієнтури на категорії, для здійснення чого компанія повинна дізнатись рівень поінформованості клієнтів у сфері фінансів, що слугує основним чинником, необхідним для надання більш якісної послуги, це сприяє більш якісному рівню захисту інвестицій;

всі організації, що пропонують послуги, зобов'язані у повному обсязі інформувати клієнтів про умови торгівлі;

виконання угод має здійснюватись миттєво, після направлення запиту клієнтом;

MiFID сприяє створенню єдиного ринку, завдяки чому учасникам надаються вигідніші умови;

основною метою директиви є розвиток високоефективного ринку і захист прав інвесторів, згідно із законами ЄС;

здійснюється регулювання послуг у сфері фінансів, розглядаються підстави для ліцензування організацій, що мають дозвіл на здійснення діяльності;

встановлення нормативів, обов'язкових до виконання всіма фінансовими установами, впровадження стандартів, обов'язкових для організацій, для продовження їх роботи в ЄС.

В Японії значна частина населення не довіряє електронним платежам і оплачує онлайн-замовлення готівкою в платіжних терміналах, які знаходяться в магазинах мережі Konbinis. Цей метод знаходиться на другому місці за популярністю після кредитних карт.

В Індії найбільш поширеними способами розрахунку за товари та послуги, придбані в мережі, є Інтернет-банкінг, картки передоплати та готівка. Також в країні набувають популярності мобільні платежі.

У Росії найбільш поширеним методом оплати є сервіс Qiwi з мережею цілодобових терміналів самообслуговування, що розташовані в торгових центрах і на вулицях та візуально схожі на банкомати. В РФ також поширена система «Яндекс». Компанія пропонує Інтернет-магазинам універсальне платіжне рішення для прийняття онлайн-платежів, у тому числі банківських карт та електронних гаманців «Яндекс.Деньги» та «WebMoney». На сьогодні близько 100 тис. Інтернет-магазинів приймають «Яндекс.Деньги», а близько третини росіян регулярно використовують їх для здійснення платежів.

У КНР домінує система електронних платежів Alipay, яка є частиною найбільшого в країні Інтернет-магазину Alibaba. За допомогою віртуального гаманця в цій системі можна оплатити не тільки онлайн-замовлення, а й паркування, штраф та комунальні послуги. Також в Китаї популярна доставка з післяплатою і кредитні карти UnionPay. При цьому протягом найближчих 10 років Китай планує повністю відмовитись від використання готівки [391].

Таблиця 2.1 містить дані про динаміку використання готівки та карткові розрахунки у найбільш успішних країнах світу.

Таблиця 2.1

Динаміка використання готівки та карткових розрахунків в окремих країнах

Країни	Готівкові гроші в обігу, % ВВП		Обсяг карткових платежів, % ВВП	
	Кінець 2007 р.	Кінець 2016 р.	Кінець 2007 р.	Кінець 2016 р.
Японія	17	20	6	10
ЄС (разом)	8	11	12	16
США	6	9	23	31

Канада	3	4	27	32
Велика Британія	3	4	27	46
Швеція	4	2	21	23

Джерело: побудовано автором з використанням даних [392, с. 15]

Дані, наведені в таблиці 2.1, дають підстави стверджувати наступне:

Усі без винятку наведені країни демонструють зростання частки карткових платежів у ВВП. При цьому абсолютним лідером у цій сфері в останні роки залишається Велика Британія з показником 46 %.

Не зважаючи на позитивну динамку безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток, частка готівки у ВВП майже у всіх наведених країнах зростає. Єдина країна з наведених, що зафіксувала скорочення частки готівки у ВВП – Швеція. На думку відомого шведського економіста, доктора Габріеля Содерберга, дана тенденція свідчить про відсутність довіри громадян економічно розвинутих країн до центральних банків і банківської системи загалом, що й стимулює їх шукати альтернативу у вигляді готівки та / або криптовалют [393].

У 2017 р. міжнародна платіжна система Visa спільно з науково-дослідницькою компанією Roubini ThoughtLab провела дослідження «Міста без готівки», в якому проаналізувала поширення безготівкових технологій у 100 містах 80 країн світу. У процесі дослідження фахівці Roubini ThoughtLab провели опитування 3 тис. споживачів та 900 підприємств у шести містах, що представляють п'ять різних рівнів розвитку електронних платежів. На основі демографічних та економічних даних результати опитування були екстрапольовані ще на 94 міста з урахуванням даних Світового банку, ОЕСР та інших джерел. Загалом дослідники розділили 100 міст на п'ять груп за рівнем розвитку електронних платежів. Основні параметри, які враховувалися при розподілі: рівень комп'ютеризації населення, рівень використання карт і цифрових послуг, а також схильність користуватися цифровими послугами.

Лідерами з розвитку безготівкових платежів були визнані Канада, Австралія та Північна Європа. У Копенгагені, Лондоні, Торонто та Сідней практично все населення охоплено банківськими послугами, а безготівкові платежі здійснюються надзвичайно активно. Дві проміжні групи включають міста «активного впровадження цифрових технологій» (зокрема, Дубай, Рим, Пекін і Цюріх) і найбільш розвинені міста Азії, Європи та США з просунутим рівнем розвитку цифрових технологій (зокрема, Гонконг, Брюссель, Чикаго та Берлін). Київ (разом із Москвою, Стамбулом, Мінськом та Бухарестом) відноситься до міст, що знаходяться на стадії переходу до цифрових технологій.

За результатами дослідження стверджується, що збільшення обсягу електронних платежів у всіх 100 містах вибірки може принести сукупну пряму чисту вигоду розміром 470 млрд дол. США на рік. При цьому дана сума – це ефект не від повної відмови від готівки, а від того, як зміниться місто, якщо всі його жителі почнуть використовувати безготівкові платежі так само активно, як сьогодні використовують безготівкові кошти 10 % найбільш активних користувачів у місті [394].

17.01.2018 р. Кабінет міністрів України схвалив «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки», що містить, зокрема, наступні положення:

безготівкова економіка прискорює комерційну взаємодію суб'єктів економічної діяльності, є надзвичайно сильним інструментом боротьби з «тіньовим» обігом коштів та оздоровлення економіки;

швидкість, якість, захищеність систем і технологій безготівкових розрахунків визначають загальний рівень розвитку фінансового сектору та ступінь його інтегрованості і конкурентоспроможності на глобальних ринках;

розвиток і поширення безготівкових розрахунків автоматично зменшує готівкове навантаження на фінансову систему країни, що гарантує зростання

ліквідності і підвищення капіталізації банківського сектору та фінансової системи в цілому;

зростання популярності і різноманіття технологій безготівкових розрахунків у світі створюють сприятливі умови для їх поширення в Україні, де вже існує позитивна динаміка користування ними. Розвиток електронної комерції та онлайн-технологій призводить до появи нових видів фінансових послуг і сервісів, що пропонуються банківськими та небанківськими платіжними системами;

лібералізація законодавчої, нормативної, регуляторної політики держави у сфері використання безготівкових розрахунків, а також лібералізація валютного регулювання з метою максимального усунення нормативних бар'єрів у сфері використання міжнародних систем і технологій безготівкових розрахунків дасть потужний поштовх для розвитку цифрової економіки;

чітке законодавче врегулювання порядку діяльності фінансових установ у цій сфері створить умови для поширення в Україні вітчизняних і міжнародних платіжних систем та безготівкових розрахунків, вплине на появу нових фінансових і платіжних послуг [395].

Проте на сьогодні в Україні платіжні операції у трикутнику «фізичні особи – суб'єкти господарювання – державні установи» здійснюються як у готівковій, так і у безготівковій формах. Питома вага готівкових розрахунків в останні роки має стійку тенденцію скорочення, проте досі залишається вагомою.

На початок 2018 р. у готівковому обігу в Україні перебувало готівки (банкнот та монет) на загальну суму 361,5 млрд грн, що на 20,5 млрд грн. (або на 6,0 %) більше, ніж на початок 2017 р. Станом на 01.01.2018 р. у готівковому обігу перебувало:

2,98 млрд шт. банкнот на суму 359,4 млрд грн;

12,97 млрд шт. монет на суму 2,07 млрд грн.

Найбільше за кількістю у обігу перебувало:

серед банкнот – номіналами 200 та одна гривня (19,94 % та 18,36 % відповідно);

серед монет – номіналами 10 та 1 копійка (29,36 % та 18,79 % відповідно).

Загальна кількість банкнот на душу населення становила 70 шт., розмінних монет – 293 шт. (на 01.01.2017 – відповідно 70 шт. банкнот та 285 шт. розмінних монет) [396].

Україна належить до країн з високим показником рівня готівки в економіці. На момент прийняття на державному рівні рішення про впровадження в Україні комплексної програми переведення обігу коштів у безготівкову форму «Cashless economy» (2014 р.) рівень безготівкових розрахунків в економіці становив усього лише 25 %. Натомість співвідношення грошового агрегату М0 до ВВП країни становило 18,1 %.

Отже, серед країн-сусідів за цим показником Україну перевищувала лише Білорусь (19,7 %), натомість інші країни мали набагато кращі показники, зокрема: Грузія – 6,7 %, Польща – 7,5 %, Чехія – 10,3 %, Росія – 12,5 %, Молдова – 15,7 %. Натомість є країни, у яких частка готівки у ВВП є значно меншою: Норвегія – 1,9 %, Швеція – 2,2 %, Данія – 3,0 %, Велика Британія – 3,6 %, Канада – 3,8 %, Австралія – 4,3 %, Південна Корея – 4,4 % [397]. Всі ці країни об'єднує високий рівень розвитку економіки та гідний рівень життя населення.

Основними цілями проекту «Cashless economy» на 2020 рік визначені такі: відношення готівки (грошовий агрегат М0) до ВВП – 7,5 %, рівень безготівкових розрахунків в економіці – 55 %. Їх досягнення можливе за рахунок паралельного виконання наступних завдань:

зниження попиту на готівку (через поширення безготівкових форм отримання доходів, підвищення вартості отримання готівкових коштів та зниження граничної суми розрахунків готівкою);

розвиток безготівкових транзакцій (за рахунок подальшого розвитку міжнародних платіжних систем, альтернативних небанківських платіжних систем, національної платіжної системи «Простір» та електронних грошей);

розвиток платіжної інфраструктури, у т.ч. мережі платіжних терміналів у торговельних підприємствах та інших платіжних каналів, зокрема, мобільних);

зміна поведінки споживачів за рахунок підвищення рівня їх фінансової обізнаності та різних форм мотивації користування сервісами безготівкових платежів.

Поступове, проте активне впровадження в Україні елементів безготівкової економіки несе собою наступні очевидні переваги:

для фізичних осіб – зручність у користуванні; отримання доступу до додаткових можливостей та сервісів; легалізація процесу отримання доходу шляхом поступового відходу від заробітних плат «у конвертах»; мінімізація ризику шахрайства шляхом отримання підроблених банкнот, крадіжки, пограбування тощо;

для банків – скорочення операційних витрат (на перерахунок, експертизу пошкоджених та сумнівних банкнот, охорону, інкасацію тощо); зростання комісійних доходів; поліпшення показників ліквідності; розширення клієнтської бази, зокрема за рахунок перехресних продажів послуг; мінімізація ризиків, пов'язаних із безпекою зберігання, інкасації, транспортування готівки;

для торговельних організацій – мінімізація ризику шахрайських дій (підроблені банкноти, пограбування тощо); зростання обсягів продажу (за рахунок психологічного ефекту, адже фізична особа при готівкових розрахунках не може використати більше готівки, ніж фізично має, проте при користуванні кредитною картою зазвичай користується овердрафтом);

для держави – декриміналізація та детінізація економіки; оптимізація витрат, пов'язаних із обслуговуванням готівкового обігу; зростання бази оподаткування за рахунок підвищення прозорості бізнесу.

На сьогодні чинники, що сприяють використанню готівки в Україні, мають сталий характер. Серед таких чинників основними є наступні [398]:

значна частка неофіційних доходів населення і бізнесу, існування паралельної (тіньової) економіки;

традиційно низький рівень безготівкових розрахунків населення за товари, роботи та послуги;

недостатній рівень фінансової обізнаності населення;

легкість використання;

високий рівень доларизації економіки та розрахунків;

неконтрольованість обігу готівки поза банківською системою;

високий рівень недовіра населення до банківської системи.

Даний перелік можливо доповнити також іншими чинниками, зокрема: наявністю каналів прихованого вивозу іноземної валюти за кордон, позитивним (протягом багатьох років) сальдо купівлі-продажу іноземної валюти, що використовується населенням у вигляді заощаджень, а також знаходиться в тіньовому обігу за участю юридичних і фізичних осіб (купівля-продаж житла, автомобілів тощо).

При цьому можливо виділити три основні напрями використання фізичними особами готівкової іноземної валюти в Україні:

формування менш схильних до інфляції заощаджень в іноземній валюті;

обслуговування тіньового обігу товарів всередині країни (купівля-продаж житла, транспортних засобів тощо);

фінансування дрібної транскордонної торгівлі.

При цьому, на жаль, в Україні на сьогодні окремі зони розрахунку досі не мають альтернативи готівковим платежам. Це, зокрема: продовольчі ринки; так звані «магазини біля дому»; мобільні кав'ярні; квіти; послуги репетиторів; окремі види спортивних послуг (басейни, зали, дитячі секції); окремі види комунальних послуг (консьєрж, послуги електрика, сантехніка

тощо); оплата послуг кур'єрів; дрібні побутові послуги (ательє, перукарні тощо).

Натомість, наприклад, у Китаї для здійснення повсякденних платежів активно використовується не готівка, а мобільний додаток WeChat. В той же час у Швеції додатком Swish користується більше половини (55 %) населення, а обсяг операцій з його використанням становить 9 млрд дол. США. на рік [399].

Тенденція дуже повільної заміни готівкових розрахунків безготівковими характерна не лише для України. Незважаючи на активне поширення безготівкових платежів, у світі загалом також спостерігаються повільні темпи зменшення готівкових розрахунків. Зокрема, європейські тенденції свідчать про те, що сумарна вартість банкнот євро в обігу продовжує зростати, при цьому темпи зростання є вищими за темпи інфляції.

Глобальні тренди свідчать про те, що банкноти незначного номіналу використовується для здійснення розрахунків за товари та послуги незначної вартості (близько 1/3 вартісного обсягу банкнот, що перебувають в обігу). Разом з тим, спостерігається стійкий попит на банкноти високого номіналу, які не використовуються для здійснення повсякденних платежів за товари, роботи та послуги. Ця аномалія має пряме відношення до нелегальної діяльності [400], у першу чергу – до виведення капіталу. За даними міжнародної організації «Мережа податкової справедливості», протягом 1991–2010 рр. з України було незаконно виведено капітал загальною сумою 167 млрд дол. США [401]. Більш сучасні оцінки, здійснені міжнародною організацією «Глобальна фінансова доброчесність», свідчать про те, що протягом 2004–2013 рр. за обсягами нелегальних потоків виведення національного капіталу за кордон Україна посіла 14-те місце у світі з середньорічним показником в 11,676 млрд дол. США [402]. Таким чином, за експертними оцінками провідних міжнародних дослідницьких центрів та неурядових організацій, протягом періоду незалежності з України було

нелегально виведено близько 240 млрд дол. США. Вагому роль у процесі виведення капіталу з України, окрім безготівкових платежів, відіграє готівка.

Зростання обсягів готівки поза банківським сектором як у національній, так і в іноземній валюті має такі основні негативні наслідки:

зменшується пропозиція іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку, що призводить до коливань курсу гривні;

скорочуються можливості збільшення валютних резервів держави, що знижує стабільність курсу національної грошової одиниці;

істотно скорочуються інвестиційні та кредитні ресурси країни, що створює штучний попит на іноземні кредити та призводить до збільшення зовнішнього державного боргу та заборгованості юридичних осіб;

зменшується база оподаткування;

відбувається подальше поширення тіньової економіки, яку переважно й обслуговує готівка;

збільшується відплив валюти за кордон [403].

Відповідно до даних Звіту Держфінмоніторингу України про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [404], основними генераторами попиту на готівку та попиту на фінансові операції із відмивання готівкових коштів, джерела походження яких неможливо пояснити чи є незаконними, є, зокрема, наступні ризики:

низький рівень довіри населення та юридичних осіб до національної фінансової системи;

відтік фінансового капіталу з країни;

зростання організованої злочинності; непрозоре фінансування політичних партій;

неналежне виявлення та санкціонування підозрілих фінансових операцій (у т.ч. у готівковій формі) національних публічних діячів.

Готівка також залишається популярним інструментом у корупційних схемах. Зокрема, одним із поширених способів відмивання корупційних доходів є зарахування коштів у готівковій формі на рахунки фізичних осіб, які перебувають на керівних посадах державних підприємств, установ, організацій, або пов'язаних з ними фізичних чи юридичних осіб з подальшим придбанням активів, послуг, чи інвестуванням у діяльність юридичних осіб, що знаходяться під їх контролем або із зарахуванням готівки на депозитні рахунки та подальшого вищезазначеного інвестування. Незаконне переведення грошових коштів у готівку є одним із найпоширеніших видів нелегального бізнесу – діяльність так званих «конвертаційних центрів». Такі фірми мають ознаки фіктивності, реєструються на підставних осіб, не звітують до податкових органів і за винагороду надають послуги з конвертування. Вони створюються, переважно, угрупованням осіб, що мають значний досвід у цій діяльності та тісно пов'язані з кредитно-фінансовими установами. Такий механізм гарантує безпеку реалізації схем подальшого відмивання коштів. З метою припинення діяльності нелегального бізнесу на сьогодні в Україні державними та правоохоронними органами максимально сконцентровано зусилля на протидії конвертаційним центрам [405].

Тим не менше, аналіз тенденцій розвитку платіжних систем у світі та в Україні в останні роки дає змогу прогнозувати *остаточний перехід до безготівкових розрахунків якщо не у середньостроковій, то у довгостроковій перспективі* [406]. Вже сьогодні в Україні практично всі отримувачі грошових трансфертів отримують кошти у безготівковій формі. Отже, соціальні та інші виплати за допомогою поштових переказів у перспективі мають відійти у минуле. При цьому більшість операцій за допомогою платіжних карток в Україні здійснюється у безготівковій формі [407].

Рішенням № 207-рш від 11.08.2016 р. Правління НБУ затвердило Концепцію організації готівкового обігу в Україні. Концепція передбачає перехід від частково контрольованої моделі організації готівкового обігу на

делеговану модель, суть якої полягає в тому, що Національний банк передає частину функцій, які сьогодні виконує в регіонах, іншим учасникам ринку – банкам та компаніям Cash-in-Transit (CIT-компанії), що, як передбачається, знизить частку готівкового обігу на користь безготівкового. Зазначена модель застосовується у Великобританії, Бразилії, Нідерландах, Фінляндії та Швеції [408].

Національний банк регулярно знижує ліміт готівкових операцій для населення. На сьогодні він становить 50 тис. грн. на добу, що виключає «великі» покупки (будинки, квартири, автомобіль тощо) з використанням готівки. При цьому у багатьох розвинутих країнах ліміти на готівкові розрахунки ще менші: у Греції – до 1500 євро, в Італії (до 2016 р.), Франції, Португалії – 1000 євро [409].

У межах заходів по боротьбі з фінансуванням тероризму, наркоторгівлею, тіньовою економікою у світі також очікується зменшення номіналів паперових грошей, зокрема, заборона обігу банкнот у 500 євро. Очевидно, що монети (у першу чергу – дрібних номіналів) у перспективі також можуть бути виведені з обігу.

Домінування безготівкових розрахунків може забезпечити також практично повну перемогу над побутовою корупцією та тіньовою економікою. Адже остаточна відмова від готівки може призвести до повної прозорості всіх доходів і витрат населення та юридичних осіб, що значно спростить податкове адміністрування та унеможливить податкові махінації. Однак повна відмова від використання готівки може призвести до певних незручностей для звичного для нас способу життя, адже унеможливить, зокрема, приватні розрахунки з лікарями та репетиторами, позики між друзями і родичами, приватні подарунки у формі готівки, продаж селянами продукції власного виробництва на стихійних ринках тощо [410-412].

2.2. Ключові елементи платіжної інфраструктури в Україні як об'єкт забезпечення фінансової безпеки держави

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [413].

Основні засади функціонування платіжних систем в Україні регулюються Законами України «Про Національний банк України» [414], «Про банки і банківську діяльність» [415], «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [416], «Про поштовий зв'язок» [417], іншими законодавчими актами України та нормативно-правовими актами НБУ. Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національний банк України» НБУ регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних систем [418].

Законодавство України передбачає діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем. Отже, *внутрішньодержавна платіжна система* – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України. Натомість *міжнародна платіжна система* – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом, і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу. Відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури

мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом внесення відомостей про них до Реєстру. Порядок такої реєстрації визначено Положенням про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затвердженим Постановою Правління НБУ № 43 від 04.02.2014 р. «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» [419, 420].

До основних елементів платіжної інфраструктури в Україні слід віднести складові фінансової системи, що зображені на рис. 2.1. При цьому слід зазначити, що нижченаведена схема описує лише ключові елементи *платіжної* інфраструктури, що є лише однією зі складових значно більш широкого поняття *фінансової* інфраструктури, яка, з точки зору В. М. Опаріна [421], містить також наступні елементи: Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Державна фінансова інспекція; Державна служба фінансового моніторингу; Рахункова палата; Дирекція фондів соціального страхування; недержавні пенсійні фонди; страхові компанії; небанківські кредитні установи; фінансові компанії; лізингові компанії; факторингові компанії; фондові біржі; валютні біржі; торгівельно-інформаційні системи; торговці цінними паперами; реєстратори; депозитарії; брокери; аудиторські фірми; інформаційні агенції; рейтингові агенції; оцінювачі майна; консалтингові фірми; аналітичні компанії; бюро кредитних історій; колекторські компанії; інститути спільного інвестування; компанії з управління активами; фінансові служби підприємств різних форм власності та управлінських структур.

Рис. 2.1. Ключові елементи платіжної інфраструктури в Україні
(складено автором).

Нижче наведено розгорнуту характеристику найбільш важливих елементів платіжної інфраструктури в Україні.

Система електронних платежів Національного банку України (СЕР НБУ) – система класу RTGS (Real-Time Gross Settlement – система платежів в режимі реального часу), що забезпечує здійснення рахунків у національній валюті в межах України між банками та іншими учасниками, як за

дорученням клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників СЕП. Дана система є доволі «швидкісною», адже термін відправки та зарахування коштів на банківські (клієнтські) рахунки становить від декількох хвилин (якщо платіж здійснюється за допомогою системи «банк-клієнт») до декількох годин, проте у будь-якому разі – на протязі одного робочого дня. За допомогою СЕП здійснюється більше 95 % міжбанківських переказів [422]. Звітність щодо діяльності СЕП публікується щоквартально. Станом на 01.01.2019 р. учасниками СЕП були Національний банк, 27 установ Державної казначейської служби, 79 банків України. За 2018 рік за допомогою СЕП було оброблено загалом 357 млн платежів на суму 25 трлн грн., що більше на 7,5% за кількістю та 19% за сумою, ніж у 2017 році (332 млн початкових платежів на суму 21 трлн грн відповідно). Таким чином, в середньому за один робочий день СЕП обробляє 1,4 млн платежів на суму 101 млрд грн. (при цьому СЕП технічно здатна обробляти упродовж одного банківського дня близько 10 млн платежів). При цьому абсолютна більшість початкових платежів (93 %) була надіслана до СЕП банками та їх філіями. Як свідчить структура платежів у системі у 2018 році, за кількістю найчастіше оброблялися невеликі платежі: до 1 тис. грн – 53%, від 1 тис. грн до 100 тис. грн – 43%, від 100 тис. грн і більше – 4%; за сумою найбільше платежів припадало на великі платежі: до 1 тис. грн – менше 1%; від 1 тис. грн до 100 тис. грн – 7%; від 100 тис. грн і більше – 92% [423, 424].

У серпні 2018 р. СЕП НБУ відзначила 25-річний ювілей. На разі відбувається робота щодо подальшого розвитку системи, зокрема, над переведенням СЕП НБУ на міжнародні стандарти обміну повідомленнями та впровадженням інноваційних інструментів безготівкового переказу грошей. Серед пріоритетів осучаснення СЕП НБУ на найближчі роки також – впровадження миттєвих платежів; можливість цілодобової роботи у форматі 24 / 7; оновлення системи криптографічного захисту інформації НБУ.

Платіжний інструмент – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для

ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ, зокрема *розрахункові документи та електронні платіжні засоби*.

Безготівковий переказ коштів в Україні здійснюється за такими видами розрахункових документів [425]: платіжне доручення; платіжна вимога-доручення; розрахунковий чек; платіжна вимога (застосовується у випадках, коли ініціатором переказу виступає стягувач або, при договірному списанні, отримувач); меморіальний ордер (складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунка платника і внутрішньобанківських операцій).

Порядок проведення переказу коштів у межах України, окрім Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», встановлює також Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена Постановою Правління НБУ № 22 від 21.01.2004 р. [426]. Цією Інструкцією встановлені загальні правила, види і стандарти розрахунків клієнтів банків та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків. Загальні засади емісії та здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів регулюються Положенням про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого Постановою Правління НБУ № 705 від 05.11.2014 р. [427].

Основними платіжними інструментами, що обробляє СЕП за дорученням банків та їх філій, є платіжне доручення (67 % кількості платежів та 74 % їх суми) та меморіальний ордер (33 % кількості платежів та 26 % їх суми). Питома вага інших платіжних інструментів (платіжна вимога, інкасове доручення, платіжна вимога-доручення, меморіальний ордер, сформований на підставі платіжної вимоги на примусове списання коштів, інкасового доручення, реєстру документів за акредитивом, реєстру чеків) є мінімальною [428].

Виходячи з об'єктивних показників діяльності СЕП НБУ, потенційне тимчасове або довготривале виведення її з ладу в змозі повністю

паралізувати безготівковий грошовий обіг у національній валюті в країні та суттєво ускладнити готівковий обіг, адже готівкові кошти, що акумулюються торгівлею та сферою послуг, оперативно (протягом одного робочого дня) за допомогою служб інкасації банків зараховуються на безготівкові розрахункові рахунки суб'єктів господарювання та «готові» до перерахування іншим контрагентам за нові товари (послуги) для торгівельних підприємств і сфери послуг. Натомість безготівкові платежі, що гіпотетично «застрягли» у СЕП НБУ, не можуть бути зараховані на рахунки банків і підприємств і перетворитись на готівку для виплати заробітної плати, поповнення банкоматів тощо. Суттєві труднощі від припинення штатної роботи СЕП НБУ мають миттєво відчуті також центральний та регіональні підрозділи Державного казначейства, що унеможливить своєчасний збір податків та інших бюджетних надходжень, виплату заробітної плати бюджетним установам та матиме інші вкрай негативні наслідки.

Система безготівкових переказів SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications – товариство всесвітніх міжбанківських фінансових каналів зв'язку). На відміну від СЕП НБУ, система SWIFT є ключовим елементом міжнародних розрахунків українських банків та їх клієнтів з іноземними партнерами *в іноземній валюті*. Заснована у 1973 р. система, що на той час налічувала 239 банків з 15 країн, на сьогодні (станом на початок 2019 року) охоплює більше 11 тис. банків та інших фінансових установ з більш ніж 200 країн та територій, що обробляє щороку близько 6 млрд платежів [429].

Діяльність українського сегменту системи SWIFT на сьогодні регулюється нормативною базою Національного банку, зокрема, Постановою Правління НБУ № 216 від 28.07.2008 р. «Про затвердження Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів і змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [430].

Доступ до даної системи надає своїм клієнтам більшість українських банків, проте тарифи за розрахунки можуть суттєво відрізнятись. Наприклад, тариф за переказ за кордон ПАТ «Приватбанк» становить 0,5 % від суми платежу + еквівалент 12 дол. США, але не більше 500 доларів США [431], «Альфа-банк» здійснює перекази за 1 % від суми платежу, але не менше еквіваленту 25 дол. США, проте не більше 1000 дол. США [432]. Термін здійснення операцій залежить від їх характеру (експорт, імпорт, приватні перекази) та кількості банків-кореспондентів у загальному «ланцюжку», проте зазвичай становить 1-3 банківські дні.

На відміну від СЕП НБУ, дана система є децентралізованою, отже її зупинка по всій території країни з технічних причин неможлива, проте технічний збій або свідомо атака може зупинити функціонування системи SWIFT на рівні окремого банку, що у випадку його домінуючого становища на ринку (наприклад, ПАТ «Приватбанк», Український державний експортно-імпорتنний банк, АТ «Райффайзен банк Аваль») може негативно вплинути на стан та терміни розрахунків його клієнтів по експортно-імпорتنних операціях. При цьому слід мати на увазі, що економіка України має високий рівень залежності як від валютних надходжень від експорту товарів і послуг, так і від надходження імпорتنних товарів (у першу чергу – енергоносіїв), що неможливий без своєчасної оплати валюти за кордон.

Національна платіжна система «Простір» (назва до ребрендингу – «Український платіжний простір»). Станом на початок 2019 року учасниками даної державної платіжної системи, окрім НБУ, є 50 банків (додаток ХХХ) [433], у т.ч. такі лідери українського банківського ринку, як ПАТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», ПАТ «Укргазбанк», ПАТ «Приватбанк», АТ «Райффайзен банк Аваль», ПАТ «Альфа-банк», АТ «ОТП банк». Окрім банків, учасниками системи також є 15 небанківських фінансових установ, ключовими серед яких є Державна фіскальна служба та Фонд Гарантування вкладів фізичних осіб України (додаток ХХХ) [434]. На сьогодні понад 95 % терміналів підприємств роздрібною торгівлі приймають до оплати картки

даної платіжної системи [435], у т.ч. у мережі «Ашан» – 100 %, «Новус» – 99 %, «Варус» – 98 %, «Фора» – 97 %, «Мега-Маркет» – 91 %, «Фуршет» – 91 %, «Сільпо» – 93 %, АТБ – 88 %. Приймають до оплати ці картки також майже всі мережеві заклади харчування. За допомогою картки «Простір» також активізуються розрахунки в Інтернеті з використанням сервісів portmone.com, iPay.ua, easyPay, Ощад 24/7 та інших [436]. Загальна кількість платіжних карток системи становить понад 630 тис. шт. Із застосуванням платіжних карток НПС «ПРОСТІР» за 2018 рік здійснено 10,7 млн операцій на суму 16,3 млрд грн.

Інші приватні платіжні системи. Станом на початок 2019 р. в Україні працювали 20 приватних внутрішньодержавних платіжних систем, створених банками (у т.ч. 6 систем переказу коштів та 14 внутрішньобанківських платіжних систем); 11 приватних внутрішньодержавних платіжних систем, створених небанківськими установами; 2 приватні міжнародні системи переказу коштів, створені банками; 14 приватних міжнародних систем переказу коштів, створених нерезидентами (найбільш відомими серед яких є «Western Union» та «MoneyGram») та 3 приватні міжнародні карткові платіжні системи, створені нерезидентами («Visa», «MasterCard», «American Express») [437, 438].

До внутрішньобанківських платіжних систем (що здійснюють переказ та отримання коштів у межах різних відділень одного банку) в Україні належать [439]: «Freesend» (ПАТ «Банк Кредит Дніпро»), «Гроші блискавкою» (ПАТ «Кредобанк»), «Металкарт» (АТ «Метабанк»), «Миттєвий переказ» (АКБ «Індустріалбанк»), «За мить» (АТ «Укрсиббанк»), «Eximcash» (АТ «Укрексімбанк»), «Unite express» (ПАТ «Юнекс банк»), «Аваль-експрес» (АТ «Райффайзен Банк Аваль»), «Акордбанк-експрес» (ПуАТ «КБ «Акордбанк»). Нижче наведений перелік працюючих в Україні платіжних систем, платіжними організаціями яких є банки (табл. 2.2), та платіжних систем, платіжними організаціями яких є небанківські установи (табл. 2.3).

Таблиця 2.2

**Платіжні системи, платіжними організаціями яких є банки,
станом на 01.01.2019 р.**

№	Найменування платіжної системи	Найменування платіжної організації	Вид платіжної системи	Ознака платіжної системи
1	"Welsend"	АБ "Укргазбанк"	система переказу коштів	Міжнародна
2	"СОФТ"	ПАТ "Укрсоцбанк"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
3	"PrivatMoney"	ПАТ КБ "Приватбанк"	система переказу коштів	Міжнародна
4	"FLASHPAY"	ПАТ "Банк Фамільний"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
5	"Система термінових переказів "Швидка копійка"	АТ "Ощадбанк"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
6	"TELEGRAF"	ПАТ КБ "Правекс-банк"	система переказу коштів	Міжнародна
7	"IBOX MONEY TRANSFER"	ПАТ "Айбокс Банк"	система переказу коштів	Міжнародна
8	"ГЛОБУС"	ПАТ "КБ "ГЛОБУС"	система переказу коштів	Міжнародна

Джерело: дані НБУ [440]

Таблиця 2.3

**Платіжні системи, платіжними організаціями яких є небанківські
установи, станом на 01.01.2019 р.**

№	Найменування платіжної системи	Найменування платіжної організації (торговельна марка)	Вид платіжної системи	Ознака платіжної системи
1	"Поштовий переказ"	ПАТ "Укрпошта"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
2	"ІнтерПейСервіс"	ПАТ "Запоріжзв'язоксервіс"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
3	"Фінансовий світ"	ТОВ "Українська платіжна система"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна

Продовдження таблиці 2.3

№	Найменування платіжної системи	Найменування платіжної організації (торговельна марка)	Вид платіжної системи	Ознака платіжної системи
4	"Розрахункова Фондова Система"	ПАТ "ФК "СУЧАСНІ"	система розрахунків за	Внутрішньодержавна

		КРЕДИТНІ ТЕХНОЛОГІЇ"	угодами щодо цінних паперів	
5	"ГлобалМані"	ТОВ "ГЛОБАЛМАНІ"	система переказу коштів	Міжнародна
6	"УКРКАРТ"	АТ "УКРКАРТ"	карткова платіжна система	Внутрішньодержавна
7	"MOSST Payments"	ТОВ "ФК "ВАП - КАПІТАЛ"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
8	"FORPOST"	ТОВ "ПОСТ ФІНАНС"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
9	"PAYPONG"	ТОВ "ЄВРОПЕЙСЬ КА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
10	"ЕЛЕКТРУМ"	ТОВ "ЕЛЕКТРУМ ПЕЙМЕНТ СИСТЕМ"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
11	"ЛЕО"	ТОВ "ФК ЛЕОГЕЙМІНГ ПЕЙ"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
12	"Платисервіс"	ТОВ "ПЛАТИСЕРВІС" ("ПС")	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
13	"City24"	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ФЕНІКС"	система переказу коштів	Внутрішньодержавна
14	"AVERS №1"	АТ "ФК "АВЕРС №1"	система переказу коштів	Міжнародна

Джерело: дані НБУ [441]

Таким чином, у 2018 р. в Україні загалом функціонували 35 систем переказу коштів, з яких 28 систем належали резидентам та 7 – нерезидентам. Нижче наведені основні показники діяльності даних систем за 2018 рік [442, 443].

Загалом за 2018 р. за допомогою цих систем було здійснено переказів у межах України – на 150,5 млрд грн., або еквівалент 5,5 млрд дол. США (68,1 %); в Україну – 2,3 млрд дол. США (28,3 %); за межі України – 294 млн дол. США (3,6 %). Ці дані не включають інформацію про перекази, здійснені через банки, карткові платіжні системи та поштові відділення. Таким чином, Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів, адже сума коштів, що надійшли в Україну за допомогою міжнародних платіжних систем, у 8 разів перевищує суму коштів, що були відправлені з України.

П'ятірка країн-лідерів, з яких протягом 2018 р. надійшло найбільше коштів в Україну: США – 17 %, Ізраїль – 13 %, РФ – 9 %, Італія – 8 %, Польща – 7 %. Натомість перелік країн-лідерів, до яких протягом 2018 р. було відправлено найбільше коштів з України, виглядає таким чином: РФ – 36 %, Грузія – 10 %, Китай – 6 %, Азербайджан – 6 %, Узбекистан – 4 %.

Ринок переказів коштів у межах України у 2018 році був поділений наступним чином: 8 % – банки, 92 % – небанківські установи. Серед лідерів цього ринку слід виділити наступні системи: поштовий переказ ПАТ «Укрпошта» – 25,2 %, «ТУМЕ» – 19,7 %, «FORPOST» – 15,6 %, «Інтерпейсервіс» – 13,8 %, «Фінансовий світ» – 8,2 %, «City24» – 7,1 %, «Flashpay» – 4,9 %, «Швидка копійка» (АТ «Ощадбанк») – 1,0 %, інші 20 систем – 4,4 %.

Ринок транскордонних грошових переказів коштів у 2018 році був поділений наступним чином. Серед лідерів ринку переказів в Україну: Western Union – 59 %, MoneyGram – 23 %, IntelExpress – 8 %, RIA – 7 %, Sique Money Transfer – 2 %, інші системи – 1 %. Лідерами ринку переказів з України були: Western Union – 77 %, MoneyGram – 19 %, RIA – 3 %, інші системи – 1 %.

Інфраструктура ринку платіжних карток. В останні роки в Україні відбувається стрімкий розвиток операцій з використанням платіжних карток [444-446]. Усього в 2018 році держателі платіжних карток українських банків здійснили 3,9 млрд операцій, що на 27 % більше, ніж у 2017 році, а їх обсяг збільшився на 35 % та склав 2 877 млрд грн. За 2018 рік кількість безготівкових операцій із використанням платіжних карток збільшилась на 33 % (до 3,1 млрд операцій), їх обсяг зріс на 55 % (до 1 297 млрд грн.).

Структура транзакцій з використанням платіжних карток за 2018 р. мала такий вигляд: 51 % операцій (29 % загальної суми) – розрахунки в торгівельній мережі, 38 % операцій (33 % загальної суми) – розрахунки в мережі Інтернет, 9 % операцій (36 % загальної суми) – перекази з картки на

картку, або P2P-перекази, 2 % операцій (2 % загальної суми) – операції у пристроях самообслуговування.

Завдяки впровадженню на рівні держави в особі НБУ проекту «*Cashless economy*» [447] (що передбачає підвищення частки безготівкових розрахунків в Україні до 55 % [448] у 2020 р. та скорочення обсягу готівки в обігу з 14,3 % ВВП у 2015 р. до 9,5 % ВВП у 2020 р. [449]), та всебічній підтримці популярності безготівкових платежів в інформаційному просторі, частка безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток у загальному обсязі операцій із використанням платіжних карток в Україні зросла з 8 % у 2011 р. до 45,1 % за 2018 р. Іншими словами, з кожних зарахованих на карткові рахунки 100 грн заробітних плат і пенсій, соціальних виплат і грошових переказів, 45 гривні працюють в економіці без трансформації у готівку, що значно економить час і кошти на емісію, інкасацію та утилізацію банкнот, сприяє більшій прозорості фінансових потоків, скорочує частку тіньового сектору в економіці країни [450].

За 2018 р. кількість активних платіжних карток зросла на 6 % (до 36,9 млн), кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, що приймають платіжні картки – на 20 % (до 208,7 тис.), торговельних POS-терміналів – на 20 % (до 279,0 тис.). Впродовж 2018 р. зростала кількість безконтактних платіжних торговельних терміналів. Цьому сприяла популяризація інноваційних сервісів Apple Pay та Google Pay, що розпочали свою роботу в Україні. Наразі 79,4% торговельних POS-терміналів в Україні забезпечують можливість здійснення безконтактної оплати (станом на 01.01.2018 р. їх було 70,2%). Усе більшої популярності також набувають сервіси безконтактної оплати з використанням смартфонів та інших пристроїв, що підтримують технологію NFC. Сервіси токенизації дають змогу використовувати реквізити платіжних карток (у тому числі з магнітною смугою) для безконтактних розрахунків за цією технологією. Водночас кожна дев'ята активна платіжна картка в Україні є безконтактною (4,0 млн шт., зростання на 44,3% порівняно з початком 2018 року).

Станом на 01.01.2019 р. інфраструктуру ринку платіжних карток в Україні формували, серед іншого, 59,4 млн карток в обігу (при цьому активними були 62% карток), що значно перевищує фактичну кількість населення країни, 36,6 тис. банківських пристроїв самообслуговування (у т.ч. 18,4 тис. банкоматів, 1,6 тис. депозитних банкоматів, 16,6 тис. ПТКС – програмно-технічних комплексів самообслуговування), 297,3 тис. платіжних терміналів.

Станом на 01.01.2019 р. левову частку ринку платіжних карток контролювали лише три банки-лідери:

ПАТ «Приватбанк»: 49 % емітованих та 55 % активних карток, 55 % пристроїв самообслуговування, 59 % платіжних терміналів, 53 % підприємств торгівлі та сфери послуг, що приймають платіжні картки;

АТ «Ощадбанк»: 20 % емітованих та 17 % активних карток, 17 % пристроїв самообслуговування, 17 % платіжних терміналів, 19 % підприємств торгівлі та сфери послуг, що приймають платіжні картки;

АТ «Райффайзен банк Аваль»: 6 % емітованих та 6 % активних карток, 8 % пристроїв самообслуговування, 9 % платіжних терміналів, 10 % підприємств торгівлі та сфери послуг, що приймають платіжні картки.

Таким чином, тимчасове або довготривале припинення функціонування у штатному режимі карткових підрозділів та / або процесінгових центрів будь-якої з наведених вище установ (особливо – ПАТ «Приватбанк») може спровокувати вкрай негативні наслідки для всієї системи безготівкових розрахунків в Україні.

Підрозділи інкасації, що входять до складу НБУ та інших уповноважених банків. В умовах стрімкого розвитку банківських технологій межа між готівковими та безготівковими грошами поступово зникає. Адже будь-який банк, що має тимчасовий надлишок готівки, може за допомогою служби інкасації НБУ або власної служби інкасації перевезти готівку зі свого сховища до регіонального підрозділу НБУ та майже миттєво отримати від НБУ кошти на кореспондентський рахунок у безготівковому вигляді.

Аналогічну операцію можуть проводити між собою два банки без залучення підрозділів інкасації НБУ. У цьому випадку один банк може сплатити іншому певну суму комісійних витрат за інкасаційні послуги. Подібним чином діють підприємства торгівлі та сфери послуг, що протягом робочого дня накопичують готівку та не залишають її в касах до ранку, а здають у банк, клієнтами якого вони є, за допомогою служби інкасації.

Стрімкий розвиток інфраструктури безготівкових розрахунків поступово зменшує питому вагу готівки в структурі платежів в економіці, проте у найближчі роки служби інкасації залишатимуться одним із найбільш важливих та, одночасно, вразливих елементів фінансової інфраструктури України.

Останніми роками НБУ поступово делегує частину своїх регіональних функцій іншим уповноваженим банкам, що пов'язано з оптимізацією структури та функцій регулятора. Зокрема, з листопада 2017 р. НБУ в рамках пілотного проекту розпочав передачу уповноваженим банкам на зберігання своїх запасів готівки. Запаси готівки НБУ зберігатимуться в регіональних підрозділах уповноважених банків, які можуть забезпечувати готівковими коштами банки регіонів та приймати від них надлишки готівки. Делегування банкам частини функцій регулятора дозволить поступово перейти від частково контрольованої моделі організації готівкового обігу, що наразі існує в Україні, на делеговану модель. Зазначені зміни проводяться в межах реалізації Концепції організації готівкового обігу в Україні, затвердженої рішенням Правління НБУ від 11.08.2016 № 207-рш [451]. Національний банк здійснює відбір банків, які можуть залучатися до зберігання запасів його готівки, відповідно до вимог Положення про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки НБУ [452].

Проте, не зважаючи на режим підпорядкованості (НБУ чи банкам), підрозділи інкасації на сьогодні та у середньостроковій перспективі, до повного переходу економіки на безготівкові моделі розрахунків, залишатимуться важливим та вразливим елементом фінансової системи

України та мають розглядатись як важливіша складова платіжної інфраструктури в Україні.

Державні банки. Станом на 01.01.2019 р. в Україні працювали п'ять банківських установ, що відносяться до державної власності: АТ «Укресімбанк», АТ «Ощадбанк», ПАТ «Приватбанк», АБ «Укргазбанк» та ПАТ «Розрахунковий центр». Згідно звітних даних НБУ станом на 01.01.2019 р. [453], частка держави у банківській системі України становила: 60 % активів, 40 % кредитного портфелю, 42 % залучених коштів юридичних осіб, 63 % залучених коштів населення, 66 % сплаченого статутного капіталу, 41 % власного капіталу. Таким чином, сектор державних банків на сьогодні є ключовою складовою банківської системи України, що забезпечує готівкові та безготівкові розрахунки фізичних осіб та суб'єктів господарювання.

Центральні офіси банків. На відміну від банківських відділень, що є лише «точками продажів» банківських послуг, центральні офіси обладнані грошовими сховищами, які щоранку здійснюють постачання відділень та банкоматів готівкою (в національній та іноземній валюті), зливками банківських металів, ювілейними монетами тощо, натомість щовечора акумулюють у сховищах залишки всіх цих позицій, що надійшли від відділень. Таким чином, пошкодження, знищення або припинення роботи грошових сховищ у штатному режимі (наприклад, внаслідок тривалої відсутності світла) автоматично паралізує роботу всіх відділень даного банку в регіоні, що миттєво позначається не лише на вкладниках, які не зможуть своєчасно отримати кошти на відділенні чи у банкоматі, але й на юридичних особах, що обслуговуються на тих самих відділеннях.

Крім того, центральні офіси банків є місцем зберігання електронної бази даних про всіх клієнтів (юридичні і фізичні особи) даного банку, про їх кредитні, депозитні, карткові та інші види рахунків. Майже всі ці дані дублюються на паперових носіях, що дає змогу з часом відновити їх у разі пошкодження, проте тимчасова чи тривала зупинка роботи електронної бази даних будь-якого банку, викликана різними причинами, в змозі повністю

паралізувати його роботу, що автоматично негативно вплине на швидкість та якість обслуговування клієнтів (юридичних і фізичних осіб, вкладників, інших контрагентів).

Загальна кількість клієнтів банків України станом на 01.01.2019 р. становила 56,7 млн, що суттєво перевищує кількість населення України на звітну дату (42,2 млн осіб). Із загальної кількості клієнтів кількість суб'єктів господарської діяльності складає 2,3 млн (у т.ч. 1,3 млн – ФОП) та 54,4 млн – фізичні особи. Дане перевищення пояснюється тим, що значна кількість клієнтів має декілька рахунків (розрахункових, карткових, депозитних, кредитних) у різних банках. При цьому одна фізична особа може бути зареєстрована у декількох банках не лише як вкладник (позичальник, власник зарплатної картки), але й як підприємець. Кількість відкритих в Україні банківських рахунків станом на 01.01.2019 р. складає 94,3 млн, у т.ч. 4,9 млн – рахунки суб'єктів господарювання, 89,4 млн – рахунки фізичних осіб. [454].

Відділення банків. Станом на початок 2019 р. в Україні загалом функціонували 8509 банківських відділень [455]. Їх загальна кількість за п'ять останніх років скоротилась більш ніж удвічі (з 19290 од. станом на 01.01.2014 р.) внаслідок втрати банківської мережі на території Криму, на тимчасово непідконтрольних територіях на сході країни та як результат значного скорочення кількості працюючих банків.

Відділення банку у його власних приміщеннях, обладнані оргтехнікою та спеціалізованим банківським устаткуванням, становлять значну матеріальну цінність, адже, згідно чинних правил бухгалтерського обліку, нерухомість та основні засоби банки купують виключно за рахунок власного капіталу (прибутку або коштів акціонерів). Таким чином, пошкодження чи втрата відділень безпосередньо впливає на рівень капіталізації банківської системи в цілому.

Як приклад вкрай негативного впливу таких втрат на загальний фінансовий стан банківської системи слід розглядати ситуацію 2014 р. в

Криму та на тимчасово неконтрольованій території сходу країни. Станом на 1 квартал 2014 р. у Криму функціонувало більше 1200 відділень державних та приватних банків. Зокрема, «Ощадбанк» мав на території АРК 296 відділень, «Приватбанк» – 339, «Райффайзен банк Аваль» – 32, «Укрсоцбанк» – 20, «Фінанси і кредит» – 25, «Укрсиббанк» – 23, «Надра» – 18, «Укргазбанк» – 11, «Дельтабанк» – 8, Укрексімбанк – 7, ПУМБ – 6 [456]. У Донецькій та Луганській області лише «Ощадбанк» був змушений закрити 418 відділень (у тому числі 274 відділення в Донецькій області та 144 – в Луганській), а загальна кількість вимушено закритих відділень у Донецькій та Луганській області становить близько 1300 [457].

Навіть успішне закриття відділення та безперешкодний вивіз з території військових дій готівки та інкасаторського транспорту означає практично гарантовану втрату меблів, сейфів, серверів, касового обладнання, архіву тощо. І суто матеріальні втрати не є найбільш болючими для банку, адже на території військових дій залишається кредитний портфель, наданий позичальникам (як юридичним, так і фізичним особам), і шанси своєчасно та у повному обсязі повернути ці кредити прямують до нуля. Натомість пасиви банку (зобов'язання перед вкладниками та підприємствами, що обслуговуються в банку), як правило, повертаються банком у повному обсязі, адже підприємства, що не є позичальниками, переводять власні рахунки до іншого відділення того ж банку в іншому місті, а вкладники також своєчасно звертаються до інших відділень на контрольованій урядом території.

У свою чергу, погіршення якості кредитного портфелю обумовлює необхідність формування значних додаткових страхових резервів під проблемні позики, що провокує зростання банківських витрат і також є одним із ключових чинників збитковості як окремих банків, так і банківської системи в цілому у 2014-2015 рр. Саме тому відділення банків, безумовно, слід віднести до ключової інфраструктури платіжної системи України.

Пункти обміну валют. Рівень доларизації грошової маси в Україні в останні роки залишається надмірно високим. Згідно звітних даних НБУ [458],

станом на 01.01.2019 р. частка валютних кредитів в Україні становить 44,3 %, валютних депозитів – 44,2 %. Крім того, громадяни України володіють значними сумами іноземної валюти у вигляді готівки. Оцінки фахівців щодо розміру цих заощаджень суттєво відрізняються, проте у будь-якому разі йдеться про десятки мільярдів дол. США:

«докризова» оцінка (станом на 2013 р.) – від 22 до 86 млрд дол. США [459];

станом на кінець 2014 р. – 92 млрд млрд дол. США [460];

станом на середину 2016 р. – 40-50 млрд дол. США [461].

Однією з підстав для такої оцінки сум валютних заощаджень «на руках», очевидно, є значне перевищення сум купленої населенням валюти відносно проданої в минулі роки: 10,2 млрд дол. США за 2012 р., 2,9 млрд дол. США за 2013 р., 2,4 млрд дол. США за 2014 р. [462]. Лише починаючи з 2015 р. статистичні дані почали відображати чистий продаж валюти населенням, що може свідчити як про скорочення його реальних доходів на тлі зростання витрат, що змушує поступово продавати валютні заощадження, так і про тінізацію валютного ринку в цей період, що спотворює офіційну статистику.

Загалом в Україні станом на 01.10.2017 р. офіційно працювало 3 537 відокремлених підрозділів (обмінних пунктів), що належали 31 небанківській фінансовій установі, що мають генеральні ліцензії НБУ на здійснення валютно-обмінних операцій [463]. Пізніше регулятор припинив публікацію статистики щодо кількості обмінних пунктів. При цьому НБУ веде реєстр всіх приміщень, що використовуються як пункти обміну валюти, що дозволяє в режимі он-лайн перевірити легальність того чи іншого пункту [464]. Крім того, на офіційні веб-сторінці регулятора наведений перелік виявлених незаконних пунктів обміну валюти [465].

Основними причинами, що забезпечують популярність заощаджень у вигляді готівкової іноземної валюти в Україні, є: високі темпи інфляції, значна курсової волатильність національної валюти, більш ніж дворазове

скорочення кількості працюючих банків внаслідок банківської кризи. Крім того, значна кількість родин має за кордоном родичів, що періодично надсилають в Україну приватні грошові перекази у вигляді валюти. Саме тому, на відміну від абсолютної більшості європейських країн, пункти обміну валюти, що працюють без перерви на обід та значно довше, ніж відділення банків, є невід'ємною складовою звичної для населення фінансової інфраструктури. Головне завдання цих пунктів, з точки зору фінансової безпеки держави – уникнення панічних настроїв на готівковому валютному ринку шляхом забезпечення фізичних осіб іноземною валютою або (у разі продажу) гривнею у максимальному обсязі з мінімальними обмеженнями у будь-який час.

Саме для досягнення цієї мети останнім часом відбувається постійне послаблення обмежень на готівковому валютному ринку, що включають скасування двохвідсоткового збору при купівлі валюти, можливість зміни курсів купівлі та продажу декілька разів на день, скасування обов'язкової документальної ідентифікації особи, що купує та продає валюту, поступове збільшення максимальних сум купівлі та продажу. Іншими словами, можливість вільно купувати та продавати готівкову іноземну валюту в Україні, на відміну від європейських країн, розглядається населенням не як нестандартна та екзотична операція, а як постійна та невід'ємна потреба, отже, будь-які адміністративні шляхи її обмеження призводять лише до виникнення панічних настроїв на валютному ринку та зростання рівня його тінізації.

Отже, високий та стабільний попит на валютообмінні операції та популярність серед населення пунктів обміну валют слід розцінювати як специфічне суто українське явище, а дані пункти слід розглядати як ключовий елемент платіжної інфраструктури України.

Міністерство фінансів України. Міністерство фінансів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової, митної

політики, політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, випуску і проведення лотерей, організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, їх обігу та обліку, у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [466]. Таким чином, тимчасове, а тим більше довготривале невиконання цією установою своїх функцій в змозі суттєво ускладнити функціонування інших ключових фінансових інституцій держави, що йому безпосередньо підпорядковуються або суттєво з нею пов'язані. Ця обставина дозволяє розглядати Міністерство фінансів України як ключовий елемент інфраструктури безготівкових розрахунків в Україні.

Високу ступінь вразливості Міністерства фінансів України до несанкціонованого зовнішнього втручання продемонструвала, зокрема, масштабна хакерська атака, що відбулась 06.12.2016 р. [467]. При цьому напад одночасно відчуло на собі і Держказначейство. Внаслідок дій кіберзлочинців протягом двох днів була заблоковано майже вся фінансова система країни, адже бізнес не міг сплачувати податки, а органи Держказначейства мали проблеми з повноцінним проходженням платежів. Мова йде про близько 150 тис. транзакцій на добу. По результатах аналізу перебігу цієї події уряд виділив 80 млн грн. з резервного фонду для заміни ІТ-обладнання, що працювало ще з 90-х років. Кібератаку на Мінфін пов'язують із спробами зірвати бюджетний процес та антикорупційні реформи.

Державна казначейська служба України (ДКСУ). ДКСУ – повноважний учасник бюджетного процесу, що забезпечує виконання державного та місцевих бюджетів, здійснює обслуговування бюджетів за доходами та видатками, здійснює платежі за державним боргом. ДКСУ має трьохрівневу організаційну структуру управління, що включає в себе 633

органи (без АР Крим та м. Севастополя), в тому числі апарат, головні управління Державної казначейської служби України в областях та містах Києві - 25, управління (відділення) ДКСУ у районах, районах у містах, містах обласного значення – 607, в т.ч. які функціонують 574 (без територій Донецької та Луганської областей, де тимчасово не здійснюють свої повноваження органи влади України) [468, 469]. Високий ступінь вразливості ДКСУ до зовнішнього втручання продемонстрував, окрім згаданого вище епізоду з атакою одночасно на Міністерство фінансів та ДКСУ, більш пізній хакерський напад з використанням шкідливого коду «PetyaA», що відбувся у червні 2017 р. та призвів до відмови ДКСУ від використання програмного забезпечення M.E.Doc [470].

Державна фіскальна служба України (ДФСУ). Серед основних функцій та завдань ДФСУ, серед іншого, є здійснення [471]: контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, єдиного внеску; державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків; обліку платників податків та єдиного внеску, осіб, які здійснюють операції з товарами, що перебувають під митним контролем, об'єктів оподаткування; митного контролю та митного оформлення товарів; прогнозування показників доходів державного бюджету для складення проекту закону про Державний бюджет; контролю за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість тощо.

Прикладом високої вразливості цієї служби у сфері інформаційної безпеки є втрата ДФСУ близько 531 тис. електронних документів, 26 тис. даних у реєстраційних картках, 4,1 тис. реєстраційних карток, 3,1 тис. контрольних карток (загалом більше 3 Тбайт інформації), що відбулась у грудні 2015 р. Втрата цих даних сталася в результаті 6-денного збою в роботі АІС «Управління документами». При цьому точний обсяг втраченої інформації залишився невідомим, у зв'язку з чим у документі (Наказ ДФС №

278 від 01.04.2016 р. «Про результати перевірки») вказується, що «кількість втраченої внутрішньої кореспонденції на рівні територіальних органів не встановлено» [472]. І хоча дещо пізніше ДФС поширила повідомлення [473] про відновлення всієї інформації за допомогою паперових оригіналів, проте, очевидно, витрати праці та часу на відновлення більш ніж півмільйона документів були аномально великими.

Пенсійний фонд України (ПФУ). Чинне законодавство визначає такі основні функції та завдання ПФУ: ведення обліку (реєстру) осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; розробка проекту бюджету ПФУ з подальшим узгодженням на рівні Міністерства соціальної політики та КМУ; збір надходжень від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування [474].

На сьогодні в інформаційному просторі відсутні дані про «вдалі» (результативні) хакерські атаки на ПФУ (окрім нападів на електронну сторінку установи, що не справила негативного впливу на діяльність фонду). Проте, з урахуванням загальної кількості фізичних осіб, що залежать від штатної роботи системи обліку (реєстру) пенсіонерів та інших отримувачів державних соціальних виплат (11,5 млн осіб станом на 01.01.2019 р. [475]), дана система, безумовно, є одним із ключових елементів платіжної інфраструктури України.

Вищенаведені основні складові платіжної інфраструктури України охоплюють одночасно як безготівкові, так і, меншою мірою, готівкові розрахунки. Це пов'язано з тим, що розвиток «класичних» банківських та сучасних інформаційних технологій дає змогу майже миттєво перетворювати готівкові гроші на безготівкові, і навпаки. Отже, для банків та фізичних осіб на сьогодні практично не має значення у якій формі (готівковій чи безготівковій) у даний момент перебувають їх кошти.

2.3. Безпекові аспекти забезпечення захисту платіжної інфраструктури України від шахрайських дій та несанкціонованого втручання

У зв'язку з широким розповсюдженням карткових платежів та високим рівнем розвитку відповідної інфраструктури одним із найбільш «ласих шматків» для різноманітних шахраїв (як у світі, так і, зокрема, в Україні) є ринок платіжних карток.

Нижче (рис. 2.2) наведено декілька найбільш поширених методів шахрайства, об'єктами якого є власники платіжних карток, їх контрагенти, а також банки, що обслуговують карткові рахунки та є власниками мережі банкоматів та платіжних терміналів.

Далі розглянемо найбільш поширені методи шахрайства у сфері платіжних карток:

фішинг – шахрайство, яке не пов'язане безпосередньо з картами. У цьому випадку клієнтові пишуть або телефонують нібито з банку з проханням підтвердити конфіденційну інформацію. Власнику картки повідомляють, що по його рахунку проведені сумнівні транзакції і потрібно підтвердити дані, щоб карту не заблокували. Для цього просять назвати код, після чого знімають гроші з рахунку. Зловмисники також часто підробляють сайти банків: в цьому випадку власник картки отримує лист «від банку» і переходить за вказаним у ньому посиланням. Після цього від нього вимагають ввести логін і пароль. Розпізнати обман буває важко, адже шахраї використовують логотипи і копіюють стиль банківської установи до дрібниць. Для захисту від фішингу фахівці рекомендують не довіряти повідомленням, у яких просять вказати персональні дані. У цих випадках краще зв'язатися з банком самостійно і уточнити інформацію. Крім того, слід регулярно оновлювати антивірусне програмне забезпечення;

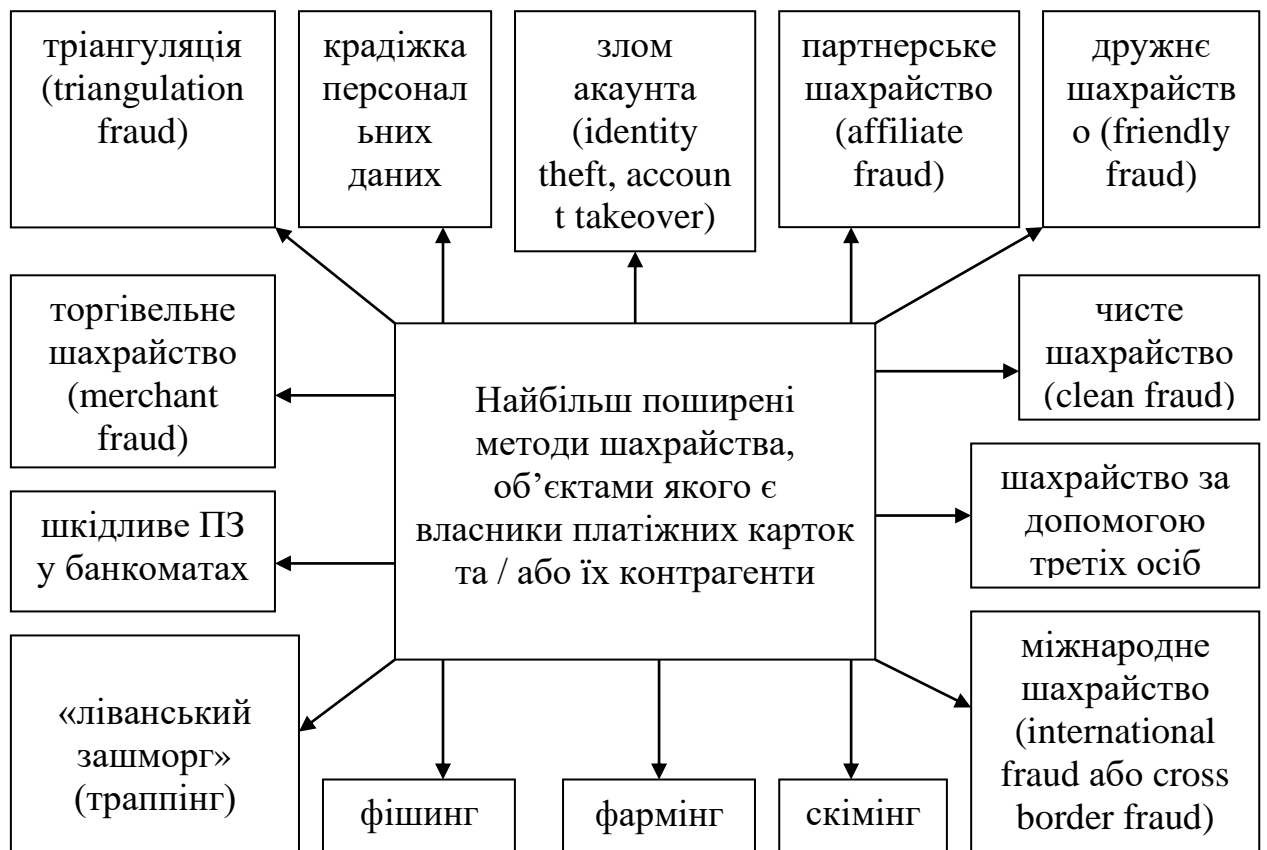

Рис. 2.2. Найбільш популярні методи шахрайства, об'єктами якого є власники платіжних карток та / або їх контрагенти (складено автором з використанням даних з відкритих джерел [476-480]).

фармінг (від англійського терміну «farming» – «заняття сільським господарством»). Персональні дані користувача фармери отримують не за допомогою електронної пошти, а через офіційні веб-сайти. Шахраї змінюють адресу сторінки банку на підроблену на DNS-серверах і перенаправляють клієнта на свій сайт. Перейшовши по помилковому посиланню, крім цього, можна завантажити собі вірус або шпигунську програму. Для захисту від фармінгу слід використовувати спеціальне програмне забезпечення, яке вмє розпізнавати внесення несанкціонованих змін в налаштування операційної системи. При цьому таке програмне забезпечення повинно містити антивірусні та антифішингові компоненти одночасно;

trappinг («Ліванський зашморг»). Цей метод був винайдений в Лівані, з його допомогою шахраї полюють не за даними, а за самою картою. Клієнт вважає, що вставляє карту в банкомат, проте насправді вводить її в заздалегідь підготовлений «конверт», де вона застряє. Користувач вводить пін-код, після чого не може забрати карту назад. Якщо карта застрягла в банкоматі, перш ніж піти від нього, треба заблокувати карту по телефону або за допомогою СМС-команди. Від сторонньої допомоги у цьому випадку краще відмовитись. Часто шахраї представляються співробітниками банку і пропонують ввести при них пін-код, при цьому справжні банківські фахівці ніколи цього не вимагають;

скімінг (походить від англійського терміну «skim», що означає «збирати вершки»). Шахраї встановлюють на банкомат спеціальний пристрій – скімер, який копіює всі дані з магнітної смужки карти. Якщо злочинці встановлять міні-камеру або накладку для клавіатури, вони також можуть отримати і пін-код. Встановлювати скімери можуть не тільки на банкомати, ними може скористатися і продавець магазину, де людина розплачується карткою. Для захисту від скімінгу перед використанням слід уважно оглянути банкомат: чи немає на ньому дивних конструкцій (вмонтованих міні-камер або накладної клавіатури).

Особливо обережно більшість фахівців радять користуватися вуличними банкоматами, адже на вулиці шахраям легше встановити зчитувач або записати на камеру, як жертва набирає пін-код. При наборі пін-коду необхідно завжди прикривати клавіатуру рукою. Більш безпечними при цьому вважаються банкомати з «крилами» для клавіатури: вони ускладнюють монтаж лжеклавіатур і практично повністю виключають можливість запису пін-коду на приховану камеру. Крім того, доцільно підключити SMS-оповіщення про всі операції по рахунку, тоді вдасться швидко відреагувати на раптові списання. Також фахівці рекомендують встановити ліміт на зняття великих сум готівки, у цьому випадку шахраї не зможуть зняти всі гроші за один раз;

шахрайство за допомогою третіх осіб. Стати жертвою обману можливо і за допомогою чужої банківської картки. Зазвичай це відбувається так: шахраї копіюють дані з карти, а потім пропонують іншій людині зняти кошти з дубліката за невелику плату. Людині видають білу карту без імені власника, з якої вона повинна буде зняти гроші і передати їх «замовнику». При цьому людина, що знімає гроші з «чистої» карти, не завжди усвідомлює, що коїть кримінальний злочин. Незважаючи на боротьбу правоохоронних органів з цим явищем, оголошення про набір таких «асистентів» досі періодично зустрічаються в Інтернеті;

шкідливе програмне забезпечення (ПЗ) у банкоматах. Мова йде про так званий «безтілесний» або «безфайловий» вірус, який «живе» в оперативній пам'яті банкомату. При введенні заданого коду він видає всю готівку з першої касети диспенсеру, де зберігаються найбільші купюри (40 одиниць). Клієнтам у даному випадку турбуватися не слід, адже при даному виді атак гроші викрадаються саме з банкомату, а не з карт і рахунків користувачів;

торгівельне шахрайство (Merchant Fraud) полягає у тому, що пропонуються товари за низькими цінами, проте фактично товар не надходить покупцеві. Цей метод шахрайства використовується також в процесі оптової торгівлі;

триангуляція (Triangulation Fraud). Під час триангуляції шахрайство здійснюється з використанням трьох точок. Першою з них є фіктивний Інтернет-магазин, що пропонує товари з високим попитом за надзвичайно низькими цінами. У більшості випадків в якості додаткової інформації використовується заява про те, що товар буде відвантажено негайно при оплаті за допомогою кредитної картки. Єдина мета фіктивного магазину – зібрати електронні та поштові адреси і дані кредитних карт.

Друга точка передбачає використання даних вкрадених на попередньому кроці кредитних карт у реальному магазині і відвантаження товару або послуги до первісного замовника. Третя точка в трикутнику шахрайства передбачає використання вкрадених даних кредитних карт, щоб

зробити додаткові покупки. Дані замовлення і номери кредитних карт у цьому випадку практично неможливо поєднати, тому шахрайство зазвичай залишається нерозкритим протягом тривалого періоду часу;

крадіжка персональних даних, злом акаунту (Identity Theft, Account Takeover). При використанні цього виду шахрайства кредитні картки є найбільш популярним об'єктом, тому що шахрай може здійснити транзакцію без наявності картки. В цілому, при крадіжці персональних даних (identity theft), метою шахраїв є проведення транзакцій під чужим іменем. Замість того, щоб вигадувати абсолютно нову особу, вони використовують вже існуючу.

У разі вчинення крадіжки персональних даних (identity theft), метою шахраїв зазвичай є особисті дані, такі як імена, поштові адреси і адреси електронної пошти, а також дані кредитних карт або інформація про рахунок. Це дозволяє шахраям, наприклад, здійснювати замовлення товарів в Інтернеті під чужим ім'ям і оплачувати їх, використовуючи чужу кредитну карту або списання коштів з чужого рахунку;

партнерське шахрайство (Affiliate Fraud). Існує два варіанти партнерського шахрайства, обидва з яких мають одну мету: отримати більше грошей від партнерської програми шляхом збільшення фіктивного трафіку або статистики реєстрацій на сайті. Це може бути зроблено або за допомогою повністю автоматизованого процесу, або шляхом залучення реальних людей для входу на сайти продавців з використанням фіктивних акантів;

«дружнє» шахрайство (Friendly Fraud). За допомогою цього методу шахраї замовляють товари / послуги і оплачують їх переважно з використанням кредитної картки. Однак потім вони навмисно ініціюють повернення платежу, стверджуючи, що їх кредитні карти або дані рахунку були вкрадені. Кошти відшкодовуються, при цьому у шахраїв залишається куплений товар або надана послуга. Friendly fraud також здійснюється в поєднанні з повторною відправкою (re-shipping).

У цьому випадку злочинці, що використовують вкрадені платіжні дані, щоб оплатити свої покупки, не хочуть, щоб вони були доставлені на їх особисту адресу. Замість цього вони використовують посередників, яким перенаправляється товар;

«чисте» шахрайство (Clean Fraud). Основним принципом Clean fraud є те, що вкрадена кредитна карта використовується, щоб зробити покупку без виявлення шахрайства. Для Clean fraud шахраї використовують глибокий аналіз існуючих систем виявлення шахрайства в поєднанні з додатковою інформацією про законних власників вкрадених кредитних карт. Потім великий обсяг достовірної інформації використовується при введенні даних в процесі оплати з метою подолання систем виявлення шахрайства. Перед тим як здійснити Clean fraud, іноді проводиться тестування карт. Зазвичай з цією метою здійснюють дешеві покупки, щоб перевірити, що вкрадені дані кредитної картки працюють;

міжнародне шахрайство (International Fraud або Cross border fraud). Більшість Інтернет-продавців зазнає значних труднощів у підтримці різних інструментів запобігання шахрайства в різних країнах. Мовні бар'єри, а також труднощі підтримки міжнародних налаштувань для окремих клієнтів, створюють додаткові проблеми в галузі запобігання шахрайству [481-484].

Збитки українських банків від незаконних дій з платіжними картами за підсумками 2017 р. зменшились порівняно з 2016 р. У 2017 р. ця сума склала 0,0077 % від загального обсягу всіх операцій з платіжними картками (у 2016 р. – 0,011 %). Отже, на один мільйон грн. операцій з використанням платіжних карт, на незаконні операції припадало 77 грн., тоді як у 2016 р. ця сума становила майже 110 грн. В середньому на одну незаконну операцію у 2017 р. припадало близько 2,1 тис. грн. [485].

У 2017 р. також суттєво зросла кількість незаконних дій та сумнівних операцій, що проводились в Інтернеті. Ця тенденція пояснюється зміною фокусу уваги шахраїв з технологічних методів шахрайства на людський фактор, що потребує від усіх учасників платіжного ринку реалізації заходів з

підвищення фінансової обізнаності. При цьому оплата в торговельній мережі є одним з найбільш безпечних способів використання платіжних карт у порівнянні зі збитками при операціях з використанням банкоматів та Інтернету.

Кількість шахрайських операцій з картками, за якими банки понесли збитки, за 2017 р. знизилась до 77,6 тис. випадків (у 2016 р. – близько 95 тис. випадків). При цьому найбільша (до 97 %) кількість шахрайських випадків припадає на великі міста та найбільші області.

У 2018 р. розбір збитку українських банків від незаконних дій з БПК становив 0,0092% загального обсягу операцій з платіжними картками, що більше, ніж у попередньому році (0,0077%). Отже, на 1 млн грн. операцій з використанням БПК у 2018 р. на незаконні операції припадало 92 грн. Середня сума незаконної операції у 2018 р. становила близько 2,5 тис. грн., що також більше, ніж у попередньому році (2,1 тис. грн.).

Загалом кількість протиправних дій з БПК, за якими українські банки отримали збиток, за 2018 р. зросла до 105,5 тис. епізодів, що перевищує показник попереднього року (77,6 тис. епізодів). При цьому найбільша кількість шахрайських операцій традиційно фіксується у містах з населенням понад 1 млн. осіб. Найбільша кількість випадків незаконних транзакцій з використанням БПК у 2018 р. відбувалась у мережі Інтернет – 55,1 тис. епізодів (52% їхньої загальної кількості), та у порівнянні з 2017 р. зросла в 1,4 рази.

Ця негативна тенденція пов'язана, у першу чергу, із збільшенням кількості шахрайств із використанням елементів соціальної інженерії. Зокрема, у 2018 році шахраї використовували ці методи в процесі здійснення злочинних дій з БПК або їх реквізитами. Мова йде про введення в оману власників карток у будь-який спосіб з метою отримання від них персональних даних, реквізитів БПК, кодів / паролів або здійснення переказу коштів на користь шахраїв під психологічним впливом на власників карток [486].

В Україні проблемі захисту елементів платіжної інфраструктури, останнім часом приділяється особлива увага. Нижче наведений ретроспективний перелік найбільш важливих подій у цій сфері [487]:

- 01.03.2011 р. Національним банком України були затверджені «Методичні рекомендації щодо впровадження системи управління інформаційною безпекою та методики оцінки ризиків відповідно до стандартів НБУ» [488]. Дані Рекомендації базуються на вимогах Базельського комітету Basel II з управління та зменшення операційних ризиків банків та визначають критичні операційні ризики українських банків, критичні бізнес-процеси, програмно-технічні комплекси, що забезпечують їх функціонування, та критичні банківські продукти;

- 24.09.2015 р. Постановою Правління НБУ № 635 було затверджено «Методику комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем» [489], що також оперує категоріями «критичні операції», «критичні послуги», «критичні засоби захисту інформації в надзвичайній ситуації»;

- 15.03.2016 р. Указом Президента України № 96/2016 «Про рішення РНБОУ від 27.01.2016 р.» було затверджено «Стратегію кібербезпеки України» [490], що визначає НБУ як «основу національної системи кібербезпеки». Даною Стратегією на НБУ, зокрема, покладається «формування вимог щодо кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури у банківській сфері»;

- 23.08.2016 р. Кабінетом міністрів України було прийнято Постанову № 563 «Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави» [491], що визначає об'єкти критичної інфраструктури – підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як ... банки та фінанси, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), ... що є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення»;

- у жовтні 2016 р., з урахуванням світового досвіду, який свідчить, що найбільша кількість інцидентів кібербезпеки критичних інформаційних інфраструктур фіксується саме у фінансовому секторі, було прийнято рішення про створення Центру реагування на інциденти кібербезпеки у банківській системі та платіжному просторі України [492], через платформу якого має відбуватись централізоване інформування всіх суб'єктів про шахрайські інциденти та координація дій з їх протидії;

- 13.02.2017 р. Правління НБУ прийняло Постанову № 11 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [493], якою суттєво посилено нагляд (оверсайт) за діяльністю платіжних систем. Дана Постанова, зокрема, зобов'язує платіжні системи «надавати своїм учасникам, розрахунковому банку, оператору послуг платіжної інфраструктури інформацію, необхідну для забезпечення безперервності діяльності платіжної системи та управління ризиками у ній (зокрема про порядок повідомлення; взаємодії та комунікацій, у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також дій щодо виконання/надання критичних операцій/послуг, у разі відмови телекомунікаційних мереж та/або окремих складових програмно-технічного забезпечення» [494];

- 10.03.2017 р. Розпорядженням КМУ № 155-р «Про затвердження плану заходів на 2017 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України» [495] було передбачено здійснення НБУ функції забезпечення кібербезпеки у фінансовому секторі та банківській системі України, зокрема шляхом утворення Центру реагування на інциденти кібербезпеки в банківській системі та платіжному просторі України;

- у червні 2017 р. за ініціативою Служби безпеки України було створено Міжвідомчу робочу групу щодо державної системи захисту об'єктів та сфер критичної інфраструктури у фінансовому секторі [496]. До цього робочого органу, окрім СБУ, увійшли представники Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

фінансових послуг. Експертні висновки даної групи мають бути враховані при розробці відповідного законопроекту "Про критичну інфраструктуру та її захист". Раніше були створені аналогічні міжвідомчі групи при Міністерстві інфраструктури України та Міністерстві соціальної політики України для побудови єдиної державної системи захисту об'єктів та сфер критичної інфраструктури;

- 05.07.2017 р., після потужної хакерської атаки на державні органи та банківську систему України, в результаті якої постраждала третина банків, НБУ провів нараду [497], присвячену аналізу подій та заходи протидії кібератаці, у якій також приймали участь керівники підрозділів банків, які відповідають за інформаційну безпеку, представники Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національного депозитарію України, Департаменту кіберполіції Національної поліції України, Незалежної асоціації банків України, Асоціації УкрСВІФТ, Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЕМА. Наслідками цієї наради стало прийняття рішення про створення Центру кіберзахисту НБУ (CSIRT-NBU) з метою оперативного реагування та обміну інформацією між усіма суб'єктами банківського ринку та правоохоронними органами в режимі реального часу та прийняття Постанови Правління НБУ № 95 від 28.09.2017 р. «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» [498];

- 05.10.2017 р. було прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [499], який вступив у дію з 09.05.2018 р. Згідно із положеннями даного Закону: *об'єктами критичної інфраструктури* є «підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність та надають послуги ... у банківському та фінансовому секторах; *критерії та порядок віднесення об'єктів* до об'єктів критичної інфраструктури, перелік таких об'єктів, загальні вимоги до їх кіберзахисту, у тому числі щодо застосування індикаторів кіберзагроз, та вимоги до проведення незалежного аудиту

інформаційної безпеки затверджуються Кабінетом Міністрів України, а в банківській системі України - Національним банком України; повноваження щодо формування та забезпечення функціонування реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури у банківській системі України покладаються на НБУ; встановлено, що НБУ визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів, здійснює контроль за їх виконанням; створює центр кіберзахисту НБУ, забезпечує функціонування системи кіберзахисту у банківській системі України; забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури у банківській системі України;

- 06.12.2017 р., на виконання Указу Президента України № 8 від 16.01.2017 р. «Про введення у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. «Про вдосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури України» Кабінет Міністрів схвалив Концепцію системи захисту критичної інфраструктури [500]. Метою Концепції є визначення основних напрямів, механізмів та строків правового врегулювання питання захисту критичної інфраструктури. Для визначення рівня вимог до забезпечення захисту критичної інфраструктури, повноважень та відповідальності суб'єктів здійснюється категоризація об'єктів та сфер інфраструктури, на які поширюється дія державної системи захисту. Це – критично-важливі об'єкти, життєво-важливі об'єкти та сфери, важливі об'єкти та необхідні об'єкти.

Концепцію передбачається реалізувати протягом 2018-2027 років. У свою чергу, Міністерству економічного розвитку і торгівлі спільно із зацікавленими центральними органами виконавчої влади, іншими державними органами та установами було доручено розробити і подати на розгляд Кабінету міністрів Проект Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист».

На початку січня 2018 р. НБУ запропонував оновити порядок перевірки стану інформаційної безпеки в банківських та інших установах, які використовують засоби захисту інформації НБУ [501]. Відповідний проект Постанови Правління НБУ «Про затвердження Змін до Положення про порядок перевірки стану інформаційної безпеки в банківських та інших установах, які використовують засоби захисту інформації Національного банку України» розміщено для громадського обговорення [502].

Метою розробки цього документа є удосконалення порядку перевірок: стану інформаційної безпеки в банківських та інших установах, які використовують засоби захисту інформації НБУ; стану впровадження / функціонування систем управління інформаційною безпекою; повноти виконання банками в Україні заходів безпеки інформації, установлених нормативно-правовими актами НБУ. При цьому слід нагадати, що НБУ встановлює правила захисту інформації, визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки в банківській системі України та здійснює контроль за їх виконанням відповідно до статті 7 Закону «Про Національний банк України» та підпункту 6 частини 2 статті 8 Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [503], який набрав чинності 09.05.2018 р.

Отже, в Україні проблемі захисту елементів критичної інфраструктури у фінансовій сфері останнім часом приділяється належна увага, проте розглядається вона, переважно, через призму забезпечення інформаційної безпеки / кібербезпеки держави. Тому нормативно-правова база з питань захисту критичної інфраструктури у фінансовій сфері потребує суттєвого доповнення.

При віднесенні тих чи інших складових фінансової системи України до об'єктів критичної інфраструктури слід враховувати масштаб їхньої діяльності та значущість для забезпечення фінансової безпеки держави. При цьому їх можливо і доцільно розділити на *критично важливі, життєво важливі, важливі та необхідні об'єкти* [504].

При цьому *критично важлива фінансова інфраструктура* – об’єкти, які мають загальнодержавне значення, розгалужені зв’язки та значний вплив на іншу інфраструктуру. Зазначені об’єкти мають включатись до переліку об’єктів критичної інфраструктури, щодо яких на державному рівні формуються вимоги до забезпечення їх захисту та регламентується використання державних ресурсів.

Життєво важлива фінансова інфраструктура – об’єкти, порушення функціонування яких може призвести до кризової ситуації регіонального значення. Зазначені об’єкти мають включатись до переліку об’єктів критичної інфраструктури, щодо яких формуються вимоги стосовно розмежування завдань і повноважень органів державної влади та власників (розпорядників) об’єктів критичної інфраструктури із забезпечення їх захисту та відновлення їх функціонування.

Важливі об’єкти фінансової інфраструктури – об’єкти, пріоритетом захисту яких має бути забезпечення швидкого відновлення функцій шляхом диверсифікації та залучення резервів. Відповідальність за стійкість функціонування об’єктів мають нести їх власники (розпорядники) відповідно до законодавства.

Необхідні об’єкти фінансової інфраструктури – об’єкти інфраструктури, що не належить до критичної, безпосередній захист яких має бути відповідальністю власника (розпорядника), який у кризовій ситуації має діяти згідно з відповідним планом реагування.

Виходячи з цього, до Проекту Закону України «Про захист критичної інфраструктури», що перебуває на стадії публічного обговорення, доцільно включити наступні об’єкти (елементи) фінансової інфраструктури: до *критично важливої інфраструктури*: Міністерство фінансів України; Державну казначейську службу України; Державну фіскальну службу України; Пенсійний фонд України; систему електронних платежів НБУ; до *життєво важливої інфраструктури*: підрозділи інкасації, що входять до складу НБУ та інших уповноважених банків; державні банки; центральні

офіси банків незалежно від їх приналежності державі чи приватному сектору; до *важливої інфраструктури*: систему безготівкових переказів SWIFT; національну платіжну систему «Простір»; елементи інфраструктури ринку платіжних карток (банківські пристрої самообслуговування, торгівельні та банківські платіжні термінали); до *необхідної інфраструктури*: інші приватні платіжні системи, ліцензування яких здійснює НБУ; банківські відділення; пункти обміну валют. З урахуванням напрацьованого досвіду подолання кіберзагроз та загроз інформаційній безпеці у банківській сфері, значного інституційного та кадрового потенціалу, до даного Проекту Закону пропонується внести положення про визначення Національного банку України як єдиного органу, що несе відповідальність за забезпечення безпеки критичної інфраструктури у фінансовій сфері загалом.

Висновки до розділу 2

1. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та інформаційної економіки у світі та в Україні на тлі поступового скорочення обсягів готівкових розрахунків між фізичними особами, суб'єктами господарювання та державними інституціями одним із ключових та практично безальтернативним напрямом модернізації банківської системи України є розвиток технологій безготівкових розрахунків та відповідної інфраструктури. При цьому розвиток безготівкових розрахунків є одним із важливих елементів зміцнення банківської безпеки держави, що забезпечує її захист від багатьох ризиків і загроз, пов'язаних із готівковим обігом.

2. Ризиками та загрозами банківській та в цілому фінансовій безпеці держави, пов'язаними із недостатнім рівнем розвитку безготівкових розрахунків, є наступні: збереження доволі високого рівня тінізації та криміналізації економіки, пов'язаного, зокрема, із розповсюдженням корупційних схем, ключовим елементом яких виступає готівка; збереження високого рівня сукупних витрат, пов'язаних із обслуговуванням готівкового

обігу; подальше поширення діяльності так званих «конвертаційних центрів»; обмеження зростання бази оподаткування за рахунок неможливості підвищення прозорості бізнесу; консервація високого рівня операційних витрат банківської системи (на перерахунок, експертизу пошкоджених та сумнівних банкнот, охорону, інкасацію тощо); повільне зростання комісійних доходів банків, що обмежує їх прибутковість; збереження незадовільних показників ліквідності банківської системи; обмеження можливостей зростання клієнтської бази банків; ризики, пов'язані з безпекою зберігання, інкасації, транспортування готівки; ризики шахрайства (шляхом використання підроблених банкнот), крадіжок, пограбувань тощо.

3. Найбільш поширеними методами шахрайства, об'єктами якого є власники платіжних карток, їх контрагенти, а також банки, що обслуговують карткові рахунки та є власниками мережі банкоматів та платіжних терміналів, є: фішинг, фармінг, «ліванський зашморг» (траппінг), скімінг, шахрайство за допомогою третіх осіб, шкідливе ПЗ у банкоматах, торгівельне шахрайство (Merchant Fraud); триангуляція (Triangulation Fraud); крадіжка персональних даних, злом акаунту (Identity Theft, Account Takeover); партнерське шахрайство (Affiliate Fraud); дружнє шахрайство (Friendly Fraud); чисте шахрайство (Clean Fraud); міжнародне шахрайство (International Fraud або Cross border fraud).

4. В Україні проблемі захисту елементів критичної інфраструктури у фінансовій сфері, останнім часом також приділяється належна увага. Зокрема, затверджено «Стратегію кібербезпеки України», що визначає НБУ як «основу національної системи кібербезпеки»; затверджено Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави; створено Міжвідомчу робочу групу щодо державної системи захисту об'єктів та сфер критичної інфраструктури у фінансовому секторі; прийнято рішення про створення Центру реагування на інциденти кібербезпеки у банківській системі та платіжному просторі України; прийнято Закон України «Про основні засади забезпечення

кібербезпеки України», що вступив у дію з 09.05.2018 р.; схвалено Концепцію системи захисту критичної інфраструктури.

5. В Україні виведення з обігу готівки та повний перехід на безготівкові розрахунки може бути здійснено поступово (у середньостроковій або довгостроковій перспективі) за допомогою таких заходів: переведення всіх груп отримувачів грошових трансфертів від держави (зокрема, пенсіонерів) на безготівкову форму отримання коштів; забезпечення зручності оплати комунальних платежів, послуг державних органів, податків та інших періодичних платежів за допомогою платіжних карток; стимулювання розвитку мобільних платежів та мобільних додатків; зменшення податкового тиску на легальний бізнес; впровадження безготівкових форм розрахунку за транспорті послуги; підвищення рівня довіри населення до банківської системи; перегляд (у бік зниження) граничних сум готівкових розрахунків; підвищення рівня безпеки безготівкових розрахунків; підвищення вартості готівки для користувачів; підвищення фінансової обізнаності фізичних осіб у сфері використання платіжних карток; розвиток мережі терміналів та Інтернет-розрахунків; розширення можливості здійснення безготівкових розрахунків у кожному закладі торговельної мережі та пункті надання послуг.

6. Інфраструктура безготівкових розрахунків в Україні має бути визначена в якості об'єктів захисту критичної інфраструктури. Наразі відсутні загальні критерії та методологія визначення об'єктів критичної інфраструктури у фінансовій сфері; відсутня єдина державна система захисту критичної інфраструктури та не визначено державний орган, який має відповідати за координацію дій у цій сфері; не визначені права, обов'язки, повноваження, завдання та відповідальність як державних органів, так і власників та користувачів об'єктів критичної інфраструктури у фінансовій сфері; не сформований механізм державно-приватного партнерства у сфері захисту критичної інфраструктури. Нормативно-правова база з питань захисту критичної інфраструктури потребує суттєвого доповнення в частині

врахування об'єктів фінансової сфери (відповідно досвіду країн ЄС), зокрема, у Законі «Про захист критичної інфраструктури», що перебуває на стадії публічного обговорення.

7. З метою створення цілісної державної системи захисту критичної інфраструктури в фінансовій сфері, здатної забезпечувати належний рівень захисту такої інфраструктури від загроз, вироблення механізмів ефективного реагування у разі виникнення кризових ситуацій та ліквідації їх наслідків, гармонізації законодавства України у сфері захисту критичної інфраструктури із законодавством ЄС необхідно:

на рівні Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України:

- спираючись на досвід країн Європейського Союзу та враховуючи специфіку розвитку фінансової системи України (зокрема, недостатній ступінь розвитку страхового та фондового ринків, а також інших секторів фінансового ринку, окрім банківського та валютного), включити до Проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» наступні об'єкти (елементи) фінансової інфраструктури:

до критично важливої інфраструктури: Міністерство фінансів України; Державну казначейську службу України; Державну фіскальну службу України; Пенсійний фонд України; систему електронних платежів НБУ;

до життєво важливої інфраструктури: підрозділи інкасації, що входять до складу НБУ та інших уповноважених банків; державні банки; центральні офіси банків незалежно від їх приналежності державі чи приватному сектору;

до важливої інфраструктури: систему безготівкових переказів SWIFT; національну платіжну систему «Український платіжний простір»; елементи інфраструктури ринку платіжних карток (банківські пристрої самообслуговування, торгівельні та банківські платіжні термінали);

до *необхідної інфраструктури*: інші приватні платіжні системи, ліцензування яких здійснює НБУ; банківські відділення, пункти обміну валют.

На рівні Верховної Ради України:

- з урахуванням напрацьованого досвіду подолання кіберзагроз та загроз інформаційній безпеці у банківській сфері, значного інституційного та кадрового потенціалу – внести до Проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» положення про визначення Національного банку України як єдиного органу, що несе відповідальність за забезпечення безпеки критичної інфраструктури у фінансовій сфері загалом.

8. Банківська платіжна інфраструктура – найбільш вразлива до кібератак з боку шахраїв. Не зважаючи на неодноразово (починаючи з 2016 р.) на різних рівнях проголошене рішення про створення Центру реагування на інциденти кібербезпеки у банківській системі та платіжному просторі України та включення цього завдання до Плану заходів з реалізації Стратегії кібербезпеки України на 2017 рік, затвердженого відповідним Рішенням КМУ, ця структура досі не створена. З урахуванням положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який вступив у дію з 09.05.2018 р., процес створення Центру реагування на інциденти кібербезпеки у банківській системі та платіжному просторі України потребує якомога більш оперативного завершення.

РОЗДІЛ 3.
РИЗИКИ БАНКІВСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПОШИРЕННЯ ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
КРИПТОВАЛЮТ

3.1. Передумови виникнення та тенденції поширення криптовалют у світі та в Україні

Стрімкий розвиток ІТ-технологій обумовлює радикальну трансформацію фінансових систем більшості країн світу. При цьому найбільш істотні зміни спостерігаються на рівні фінансової інфраструктури, у першу чергу – у банківській системі та на валютному ринку. Використання ІТ-технологій у фінансовій сфері обумовлено великим обсягом оперативної та аналітичної інформації про клієнтів, партнерів, конкурентів, кон'юнктуру світових ринків, що постійно змінюється та оновлюється. На сьогодні у світі сформувалась розгалужена інфраструктура обміну інформацією між банками, основу якої складають системи SWIFT, Reuters, Western Union, СЕП (в Україні) та багато інших. ІТ-технології також активно використовуються в поточній роботі банків з клієнтами в процесі кредитування, залучення депозитів, розрахунково-касового обслуговування (в Україні – система «Банк-клієнт»), у внутрішньобанківських процесах, пов'язаних із обліком, аналізом, контролем, бюджетуванням, звітністю (в Україні – АРМ «Stat» / «Newstat», АРМ «Norm» тощо).

Останнім часом з'являються все нові свідчення того, що світ стоїть на порозі глобальних змін у сфері грошового обігу. Зокрема [505]:

16.01.2017 р. Ів Мерш, Член Правління Європейського Центробанку, у своїй промові в Гельсінкі наголосив, що Європейський Центробанк серйозно досліджує проблему провадження та використання цифрових валют [506];

02.06.2017 р. Заступник голови Банку Росії О. Скоробогатова повідомила, що Центробанк РФ розпочав роботу над створенням віртуальної національної валюти [507];

07.09.2017 р. Маріо Драгі, Голова Європейського Центробанку, висловив категоричну незгоду з наміром Естонії емітувати державну криптовалюту «есткойн», адже це суперечить фундаментальним засадам функціонування єврозони [508];

29.11.2017 р. Голова Федерального резервного банку Нью-Йорка У.Дадлі повідомив, що ФРС починає вивчати ідею створення власної криптовалюти [509];

01.12.2017г. Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами США офіційно дозволила торгівлю ф'ючерсами на біткоіни. Перший дозвіл отримала група Чиказької товарної біржі («CME Group Inc» та «Cboe Global Markets Inc.»), що керує Чиказької біржею опціонів «Chicago Board Options Exchange», або СВОЕ. Крім того, купити бінарні опціони на біткоіни стало можливим через брокера «Cantor Exchange», що входить у велику фінансову компанію «Cantor Fitzgerald», яка також отримала дозвіл на торгівлю від американської влади [510];

13.12.2017 р. комісія з цінних паперів та бірж США (US SEC) зробила офіційну заяву щодо криптовалют та проведення ICO, у якій звернулася із проханням до професійних інвесторів та учасників ринку ставити запитання і вимагати чітких відповідей у випадку роботи з криптовалютами, застосовувати здоровий глузд, консультуючи своїх клієнтів щодо криптовалют, розробляючи інвестиційні продукти та беручи участь у транзакціях. І що найголовніше – співпрацювати з персоналом SEC для надання допомоги щодо аналізу законодавчого поля [511];

Американські ЗМІ оперативно підключились до роз'яснення переваг криптовалют порівняно зі «звичайними» грошима. Про це йдеться, зокрема, у публікації "5 Reasons the Fed Needs a Bitcoin-Style Currency" від 26.12.2017 р. [512];

28.12.2017 р. Заступник голови Банку Росії О. Скоробогатова заявила, що Центробанк РФ у 2018 р. почне обговорення з партнерами по ЄАЕС та БРІКС можливість створення єдиної криптовалюти [513];

30.12.2017 р. видання «Daily Telegraph» повідомило, що Банк Англії може емітувати власну цифрову валюту вже протягом 2018 р. [514];

25.01.2018 р. Міністерство фінансів РФ опублікувало проект Федерального закону «Про цифрові фінансові активи» [515], згідно з яким: криптовалюти визнаються фінансовим активом, проте не можуть бути засобом платежу; майнінг визнається бізнесом та обкладається податком; криптобіржі та обмінні пункти мають реєструватись як юридичні особи; скасовується анонімність операцій шляхом введення обов'язкової ідентифікації; обмежується участь у ICO некваліфікованих інвесторів;

13.03.2018 р. Голова МВФ К. Лагард у своєму блозі зазначила: «Відкидати криптовалюти було б не мудро. Ми повинні вітати їх потенціал, але усвідомлювати ризики». Пропозиції К. Лагард в частині регулювання ринку криптовалют включають заходи щодо захисту споживачів, використання інструментів біометрії, криптографії та штучного інтелекту для швидкого виявлення підозрілих транзакцій, а також введення єдиних правил для ринку в різних країнах. Одночасно глава МВФ попередила і про «темний бік» повністю електронних грошей: «Не дивлячись на те, що технологія «блокчейн» може радикально змінити багато сфер, окрім фінансів, криптовалюти є небезпечними, зокрема, тому, що можуть бути використані як інструмент відмивання грошей і фінансування тероризму». Ще однією сферою ризику вона назвала фінансову стабільність. «Швидке зростання ринку криптовалют, його висока волатильність та слабо виражений зв'язок з традиційним фінансовим світом можуть створити нові вразливості». К. Лагард також заявила про необхідність вжиття заходів у відповідь на існуючі ризики, зазначивши, що МВФ може грати центральну роль в цьому процесі. «Жодна з країн не зможе впоратися з цією загрозою самотужки. МВФ має

унікальну позицію, адже є форумом для знаходження відповідей на питання про ринок криптовалют» [516];

21.03.2018 р. у комюніке за результатами засідання «фінансової G20» у Буенос-Айресі було відзначено, що криптоактиви не несуть стандартних функцій валют. Було підкреслено і те, що вони в даний час не несуть загрози глобальної фінансової стабільності, але мають такий потенціал. Зараз же, вказує G20, криптоактиви несуть інші ризики: захисту прав споживачів та інвесторів, ухилення від сплати податків і відмивання доходів. У зв'язку з цим у документі йдеться про необхідність введення відносно криптоактивів стандартів FATF, що займається виробленням світових стандартів у сфері протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму. «Ми зобов'язуємося впроваджувати стандарти FATF стосовно криптоактивів, очікуємо перегляду даних стандартів і закликаємо FATF сприяти їх глобальному розповсюдженню» [517]. При цьому слід зазначити, що небезпека фінансування терористичних угруповань за рахунок криптовалют є, скоріше, гіпотетичною, адже останні використовують переважно традиційні джерела фінансування: рекет місцевого населення на підконтрольних територіях, торгівлю зброєю та наркотичними речовинами, викуп за заручників у фіатних валютах тощо. За експертними оцінками [518], частка активів терористичної організації ІДІЛ (Ісламська держава Іраку і Леванту), що розміщена у криптовалюті, не перевищує 2 % загальних активів угруповання;

26.05.2018 р. Заступник голови Банку Росії О. Скоробогатова повідомила, що Центробанк РФ не виключає визнання криптовалют засобом платежу у майбутньому за умови доведення цією технологією своєї придатності, проте на сьогодні таке визнання є поки що передчасним [519];

30.05.2018 р. в інформаційний простір надійшла інформація, з посиланням на ЦБ РФ, про те, що криптоактиви не створюють ризику для глобальної фінансової стабільності: «Не дивлячись на високу волатильність, на даний момент криптоактиви не створюють ризику для глобальної

фінансової стабільності, оскільки обсяг операцій з ними дуже малий у порівнянні з масштабами глобальної фінансової системи, і взаємозв'язок даного сегменту з фінансовою системою є незначним» [520]. При цьому регулятор відзначив, що криптоактиви могли б загрожувати фінансовій стабільності при подальшому зростанні ринку, а також масштабному залученні в нього роздрібних та інституційних інвесторів;

21.12.2018 р., підводячи підсумки 2018 року у сфері криптоактивів, фінансові експерти визнали минулий рік як «фазу капітуляції» для більшості учасників ринку: «До грудня 2018 року ринок криптовалют показав рекордне здешевлення. Так, біткоїн впав майже на 71% по відношенню до свого рекордного піку – до 3,8 тис. дол. за монету, ріпл обвалився майже на 92% (до 0,3 дол.), ефіріум – на 93% (до 92 дол.). При цьому капіталізація всього криптовалютного ринку просіла на 86% і на даний момент складає приблизно 112 млрд. дол.» [521];

10.01.2019 р. цю точку зору підтвердили фахівці НБУ А. Блінов та Н. Задерей, визнавши першим та найбільш важливим серед 12 фінансових трендів 2018 року «Криптовідчай» [522];

19.03.2019 р. у публічний простір надійшла інформація [523, 524] про створення платіжною системою Visa окремого «криптовалютного» підрозділу. Компанія відкрила вакансію на посаду менеджера, який повинен відповідати за реалізацію стратегії корпорації з розвитку на ринку криптовалюти. Глава Visa Crypto Team має спостерігати за передовими технологіями, особливо за проектами з відкритим кодом, а також відповідати за їх впровадження в корпорації. При цьому, на думку керівництва платіжної системи, для того, щоб криптовалюти почали конкурувати з традиційною фінансовою системою, їм потрібно позбутись статусу товарів і перекваліфікуватися в платіжні інструменти.

Одним із ключових ризиків активного впровадження досягнень ІТ-технологій у фінансовій сфері є можливе зникнення банківської системи в «класичному» вигляді або її радикальна трансформація через

неспроможність конкурувати з новими технологіями. При цьому найбільш потенційно небезпечними для класичних банків є дві технології – *електронні кредитні платформи* та *блокчейн*, що є технічною базою для поширення *криптовалют* [525-527].

Ухвалена 17.01.2018 р. Кабінетом міністрів України Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [528] містить наступне визначення категорії «блокчейн»: «...програмно-комп'ютерний алгоритм децентралізованого публічного або приватного реєстру чи бази даних, функціонування якої забезпечується шляхом взаємодії через Інтернет однорангової мережі, або будь-яким іншим способом, що гарантує належний криптографічний захист усіх записів, транзакцій, проведених з використанням відповідної технології».

Нижче наведений приклад, що свідчить про очевидність переваг блокчейну перед традиційними фінансовими інструментами. Припустимо, є дві людини, які хочуть обмінятися грошима без посередників. Для цього їм доведеться зустрітися, дістати гаманці і передати один одному купюри. Таким чином кошти з'являться безпосередньо в гаманцях власників, минаючи банківські рахунки, картки та інші інструменти. Блокчейн працює приблизно так само, але при цьому у власників гаманців зникає необхідність кудись їхати і зустрічатися особисто. Таким чином, дана технологія прибирає посередників і економить час користувачів. В існуючій системі безготівкових платежів такі можливості суттєво обмежені, тому для розрахунків і використовуються посередники, які фактично ведуть за дорученням клієнтів їх платежі, але через свої рахунки, стягуючи з клієнтів комісії, користуючись їхніми грошима і піддаючи їх ризику своєї власної неплатоспроможності. Блокчейн такі обмеження усуває. Гаманці учасників розрахунків знаходяться безпосередньо в Інтернет-системі, а не на чийсь рахунках. Єдиного центру, де акумулюються кошти, через який ведуться всі перерахування та інші транзакції, не існує. У кожного контрагента – свій гаманець, і доступний він тільки власнику. Технологія дозволяє перекладати гроші з одного гаманця в

інший простою вказівкою відповідного коду і суми. І цей платіж верифікується (підтверджується) величезною кількістю незалежних користувачів блокчейну, його практично неможливо підробити або змінити «заднім числом». Зупинити транзакцію або вкрати гроші також дуже складно. Причому самі контрагенти невідомі нікому, анонімні (на відміну від переказів через банки та платіжні системи) [529].

На можливість потенційного зникнення традиційних платіжних систем (зокрема, системи «Visa») або втрату ними значної ринкової частки у середньостроковій перспективі, після вирішення проблем забезпечення безпеки розрахунків, що базуються на технології «блокчейн», вказує «засновник» криптовалюти Ethereum, канадець російського походження В. Бутерін [530].

Технологія «блокчейн» відкриває принципово нові можливості для розвитку багатьох галузей економіки, адже потенційно може забезпечити практично миттєві грошові перекази без залучення посередників (банків, платіжних систем тощо), укладання угод з нерухомістю без допомоги нотаріусів, автоматичну фіксацію авторських прав без допомоги патентних бюро, швидкий та прозорий взаємний пошук роботодавців та співробітників без посередництва кадрових агенцій та спеціалістів HR. У зв'язку з цим технологію «блокчейн» іноді порівнюють із «новою нафтою» [531].

Ідея розподілених реєстрів – баз даних, копії яких зберігаються і оновлюються відразу у кількох незалежних користувачів, з'явилася досить давно, близько 30 років тому. Незважаючи на перспективність цієї ідеї, масовий інтерес до неї виник відносно нещодавно, у 2008 році, коли була створена перша криптовалюта на її основі, – біткоїн. Проривною ідеєю у сфері розподілених реєстрів став саме блокчейн – спосіб зберігання інформації про вчинені транзакції в вигляді послідовності блоків, що слідують один за одним. Ключ до коректної роботи блокчейну – забезпечення цілісності бази даних у всіх незалежних користувачів. Іншими словами, кожен учасник мережі повинен бути впевнений, що його версія реєстру

збігається з версіями інших користувачів, у кожного є власна копія таблиці проведених операцій і жодна інша особа не зможе розпоряджатися його ресурсами всередині цієї бази даних. Для вирішення цих питань програмісти використовують криптографічні хеш-функції, електронно-цифрові підписи та інші математичні прийоми, що ускладнюють підробку та злам цього реєстру. На сьогодні вважається, що такі криптографічні алгоритми практично не вразливі для зовнішніх атак [532].

Отже, блокчейн (від англійського терміну «blockchain» – ланцюжок блоків) – технологія зберігання та моментальної передачі гігантських обсягів даних у зашифрованому вигляді. Завдяки її впровадженню Центральний банк будь-якої країни може, зокрема, відкривати рахунок кожному громадянину з народження. Блокчейн дозволяє легко керувати своїм рахунком та переказами без допомоги банку. Система має багаторівневий захист, а головне – відповідний код бачать всі учасники транзакцій, отже потенційно викрадені кошти можливо спостерігати в мережі, тому скористатись ними злочинним шляхом неможливо. Великі світові банки вже почали активно вивчати блокчейн та частково впроваджувати його.

З технічної точки зору блокчейн – це технологія розподілених реєстрів, що дозволяє створити децентралізовану систему відносин, у якій кожна наступна транзакція залежить від попередньої. Таким чином, дані про транзакцію неможливо змінити чи видалити. Уперше цей термін з'явився для позначення розподіленої бази даних, реалізованої у біткоіні – найбільш популярної у світі криптовалюти. При цьому користувач може або купити біткоіни чи альткоіни (всі інші види криптовалют), або сгенерувати їх самостійно у процесі майнінгу (використання обчислювальних ресурсів для виконання математичного завдання по перевірці та здійсненню транзакцій криптовалюти за допомогою спеціального устаткування – майнерів).

Концепт біткоіна представив Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto) у 2008 р. [533], коли у мережі Інтернет з'явився документ з описанням біткоіна. До сьогодні невідомо, хто переховувався і продовжує ховатися під

цим псевдонімом, чи був це один автор або група розробників. Спочатку віртуальна валюта була поширена тільки в середовищі математиків, криптографів, а також людей, захоплених комп'ютерними і мережевими технологіями. У той час цифрові розрахунки лише слугували доказом того, що електронні гроші, які не мають гарантованого забезпечення, в принципі можуть існувати. У 2010 році з'явився перший «обмінник», де можна було обміняти біткоіни на долари США [534].

З 2009 р. по квітень 2010 р. біткоіни лише накопичувалися. 25.04.2010 р. відбувся перший офіційний продаж однієї тисячі біткоінів по ціні 0,3 центи за одиницю. Тільки в лютому 2011 року за біткоін почали пропонувати близько 1 дол. США. До кінця червня 2011 року ціна біткоіна досягла 29,57 дол. США [535].

Глобальне розповсюдження біткоіна почалось у 2014 р., коли про продаж власних продуктів за криптовалюту з метою збільшення обсягів продаж повідомили бізнес-гіганти «Microsoft», «Dell», «Greenpeace», «Virgin Galactic», «Wikipedia». Зокрема, «Microsoft», уклавши партнерську угоду з «BitPay», додав біткоін до списку валют, що можуть бути використані в якості оплати цифрового контенту, у тому числі мобільного, а також оплати за ігри та підписку «Xbox» [536].

За годину у світі «видобувається» 75 біткоінів, за добу – 1,8 тис., за місяць – 54 тис. [537]. При цьому загальна кількість біткоінів, що можуть бути «емітовані», зафіксована на рівні 21 млн одиниць. У зв'язку з постійним зростанням рівня складності розрахунків ефективність майнінгу (видобування) на окремому комп'ютері знижується, що обумовило подальше створення майнінгових «ферм» [538].

Ринок генерації криптовалют станом на кінець 2017 р. був поділений наступним чином: Китай – 60 %, США та Канада – 16 %, Грузія – 6 %, Європа – 5 %, Ісландія – 4 %, Індія – 3 %, Росія – 2 %, Австралія – 2 %, Південна Америка – 2 % [539].

Біткоїн не прив'язаний до інших національних валют чи активів, а його цінність не підкріплена нічим, окрім довіри його власників. Курс біткоіна встановлюється на віртуальних біржах, де його обмінюють на реальні гроші. Як було зазначено вище, до 2011 р. курс біткоіна становив менше 1 дол. США. Протягом наступних років його курс зростав: на 11.06.2017 р. – 3,0 тис. дол. США, на 13.08.2017 р. – 4,0 тис. дол. США [540], на 02.09.2017 р. – 5,0 тис. дол. США [541]. Проте після несподіваної заборони центробанком Китаю первинного розміщення криптовалют (ICO) та заборони криптовалютних бірж на початку вересня 2017 р. на світовому ринку криптовалют стався грандіозний обвал, внаслідок чого курс біткоіна впав до позначки 3,0 тис. дол. США [542], втративши за декаду близько 40 % вартості.

Після поширення у світових ЗМІ інформації про заборону Китаєм всіх ICO, а також припинення операцій з цифровими валютами на декількох китайських криптовалютних біржах, курс біткоіна за дві доби впав на 22 % [543]. Після цього, 29.09.2017 р., про заборону ICO оголосила Корея [544, 545], що також негативно позначилось на динаміці курсу. Проте внаслідок міграції трейдерів з Китаю та Кореї до Японії [546] ринок криптовалют доволі швидко оговтався та відновив зростання, досягнувши нового локального максимуму – 19655 дол. США за біткоїн 19.12.2017 р. [547], після чого почалось довготривале багаторазове падіння ринку криптовалют.

З початку 2018 р. основної шкоди цифровим валютам продовжував завдавати Китай. Центробанк КНР – People's Bank of China (PBOC) після заборони в 2017 р. торгівлі криптовалютами на біржах та ICO (приватні особи обійшли цю заборону і продовжували проводити торгові операції на спеціалізованих сайтах і платформах) попередив, що регулятори блокують доступ до сайтів, які торгують цифровими валютами. При чому, не тільки до китайських, але й до зарубіжних. Дані заходи PBOC не зробили належного впливу на приватних інвесторів, які після всіх заборон просто перенесли всю свою діяльність у Гонконг і Японію, а гроші, як і раніше, отримували у

інвесторів з материка. КНР вважається найбільшим криптовалютним ринком планети, на її території знаходяться найбільші майнінг-центри. До того ж, більшість шанувальників криптовалют є спеціалістами сфери ІТ, отже вміють обходити різноманітні блокади і фільтри [548].

Розвиток ІТ-технологій та інфраструктури безготівкових платежів призводить до принципових змін у механізмі грошової емісії. Тому поступово з'являються ознаки офіційного визнання криптовалют фінансовим істеблішментом. Найбільші інвестиційні банки («Goldman Sachs», «Merrill Lynch», «Bank of America») випускають огляди перспектив різних криптовалют, що свідчить про практичне їх «вписання» у традиційну фінансову індустрію. Шість великих міжнародних банків («Barclays», «Credit Suisse», «Canadian Imperial Bank of Commerce», HSBC, MUFG та «State Street») організували проект щодо створення нової криптовалюти – «монети для розрахунків» (utility settlement coin – USC). Після приєднання до проекту «Deutsche Bank», «Banco Santander», «BNY Mellon» та NEX він перейшов на новий рівень, що передбачає обговорення цієї ідеї з центробанками, а також доопрацювання системи захисту конфіденційності даних та захисту від кібератак [549].

Криптовалюти займають також інші, доволі специфічні сегменти фінансового ринку. Зокрема, головний «суперник» біткоіна – криптовалюта Ethereum була випробувана на рівні ООН як спосіб розподілу допомоги сирійським біженцям [550].

Аналоги біткоіна входять у життя релігійних громад. Піонерами у цій сфері стали іудеї: в Росії була створена кошерна валюти *Bitcoen*, що дозволяє учасникам системи отримувати безвідсоткові кредити, а кожний десятий *Bitcoen* має передаватись єврейській громаді. Загалом при плановій емісії 100 млн *Bitcoen* очікується зростання ринкової вартості кожної одиниці нової криптовалюти у 15 разів. Ісламський світ також уже має власну криптовалюту *OneGramCoin (OGC)*. Проект, реалізований в ОАЕ, був здійснений за допомогою на ICO [551]. Натомість засновники криптовалюти

Dana створюють альтернативу домінуючій нині моделі ринкової економіки. Їхня валюта, назва якої перекладається як «щедрість», базується на принципах буддиської економіки, що передбачає «максимальний добробут за мінімального споживання» [552].

Цифровий обмін криптовалютами здійснюється на таких світових біржах, як «Bitfinex», «Poloniex», «Kraken», «Shapeshift», «Changelly», CNBTC, «Bitsquare», «Bittrex», «BitMEX», BTER, «Yobit», «CoinExchange», «LiteBit», «Btc Markets» тощо [553].

В режимі онлайн курси різних криптовалют можливо відслідковувати, зокрема, за допомогою сервісу [Coinmarketcap.com](https://coinmarketcap.com).

Таким чином, виникнення та поширення криптовалют у світі та в Україні пов'язане, зокрема, зі стрімким розвитком інформаційних технологій, інфраструктури інформаційної економіки, наявністю великої кількості «криптоентузіастів» та інституційних інвесторів, що володіють значними ресурсами для ризикованих інвестицій у цифрові активи. Проте криптовалюти поки що не перетворились з інструменту інвестицій та спекуляцій на повноцінний платіжний інструмент, що і обумовлює аномально високу волатильність цін на цьому специфічному ринку.

3.2. Міжнародний досвід регулювання ринку криптовалют

Станом на 01.04.2019 р. у світі існувало 16 719 електронних майданчиків (або криптовалютних бірж, натомість даний сервіс використовує термін «markets»), що здійснювали торгівлю криптовалютами. При цьому добовий (за 24 години) загальносвітовий обсяг торгів криптовалютами становить 32,5 млрд дол. США [за даними сервісу <https://coinmarketcap.com>].

Інвестиції у криптовалюти не мають однакової доходності (або збитковості), адже окрім «класичного» біткоіна в обігу знаходиться 2135 [554] (станом на 01.04.2019 р.) інших криптовалют, курси яких змінюються

не синхронно, а іноді – різноспрямовано. Зокрема, цифрова валюта Ripple стала справжнім розчаруванням для інвесторів, адже її курсова динаміка стала значно гіршою, ніж динаміка ціни біткоіна. Після досягнення локального максимуму на рівні 3,8 дол. США за одиницю у січні 2018 р. її курс станом на 04.02.2018 р. впав до рівня 0,86 дол. США, втративши більше 80 % вартості. При цьому її загальна капіталізація знизилась зі 138 до 34 млрд дол. США [555]. Таким чином, можливо стверджувати, що різниця між цими величинами (104 млрд дол. США) – віртуальний або фактичний збиток певного кола інвесторів.

Серед багатьох криптовалют є декілька своєрідних «лідерів» з точки зору масштабу падіння їх ринкової вартості відносно «пікових» значень. До найбільш знецінених криптовалют, що втратили 95-99 % «пікової» вартості можна віднести Zclassic (ZCL), GameCredits (GAME), BitcoinDiamond (BCD), Ethos (ETHOS), Salt (SALT), Qtum (QTUM) [556].

На початку 2018 р. курс біткоіна зазнав значної корекції після максимуму, що був досягнутий у грудні 2017 р. Однією з причин такої корекції, на думку деяких фахівців [557, 558], був вихід на ринок на початку та в середині 2017 р. інституційних інвесторів, присутність яких неможливо було відслідкувати через анонімність операцій з криптовалютами. Натомість необхідність фіксувати прибуток з метою отримання річних бонусів шляхом обов'язкового продажу частини куплених активів наприкінці року призвела до падіння курсу біткоіна та інших криптовалют наприкінці грудня 2017 р. Високу амплітуду коливань криптовалюти обумовлює також той факт, що до 90 % цифрової валюти зосереджено у власності «великих» гравців, у т.ч. близько 40 % володіють вузьке коло (до 1000) найбільших інвесторів. За цих умов одночасна монетизація (продаж) декількома з них значної суми криптовалюти може дестабілізувати ринок.

Цінову динаміку криптовалют, у першу чергу, біткоіна, часто порівнюють із тюльпановою лихоманкою, що спостерігалась у Нідерландах у XVII ст. [559]. На користь цього порівняння свідчить динаміка ціни біткоіна,

що за 2017 р. (на «піку», станом на 14.12.2017 р.) зросла у 17 разів, а загалом за 2015-2017 роки – у 64 рази [560]. Ця обставина об'єктивно свідчить про те, що «бульбашка» біткоіна (якщо це саме «бульбашка») є найбільшою за масштабом в історії.

Капіталізація ринку всіх криптовалют разом на початку 2017 р. складала близько 18 млрд дол. США. У грудні 2017 – січні 2018 р. вона перетнула позначку 800 млрд дол. США [561, 562], проте станом на 01.04.2019 р. знизилась до рівня 145 млрд дол. США. При цьому 50 % ринку криптовалют за капіталізацією займав біткоін.

Лідерами за капіталізацією серед криптовалют станом на 01.04.2019 р. були: біткоін – 73 млрд дол. США, Ethereum – 15 млрд дол. США, Ripple – 13 млрд дол. США, EOS – 4 млрд дол. США, Litecoin – 4 млрд дол. США, Bitcoin Cash – 3 млрд дол. США. Остання валюта виникла 01.08.2017 р. внаслідок поділу класичного біткоіна на дві складові внаслідок принципової дискусії розробників щодо питань, пов'язаних із програмним забезпеченням: Bitcoin Original та Bitcoin Cash. В результаті пам'ять блоку для Bitcoin Original була збільшена до 2 Мб, для Bitcoin Cash – до 8 Мб, що є змогу збільшити швидкість обігу [563]. Раніше подібний розподіл відбувся з валютою Ethereum, що привело до появи Ethereum Classic [564].

На нашу думку, причин стрімкого зростання курсу криптовалют до середини грудня 2017 року декілька, проте основною серед них є значний загальносвітовий профіцит вільних грошей, що утворився в останні роки внаслідок політики «кількісного пом'якшення», яку реалізовували регулятори європейських країн та США. Ця політика протягом декількох років забезпечувала практично нульові ставки по кредитних ресурсах, які іноді навіть «пірнали» у від'ємну зону.

З метою поживлення платоспроможного попиту та виведення економіки зі стагнації деякі регулятори (зокрема, у Данії, Швеції, Швейцарії, Японії, Угорщині та у Європейському Центральному Банку [565, 566]) були змушені піти на безпрецедентний та вкрай ризикований експеримент

запровадження від'ємних ставок по коштах, що комерційні банки тримають у Центральних банках. Цей захід мав стимулювати банки більш активно кредитувати підприємства та кінцевих споживачів, стимулюючи платоспроможний попит. Проте на практиці значний профіцит «гарячих» грошей у розвинутих країнах призводив до утворення різноманітних «бульбашок» як на ринку акцій («Apple», «Facebook», «Google» тощо), так і на нових сегментах фінансового ринку, одним із яких є ринок криптовалют.

Аналіз цінової динаміки криптовалют в останні роки дає всі підстави розглядати їх, у першу чергу, як класичну «піраміду» [567, 568]. Саме як піраміду ринок криптовалют характеризує також те, що їх курс забезпечений виключно збільшенням кількості учасників та інвесторів. Проте така точка зору на біткоїн є гостро дискусійною. У звіті за 2014 р. Рада Федерації Швейцарії у відповідь на регулярні запити, чи є біткоїн фінансовою пірамідою, офіційно заявив, що система віртуальних грошей не обіцяє прибутку, тому не може вважатись пірамідою [569]. Аналогічний висновок містить заява уряду Великої Британії: в документі під назвою «Цифрові валюти: відповідь на запит інформації» вказано, що використання цифрових валют має мінімальні ризики для фінансової стабільності та кредитно-грошової системи держави.

Високий ступінь волатильності на ринку криптовалют стимулює пошук рішень, які б дозволили знизити ризики учасників ринку. З цією метою фінтех-компанія «Blockchain Coinfix Inc.» запустила нову цифрову валюту USC, яка прив'язана до долара США. Як наголошується в прес-релізі компанії, нова криптовалюта буде обмінюватись на американський долар за курсом 1 до 1. При фіксованому курсі у власників нової валюти з'явиться «гнучкість цифрового активу» і гарантія збереження вартості у доларах США, підкреслюють розробники. Засновник «Coinfix» Кевін Ю при цьому стверджує, що перевага USC полягає в стабільності, ефективності та безпеці. Механізм майнінгу нової валюти припускає, що випуск нової одиниці буде

супроводжуватися одночасним поповненням резервів у доларах. Таким чином, нова валюта є цифровим «двійником» долара США [570].

Першими мільярдерами, що заробили свої статки завдяки інвестиціям у криптовалюту, стали брати-близнюки Кемерон і Тейлор Уінклвосс. У 2013 році брати придбали близько 1 % світового обсягу біткоінів за 11 млн дол. США в момент, коли вартість одного біткоіна становила 120 дол. США. При цьому брати Уінклвосс стверджували про відсутність планів з продажу біткоінів у зв'язку з довгостроковістю даної інвестиції [571].

У червні 2017 р. у соціальній мережі «Instagram» власник (або той, хто говорив від його імені) гаманця в системі «Ethereum» з кодом 0x00A651D43B6e209F5Ada45A35F92EFC0De3A5184 опублікував пост про те, що за декілька місяців він заробив на «ефірі» 413 %. Користувач додав, що його успіхи може бачити кожен, але він зберігає анонімність. Ніхто про нього не знає нічого, крім багатозначного коду. У 2011 р. американець Ч. Шрем, тоді ще студент, придбав 500 біткоінів до 3 дол. США за одиницю. Курс у той період зростав лавиноподібно, отже Шрем скуповував біткоіни особисто, заснував біржу «BitInstant», відкрив продаж біткоінів у 70 тисячах точок по всій Америці, в основному в приміщеннях найбільших ритейлерів типу «Walmart». До 2015 р. його статки зросли до 45 млн дол. США. Подібних історій у світі налічується як мінімум декілька десятків [572].

Реальні та легендарні історії про фантастичне збагачення піонерів ринку криптовалют, що активно тиражують ЗМІ, також створюють реальну загрозу банкрутства багатьох нових учасників ринку, що купують криптовалюту на запозичені кошти, продають житло та інші активи з метою «перекластись» у нові інструменти, пов'язані з криптовалютами. Загалом це лише посилює хронічні боргові проблеми деяких країн, у першу чергу – США, за рахунок зростання не державного боргу, а боргового навантаження домогосподарств [573].

При цьому жоден експерт чи аналітик не в змозі пояснити успіх криптовалют будь-якими фундаментальними чинниками. Адже біткоін, як і

будь-яка інша криптовалюта, – це лише запис у базі даних, а єдина пов’язана з цим записом реальна вартість – ціна витраченого на видобуток цієї валюти електрики [574].

Серед проблемних питань, пов’язаних із швидким розвитком ринку криптовалют – колосальні витрати електричної енергії, що відбуваються у процесі майнінгу криптовалют. Зокрема, майнінг біткоінів в Ісландії увійшов у стадію експоненціального зростання, отже на цю діяльність витрачається все більше енергетичних ресурсів, про що заявив директор з розвитку бізнесу локальної енергетичної фірми «Hitaveita Sudurnesja» Й. Сігурбергссон. За його даними, лише протягом 2018 р. споживання електроенергії центрами майнінгу в країні мало подвоїтись і перевищити рівень споживання всього населення (340 тис. осіб) [575].

Світові витрати електроенергії на майнінг популярних криптовалют можливо порівняти з рівнем споживання електрики інших держав, таких як, наприклад, Туніс і Хорватія. На кінець серпня 2017 р. енерговитрати на майнінг біткоінів перевищували 16 терават-годин на рік. Це трохи менше, ніж у Тунісу (16,09), і більше, ніж у Хорватії (15,74). Показник ефіріума – 4,98 терават-годин на рік. Він обійшов Молдову (4,93), проте поступився Косово (5,11). Це, до речі, стало однією з основних причин того, що майнінг криптовалют дуже швидко перетворився із розваги у справу, що потребує витрат у промисловому масштабі [576].

Згідно даних ресурсу «Digiconomist», витрати електроенергії на майнінг біткоінів перевищують енергоспоживання 159 країн, в тому числі Ірландії і більшої частини держав Африки, а загальних витрат електроенергії на майнінг вистачило б, щоб забезпечити електроенергією близько 2,4 мільйона американців або 6,1 мільйона британців [577].

Як наслідок, центральні та місцеві уряди деяких країн почали обмежувати діяльність майнерів. Зокрема, у Канаді прем’єр-міністр Квебеку Філіп Куйяр засумнівався в користі економіці регіону майнінгових компаній і порадив їм шукати інші місця для бізнесу. Обмеження також вводяться у

США та КНР. Наприклад, в американському місті Платтсбург оголосили 18-місячний мораторій на промисловий майнінг. А у Вашингтоні запропонували встановити для майнерів спеціальні тарифи, адже в одному тільки окрузі Челан їм було потрібно більше 200 МВт електрики (стільки ж споживає, наприклад, особлива економічна зона «Алабуга» в Татарстані). Влада Китаю схаменулась іще раніше. У січні 2018 р. Міжвідомча робоча група, до якої входять представники Народного банку Китаю, направила керівництву регіонів, де розташовані багато вугільних і гідроелектростанції, вимогу про заборону діяльності майнерів. У результаті тиску влади з одного боку та падіння ринкових котирувань, з іншого, промислові майнери почали банкрутувати [578].

Значні витрати електроенергії майнерів пов'язані як з технічними особливостями «видобутку» (температура устаткування піднімається до 70-80°C), так і з термінами окупності цих витрат (строк окупності стандартної відеокарти вартістю 400 дол. США, що використовується в процесі майнінгу, станом на кінець 2017 – початок 2018 р. становив близько 7 місяців), що стимулювало активне розповсюдження по світу цього специфічного бізнесу [579].

Одним із методів визначення місцезнаходження майнерів та майнінгових ферм з метою їх подальшого регулювання та оподаткування, є аналіз загального обсягу та структури споживання електроенергії: у майнерів цілодобово спостерігається однакове споживання енергії, як у алюмінієвих заводів, отже визначити їх нескладно, достатньо проаналізувати профіль споживання електрики [580].

Лєвова частка енерговитрат на майнінг припадає на Китай, тому що до 75 % всіх криптовалют у світі «видобуваються» саме в КНР. Майнінг-ферми в основному зосереджені в регіонах з дуже дешевою електроенергією, яка виробляється за рахунок спалювання вугілля або на гідроелектростанціях. Це провінції Синьцзян, Внутрішня Монголія, Сичуань і Юньнань. Компанії, що спеціалізуються на майнінгу біткоїнів, вважають за краще займатись цим у

віддаленій місцевості, не реєструються на місцях і купують електроенергію безпосередньо у її виробників. Виробники біткоінів віддають перевагу країнам з прохолодним кліматом для уникнення перегріву комп'ютерів. Тому основні центри «видобутку» зосереджені також в Ісландії, Ірландії, Канаді та Росії [581]. Для майнінгу ідеально підходить будь-який регіон, де існує надлишок електроенергії і помірно прохолодний або холодний клімат. У Росії це, зокрема – Сахалін, Карелія, Іркутська область [582].

Одним із проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням ринку криптовалют, є фактичне «зникнення» значної частки «емітованих» біткоінів, що створює значні потенційні ризики курсових коливань у разі їх майбутнього «знаходження». У листопаді 2017 р. світові ЗМІ облетіла історія мешканця Уельсу Дж. Хауеллса, який помилково викинув жорсткий диск від зламаного ноутбука «Dell». На цьому пристрої зберігалось більше 7,5 тис. біткоінів, вартість яких за курсом на момент публікації матеріалу становила понад 80 млн дол. США [583]. Проте пристрій до сьогодні не знайдений [584]. Згідно даних дослідження, проведеного фірмою «Chainalysis», від 2,78 млн до 3,79 млн (від 17 % до 23 % видобутих на кінець 2017 р.) біткоінів втрачено назавжди. Найбільше біткоінів (2,55 млн, що були видобуті 2-7 років тому) було втрачено через виведення їх з обігу. «Chainalysis» також стверджує, що зникли понад 1 млн біткоінів, що були пов'язані з можливим «батьком» криптовалюти Сатоші Накамото. Дослідження «Chainalysis», на відміну від інших припущень про загублені біткоіни, засноване на детальному емпіричному аналізі блокчейну, що містить всі транзакції біткоіна [585]. Точки зору лідерів світової суспільної думки (науковців, інвесторів, топ-менеджерів найбільших корпорацій та банків) з приводу перспектив поширення, легалізації та цінової динаміки криптовалют відрізняються дуже суттєво: від повної апології до суцільного неприйняття. У табл. 3.1 наведені поширені аргументи «за» та «проти» криптовалют.

Оцінки ризиків, перспектив та прогнози цінової динаміки на ринку криптовалют авторитетних науковців, підприємців та організацій

Негативні оцінки та прогнози	Позитивні та нейтральні оцінки та прогнози
Кеннет Рогофф, професор Гарвардського університету, колишній Головний економіст МВФ: Через 10 років біткоін буде коштувати 100 доларів. Це більш ймовірно, ніж ціна у 100 тис. доларів [586]	Крістін Лагард, Директор-розпорядник МВФ: Криптовалюти, що набувають все більшої популярності у світі, можуть замінити використання долара та інших валют у країнах, що розвиваються та країнах зі слабкими національними валютами, тому світовим центробанкам не варто ігнорувати це нове явище. Блокчейн-технологія з часом може бути використана в процесі розподілу SDR [587, 588].
Джордж Сорос, мільярдер: Криптовалюти, зокрема, біткоін – типові бульбашки. Це не валюта, адже курс валюти не може змінюватись на 25 % за день [589]	Стів Возняк, засновник компанії «Apple»: Я купив біткоіни заради експерименту по 700 доларів за одиницю, а продав по 20 тис. доларів, адже не хотів постійно хвилюватись про їх ціну [590]
Уорен Баффет, інвестор-мільярдер: Біткоін – справжня бульбашка. Ви не можете оцінити біткоін, адже це – не вартісний актив [591]	Роберт Шиллер, лауреат Нобелівської премії з економіки 2013 р.: Біткоін очікує тотальний колапс. Різке зростання його вартості нагадує «тюльпанову лихоманку» у Нідерландах у XVII ст. Проте колапс може трапитись не завтра, а через 100 років [592]
Джеффри Сакс, професор Колумбійського університету: Важко розглядати 14-разове зростання ціни біткоіна за рік інакше, ніж як бульбашку, котра кінець кінцем лусне [593]	Біл Гейтс, засновник корпорації «Microsoft»: Криптовалюти — дуже ризикований варіант для довгострокових інвестицій [594]
Джеймс Даймон, Голова банку «JP Morgan Chase»: Криптовалюта – шахрайство. Будь-який трейдер банку, що стане торгувати біткоінами, буде звільнений [595]	Наталія Касперська, співзасновник «Лабораторії Касперського»: Біткоін — проект американських спецслужб, що був створений для швидкого фінансування діяльності розвідки США, Великої Британії та Канади в різних країнах світу. Засновник біткоіна, відомий під псевдонімом Сатоші Накамото, — насправді є групою американських розробників криптосистем [596]
Маркус Мюллер, голова відділу міжнародних інвестицій інвестиційного банку «Deutsche Bank»: Існує ризик повної втрати інвестицій у криптовалюту [597]	Володимир Громковський, інвестиційний банкір, венчурний та private equity інвестор (Росія): Курс біткоіна може зрости до 1 млн дол. США у зв'язку з обмеженістю верхньої межі його емісії (21 млн) [598]

Продовдження таблиці 3.1

Негативні оцінки та прогнози	Позитивні та нейтральні оцінки та прогнози
Інвестиційний банк «Morgan Stanley»: У випадку, якщо біткоїн не стане повноцінним платіжним засобом, його курс впаде до нуля [599]	Джеймс Олтачер, генеральний директор «MGT Capital Investments»: Протягом 2020 р. курс біткоїна може зрости до 1 млн дол. США за одиницю [600]
Інвестиційний банк «Goldman Sachs»: Ринок криптовалют має всі ознаки бульбашки. Більшість криптовалют у перспективі підуть з ринку [601]	Рон Моас, засновник інвесткомпанії «Standpoint Research»: Вартість біткоїна має зрости до 400 тис. дол. США у довгостроковій перспективі [602]
Голова підрозділу глобальної економіки та стратегії найбільшої страхової компанії Європи «Allianz» Штефан Хохрихтер: Бульбашка на ринку біткоїна рано чи пізно лусне, його ліквідація — лише питання часу [603]	Олександр Деркач, экс-Голова Правління «Райффайзен банк Аваль»: Друга поспіль заморозка на рахунках власників криптовалюти Ethereum на суму 300 млн дол. США сигналізує про небезпеку цього виду інвестицій [604]
Ельвіра Набіулліна, Голова Центробанку РФ: Біткоїн та ринок криптовалют є фінансовою пірамідою [605]	Еміль Ольденбург, співзасновник компанії «Bitcoin.com» продав усі свої біткоїни, але не відмовився від криптовалюти в цілому, зробивши вибір на користь Bitcoin Cash: «У біткоїна немає перспектив у якості валюти для торгівлі... Можу сказати, що інвестиції у біткоїни – найбільш екстремальні інвестиції, які ви тільки можете зробити» [606]

Джерело: складено автором з використанням даних з відкритих джерел

Нижче (рис. 3.1) наведені можливі причини майбутнього краху «піраміди» біткоїна та інших криптовалют.

Отже, серед ймовірних причин можливого краху «піраміди» біткоїна та інших криптовалют фахівці виділяють наступні основні [607]:

поява великої кількості «клонів» «оригінальної» криптовалюти. Зокрема, розбіжності між розробниками з приводу того, як розвивати біткоїни, постійно призводять до запуску нових видів електронних грошей. Зокрема, у серпні 2017 р. було створено Bitcoin Cash – нову версію валюти з допрацьованим технічним протоколом. Саме відтік частини користувачів в новий інструмент називали причиною одного з короткострокових обвалів «класичного» біткоїна. Дещо пізніше від біткоїна від'єднався Bitcoin Gold. Нарешті, в листопаді 2017 р. з'явився Bitcoin Diamond [608];

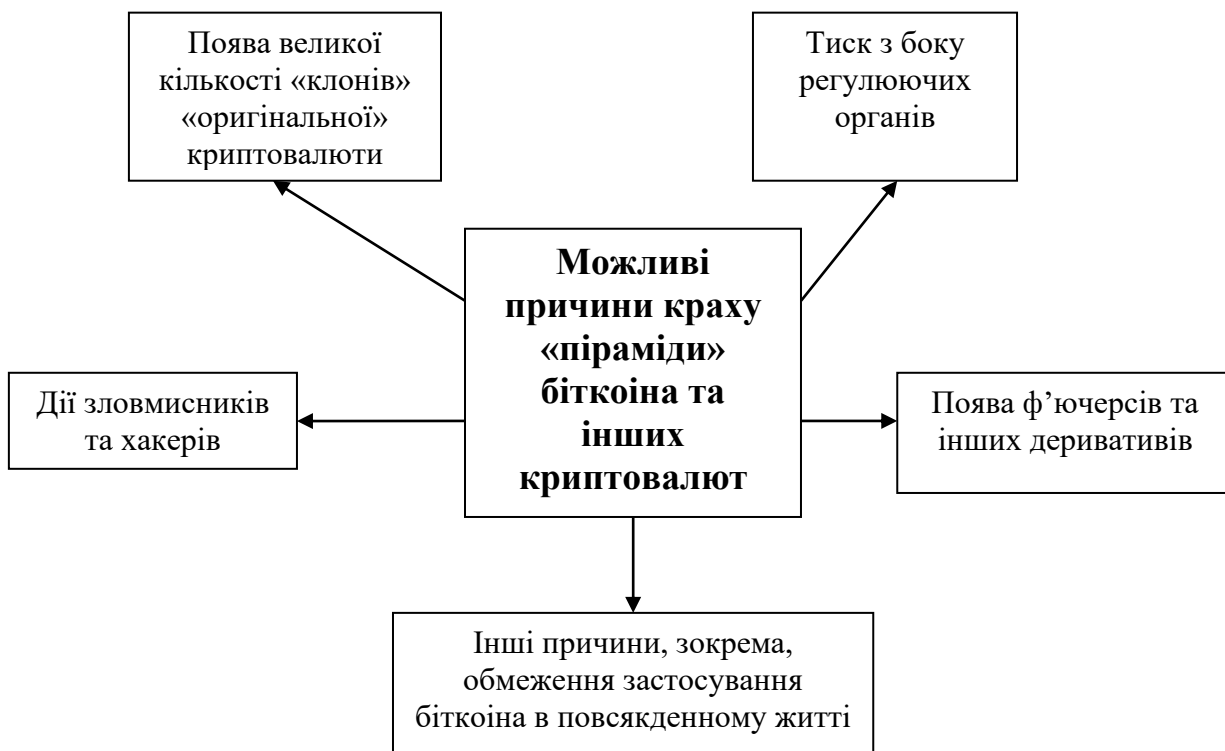

Рис. 3.1. Можливі причини краху «піраміди» біткоіна та інших криптовалют у перспективі (складено автором з використанням даних з відкритих джерел [609]).

тиск з боку регулюючих органів. Біткоін здобув погану славу, коли сприймався як засіб для купівлі незаконних товарів у «даркнеті» або спосіб приховати доходи. Не дивно, що з тих пір криптовалюта привернула до себе особливу увагу з боку регуляторів. Саме тому в повітрі висить питання про можливу повну заборону біткоінів і визнання їх незаконними фінансовими інструментами. Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) заявляє, що частина токенів (часток компаній, проданих за біткоіни) може вважатися цінними паперами, що і робить їх предметом для нагляду. Криптовалюти також можуть стати жертвою своїх власних успіхів, що приверне до них додаткову увагу держави. Якщо віртуальні гроші почнуть створювати реальну загрозу оподаткуванню населення або ефективності офіційної

монетарної політики держав, влада тієї чи іншої країни може взяти жорстких заходів;

дії зловмисників та хакерів. Після хакерської атаки у 2011 р. на цифрову біржу «Mt.Gox» власники криптовалют готові до того, що їх електронні гроші можуть вкрасти у будь-який момент. Для «Mt.Gox» атака хакерів закінчилася крахом: у 2014 р. біржа подала заяву про банкрутство. Згодом представники організації наполягали в суді, що під час зламу вони втратили біткоіни майже на 500 млн дол. США. Кожний подібний випадок негативно відображається на курсі криптовалют. Зокрема, черговий курсовий обвал 29.11.2017 р., що стався після рекордного періоду зростання, був викликаний збоєм на одній з найбільших цифрових бірж «Coinbase». На тлі ажіотажу, що активно підігрівався у ЗМІ, сервери біржі не витримали навантаження, адже занадто багато нових клієнтів одночасно хотіли вкласти свої гроші, а «старі» клієнти занадто часто перевіряли баланс і курс;

поява ф'ючерсів та інших деривативів. У грудні 2017 р. перші ф'ючерси на біткоін запропонувала Чиказька біржа. Ще до запуску торгової сесії сайт біржі «пішов в офлайн», а потім торги двічі зупинялися після 10 %-ї зміни курсу (процедура, прийнята на будь-яких біржах по відношенню до будь-яких паперів). У перший день було продано майже 4 тисячі січневих ф'ючерсних контрактів, що було значно більше, ніж очікувалося [610]. Біржі «CME Group», «Cboe Global Markets» і «Nasdaq» [611] також готові запропонувати деривативи на основі біткоіна для забезпечення двостороннього трафіку навколо активу. «Deutsche Boerse» в даний момент «вивчає питання», і якщо результати цього вивчення виявляться позитивними, торги пов'язаними з біткоінами паперами стартують і в Європі. Поява ф'ючерсів дозволяє біржовим гравцям активніше «валити» курс біткоіна, якщо вони вирішать бути «ведмежками», а не «биками»;

інші причини, зокрема, обмеження застосування біткоіна в повсякденному житті за рахунок високих транзакційних зборів, а також чималі витрати на енергію, необхідну для майнінгу криптовалют [612].

Відношення до криптовалют у різних країнах суттєво відрізняється. У низці країн офіційно дозволені операції з криптовалютами. Зазвичай вони розглядаються як товар або інвестиційний актив і для цілей оподаткування підпорядковані відповідному законодавству. У деяких країнах Bitcoin визнають розрахунковою грошовою одиницею. Законодавство ЄС на сьогодні класифікує Bitcoin як «цифрове представлення вартості, не підтвержене центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів, яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання, і може набуватися в електронному вигляді». При цьому обмін традиційними валютами на одиницю Bitcoin звільняється від сплати податку на додану вартість.

В Ізраїлі Bitcoin не підпадає під юридичне визначення валюти ані як фінансове забезпечення, ані як оподатковуваний актив. Щоразу, коли Bitcoin продається, продавець повинен сплатити податок на приріст капіталу.

Народний банк Китаю вважає Bitcoin віртуальним товаром, а не валютою, і його продаж може обкладатися ПДВ. В Японії Bitcoin визнається цінністю, подібною до активів (*asset-like values*). Його продаж обкладається японським аналогом ПДВ. В Австралії Bitcoin розглядається як власність, а транзакції з ним – як бартер. У Канаді Bitcoin взагалі визначається як «нематеріальний актив», а транзакції з ним – також як бартер. Таким чином, у різних країнах Bitcoin класифікують по-різному – як віртуальну валюту, грошовий сурогат, нематеріальну цінність, віртуальний товар тощо. Зі свого боку, НБУ офіційно не підтримує жодне з наведених визначень [613].

Деякі країни всіляко стимулюють обіг криптовалют: Австралія, Німеччина, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур. Іспанія ще в 2014 році визнала біткоїн офіційною платіжною системою. Ця була ініціатива податкової інспекції країни, яка провела аналіз використання криптовалюти в країні та дійшла висновку, що цей процес необхідно легалізувати та обкласти податком. в Канаді дозволено отримувати цифрову заробітну плату, а

криптовалюта, отримана в результаті майнінгу, обкладається податком на дохід. На Кіпрі криптовалютою можливо оплатити навчання в університеті. З квітня 2017 р. біткоїн офіційно визнаний платіжним засобом на території Японії [614]. На початку березня 2018 р. Німеччина також визнала біткоїн офіційним платіжним засобом [615].

Окремі країни встановлюють для криптовалют суттєві обмеження: Китай, Росія, Індонезія; проте в Індонезії використання криптовалют дозволено в продуктових крамницях.

Пряма заборона обігу криптовалют встановлена в Болівії, Еквадорі, Таїланді та В'єтнамі.

Натомість абсолютна більшість урядів обрали позицію нейтралітету, уникаючи конкретних рішень. Проте нейтральне ставлення більшості країн до криптовалют поширюється виключно на «приватні» валюти. Натомість спроби окремих країн емітувати «державну» криптовалюту розцінюються вкрай негативно. Зокрема, голова Європейського центробанку М. Драгі висловив категоричну незгоду з наміром Естонії емітувати паралельну криптовалюту «есткойн»: «Жодна держава – учасниця єврозони не може вводити свою валюту; валютою єврозони є виключно євро» [616].

Тим не менше, у лютому 2018 р. Венесуела оголосила про впровадження власної державної криптовалюти «петро», при цьому було оголошено, що нова криптовалюта має коштувати стільки ж, скільки коштує барель венесуельської нафти – близько 60 дол. США. Від інших криптовалют петро відрізняє те, що її забезпеченням є реальний актив, а саме 5 млрд бар. нафти з родовища Аякуччо регіону річки Оріноко [617].

Серед пострадянських країн найбільш відкритою по відношенню до ринку криптовалют, очевидно, є Білорусь. З 28.03.2018 р. в країні набув чинності Декрет «Про розвиток цифрової економіки», що врегулював окремі аспекти діяльності ринку криптовалют. Зокрема, діяльність з токенами (оператори криптоплатформ, оператори обмінних пунктів криптовалют, інша діяльність з використанням цифрових токенів, у тому числі та, що містить

ознаки професійної і біржової діяльності з цінними паперами, діяльності інвестиційного фонду, сек'юритизації, а також здійснення операцій по створенню і розміщенню власних цифрових знаків) не може здійснюватись як юридичними, так і фізичними особами, окрім суб'єктів господарювання, які в порядку, встановленому Декретом, стають резидентами Парку високих технологій [618]. Даним декретом, зокрема, легалізуються майнінг та купівля-продаж різних криптовалют [619]. Отже, як вказує «Bloomberg», «останній диктатор Європи» створив на сьогодні найбільш доброзичливу до блокчейну та криптовалют економіку в світі [620].

Ринок криптовалют традиційно чутливий до дій регуляторів. Легалізація, навіть часткова, дозвіл на ті чи інші операції з цифровими грошима негайно формують «бичі» настрої, і курс зростає. Навпаки, погані звістки (про шахрайство, обмеження на біржові операції або повну заборону криптовалют) призводять до обвалу. Зараз навколо біткоінів та інших криптовалют склався вкрай негативний інформаційний фон. Ринок атакували відразу з декількох сторін. Південна Корея посилила вимоги до трейдерів. Тепер їм, щоб торгувати цифровими грошима, необхідна ідентифікація за допомогою банківського рахунку. Це відразу нівелює одну з переваг криптовалют – анонімність. Корейці, по суті, перетворили біткоіни в звичайний актив. Індія також стала на шлях жорсткого контролю нового ринку. Міністр фінансів країни Арун Джейтлі заявив, що уряд не визнає криптовалюту законним платіжним засобом. Погані новини для ринку криптовалют надходять також з Європи та США. Найбільші банки світу заборонили купівлю цифрових валют за допомогою своїх кредитних карт. Обмеження ввели американські фінансові конгломерати «Citigroup», «Bank of America» та «JPMorgan Chase». До них приєднались британські «Lloyds Banking Group» та «Virgin Money» [621].

Дж. Клейтон, Голова комісії з цінних паперів та бірж США (US SEC) 13.12.2017 р. зробив офіційну заяву щодо криптовалют та проведення ICO, у якій, зокрема, йшлося про наступне:

Комісія досліджує відповіді на такі головні питання: чи законний це продукт? Чи підлягає він регулюванню? Чи повинні розповсюджуватися на нього правила захисту інвесторів? Чи відповідає продукт таким правилам? Чи є ICO законною процедурою? Чи потрібно застосовувати у даному випадку ліцензування? Чи можливо маніпулювати цінами на ринку криптовалют? Чи зможе інвестор їх продати, коли захоче? Чи існують суттєві ризики викрадення або втрати криптовалют у разі злому системи?

Вичерпних відповідей на ці питання наразі немає, тому регулятор веде поглиблений аналіз даної проблематики. Зокрема, у заяві зазначається наступне:

інвестори у криптовалюті набагато менш захищені, ніж інвестори на традиційних ринках цінних паперів. Наприклад, у випадку здійснення пропозиції цінних паперів відбувається ґрунтовне розкриття інформації щодо випуску та мають місце інші процедури захисту інвесторів відповідно до законодавства. Але таке розкриття інформації жодним чином не гарантується і не перевіряється при проведенні ICO;

при здійсненні інвестицій у криптовалюті на території США подальший рух коштів за кордон є неконтрольованим. Інші регулятори ринків, такі як US SEC, також не мають змоги ефективно протидіяти потенційному шахрайству з коштами та сприяти їх поверненню;

не виключаючи ефективність залучення коштів для реалізації інноваційних проектів саме через ICO, Комісія нагадує, що досі не зареєструвала жодне ICO та не схвалювала жодного фінансового інструменту, пов'язаного з криптовалютами, для лістингу або ж торгівлі на біржі. Будь-які заяви про зворотне є маніпуляцією;

US SEC нагадує, що надмірна пропозиція будь-чого на нестабільному ринку може бути ознакою однієї з шахрайських схем, таких як «scalping» або «pump and dump». Саме такі ознаки має наразі ICO;

US SEC застерігає біржові майданчики та торговельні системи, які надають послуги з купівлі та продажу криптовалют, що подібна діяльність без реєстрації порушує Закон про біржі цінних паперів 1934 року;

US SEC також застерігає брокерів та інших учасників ринку, які дозволяють своїм клієнтам здійснювати платежі в криптовалюті або ж іншим способом використовувати криптовалюту для здійснення операцій з цінними паперами, бути особливо обережними, щоб такими операціями не нашкодити грошовому обігу, перевіряти своїх клієнтів та слідкувати за недопущенням відмивання коштів [622].

Таким чином, вплив (залежно від обставин – позитивний чи негативний) державних органів на цінову динаміку ринку криптовалют стає одним із ключових чинників ціноутворення на цифрові активи. Більш докладно дії зловмисників та хакерів у сфері криптовалют розглянемо у наступному параграфі.

3.3. Криміналізація ринку криптовалют як загроза фінансовій безпеці особи, суб'єктів господарювання та держави

Однією з проблем, пов'язаних із активним поширенням криптовалют у світі, є численні шахрайства, що поки що не завжди знаходять адекватної відповіді правоохоронних органів різних держав у зв'язку, в першу чергу, з об'єктивною складністю процедури кримінального провадження у сфері ІТ-технологій.

Нижче (рис. 3.2.) наведені найбільш поширені та популярні методи шахрайства, пов'язані з криптовалютами.

Результати дослідження, проведеного Crypto Aware (структура, яка дає поради щодо інвестицій у криптовалюту), свідчать: протягом 2011-2018 років шахраї та хакери викрали криптовалюту на суму 1,7 млрд. дол. США. При цьому 40 % коштів (670 млн дол. США) було вкрадено за перші три місяці 2018 року. Зростання числа таких інцидентів експерти пов'язують із

стрімким зростанням, що демонстрував ринок криптовалют до кінця 2017 року. Не зупинило цю тенденцію навіть падіння курсу біткоіну та інших криптовалют: обман учасників ніким не контрольованого ринку став буденним явищем [623].

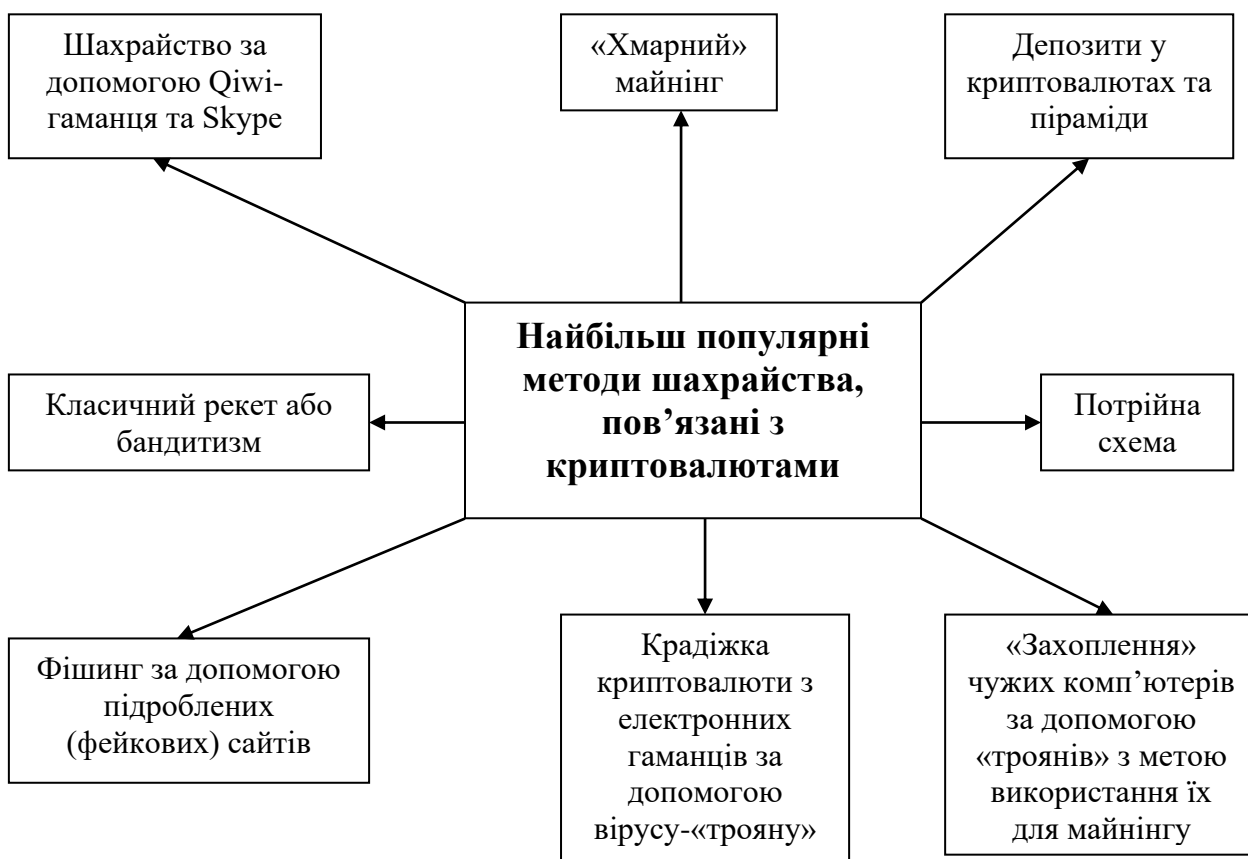

Рис. 3.2. Найбільш поширені та популярні методи шахрайства, пов'язані з криптовалютами (складено автором з використанням даних з відкритих джерел [624, 625]).

Отже, нижче розглянемо основні методи шахрайств, пов'язаних з криптовалютами з точки зору їх впливу на забезпечення фінансової безпеки. При цьому слід мати на увазі, що держави в цілому та окремі державні установи, як правило, не є учасниками угод на ринку криптовалют. Отже, фінансова безпека держави відчуває переважно непрямий (опосередкований) негативний вплив від кримінальних дій зловмисників на ринку криптовалют, що проявляється у відволіканні державних ресурсів (матеріальних, трудових,

інституційних тощо) на пошук та притягнення до кримінальної відповідальності злочинців. Натомість потерпілими у левовій частині кримінальних епізодів у сфері торгівлі криптовалютами виступають фізичні особи та суб'єкти господарювання (компанії, біржі тощо).

Найбільш поширені та популярні методи шахрайства, пов'язані з криптовалютами, що порушують фінансову безпеку фізичних осіб:

шахрайство за допомогою Qiwi-гаманця та Skype. Дана схема працює таким чином: шахрай домовляється з потенційним покупцем про продаж криптовалюти за допомогою Qiwi-гаманця. Продавець просить відкрити Skype і показати екран гаманця, нібито щоб упевнитись, що там є гроші. Далі під будь-яким приводом (наприклад, з метою перевірки роботи системи) він просить сформувати ваучер. Сформований код відображається на екрані, шахрай активує цей код у себе в гаманці, і у покупця миттєво зникають гроші;

«хмарний» майнінг. Дана схема дозволяє «добувати» криптовалюту без апаратного забезпечення і програм, орендувавши обчислювальні потужності за певну винагороду. Шахрайські сайти надають клієнтам доступ до лічильника, який нібито відображає процес майнінгу, але при спробі вивести суму «видобутих» біткоінів виникає «технічна проблема» або на рахунок клієнта зараховуються символічні суми. Запропонувати послугу «чесного» «хмарного майнінгу» можуть, як правило, тільки виробники обладнання для видобутку криптовалюти, наприклад «Bitmain», адже це – їх побічний бізнес, і вони дійсно мають у своєму розпорядженні вільні потужності, що і пропонують в оренду. Проте до 90 % гравців ринку «хмарного майнінгу» – шахраї;

піраміди з депозитів у криптовалютах. Організатори цих структур пропонують високі ставки по депозитах у криптовалютах, приміром, 2-3 % на день. Один з останніх подібних проектів – платформа «Trinity», що почала працювати влітку 2017 р. Близько трьох місяців сервіс регулярно виплачував гроші, залучаючи клієнтів по реферальній програмі: відсотки по депозиту

можна було збільшувати за рахунок залучення нових вкладників. В результаті сервіс припинив виплати;

потрійна схема. У даній схемі, як правило, не бере участі продавець криптовалюти. Взаємодіють лише шахрай і жертва. Шахрай продає в Інтернеті певний товар, наприклад айфон, за низькою ціною. Продавець вимагає передоплату на банківську карту, але надає дані не своєї карти, а карти продавця криптовалюти, який, у свою чергу, очікує від шахрая гроші за криптовалюту. В результаті продавець криптовалюти отримує грошовий переказ, шахрай – криптовалюту, а людина, яка хотіла оплатити айфон, залишається ні з чим. При цьому у більшості випадків продавець криптовалюти не знає, що гроші він отримує від третьої особи. Проте ошуканий покупець айфону пише заяву в поліцію саме на нього, адже є дані карти, на яку він перевів гроші;

класичний рекет або бандитизм. У листопаді 2017 р. у центрі Москви у чоловіка були відібрані 15 млн руб., що на момент скоєння злочину становило близько 250 тис. дол. США. Коли володар криптовалюти перевів її зі свого електронного рахунку на рахунок покупця, а учасники зустрічі дочекалися підтвердження переказу, продавець не зміг отримати готівку, яку відібрали шестеро осіб, що раптово зайшли до офісу. Пізніше з'ясувалося, що ніяких документів про здійснення угоди сторони не підписували;

фішинг (від fishing — рибальство) *за допомогою підроблених (фейкових) сайтів.* Численні фейкові сайти криптовалютних бірж і обмінних сервісів криптовалют – один із поширених варіантів збагачення для зловмисників. Змінюючи 1-2 літери в адресі справжніх сайтів, вони створюють підроблені клони ресурсів, на яких нібито можливо зберігати або обмінювати криптовалюти. При цьому завдання фішерів – отримати реєстраційну інформацію або змусити користувача зробити операції з криптовалютою, яка в підсумку опиниться в електронному гаманці шахраїв. Пошукові системи доволі часто не перевіряють, чи справжній сайт, чи це –

його клон. Як наслідок, в переліку сайтів на запит користувача з'являються фішингові ресурси, на які переходить значна кількість користувачів [626];

крадіжка криптовалюти з електронних гаманців за допомогою вірусу-«трояну». Наприкінці 2017 р. «Лабораторія Касперського» ідентифікувала вірус, що краде криптовалюту з електронних гаманців користувачів. За даними «Лабораторії», ціллю зловмисників стали Ethereum, Zcash, Dash, Monero, однак найбільше постраждали власники біткоїн-гаманців. Злочинці вкрали близько 23 біткоіни, що на момент публікації матеріалу було еквівалентно близько 140 тис. дол. США. Принцип дії вірусу, який отримав назву «CryptoShuffler», досить простий: він експлуатує людську неуважність. Найчастіше користувачі криптогаманців для переказу грошей не запам'ятовують номер одержувача, а використовують функцію «копіювати – вставити». Хакери починають стежити за буфером обміну пристрою і при переказі грошей підміняють номер одержувача на власний рахунок [627];

Найбільш поширеним та популярним методом шахрайства, пов'язаним із криптовалютами, що порушують фінансову безпеку як фізичних осіб, так і суб'єктів господарювання та державних органів, є «захоплення» чужих комп'ютерів за допомогою вірусів - «троянів» з метою використання їх для майнінгу. Якщо комп'ютер нічого не підозрюючого користувача перегрівається і починає «гальмувати» при відвідуванні сайтів, це може означати, що шахраї «захопили» комп'ютер та змушують його «добувати» віртуальні гроші шляхом майнінгу. За даними дослідницької компанії «IBM X-Force» [628] та «Лабораторії Касперського», з початку 2017 р. (станом на вересень 2017 р.) кількість атак на корпоративні мережі з метою майнінгу криптовалют зросла у шість разів, а вірусами, що забезпечують прихований майнінг, виявилася заражена третина комп'ютерів м. Москви. В результаті шахраї отримують криптовалюту, а користувачі – критичне зниження продуктивності комп'ютера аж до серйозного травмування системи [629].

Нижче (табл. 3.2) наведені найбільш гучні кримінальні епізоди, пов'язані з криптовалютами, що потрапили в інформаційний простір.

Таблиця 3.2

Окремі, найбільш типові, кримінальні епізоди, пов'язані з криптовалютами, в Україні та світі

Дата (період)	Місце події	Характеристика злочину	Оцінка збитку
2011-2014 рр.	Токіо, Японія	Зловживання на криптовалютній біржі «Mount Gox», у т.ч. з використанням двох торгових роботів (Markus та Willy)	600-650 тис. біткоінів
2014 р.	Гессен, Німеччина	Кримінальна справа проти сервісів «Hydra» та «Silk Road 2.0», що працювали в «даркнеті» та здійснювали продаж заборонених товарів, у т.ч. наркотичних речовин	126 біткоінів, або близько 2,5 млн дол. США станом на кінець 2017 р.
2016 р.	Херсон, Україна	Торгівельно-розважальний комплекс «Фабрика» неодноразово отримував електронні листи із погрозами мінування та вимогами сплатити викуп	100 тис. грн. у еквіваленті біткоінів
2016 р.	Харків, Україна	Була створена мережа з торгівлі вірусними програмами, що дозволяли здійснювати масові DDOS-атаки на міські сервери форумів та інформаційних сайтів. Володарі програм надавали зацікавленим покупцям можливість «обвалити» чужі сайти за певну суму у крипто валюті	Дані відсутні
17.06.2016 р.	Транснаціональний злочин	Власники криптовалюти Ethereum внаслідок складної шахрайської операції втратили в еквіваленті близько 50 млн дол. США. Після реакції розробників, не зважаючи на терміново вжиті заходи, через вразливість програмного забезпечення загальні втрати зросли до 150 млн дол. США	Еквівалент 150 млн дол. США на момент злочину
18.04.2017 р.	Рівне, Україна	Викрадення батька місцевого підприємця, за звільнення якого викрадачі вимагали викуп	30 біткоінів, які коштували бл. 250 тис. дол. США.

Продовження таблиці 3.2

Дата (період)	Місце події	Характеристика злочину	Оцінка збитку
Червень 2017 р.	Первомайськ Миколаївської обл., Україна	Придбання у мережі Інтернет за допомогою анонімайзера «VPN» та браузера «Tor» наркотичних речовини	Еквівалент 1 тис. грн. у біткоінах
Січень 2016 р. – липень 2017 р.	Росія, США	Сайт біржі «BTC-e» був заблокований за рішенням суду в Росії. ФБР США вилучило сервери біржі у справі про відмивання грошей, рахунки біржі було заарештовано, засновник біржі громадянин РФ О. Винник затриманий у Греції за звинуваченням у легалізації коштів	4 млрд дол. США
11.08.2017 р.	Кропивницький, Київська та Миколаївська обл., Україна	СБУ викрила міжрегіональний конвертаційний центр, що займався майнінгом криптовалют. Через фіктивні безтоварні операції шахраї виводили в тінь кошти низки комерційних структур з різних регіонів України, а також допомагали клієнтам мінімізувати податкові платежі в бюджет. Кримінальне провадження відкрито по ст. 205 (фіктивне підприємництво) та ст. 212 (ухилення від сплати податків) КПК України	200 млн грн.
22.08.2017 р.	Рівне, Україна	Фізична особа з метою купівлі біткоінів перерахувала кошти на рахунок віртуального обмінного пункту, однак так і не отримала криптовалюту, адже через кілька хвилин після перерахування грошей на користь онлайн-обмінного пункту сайт припинив роботу	8,4 тис. дол. США
Осінь 2017 р.	Київ, Україна	Класична піраміда: вкладникам пропонували вкладати гроші на придбання токенів, на зібрані кошти закуповували обладнання для майнінгу. Прибутковість інвестицій декларувалась на рівні 20 % на місяць, очікуване зростання вартості токенів – 60 % в рік.	Дані відсутні

Продовження таблиці 3.2

Дата (період)	Місце події	Характеристика злочину	Оцінка збитку
Жовтень 2017 р.	Київ, Україна	Крадіжки ігрових платформ для подальшого продажу. Покупці використовували крадені програми для створення піратських онлайн-ігор, а також заснували піратський Інтернет-портал. Виручку підозрювані отримували у криптовалюти. Внаслідок хакерських дій Інтернет-піратів значних збитків зазнали іноземні Інтернет-компанії	Дані відсутні
Грудень 2017 р.	Москва, Росія	Зафіксований випадок передачі фізичною особою шахраям готівки в якості оплати за невідому кількість біткоінів, криптовалюта не надійшла на рахунок клієнта	300 тис. євро та 50 тис. дол. США
Грудень 2017 р.	Болгарія	23 затримані учасники «схеми» внесли вірус у мережу болгарської митниці, що дозволило їм не сплачувати митні збори при імпорті. При цьому «зекномлені» у такий спосіб кошти інвестувались у криптовалюту. Уряд конфіскував у зловмисників криптовалюту, отриману злочинним шляхом.	Близько 200 тис. біткоінів, вартість яких на момент конфіскації складала близько 3 млрд дол. США.
Січень 2019 р.	Сюйчан, Китай	Затримані 27 осіб, що підозрюються в організації крипто валютної піраміди	1,3 млрд юаней (193 млн. дол. США)
Лютий 2019 р.	Індія	Затримані 4 особи, що створили завідомо шахрайську криптовалютну піраміду	17 млн. дол. США

Джерело: складено автором з використанням даних з відкритих джерел

Криптовалютна система біткоіна на сьогодні має безліч учасників, які за винагороду проводять перевірку справжності транзакцій і зберігають послідовні ланцюжки даних про операції з електронними грошима. Учасники системи біткоіна, а також люди, які прагнуть інвестувати кошти в інші криптовалюти, приймають участь у біржових торгах. Досі вважалось, що саме з цієї причини маніпуляції окремих людей з криптовалютами на біржах не можуть істотно вплинути на їх вартість. Натомість дослідники з Тель-

Авівського університету вивчили епізоди підвищення ціни біткоіна, в результаті яких курс криптовалюти протягом двох місяців наприкінці 2013 р. зріс з 150 до більш ніж тисячі дол. США [630]. Економісти вивчили історію торгів на закритій на сьогодні криптовалютній біржі «Mount Gox», на якій у 2013-2014 рр. купувалось близько 70 % усіх видобутих біткоінів. З'ясувалось, що в період швидкого зростання ціни на криптовалютній біржі в торгах брали участь два торгових роботи: Markus та Willy, які, очевидно, належали одній людині. Торгові роботи здійснювали інтервенції, скуповуючи біткоіни в залежності від руху ринку, тим самим розхитуючи його і викликаючи надуття бульбашки. В цілому, коли Markus і Willy брали участь в торгах, вартість біткоіна зростала в середньому на 4 % на день. В результаті маніпуляцій роботів їх власник отримав понад 600 тис. біткоінів, вартість яких тоді становила 188 млн дол. США. Роботи не функціонували на біржі одночасно. Першим з'явився Markus, а після його деактивації почав діяти Willy. Ці роботи дотримувалися різних стратегій торгівлі, причому стратегія Markus була явно шахрайською. У списку його торгів була серія дубльованих записів, з яких фактично не сплачувався традиційний біржовий збір. Willy ж, навпаки, вів реальні торги з реальними користувачами. При цьому жоден з роботів куплену криптовалюта нікому не продав, що, ймовірно, допомагало утримувати біржу «Mount Gox» від колапсу. Дослідники з Тель-Авівського університету не стверджують, що змогли знайти конкретного власника торгових роботів. Однак їх дослідження частково базуються на розслідуванні, проведеному користувачами «Reddit». За підсумками цього розслідування користувачі припустили, що Markus і Willy були активовані засновником біржі «Mount Gox» Марком Карпелесом. До періоду, коли на біржі почалося зростання вартості біткоіна, «Mount Gox» вже переживала серйозну кризу, яка у підсумку у 2014 р. закінчилась банкрутством. Пізніше з'ясувалось, що з 2011 року на «Mount Gox» були викрадені близько 650 тис. біткоінів. Дослідники з Тель-Авівського університету припустили, що суми вкрадених біткоінів і криптовалюти,

купленої роботами, пов'язані. Не виключено, що біржа свідомо активувала роботів, щоб приховати факт крадіжки біткоінів. Зокрема, в кінці 2013 – на початку 2014 року «Mount Gox» практично повністю заморозила виплату коштів користувачам, що продавали криптовалюту на її майданчику [631].

Нижче всі наведені у таблиці кримінальні епізоди, пов'язані з криптовалютами, систематизовані згідно об'єкту заподіяної школи, яким у різних випадках виступала держава, суб'єкти господарювання та фізичні особи.

Кримінальні епізоди, об'єктом злочину у яких виступали фізичні особи:

17.06.2016 р. власники криптовалюти Ethereum внаслідок складної шахрайської операції втратили в еквіваленті близько 50 млн дол. США. Після реакції розробників, не зважаючи на терміново вжиті заходи, через вразливість програмного забезпечення загальні втрати зросли до 150 млн дол. США [632], що забезпечує даній афері одну з «призових сходинок» серед зафіксованих шахрайств у цифровій сфері за всі роки спостереження. Слід зазначити, що, не зважаючи на дане шахрайство, можливість якого забезпечили прогалини у програмному забезпеченні, криптовалюта Ethereum залишається основним конкурентом біткоіна та «улюбленцем» світової преси, яка вражена його потенціалом [633].

18.04.2017 р. у м. Рівному був викрадений батько місцевого підприємця, за звільнення якого викрадачі вимагали 30 біткоінів, які коштували на той час близько 250 тис. дол. США [634].

22.08.2017 р. в м. Рівному іноземець Omar Mzee Mundhir Rashid з метою купівлі біткоінів перерахував 8,4 тис. дол. США на рахунок віртуального обмінного пункту, однак так і не отримав криптовалюту, адже через кілька хвилин після перерахування грошей на користь онлайн-обмінного пункту сайт припинив роботу [635].

Восени 2017 року київська поліція відкрила кримінальне провадження щодо кількох громадян РФ, визначивши в їх діях ознаки створення фінансових пірамід. При цьому до створення криптовалютної піраміди, на

думку слідства, були начебто причетні працівники ДФСУ. «Схема» криптовалютної піраміди під «дахом» фіскальної служби мала такий вигляд: потенційним вкладникам засновники піраміди пропонували вкладати гроші на придбання токенів (часток біткоіна), а на зібрані кошти закуповували обладнання для «ферм» та майнінгу криптовалюти. Прибутковість інвестицій організатори схеми декларували на рівні 20 % на місяць, очікуване зростання вартості токенів – 60 % в рік. Додаткові бонуси повинні були отримувати ті, хто вклав мінімум 1000 дол. США та залучив інших вкладників, тобто використовувався принцип класичної фінансової піраміди. Як з'ясувало слідство, засновники проекту не мали будь-якого стартового капіталу, а працювали виключно із залученими коштами. Внески клієнтів надходили на звичайні банківські картки [636].

На початку 2019 р. в інформаційний простір надійшло повідомлення про арешт 27 засновників криптовалютної піраміди «I Am a Clown» у місті Сюйчан (КНР). Засновники «I Am a Clown» планували зробити платформу для великої соцмережі на основі технології блокчейн з використанням штучного інтелекту. Організатори проекту закликали інвестувати криптовалюту у платформу за класичною схемою піраміди, обіцяючи інвесторам величезний прибуток. При цьому що фізично засновники піраміди перебували за межами Китаю та керували проектом дистанційно через найманих менеджерів. Для приховування своїх особистостей шахраї використовували підставні корпорації [637].

У лютому 2019 р. поліція Індії заарештувала чотирьох підозрюваних у створенні свідомо шахрайської криптовалютної фінансової піраміди. Розслідування стартувало після заяви одного з потерпілих, який вказав, що в результаті дій шахраїв втратив близько 145 тис. дол. США. Як повідомили в правоохоронних органах, зловмисники створили власну криптовалюту «Cashcoin». Вони залучали кошти громадян і обіцяли подвоїти їх вкладення. Деякий час вони дійсно виплачували гроші новим учасникам схеми, щоб

залучити ще більшу аудиторію, проте потім припинили. Загальна сума збитку склала близько 17 млн. дол. США [638].

Кримінальні епізоди, об'єктом злочину у яких виступали суб'єкти господарювання:

Протягом 2016 р. торгівельно-розважальний комплекс «Фабрика» м. Херсону неодноразово отримував електронні листи із погрозами мінування та вимогами сплатити викуп розміром 100 тис. грн. у вигляді біткоінів. Зловмисником виявився продавець салону мобільного зв'язку, що працював на території самого комплексу [639].

У жовтні 2017 р. Шевченківським районним у м. Києві судом було ухвалено, що група громадян України здійснювала крадіжки ігрових платформ для подальшого продажу. Покупці використовували крадені програми для створення піратських онлайн-ігор, а також заснували піратський Інтернет-портал. Виручку підозрювані отримували у криптовалюті. Внаслідок хакерських дій Інтернет-піратів значних збитків зазнали іноземні Інтернет-компанії, зокрема південнокорейська онлайн-компанія «NCsoft», китайська «Beijing Perfect World», південнокорейська «Xlgames» та російська «Astrum nival» (всі вони підтримували онлайн-ігри типу MMORPG) [640].

Кримінальні епізоди, об'єктом злочину у яких виступали держава або державні органи:

У 2014 р. в результаті спільної операції поліції м. Гессену, ФБР та Європолу відносно сервісів «Hydra» та «Silk Road 2.0», що працювали в «даркнеті» (англ. DarkNet – «прихована мережа», «тіньова мережа»), було вилучено 126 біткоінів, ринкова вартість яких на той час становила близько 50 тис. євро. Конфісковані кошти були виставлені на відкриті торги лише наприкінці 2017 р., коли їх ринкова ціна перевищила 2 млн дол. США [641].

У 2016 році в Харкові була створена мережа продавців і покупців вірусних програм, які дозволяли здійснювати масові DDOS-атаки на міські сервери форумів та інформаційних сайтів. Володарі програм надавали зацікавленим

покупцям можливість «обвалити» чужі сайти за певну суму, при цьому оплата специфічних послуг здійснювалась у біткоінах [642].

У червні 2017 р. мешканець м. Первомайську Миколаївської обл. за допомогою анонімайзера «VPN» та браузера «Тор» придбав у мережі Інтернет наркотичні речовини на суму, еквівалентну 1 тис. грн. з оплатою у біткоінах, отримав наркотики на відділенні «Нової пошти», проте був затриманий за інше правопорушення, що і дало змогу розкрити даний злочин [643].

Біржа криптовалют «BTC-е» почала функціонувати у червні 2011 року. Її заснували резиденти Росії і випускники «Сколково» Олексій і Олександр. За зарахування біткоінів на клієнтський рахунок біржа стягувала 5 % від суми, а за виведення – 5-7 %. У Росії сайт «BTC-е» був заблокований за рішенням суду в січні 2016 року. У липні 2017 р. ФБР США вилучило сервери «BTC-е» у справі про відмивання грошей, рахунки біржі було заарештовано. Це збіглося у часі із затриманням у Греції громадянина Росії Олександра Винника, якого США звинувачують у легалізації за допомогою біржі «BTC-е» 4 млрд дол. США. [644]. В результаті біржа була змушена змінити майданчик, проте продовжила роботу [645].

11.08.2017 р. СБУ викрила міжрегіональний конвертаційний центр, що займався майнінгом криптовалют і «відмив» у такий спосіб 200 млн грн. Як повідомили в СБУ, конвертаційний центр організувала група банківських працівників. Через фіктивні безтоварні операції вони виводили в тінь кошти низки комерційних структур з різних регіонів України, а також допомагали клієнтам мінімізувати податкові платежі в бюджет. Їх офіс знаходився в м. Кропивницькому. Також вони діяли в Київській та Миколаївській областях. Під час обшуків було вилучено печатки низки фіктивних підприємств, чекові книжки, банківські картки та документація, комп'ютерне обладнання, а також близько 350 тис. грн. готівкою. Було відкрито кримінальне провадження по ч. 2 ст. 205 (фіктивне підприємництво) та ч. 3 ст. 212 (ухилення від сплати податків) КПК України [646].

У грудні 2017 р. уряд Болгарії конфіскував у зловмисників близько 200 тис. біткоїнів, вартість яких на момент конфіскації складала близько 3 млрд дол. США. 23 затримані учасники «схеми» внесли вірус у мережу болгарської митниці, що дозволило їм не сплачувати митні збори при імпорті. При цьому «зекномлені» у такий спосіб кошти інвестувались у криптовалюту. Конфіскована сума становить 7 % ВВП балканської країни, що дає змогу оцінити масштаб зловживань з використанням нових ІТ-технологій [647].

Таким чином, можливо стверджувати, що шахрайські дії, пов'язані з криптовалютами, дійсно мають інтернаціональний характер, фіксуються практично в усіх країнах світі (і в Україні); здійснюються переважно по відношенню до фізичних осіб, прямо чи опосередковано погіршують стан економічної безпеки особи, суб'єктів господарювання та держави в цілому (зокрема, у банківській та грошово-кредитній сферах).

Висновки до розділу 3

1. Технологія «блокчейн» відкриває принципово нові можливості для розвитку багатьох галузей економіки, адже потенційно може забезпечити практично миттєві грошові перекази без залучення посередників (банків, платіжних систем тощо), укладання угод з нерухомістю без допомоги нотаріусів, автоматичну фіксацію авторських прав без допомоги патентних бюро, швидкий та прозорий взаємний пошук роботодавців та співробітників без посередництва кадрових агенцій та спеціалістів HR. У зв'язку з цим технологію «блокчейн» іноді порівнюють із «новою нафтою».

2. Оцінки світового фінансового істеблїшменту (науковці, інвестори, топ-менеджери провідних корпорацій та інвестиційних банків тощо) щодо перспектив поширення та цінової динаміки криптовалют коливаються у діапазоні він помірно оптимістичних до відверто песимістичних, при цьому на сьогодні переважають негативні прогнози.

3. Одна з головних проблем, пов'язаних із активним поширенням криптовалют у світі, пов'язана із численними зловживаннями та відверто кримінальними епізодами, що поки що не завжди знаходять адекватної відповіді правоохоронних органів різних держав у зв'язку, в першу чергу, з об'єктивною складністю процедури кримінального провадження у сфері ІТ-технологій. Найбільш популярними методами шахрайства, пов'язаними з криптовалютами, є: шахрайство за допомогою Qiwi-гаманця та Skype; «хмарний майнінг»; депозити у криптовалютах та «піраміди»; потрійна схема; класичний рекет або бандитизм; фішинг за допомогою фейкових сайтів; крадіжка криптовалюти з електронних гаманців за допомогою вірусу-«трояну»; «захоплення» чужих комп'ютерів за допомогою «троянів» з метою використання їх для майнінгу.

4. Рекомендації щодо протидії шахрайству з криптовалютами зводяться до наступного:

внесення змін у ст. 190 Кримінального кодексу України «Шахрайство» та 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою», що стосуватимуться злочинів у сфері обігу криптовалют

проведення роз'яснювальної роботи серед інвесторів у криптовалюті щодо поширених методів шахрайства

використання ліцензованого антивірусного програмного забезпечення, що унеможлиблює встановлення «троянів» на смартфонах, планшетах та персональних комп'ютерах.

5. Серед проблемних питань, пов'язаних із швидким розвитком ринку криптовалют – колосальні витрати електричної енергії, що відбуваються у процесі майнінгу. Витрати електроенергії на майнінг біткоінів перевищують енергоспоживання 159 країн, в тому числі Ірландії і більшої частини держав Африки, їх можливо порівняти з рівнем споживання електрики інших держав, таких як, наприклад, Туніс і Хорватія.

6. Серед ймовірних причин можливого краху «піраміди» біткоіна та інших криптовалют фахівці виділяють наступні основні: поява великої

кількості «клонів» «оригінальної» криптовалюти; тиск з боку регулюючих органів; дії зловмисників та хакерів; поява ф'ючерсів та інших деривативів; інші причини, зокрема, обмеження застосування біткоіна в повсякденному житті за рахунок високих транзакційних зборів, а також чималі витрати на енергію, необхідну для майнінгу криптовалют.

7. Більшість регуляторів інших країн світу, у тому числі Європейський центробанк, обережно підходять до законодавчих ініціатив та паралельно із власними дослідженнями уважно стежать за подальшим розвитком нових технологій і явищ для розробки найбільш ефективного підходу щодо регулювання операцій з криптовалютами.

РОЗДІЛ 4

ЕЛЕКТРОННІ КРЕДИТНІ ПЛАТФОРМИ ЯК ВИКЛИК «КЛАСИЧНИЙ» ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

4.1. Передумови виникнення електронних кредитних платформ та проблеми їх взаємодії з банками в світі та Україні

Сучасна економіка багато в чому носить посередницький характер. Три з п'яти найбільших світових компаній («Apple», «Google» та «Microsoft») заробляють значну частку свого прибутку, поєднуючи самих різних гравців. Наприклад, у випадку з «Apple» це – розробники додатків і користувачі. Подібним же чином йде справа і з найдорожчими стартапами вартістю (понад 1 млрд дол. США), а саме: «Uber», «Airbnb» та «Flipkart». Не відстають від них і багато інших компаній, що пройшли IPO за останні десять років. Серед них і «Visa», що з'єднує власників кредитних карт і продавців, і «Facebook», що допомагає знайти друзів, рекламодавців і розробників. «M-PESA», кенійська платформа електронної валюти, перевершила за популярністю традиційні банки і кредитні карти. Адже близько 90 % дорослого населення країни користуються нею для грошових переказів, а багато людей також зберігають з її допомогою свої заощадження, беруть кредити і користуються іншими послугами.

Швидкий розвиток цифрових технологій дуже суттєво впливає на діяльність «класичних» банків, змушуючи їх іти «в ногу з часом», впроваджуючи різноманітні додаткові сервіси для клієнтів. Зокрема, поточний рівень розвитку Інтернет-банкінгу в Україні дає змогу клієнтам, окрім стандартних функцій (контроль стану рахунку, різноманітні платежі у гривнях, оплата комунальних послуг тощо) оформити на сайті банку замовлення на кредит та навіть здійснити SWIFT-переказ.

Таблиця 4.1 містить переможців щорічного рейтингу «50 провідних банків України» в номінації «Інтернет-банкінг» за 2018 р., що побудований «Financial Club».

Таблиця 4.1

Банки-переможці 2018 р. в номінації «Інтернет-банкінг» щорічного рейтингу «50 провідних банків України»

Місце в рейтингу	Назва банку	Можливість оформлення кредиту на сайті банку	Можливість здійснення SWIFT-переказу через сайт банку	Наявність додатків для мобільних пристроїв			Наявність адаптованого сайту для мобільних пристроїв
				IOS	Android	Windows	
1	АТ КБ «Приватбанк»	+	+	+	+	+	+
2	АТ «Державний ощадний банк України»	+	-	+	+	-	+
3	АТ «Укрсиббанк»	+	+	+	+	-	+
4	АТ «Альфа-банк»	+	-	+	+	-	+
5	АТ «Піреус банк МКБ»	+	+	+	+	-	+
6	АТ «Кредобанк»	-	-	+	+	-	+
7	АТ «ПУМБ»	-	-	+	+	+	+
8	ПАТ «Банк Восток»	-	-	+	+	-	+
9	АТ «Уксоцбанк»	-	-	+	+	-	-
10	АТ «Банк Кредит Дніпро»	+	-	+	+	-	+

Джерело: складено автором за даними «Financial Club» [648]

Дані, наведені в табл. 4.1, дають підстави стверджувати, що рівень «діджиталізації» банківської установи не залежить від форми її власності, адже серед лідерів рейтингу присутні як державні установи (АТ КБ «Приватбанк», АТ «Державний ощадний банк України»), представники іноземних банківських груп (АТ «Укрсиббанк», АТ «Альфа-банк», АТ «Піреус банк МКБ», АТ «Кредобанк», АТ «Уксоцбанк»), так і банки з капіталом українського походження (АТ «ПУМБ», ПАТ «Банк Восток», АТ «Кредит Дніпро»).

Проте, як було зазначено вище, одним із ключових ризиків активного впровадження досягнень ІТ-технологій у фінансовій сфері є можливе зникнення банківської системи в «класичному» вигляді або її радикальна трансформація через неспроможність конкурувати з новими технологіями. При цьому найбільш потенційно небезпечними для «класичних» банків є дві технології – блокчейн та електронні кредитні платформи [649, 650].

Нижче (рис. 4.1) наведено схему, що визначає місце електронних кредитних платформ у системі кредитних відносин в Україні.

Рис. 4.1. Електронні кредитні платформи в інфраструктурі кредитних відносин в Україні (складено автором з використанням даних [651]).

Таким чином, на схемі, що зображена на рис. 4.1, електронні кредитні платформи відображені у правому верхньому куті.

Ще декілька років тому компанії електронних кредитних платформ виглядали експериментаторами, однак на сьогодні піонери цього ринку «Prosper», «Lending Club» та інші мають мільярдну капіталізацію [652]. Мова йде про компанії, які замість банків визначають платоспроможність людини або підприємства за допомогою величезної бази даних. Після цього знаходиться інвестор, що бажає виділити кошти для кредитування. Ця нова форма кредитних відносин теоретично в змозі витіснити банки як суб'єкти кредитування з кредитного ринку, залишивши їх без процентних доходів, що наразі займають левову частку (близько 70-80 %) у загальній структурі доходів банківського сектору, та / або переключивши на себе значну частку грошових потоків, що формують банківські активи та пасиви.

Окрім терміну «електронні кредитні платформи», фахові джерела оперують також абсолютно синонімічними або майже тотожними поняттями: «кредитні електронні платформи», «фінтех-кредитування» та «P2P-кредитування», що походить від словосполучення «peer to peer». Мережеві ресурси також використовують терміни «person-to-person» [653], «народне кредитування», «краудфандінг» (crowdfunding) та «краудлендінг» (crowdlending) [654].

У деяких країнах таку модель кредитних відносин іноді називають також «рівноправне кредитування» або «соціальні позики» [655], зустрічаються терміни «person-to-person lending», «peer-to-peer investing», «однорангове кредитування», «кредитування від людини до людини», «соціальне кредитування» [656].

З технічної точки зору поняття «peer to peer» означає спосіб взаємодії комп'ютерів у мережі, при якому всі «вузли» є «рівними» і почергово виконують роль клієнта або сервера, в залежності від ситуації. Ця парадигма часто протиставляється іншій, більш поширеній – «клієнт-сервер», при якій один і той же вузол не може бути одночасно і клієнтом, і сервером. Слово «peer» можливо перекласти з англійської як «рівний», «партнер» або «товариш». У цьому сенсі технологія P2P є більш «просунутою»

платформою, ніж «клієнт-сервер», оскільки якщо один з P2P-серверів вийде з ладу або тимчасово буде знаходитись у режимі «офлайн», йому на заміну придуть інші вузли, які виступають у ролі серверів, що гарантує більш стабільну роботу мережі. Виходячи з цього, P2P-кредитування (або рівноправне кредитування) – процес залучення коштів клієнтів в інтересах третіх осіб за допомогою довірчого управління і надання консультаційних послуг з пошуку потенційних позичальників.

Світовий обсяг ринку P2P-кредитів виріс з 1,2 млрд дол. у 2012 році до 64 млрд дол. у 2016 році і є одним з найбільш швидкозростаючих сегментів роздрібного кредитування у світі [657].

Згідно з визначенням, що пропонує НБУ, «P2P (Peer-to-Peer) кредитування – це спосіб позичання коштів між особами, які не пов'язані між собою, без залучення фінансового посередника (банку, кредитної спілки тощо). Зазвичай позики надаються за допомогою онлайн-платформ посередників, що беруть комісію за надання позик та інструментів перевірки кредитоспроможності» [658].

Категорія «електронні кредитні платформи» є більш широкою, ніж «P2P-кредитування», та включає останню до свого складу. На практиці ж значна частина електронних кредитних платформ працюють не лише в режимі P2P, але й в режимі P2B (кредитування бізнесу), МФО (мікрофінансової організації) та / або як «постачальник клієнтів» для банків.

Стрімкий розвиток ІТ-технологій сприяє активізації продажу товарів і послуг через мережу Інтернет. При цьому популярність купівлі в Інтернеті обумовлена тим, що у мережі можна придбати товари дещо дешевше, ніж у «стаціонарних» крамницях та без втрати особистого часу. Це призвело до того, що ринок онлайн-торгівлі почав швидко розвиватись та зацікавив банки та інші фінансові організації, які усвідомили додаткові можливості отримання доходу у новій сфері. У підсумку це призвело до появи в Інтернеті сайтів фінансових організацій з пропозиціями щодо надання кредитів, спеціалізованих електронних кредитних платформ, електронних майданчиків

для розміщення оголошень приватних інвесторів, електронні сторінки банків почали розміщувати онлайн-заявки, що пропонують отримати рішення про кредитування. Онлайн-кредити за формою можуть бути:

позикою, що перераховується згідно банківських реквізитів, зазначених позичальником;

кредитною карткою, яку позичальник може оформити в Інтернеті, а потім отримати у відділенні банку;

віртуальною платіжною карткою (у цьому випадку клієнту відкривається віртуальний рахунок з кредитним лімітом); при цьому гроші позичальник може використовувати для будь-яких покупок в Інтернеті;

цільовим кредитом, що надається клієнту на купівлю товару або послуги; у цьому випадку гроші безготівковим шляхом перераховуються на рахунок продавця або виконавця, минаючи позичальника [659].

Ключова відмінність онлайн-кредитів від банківських кредитів та позик фінансових організацій полягає в тому, що ці кредити оформлюються та фактично отримуються дистанційно в мережі Інтернет без фізичної зустрічі з кредитором. Для отримання цієї послуги необхідно лише відвідати Інтернет-сторінку кредитора (банку або іншої фінансової організації) та заповнити стандартизовану анкету.

Основними учасниками ринку онлайн-кредитування в Україні є МФО та банки. Проте основною відмінністю банків є те, що за допомогою мережі Інтернет вони лише розглядають заявку клієнта. Для фізичного отримання грошей клієнту у більшості випадків потрібно звернутись до банківського відділення для підписання кредитної угоди. Натомість МФО для отримання позики вимагають заповнення стандартної форми, що містить інформацію про позичальника та реквізити для отримання кредиту. У випадку відповідності параметрів клієнта вимогам МФО через певний час фізична особа отримує електронний лист з посиланням на текст кредитної угоди. Відмітка позичальника у спеціальному полі означає фактичне підписання угоди.

Способи отримання кредиту через Інтернет відрізняються в залежності від типу кредитора. Банки на сьогодні практично не оформлюють онлайн-кредитів, за умовами яких гроші повинні надійти на рахунок позичальника. Натомість банківські пропозиції про кредитування можна зустріти практично в кожному Інтернет-магазині. Приміром, найбільш популярний в Україні Інтернет-магазин «Розетка» працює з цілою низкою фінансових організацій: ПУМБ, «Укрсиббанк», «Приватбанк», «Альфа-банк», «Кредит-маркет» [660].

Для отримання кредиту на сайті Інтернет-магазину необхідно, щоб умови розрахунку передбачали можливість купівлі за рахунок кредитних ресурсів банку. Далі товар, що сподобався покупцю, переміщається в «кошик», а у відповідному полі обирається пункт «купівля в кредит» або аналогічний за змістом. На сайті також має бути поле, в якому клієнту слід вказати ПІБ та контактний телефон. Потім клієнт має почекати, доки менеджер банку або магазину передзвонить і розтлумачить умови кредитування. У випадку, якщо всі умови кредитування влаштовують потенційного позичальника, він надсилає банку відскановані сторінки паспорту та ідентифікаційного коду. Як правило, цих даних банківському менеджеру достатньо, щоб перевірити репутацію потенційного клієнта і дізнатись про рівень його середньомісячного доходу. Всі банки, що займаються масовим роздрібним кредитуванням, мають актуальні бази бюро кредитних історій та податкових органів, що дозволяє їм оперативно проаналізувати клієнта згідно з базовими критеріями, такими як платоспроможність і відсутність прострочених кредитів у минулому. При цьому ключовими особливостями Інтернет-кредитування в Україні є [661]:

дистанційне оформлення і отримання кредитів;

невелика сума кредиту;

незначний термін кредитування;

відсутність можливості отримання клієнтом готівки; доступ до грошей відкривається за допомогою додаткових фінансових інструментів (карта, поточний рахунок, віртуальний рахунок);

споживчий характер запозичення (оформити онлайн-кредит на купівлю житла або автомобіля в Україні на сьогодні неможливо);

мінімальний пакет документів, що надсилається у сканованому вигляді на електронну адресу кредитора;

відсутність необхідності в наданні забезпечення та / або поручительства.

Найбільш активними онлайн-кредиторами в Україні на сьогодні є «Приватбанк», «Альфа-банк» та ПУМБ. «Приватбанк» пропонує клієнтам-власникам своїх карт декілька програм, за допомогою яких можна здійснити покупку в Інтернет-магазині за рахунок кредиту терміном до 2 років, при цьому щомісячна плата за кредитом становить близько 3 % вартості товару. ПУМБ співпрацює переважно з великими Інтернет-магазинами. Зокрема, «Розетка» дозволяє отримати кредит ПУМБ до 25 тис. грн. за номінальною ставкою 0,01 %, натомість комісія розміром 2,5 % суми кредиту нараховується з четвертого місяця користування. «Альфа-банк» обмежує онлайн-позики сумою 50 тис. грн. При цьому максимальний термін погашення становить 3 роки.

Основна ідея P2P-кредитування у дещо спрощеному вигляді була наступною: традиційний банк, що залучає депозити за ставкою X % і надає кредити під Y %, повинен бути замінений онлайн-алгоритмом, який виконує ті ж самі функції, що й банк (оцінка ризиків, диверсифікація портфелю, проведення транзакції тощо), проте не потребує витрат на мережу відділень, утримання персоналу та менеджмент. Як наслідок, інвестори (кредитори) можуть отримати більш високу ставку при розміщенні грошей, а позичальники – відносно дешеві кредити [662]. При цьому кредитна платформа не приймає на себе кредитний ризик, адже всі позики видаються за рахунок коштів кредиторів. Сервіс лише здійснює скоринг позичальників, надає послуги зі стягнення простроченої заборгованості та забезпечує зручну схему оплати за наданими позиками [663].

Нижче (рис. 5.2) наведено перелік основних переваг та недоліків, що відчують на собі кредитори та позичальники в процесі надання та обслуговування P2P-кредитів.

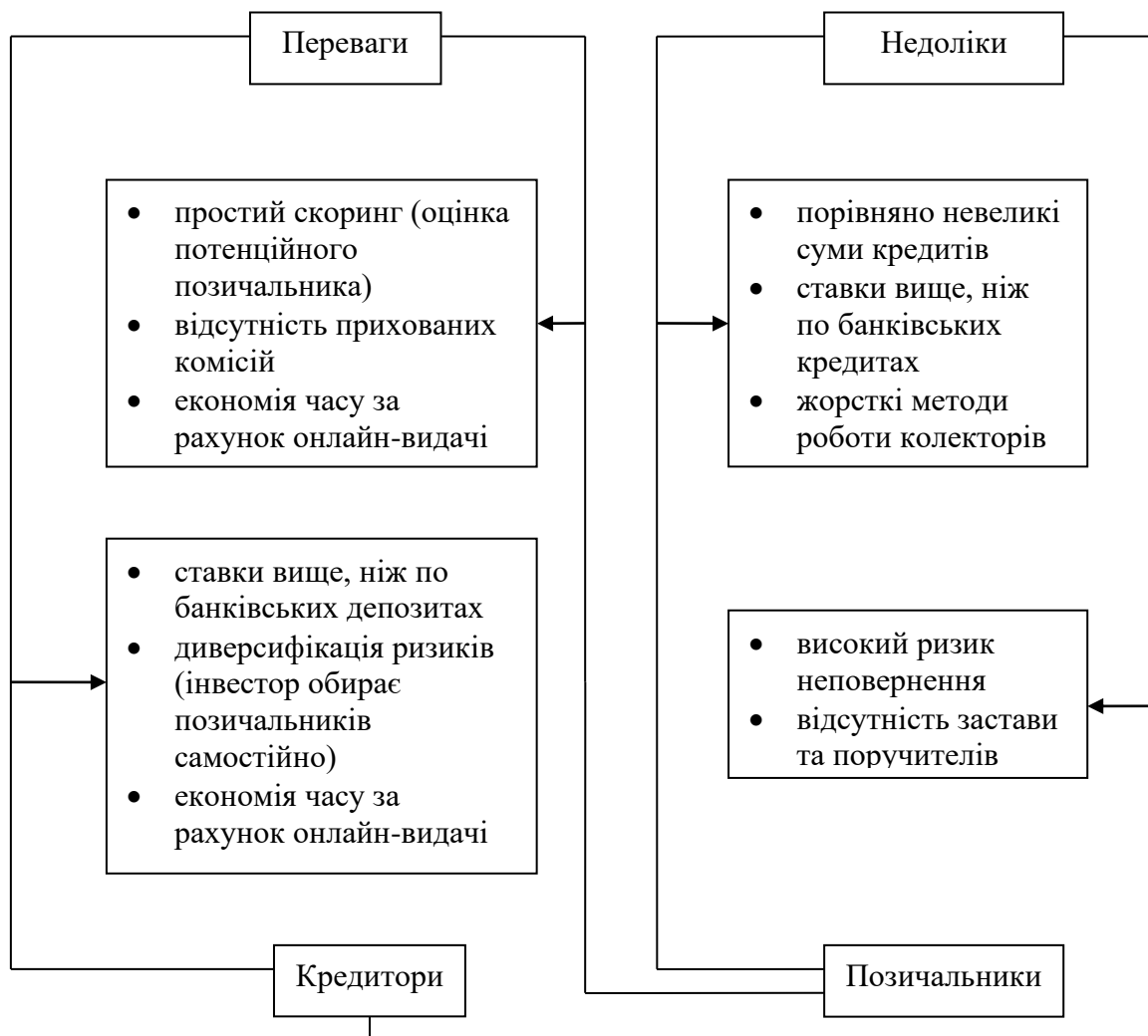

Рис. 4.2. Основні переваги та недоліки, що відчують на собі кредитори та позичальники в процесі надання та обслуговування P2P-кредитів (складено автором з використанням даних [664, 665]).

Виходячи з даних, наведених на схемі, що містить рис. 4.2, для кредиторів переваги P2P-кредитування полягають у тому, що цей вид кредитних відносин дає їм можливість отримувати у вигляді процентної винагороди більше коштів, ніж по стандартних умовах банківських депозитів, самостійно обирати позичальників, диверсифікуючи власні

ризиками, та економити час за рахунок практично миттєвого укладання кредитних угод в режимі онлайн.

Для позичальників P2P-кредитування дає можливість оперативного (значно швидше, ніж це передбачено стандартизованими технологічними картами банків) отримання кредиту за спрощеною схемою (у більшості випадків позичальниками у P2P-кредитуванні виступають особи, що не зможуть отримати кредит у банку через «погану» кредитну історію або з інших причин). Нарешті, цей вид кредитування не передбачає жодних прихованих комісій для позичальника, що широко розповсюджені при банківському кредитуванні.

Натомість основними недоліками P2P-кредитування для кредиторів є доволі високий ризик неповернення (або несвоєчасного повернення) позик, а також відсутність будь-якої застави чи поручителів, що могли би гарантувати повернення кредиту у разі невиконання (несвоєчасного виконання) позичальником власних зобов'язань.

У свою чергу, недоліками для позичальників при P2P-кредитуванні є порівняно незначний розмір таких кредитів, доволі високі (порівняно зі стандартними банківськими умовами) ставки по кредитах та потенційна загроза спілкування з колекторами у разі невиконання позичальниками власних зобов'язань у межах кредитної угоди.

4.2. Особливості розвитку електронних кредитних платформ у різних країнах

Таблиця 4.2 містить ключові характеристики розвитку ринку електронних кредитних платформ в окремих країнах. Початком розвитку індустрії P2P-кредитування прийнято вважати 2005 рік [666]. Першою компанією у США, що розпочала надавати платформу для здійснення рівноправного кредитування, стала «Prosper». Дещо пізніше з'явився

«Lending Club». У Великій Британії в цей же час з'явилась компанія «Zora» (Zone of Possible Agreement) [667].

Таблиця 4.2

Основні характеристики розвитку ринку електронних кредитних платформ в окремих країнах

Країна	Причини виникнення та розповсюдження електронних кредитних платформ	Початок поширення електронних кредитних платформ	Лідери та найбільш відомі учасники ринку	Обсяг ринку*	Спеціалізація та інші особливості
Велика Британія	- 79 % P2P-позичальників спочатку намагалися отримати кредит в банку, проте лише 22 % з них банки готові були його надати; - більше 50 % дорослого населення не довіряє банкам	2005 р.	Zora (Zone of Possible Agreement)	4 млрд дол. США, 21 діюча платформа, 66 – в процесі отримання дозволів	Середній рівень ставок 5 % річних. У 2016 р. була зафіксована рекордна сума окремого P2P-кредиту – 14,5 млн фунтів стерлінгів.
Китай	Стрімкий розвиток ІТ-технологій та інф. економіки	2007 р.	Ezubao, Shanlin Finance, Tang Xiaoseng, Lian Bi finance	Близько 218 млрд дол. США, 1,5 тис. платформ ***	Всі види кредитів
Україна	Складність отримання позик у банку для МСБ та фізичних осіб, що не мають бездоганної кредитної історії	2010 р.	Credey.com, «Сім зірок», credit365.ua, moneyveo.ua, moneyboom.com.ua, online-groshi.com, «KLT Credit», «ШвидкоГроші», «Позичайко», «Приватбанк» (програма «Сервіс вигідних вкладень», 2016-2017 рр.)	5 млрд грн.	P2P- та P2B-кредити.

Продовження таблиці 4.2

Країна	Причини виникнення та розповсюдження електронних кредитних платформ	Початок поширення електронних кредитних платформ	Лідери та найбільш відомі учасники ринку	Обсяг ринку*	Спеціалізація та інші особливості
США	Зростання питомої ваги відмов у кредитуванні потенційних позичальників з боку банків, зумовлене розгортанням світової фінансової кризи	2005 р.	Prosper, Lending Club, OnDeck, Funding Circle, Biz2Credit, Kabbage	34 млрд дол. США, 67 платформ	Розмір позики в середньому не перевищує 50 тис. дол.США Процентна ставка коливається в межах 6-30 %. Кредити надаються на 3-5 років. Об'єкти кредитування: рефінансування освітніх кредитів; позики бізнесу до 0,5 млн. дол.; кредити під заставу комерційної нерухомості або операції «fix&flip»; рефінансування дебіторської заборгованості; кредитування з поручит.
Латвія	Високий попит з боку іноземних інвесторів, у першу чергу з ФРН	2015 р.	Twino, Mintos	Близько 320 млн євро	Вкладники можуть інвестувати у незабезпечені споживчі кредити, що надаються через дочірні компанії у Росії, Данії, Польщі, Іспанії, Грузії.

* дані за 2017 рік; ** дані за 2016 рік; *** станом на серпень 2018 р.

Джерело: складено автором з використанням даних з відкритих джерел

Перші компанії спеціалізувалися виключно на роздрібному кредитуванні. Проте в останні роки все більшої популярності набирає P2B кредитування (кредитування юридичних осіб, у першу чергу компаній малого і середнього бізнесу). На разі у США існує Асоціація рівноправного фінансування, що зобов'язує своїх членів забезпечити погашення кредитів навіть у тому випадку, коли компанія-посередник визнається банкрутом. Розмір P2P-позики у США в середньому не перевищує 50 тис. дол. [668].

«Lending Club» був заснований у 2007 р. Бізнес-модель даної установи нагадує модель функціонування соціальних мереж. Позичальники – фізичні особи заповнюють стандартну форму на сайті, де вказують особисті дані, адресу, джерела доходу та необхідну суму кредиту в діапазоні від 1 тис. до 35 тис. дол. США. Після цього «Lending Club» здійснює оцінку кредитоспроможності. На підставі кредитної історії, очікуваної суми кредиту, її відношення до розміру доходу та інших критеріїв платформа визначає кредитоспроможність позичальника та вирішує, чи варто публікувати його запит на сайті. Відштовхуючись від кредитної історії та цілі позики, сервіс визначає даній заявці на позику той чи інший кредитний рейтинг, якому відповідає певна процентна ставка, що коливається в межах від 6 % до 30 %. Кредити надаються на 3-5 років. В останньому випадку ставка зростає, а також додаються додаткові збори. Позику можливо повернути достроково без сплати комісії. Потенційні кредитори переглядають список заявок і обирають позичальника, з яким вони готові співпрацювати. Станом на середину 2017 р. ставки по P2P-кредитах у США залишались на рівнях, однаково привабливих як для інвесторів, так і позичальників: від 6 % до 36 %, при тому, що середня ставка по банківських карткових кредитах складала 12 % [669].

Позика може бути надана тільки за ставкою, що встановлена «Lending Club», але кредитори мають можливість визначити обсяг коштів, який вони готові виділити тому чи іншому позичальнику. Таким чином, кредитори заробляють на відсотках, «Lending Club» – на комісіях, що стягуються з

позичальників, а також на платі за обслуговування, що стягується з інвесторів. Юридичним особам пропонуються більш гнучкі умови кредитування. Компанії можуть подати заявку на кредит розміром до 300 тис. дол. США. При цьому термін погашення становить від 1 до 5 років. Ставки також коливаються в межах від 6 % до 30 %. Якщо позичальник припиняє здійснювати щомісячні платежі, компанія протягом місяця-двох намагається вирішити з ним проблему шляхом переговорів. Якщо це не вдається, «Lending Club» передає право стягнення заборгованості колекторському агентству. Компанія також може подати в суд на позичальника і домогтися стягнення його активів, зокрема житла, банківських вкладів, заробітної плати тощо. Крім того, «Lending Club» може продати списаний (дефолтний) кредит. На початку свого існування «Lending Club» позиціонував себе як своєрідну соціальну мережу, що допомагає сформувати зв'язки на основі загальних для контрагентів ознак – території проживання, рівня та напряму освіти, професійної сфери тощо. Для цього був розроблений спеціальний алгоритм, що базувався на наступній теорії: ймовірність дефолту позичальника перед контрагентом, з яким у нього багато спільного, буде меншою. Згодом «Lending Club» змінив стратегію на діаметрально протилежну. У даний час онлайн-анкети позичальників не містять персональних даних, що дозволяє їм зберігати анонімність. Основна увага при цьому фокусується на використанні складних алгоритмів визначення кредитоспроможності [670].

Додатковим імпульсом, що стимулював розвиток P2P-кредитування, стало зростання питомої ваги відмов у кредитуванні потенційних позичальників з боку банків, зумовлене розгортанням світової фінансової кризи у 2007-2009 роках. Зокрема, у Великій Британії 79 % P2P-позичальників спочатку намагалися отримати кредит в банку, проте лише 22 % з них банки готові були його надати [671]. До цього слід додати маловідомий факт, що, згідно проведених опитувань, більше 50 % дорослого населення Великої Британії не довіряє банкам [672]. Слід зазначити також,

що саме у Великій Британії у 2016 р. була зафіксована рекордна сума P2P-кредиту (14,5 млн фунтів стерлінгів), що був наданий на базі платформи «Nucleus Commercial Finance», яка належить компанії «Industrial Metal Services» (IMS) [673]. Натомість старіший та найбільш відомий британський сервіс P2P-кредитування «ZOPA» відзначив «перший мільярд» фунтів стерлінгів наданих кредитів ще у 2015 р. При цьому кількість клієнтів даної платформи вже на той час становила 207 тис. осіб, у т.ч. 61 тис. кредиторів та 146 тис. позичальників при середньому рівні ставок у 5 % річних [674].

Іпотечна криза 2007-2009 рр. у США підштовхнула розвиток нової індустрії. Державні регулятори, пасивність яких багато хто вважав головною причиною кризи, почали активно регулювати банківську галузь. У стислі терміни було прийнято велику кількість нових законів, правил та рекомендацій. На банки накладалися багатомільярдні штрафи за їх порушення, від яких найбільше постраждали «Bank of America» та «JPMorgan Chase». Як наслідок, американські банки «про всяк випадок» практично закрили доступ до кредитів для цілих прошарків населення та бізнесу. На цій хвилі P2P-компанії, що не потребували банківської ліцензії та не підпадали під державне регулювання, отримали величезний приплив позичальників. При цьому ставки по кредитах у короткостроковому проміжку часу зросли до 40 % річних для малого бізнесу та до 24 % для індивідуальних позичальників. Отже, кредитори майже гарантовано заробляли 7-10 % річних навіть з урахуванням усіх можливих ризиків неповернення позик. Венчурні інвестори почали вкладати в платформи онлайн-кредитування мільярди доларів. З'явилися сотні P2P-стартапів та інфраструктурних проектів навколо них. На ринок прийшли інституційні інвестори, що дало ще один значний поштовх розвитку нової індустрії.

У 2015 р. «Lending Club», що на той час вже надав кредитів на загальну суму 15 млрд дол. США, провів IPO, по результатах якого залучив майже 1 млрд дол. США інвестицій. На той час загальний обсяг ринку

онлайн-кредитування перевищив 50 млрд дол. США і, за прогнозами «Morgan Stanley», має зрости до 300 млрд дол. США вже до 2020 року.

На той момент часу у багатьох експертів навіть з'явилось враження, що нова індустрія остаточно перемогла, а «традиційні» банки доживають останні дні. Проте у травні 2016 р. стало відомо про перекручування звітності, інсайдерські кредити та інші зловживання з боку топ-менеджменту та власників «Lending Club», що призвело до обвального падіння акцій не лише даної установи, але й вкрай негативно позначилось на всіх учасниках нової індустрії. Як наслідок, американський ринок P2P-кредитування залишили інституційні та венчурні інвестори та значна частина клієнтів, дрібні учасники ринку збанкрутували, а великі гравці зафіксували величезні збитки. Паралельно з поширенням проблем нової індустрії «традиційні» банки почали поступово переглядати власні технологічні процеси.

Зокрема, «Chase», «Bank of America» та інші установи усвідомили, що послуги P2P-кредитування користуються попитом, і оперативно повернулись у бік нового ринку. «Chase» оголосив про партнерство з одним із лідерів нової індустрії «OnDeck», і став використовувати технологічну платформу компанії для надання кредитів малому бізнесу. «Goldman Sachs» відкрив новий банк «Marcus», який багато в чому дублював модель «Lending Club». Інкубатор «Citibank» почав активно залучати стартапи нової індустрії, підтримуючи ті, що можуть бути корисні банку. Більшість онлайн-кредиторів зрозуміли, що для них партнерство з банками – єдина можливість залишитись на ринку. Стали з'являтися компанії, штат яких складався з колишніх співробітників онлайн-кредиторів, що пропонували банкам своє програмне забезпечення. У березні 2017 р. відбулась чергова і найбільша конференція у сфері онлайн-кредитування «Lendit», проте «класичних» онлайн-кредиторів на ній було вже мало, адже більшість із них вже позиціонували себе як технологічних провайдерів для банківської індустрії. Навіть основний спонсор і найбільший гравець нової індустрії, «Lending Club», почав виступ з того, що компанія тепер бачить свою стратегію у

партнерстві з банками. Отже, *очікуваної революції у банківській сфері наразі не відбулось, проте нові технологічні можливості очевидно пішли на користь банкам* [675].

Серед основних гравців у сфері електронних кредитних платформ на світовому ринку слід окремо виділити платформи «Funding Circle», «Biz2Credit» та «Kabbage». З їх допомогою бізнес може отримати позики від 50 тис. до 500 тис. дол. США [676]. Серед популярних зарубіжних P2P-компаній також – міжнародна «Kiva», канадська «Communitylend.com», німецька «Smava.de» [677]. Крім того, з'являються спеціалізовані майданчики. Наприклад, в США це – «SoFi» та «CommonBond», що працюють у сегменті рефінансування освітніх кредитів; «MarketInvoice», «BlueVine», «FundBox» – у сегменті рефінансування дебіторської заборгованості. Компанії можуть отримати кредит під заставу вимог або товару в обороті. Окремі компанії є посередниками при наданні кредитів під заставу комерційної нерухомості або при кредитуванні з поручительством [678].

У зв'язку з тим, що найбільші (а також найстаріші і найвідоміші) P2P-платформи («Lending Club», «Prosper» і «Zopa»), працюють на ринку споживчого кредитування, у більшості людей P2P-кредитування асоціюється саме зі споживчими позиками. Проте в останні роки в світі з'явилися нові ніші P2P-кредитування, які за своїми обсягами іноді перевершують традиційні ніші. Зокрема:

позики бізнесу (як правило, від 50 тис. до 500 тис. дол. США терміном на кілька років). Є і більш інноваційні продукти, що працюють за принципом «кредитної картки для бізнесу» (у цьому випадку компанії схвалюється певний ліміт, а далі вона може брати гроші, віддавати їх у будь-який час, а відсотки платити тільки за час фактичного користування грошима). Основні гравці цього ринку – «Funding Circle», «Biz2Credit», «Kabbage»;

іпотечні кредити (під заставу житлової нерухомості) – також величезний ринок, проте після кризи 2007-2009 років він закономірно перебуває під доволі сильним регулюючим впливом з боку держави. Кілька сервісів тільки починають свою роботу в даному сегменті;

кредити під заставу комерційної нерухомості або операції «fix&flip» (купівля, ремонт, перепродаж) – величезна ніша, що тільки розпочинає свій шлях онлайн. Цей ринок у декілька разів більший за ринок споживчих кредитів, але і значно складніший. Лідер у цьому секторі поки відсутній, проте низка компаній претендують на це звання: «Realty Mogul», «Realty Shares», «Patch of Land», «Asset Avenue», «Lending Home»;

рефінансування дебіторської заборгованості – вкрай необхідна ринку галузь, що дозволяє невеликим компаніям управляти своїм оборотним капіталом більш ефективно. У цьому випадку кредит надається під заставу вимог по виплаті клієнтів бізнесу або товарів в обороті. Основні гравці цієї ринкової ніші – «MarketInvoice», «BlueVine», «FundBox»;

рефінансування освітніх кредитів – окрема галузь у США зі зрозумілими передумовами для виникнення такого бізнесу. Незалежно від того, в якому університеті вчиться фізична особа, держава надає їй освітній кредит по одній і тій же ставці, у той час як очевидно, що умовний студент Гарварду має принципово нижчий ризик дефолту порівняно зі студентом іншого маловідомого вузу. Ця особливість відкриває вікно можливостей для рефінансування освітніх кредитів студентам «топових» вузів під більш низьку відсоткову ставку. Основні гравці цього специфічного ринку – «SoFi», «CommonBond» та «UpStart»;

інші моделі: зокрема, кредитування з поручительством (у випадку, якщо можливо поручитись за особу, якій буде надано позику або дати їй схвальну рекомендацію, і це позитивно вплине на процентну ставку). Лідером у цьому сегменті є компанія «Vouch» [679].

Найбільший ринок P2P-кредитування загальним обсягом близько 100 млрд дол. США (356 платформ) станом на середину 2017 р. сформувався у

Китаї, наступними лідерами були США (34 млрд дол. США, 67 платформ) та Велика Британія (4 млрд дол. США, 21 діюча платформа, 66 – в процесі отримання дозволів) [680]. У серпні 2018 р. обсяг ринку P2P-кредитування у Китаї зріс до 218 млрд дол. США [681].

Аналіз історії розвитку та поточного стану справ у сфері P2P-кредитування в РФ [682-696] дає підстави стверджувати, що цей ринок почав розвиватись в країні з 2010 року. Проте загальний обсяг наданих кредитів залишається незначним: еквівалент 30-40 млн дол. США за 2016 р.

Один із лідерів та найбільших європейських ринків P2P-кредитування – Латвія. При цьому платформи «Twino» та «Mintos» встигли завоювати не лише латвійських, але й значну частку німецьких клієнтів. На базі заснованої у 2015 р. платформи «Twino» вкладники можуть інвестувати у незабезпечені споживчі кредити, що надаються через дочірні компанії у Росії, Данії, Польщі, Іспанії, Грузії. Загалом німецькі вкладники інвестували в кредити на цій платформі більше 35 млн євро, що відповідає чверті загальної суми інвестованих коштів. Усього на «Twino» зареєстровано близько 3 тис. німецьких вкладників, кожний з них у середньому інвестував 3,2 тис. євро, найбільша сума становить 500 тис. євро. Для захисту інвесторів «Twino» надає гарантію оплати і право зворотного викупу. У випадку, якщо позичальник затримує виплату, «Twino» здійснює виплати замість позичальника. Якщо платіж затримується більше, ніж на 30 днів, «Twino» компенсує як суму інвестицій, так і недоотримані відсотки. Хоча на платформі «Twino» присутні і кредити без гарантії, переважна частина інвесторів робить вибір на користь менших ризиків: 98 % наданих кредитів мають гарантію оплати або зворотного викупу.

Натомість платформа «Mintos» спеціалізується на автокредитах, іпотечі, факторингу, кредитах для підприємців, короткострокових інвестиційних кредитах. Загалом вкладники з ФРН інвестували за допомогою платформи «Mintos» близько 46 млн євро, що становить близько чверті загального обсягу вкладів. Із загальної кількості інвесторів (8 тис.) вкладники

з ФРН становлять третину. На відміну від «Twino», «Mintos» не несе відповідальності ані за позичальників, що не можуть обслуговувати кредит, ані за прострочені платежі. Рівень прибутковості інвестицій на платформах «Twino» та «Mintos» залежить від обраного типу кредиту та ступеню ризику, проте в середньому він становить 11-12 % річних [697].

Підсумовуючи, слід зазначити, що електронні кредитні платформи у різних країнах розвиваються внаслідок різних першопричин, що суттєво відрізняються (зокрема, у Великій Британії це – недовіра до «традиційних» банків, в Україні – об'єктивна складність процедури отримання «класичного» кредиту), протягом різного часу («піонерами» нового напрямку кредитування були США), мають різний обсяг ринку (абсолютним лідером виступає Китай). Проте загальний вектор руху процесу кредитування у бік подальшого спрощення процедури та прискорення швидкості надання спостерігається у всіх розглянутих країнах.

4.3. Проблеми та шляхи розвитку електронних кредитних платформ в Україні та особливості їх взаємодії з банками

Проблематиці функціонування та розвитку електронних кредитних платформ в Україні, на жаль, приділяється достатньо мало уваги у науковому середовищі, а сама проблема на сьогодні досліджена лише фрагментарно. Серед останніх досліджень у цьому напрямку слід відзначити праці О. П. Заруцької [698], О. В. Крухмаль [699], О. С. Марченко [700], Н. С. Меджибовської [701], Ю. М. Петрушенко [702], І. М. Привалової [703].

В Україні P2P-сервіси почали з'являтися у 2010 році. Чинниками, що обмежують розвиток P2P-кредитування в Україні є: відсутність централізованого бюро кредитних історій, де потенційний «інвестор» міг би отримати інформацію про позичальника; не готовність українців позичати незнайомцям десятки тисяч гривень, оскільки подібна діяльність практично

не регулюється ніякими органами й високій ризик втратити кошти на сьогодні [704].

Одним із піонерів нового напрямку кредитування став сервіс «Credeery.com», що організувала компанія «IVEXE Innovation Ventures» у 2010 р. Проте темпи розвитку цього проекту та обсяги кредитування очевидно не відповідали потребам ринку: за перший рік існування в межах проекту було надано кредитів лише на 5 тис. дол. США у гривневому еквіваленті [705, с. 120]. Для користування цим сервісом клієнти мали отримати електронний гаманець у системі «MoneXu», яка також належала компанії «IVEXE» [706]. На жаль, система «MoneXu» у 2016 р. припинила роботу внаслідок виведення з ринку проблемного «Фідобанку» [707].

У 2013 році за підтримки компанії-інвестора «Імперіус Груп» в Україні стартував проект з P2P-кредитування «Сім зірок», що пропонував інвестиції на рівні від 10 грн. до 800 грн., максимальну суму позики – 16 тис. грн. за ставками до 100 % річних при максимальному терміні кредитування у 18 місяців [708]. Влітку 2014 р. умови платформи змінились на більш привабливі: максимальна сума інвестицій зросла до 1200 грн., максимальна сума позики – до 24 тис. грн. [709]. Проте пізніше платформа припинила роботу у зв'язку з переїздом керівника проекту В. Артамонова до Малайзії та створення у цій країні нової локальної P2P-платформи.

У 2015 р. в Україні розпочав роботу сервіс P2P-кредитів «uCredit», що включає пошук потенційних позичальників, аналіз їх платоспроможності (скоринг), організацію надання кредитів та розрахунків, а у випадку несвоєчасного обслуговування кредитів – судове провадження. Згідно з даними офіційного сайту сервісу [710], він здійснює свою діяльність за підтримки Українського бюро кредитних історій. Станом на березень 2019 року сервіс пропонував послуги наступних МФО: «Moneyveo», «Швидко Гроші», «Dinero», «Mycredit», «CreditOn», «Miloan», «Moneyboom», «Cashberry», «Soscredit». Безумовною перевагою даного сервісу с точки зору споживача є те, що потенційний позичальник може в режимі реального часу

обрати найбільш привабливу для себе пропозицію з 9 МФО, виходячи з максимальної суми кредиту, процентної ставки, терміну кредитування та оформити заявку на кредит безпосередньо на сайті.

Однією з ключових причин створення та активного розвитку в Україні Р2Р-кредитування є значний дефіцит кредитних ресурсів, особливо для малого та середнього бізнесу. Адже на практиці позичальники сектору малого та середнього бізнесу мають доволі вузький вибір джерел фінансування [711]:

- *банки*. Українські банки кредитують клієнтів малого та середнього бізнесу на поповнення обігових коштів (овердрафти та кредитні лінії) на термін до 1 року. В залежності від банку сума кредиту може коливатись у межах від 10 тис. до 10 млн грн. При цьому ставка по кредиту залежить від фінансового стану позичальника, строку дії кредитної угоди та наявності (відсутності) застави (поручителів). Кредити без забезпечення надаються за ставками у межах 20-30 % річних. Позичальники, що мають бездоганну кредитну історію та репутацію, обслуговуються у даному банку декілька років та надають банку заставу, можуть отримувати кредит під 15-20 % річних;

- *іноземні кредитори* (Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Міжнародна фінансова корпорація). Для отримання позики від ЄБРР підприємство повинно мати щорічний оборот до 50 млн євро, при цьому кількість штатних співробітників не повинна перевищувати 250 осіб. Показник ЕВІДТА має перевищувати 1 млн євро. При цьому для отримання кредиту фірма повинна працювати виключно офіційно, без використання «тіньових» схем. Сума кредитів від ЄБРР починається з 1 млн євро. Проте попит на такі кредити з боку українських компаній суттєво обмежується високими витратами часу та праці на збір необхідних документів та якісну підготовку фінансової звітності;

краудфандінг. Для залучення грошей для початку виробництва або іншої діяльності підприємці готують презентацію проекту, що містить мету

діяльності та якісні медіа-матеріали, що можуть бути позитивно сприйняті потенційними інвесторами. Презентація розміщується на спеціалізованій онлайн-платформі. Особи, що зацікавились задумом підприємця, можуть виділити для просування ідеї власні кошти, замість чого у майбутньому отримують, приміром, знижку на придбання нового продукту чи інші матеріальні бонуси.

Внаслідок низки негативних чинників, що обмежують діяльність краудфандінгових платформ в Україні, місцеві підприємці малого та середнього бізнесу іноді обирають більш зручні іноземні платформи, зокрема «Kickstarter» або «Indiegogo». Проте сервіс «Kickstarter» в Україні офіційно не працює. Отже, розміщувати власні проекти на цій платформі можуть виключно нерезиденти. Таким чином, громадяни України змушені звертатись до послуг посередників, що вимагають свою частку від суми залучених ресурсів. Скористатись платформою «Indiegogo» дещо простіше, адже запропонувати власний проект на цьому ресурсі може будь-яка особа, що досягла повноліття та має банківський рахунок. При цьому «Indiegogo» передбачає нефіксовану суму залучення коштів. Отже, у випадку збору меншої за очікувану суми інвестицій її, тим не менше, можливо отримати.

В Україні існує також власна краудфандінгова платформа «Спільнокошт» [712], яка станом на березень 2018 р. вже мала більше 28 тис. вкладників та 211 успішних проектів на загальну суму 15 млн грн. Станом на березень 2019 р. щомісячна сума зібраних коштів на проекти наблизилась до 400 тис. грн., а кількість успішних проектів платформи з початку її існування зросла до 233. Проте суми, які можливо залучити за допомогою сервісу «Спільнокошт» (як правило, до 10 тис. дол. США у гривневому еквіваленті), на порядок менші, ніж пропонують іноземні платформи. Тому український краудфандінг більше популярний серед соціальних проектів, що не потребують великих сум інвестицій.

На практиці P2P-кредитування в Україні відбувається таким чином. Фізична особа може, не виходячи з дому або навіть за допомогою смартфона

зайти на сайт компанії, що надає кредити, визначити необхідну суму (як правило, в межах 10 тис. грн.), строк надання та повернення (як правило, до місяця), заповнити анкету та отримати кошти на власний рахунок, що прив'язаний до платіжної картки. З одного боку, це дуже зручний і швидкий вид кредитування, що не потребує надання довідок про підтвердження платоспроможності, натомість ризик відмови в наданні кредиту, навіть у випадку негативної кредитної історії, значно нижче банківського. При першому зверненні за кредитом у таких компаніях, як правило, можливо отримати невелику суму в межах до 2 тис. грн. Після своєчасного повернення позики клієнт поступово підвищує власний рейтинг, отже кредитний ліміт даної особи зростає.

Перше повноцінне дослідження українського ринку електронних кредитних платформ з'явилося у квітні 2015 р. [713]. Станом на той час в Україні фактично працювали лише чотири повноцінні електронні кредитні платформи, що давали змогу здійснювати онлайн весь кредитний цикл від оформлення заявки до погашення кредиту: credit365.ua [714], moneyveo.ua [715], moneyboom.com.ua [716] та online-groshi.com [717]. При цьому найбільш безпечною платформою виявилася moneyveo.ua, а найдешевшою – credit365.ua [718]. Загалом же перелік досліджуваних параметрів даних платформ включав наступні показники: наявність та номери ліцензій Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України; ПІБ та реквізити керівників і засновників; юридичні та фізичні адреси; телефони та електронні адреси; дати заснування; максимальний розмір позики; максимальний термін позики; час прийняття рішення про кредитування нового клієнта; реквізити клієнтської підтримки в телефонному та онлайн режимах; фактичний режим роботи; наявність сторінки компанії у соціальних мережах «Facebook» та «ВКонтакте»; доступність та швидкість роботи сайту; країна фактичного розміщення сайту; якість роботи сайту у мобільному браузері; наявність мобільного додатку; оцінка контенту; оцінка зручності користування сайтом; безпека сайту (присутність у «чорних»

списках); доступність, ввічливість та компетентність контакт-центру; фактична швидкість обробки заявки; фактична швидкість отримання позики; зручність особистого кабінету; методи ідентифікації та авторизації клієнта; необхідність послуг кур'єра для підписання угоди; можливість дострокового повернення позики; зручність процедури повернення; додаткові вимоги (наприклад, фото, скан паспорта та ідентифікаційного коду тощо).

Всі вищенаведені «засновники» та перші активні учасники ринку і сьогодні працюють в Україні. Проте всі вони є класичними макрофінансовими організаціями, що надають онлайн-кредити, проте не здійснюють підтримку P2P-кредитування.

Останнім часом на українському ринку електронних кредитних платформ з'являються все нові гравці. В якості прикладу стандартних на сьогодні умов онлайн-кредитування в Україні можемо розглянути умови компанії «KLT Credit» [719], що також не займається P2P-кредитуванням, а є МФО, що кредитує в онлайн-режимі:

час роботи – 7 днів на тиждень з 9.00 до 20.00;

документи для отримання кредиту – паспорт та ідентифікаційний код;

частка погоджених замовлень на кредит – 43 %;

вікові обмеження на кредитування – з 18 років;

мінімальна сума кредиту – 500 грн;

максимальна сума кредиту при першому зверненні – 2 500 грн;

максимальний розмір кредиту – 10 тис. грн;

стандартна відсоткова ставка – 1,62 % на день, що становить близько 49 % на місяць, або майже 600 % річних;

мінімальний строк кредитування – 65 днів;

максимальний строк кредитування – 90 днів;

час розгляду заявки – 10 хвилин;

застава та поручителі – не потрібні;

процедура підписання угоди – онлайн;

термін зарахування грошей – 5 хвилин;

варіанти повернення кредиту: а) у терміналі «Приватбанку», б) за допомогою платіжної картки на сайті компанії, в) готівкою у будь-якому відділенні банку.

До переліку МФО – лідерів українського ринку онлайн-кредитування відноситься також сервіс «ШвидкоГроші» [720], що пропонує кредитування у 42 містах України за наступними кредитними програмами: кредит готівкою; кредит без застави; експрес кредит; мікрокредит; кредит без довідки про доходи; кредит з поганою кредитною історією; кредит по паспорту; кредит без поруки; кредит з 18 років; швидкий кредит; кредит без перевірки; споживчий кредит; кредит безробітним; кредит студентам; гроші в борг; гроші до зарплати; терміновий кредит; позика онлайн без відмов; кредит з 21 року; кредит з 20 років; короткостроковий кредит; кредит цілодобово; кредит з простроченням; кредит для військовослужбовців; кредит без офіційного працевлаштування.

Натомість відносно «молода» електронна кредитна платформа «Позичайко» [721] здійснює в Україні посередницькі послуги між фізичними особами (кредиторами та позичальниками), отже є «класичною» P2P-платформою. Даний сервіс пропонує наступні умови кредитування:

сума кредиту – від 500 до 3 000 грн.;

строк кредитування – від 61 до 65 днів;

витрати по обслуговуванню кредиту – близько 1,6 % на день, або 596 % річних;

додаткова комісія для пошуку інвестора – 25 грн.;

документи, необхідні для отримання позики – паспорт та ідентифікаційний код.

Піонером серед банків на українському ринку P2P-кредитування став «Приватбанк», який започаткував цю діяльність у 2016 р., запропонувавши ринку власний сервіс P2P-кредитів [722].

Отже, у березні 2016 р. «Приватбанк» заустив нову на той час на банківському ринку послугу – «Сервіс вигідних вкладень». Вкладникам

запропонували безпосередньо кредитувати позичальників-фізичних осіб або бізнес, отримуючи при цьому дохід у середньому на 5 % більше, ніж за звичайним депозитом. За версією самого банку – це аналог P2P та P2B-кредитування, поширеного в світі.

Щоправда, у світовій практиці вкладник передає кошти безпосередньо позичальнику, якого обирає сам, а в українській версії P2P-кредитування виступає посередником і контролює повернення коштів безпосередньо «Приватбанк». На момент запуску даного сервісу клієнт міг розмістити в «Приватбанку» суму, кратну 1000 грн. на 6 або 12 місяців відповідно під 26 % та 27 % річних. При цьому дохід, як і відсотки за «класичними» депозитами, обкладається податком у розмірі 18 % та військовим збором (1,5 %) від суми доходу.

Залучені кошти банк спрямовував на роздрібне кредитування або на кредитування бізнесу – під 2,9 % на місяць, або 34,8 % річних (станом на початок 2016 р.). При цьому очевидною перевагою «Приватбанку» перед «класичною» схемою P2P-кредитування є наявність надійного захисту інвесторів від неповернення коштів. Адже, по-перше, банк має власне бюро кредитних історій. Також при виборі позичальників банк використовує власні скорингові методики, а при простроченні платежів автоматично списує платіж з кредитної картки позичальника. Злісними неплатниками займається колекторська служба «Приватбанку». Крім того, всі інвестиції учасників даної схеми страхуються СК «Інгосстрах», що входить до групи «Приват». Оголошена прибутковість вкладень вже враховує витрати на страховий внесок [723].

За інформацією «Приватбанку», його P2P-платформа дозволяє:

кредитору – мати можливість кредитувати позичальників без посередників, отримуючи значний та прогнозований прибуток у порівнянні з депозитними ставками;

позичальнику – отримувати доступ до недорогих кредитів;

«Приватбанку» – надавати додаткові послуги своїм клієнтам і можливість продавати свої компетенції в оцінці ризиків, обробці платежів та стягненні боргових зобов'язань;

іншим банкам – підключитися до нового майданчика і кредитувати позичальників без витрат на пошук клієнтів, оцінку ризиків і повернення проблемних кредитів;

державі – прискорити темпи зростання економіки за рахунок збільшення кількості підприємців і податкових надходжень [724].

За інформацією Голови Правління «Приватбанку» О. Дубілета, за перші місяці роботи нового сервісу (станом на червень 2016 р.) було профінансовано понад 28 тис. позик на 1,03 млрд грн. При цьому загалом по Україні за перше півріччя 2016 р. було надано близько 1,5 млрд грн. таких кредитів [725].

Націоналізація ПАТ «Приватбанк», що відбулась у грудні 2016 р., внесла суттєві корективи в його операційну діяльність. Зокрема, це негативно вплинуло на участь банку у програмах P2P-кредитування. Як наслідок, у лютому 2017 р. цей напрям роботи «Приватбанку» було призупинено [726]. Загалом в межах цієї програми було надано кредитів на загальну суму 5 млрд грн., яка після націоналізації банку була перенесена на баланс банку у вигляді «традиційних» кредитів та депозитів [727, с. 121].

Серед додаткових переваг та можливостей, що відкриваються перед банками, що бажатимуть брати участь у просуванні P2P-платформ, учасники ринку виділяють наступні:

відсутність ризику ліквідності, адже банк не використовує для кредитування ані власні кошти (капітал), ані залучені пасиви (строкові депозити або поточні рахунки);

відсутність необхідності формувати страхові резерви під активні операції;

відсутність ризику неповернення позики;

можливість отримання додаткового доходу у вигляді комісій замість маржинального доходу за кредитним продуктом;

отримання доступу до додаткової бази клієнтів і можливість продавати їм банківські продукти і послуги безпосередньо [728].

Підсумовуючи, слід зазначити, що електронні кредитні платформи в Україні розвиваються як самостійно, так і у тісній взаємодії з банківськими установами.

Висновки до розділу 4

1. Одним із ключових ризиків активного впровадження досягнень ІТ-технологій у фінансовій сфері є можливе витіснення банківської системи з кредитного ринку в класичному розумінні через її неспроможність конкурувати з новими технологіями. При цьому найбільш потенційно небезпечними для класичних банків є дві технології – кредитні електронні платформи та блокчейн.

2. Електронні кредитні платформи – компанії, які замість банків визначають платоспроможність фізичної особи або підприємства за допомогою різних власних алгоритмів та баз даних. Ця нова форма кредитних відносин потенційно в змозі знищити банки як суб'єкти кредитування, залишивши їх без процентних доходів, що займають левову частку у структурі доходів банківського сектору, та / або переключивши на себе значну частку грошових потоків, що формують банківські активи та пасиви.

3. Поняття «електронні кредитні платформи» є більш широким, ніж «P2P-кредитування», та включає останню у свій склад. Значна частина кредитних електронних платформ працюють не лише в режимі P2P, але й в режимі P2B (кредитування бізнесу), МФО (мікрофінансової організації) та / або як «постачальник клієнтів» для банків.

4. Ключова відмінність онлайн-кредитів від банківських кредитів та позик фінансових організацій полягає в тому, що ці кредити оформлюються та фактично отримуються дистанційно в мережі без фізичної зустрічі з кредитором. Ключовими особливостями Інтернет-кредитування в Україні є: невелика сума кредиту; незначний термін кредитування; відсутність можливості отримання клієнтом готівки; доступ до грошей відкривається за допомогою додаткових фінансових інструментів (карта, поточний рахунок, віртуальний рахунок); споживчий характер запозичення (оформити онлайн-кредит на купівлю житла або автомобіля в Україні на сьогодні неможливо); мінімальний пакет документів, що надсилається у сканованому вигляді на електронну адресу кредитора; відсутність необхідності в наданні забезпечення та / або поручительства.

5. Основними учасниками ринку онлайн-кредитування в Україні є МФО та банки. Проте основною відмінністю банків є те, що за допомогою мережі вони лише розглядають заявку клієнта. Для фізичного отримання грошей клієнту у більшості випадків потрібно звернутись до банківського відділення для підписання кредитної угоди. Натомість МФО для отримання позики вимагають заповнення стандартної форми, що містить інформацію про позичальника та реквізити для отримання кредиту.

6. Одна з ключових причин активного розвитку в Україні P2P-кредитування – значний дефіцит кредитних ресурсів, особливо для малого та середнього бізнесу. Адже на практиці позичальники сектору малого та середнього бізнесу мають доволі вузький вибір джерел фінансування.

7. Одна з причин, що обмежують розвиток P2P-кредитування в Україні – українці досі ментально не готові позичати незнайомцям десятки тисяч гривень. Також подібна діяльність практично не регулюється ніякими органами, тому ризик втратити кошти дуже великий.

8. Піонером серед банків на українському ринку P2P-кредитування став «Приватбанк», який започаткував цю діяльність у 2016 р., запропонувавши ринку власний сервіс P2P-кредитів.

РОЗДІЛ 5.

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

5.1. Концептуальні засади забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки

Банківська система України може виконувати свої базові функції (забезпечення швидкого, якісного, надійного розрахунку в трикутнику «суб'єкти господарювання – фізичні особи – державні інституції», надійне зберігання коштів клієнтів, у т. ч. залишків на поточних рахунках юридичних осіб та вкладів населення, кредитування юридичних і фізичних осіб, у першу чергу – підприємств реального сектору економіки) виключно за умови ефективного пристосування до умов зовнішнього середовища, які не завжди є сприятливими.

Несприятливість умов зовнішнього середовища для банків в Україні проявляється, зокрема, у мінливій динаміці валютного курсу гривні, збереженні доволі високих темпів інфляції, значній вазі тіньової економіки, що суттєво ускладнює процес кредитування та, особливо, повернення наданих кредитів, високого рівня конкуренції (адже банківська система налічує більше 70 учасників та більше 8 тис. відділень; при цьому значна кількість учасників є банками з іноземним капіталом, що мають значно більші порівняно з банками зі статутним капіталом резидентів можливості зовнішнього фондування).

Складну ситуацію у банківській системі України та появу загроз її функціонуванню та розвитку обумовлює стрімкий розвиток інформаційної економіки, який проявляється у швидкому виникненні та розповсюдженні нових ІТ-технологій, що призводить до появи альтернативних моделей розрахунків (електронні гроші), інвестицій (криптовалюти), нових

можливостей для наявних та потенційних клієнтів банків надавати та отримувати кредити (електронні кредитні платформи).

Ключові тенденції розвитку світової економіки свідчать про те, що банківська сфера стає однією з найбільш динамічних її складових, адже стрімкий розвиток ІТ-технологій, глобалізація та зростання нестабільності, що характеризують поточні світові макроекономічні процеси, найбільш яскраво проявляються у банківській сфері, яка традиційно є чутливою до впливу зовнішніх чинників. У той же час банківська сфера підтверджує свій статус ключової компоненти інформаційної економіки, що має забезпечити її ефективність. При цьому роль та значення банківської системи в умовах розвитку інформаційної економіки має зростати і надалі, що обумовлює актуальність та необхідність дослідження процесів цифровізації банківської сфери.

На сьогодні банки стають не лише мультинаціональними, але й фактично глобальними інституціями. А цифрові технології у поєднанні з величезними обсягами інформації дають їм змогу отримувати глобальний синергетичний ефект, при цьому банки зберігають можливість реагування на будь-які зовнішні дії як на локальному, так і на глобальному рівнях.

Вищезначене обумовлює актуальність побудови механізмів адаптації банківської системи до роботи у принципово нових умовах та формулювання концептуальних засад забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки.

Під *концепцією* забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки мається на увазі система теоретико-методологічних положень відносно методологічного підходу, цілей, методів, принципів, технологій забезпечення банківської безпеки держави, а також здійснення практичних завдань та застосування інструментів на рівні держави в цілому та окремих банків, що мають забезпечити банківську безпеку України в умовах розвитку інформаційної економіки.

При цьому базові положення концепції формуються з урахуванням того факту, що держава в процесі реалізації національних інтересів у банківській сфері дотримується вимог фінансової безпеки, що враховують не лише *зовнішні та внутрішні загрози*, але й принципово *нові можливості*, що пропонує банкам стрімкий розвиток інформаційної економіки у світі та в Україні.

Адаптація банківської системи України до швидких змін зовнішнього середовища має стати ключовим чинником забезпечення її фінансової стійкості, що гарантуватиме виконання нею у штатному режимі власних базових функцій та можливість приймати активну участь у реалізації національних економічних інтересів.

Ключові положення концепції забезпечення банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки полягають у наступному.

Положення 1. Банківська система є базовим елементом та інструментом захисту національних економічних інтересів держави, оскільки вона забезпечує готівкові та безготівкові розрахунки, депозитні, кредитні, валютні та багато інших видів операцій для фінансового забезпечення процесів функціонування та розвитку економіки. Отже, розвиток банківської системи повинен узгоджуватись із пріоритетними напрямками фінансової політики держави з урахуванням першочергового забезпечення національних інтересів в економічній сфері та всебічно використовувати нові можливості, що створює активний розвиток інформаційної економіки, що є першочерговим завданням системи економічної безпеки держави.

Положення 2. Базовими передумовами впровадження нових підходів до розвитку банківської системи України є наступні ключові умови та чинники:

поглиблення тенденцій глобалізації економіки (у т. ч. у банківській сфері), що відбувається у світі та, зокрема, країнах Європейського Союзу та призводить до підвищення регуляторних вимог до стабільності банків у частині капіталізації та дотримання економічних нормативів, зростання

конкуренції на ринку банківських послуг; самостійного або примусового (за ініціативою НБУ) виходу з українського банківського ринку найбільш слабких, недостатньо капіталізованих, «схемних» установ та банків з незадовільною якістю менеджменту;

зростання ролі та значення інновацій у банківському бізнесі, що проявляються у появі принципово нових банківських продуктів, тенденції мінімізації «живого» спілкування з клієнтами на тлі поступового перенесення значної частини клієнтських операцій у віртуальний простір;

поява нових конкурентів для «традиційних» банків у вигляді провайдерів та користувачів принципово нових технологій (блокчейн), нових видів грошових розрахунків (криптовалюти), нових методів кредитування (електронні кредитні платформи), що потенційно ставить під загрозу збереження банківської системи у «класичному» форматі;

виникнення нових форм співпраці «традиційних» банків із Fintech-підприємствами, що надають банкам нові можливості диверсифікації операцій, оптимізації власної структури та зростання доходів за рахунок впровадження нових банківських продуктів.

Положення 3. Теоретичні передумови механізму забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки мають формуватись на основі міждисциплінарного підходу з урахуванням ключових положень концепцій та теорій соціології та психології: теорія управлінської взаємодії, теорія рефлексії, концепція суб'єкта; концепцій менеджменту, стратегічного менеджменту, логістики та маркетингу: стратегія активної адаптації до зовнішнього середовища, концепція стратегічного менеджменту, концепція менеджменту як економічних стосунків, концепція ситуаційного управління, концепція синергії, стратегія маркетингу партнерських відносин; сучасних економічних концепцій та теорій: еволюційна теорія, теорія поведінкової економіки, концепція забезпечення економічної безпеки держави, теорій банківського регулювання (неокласична парадигма, інституційна економічна теорія, концепції

асиметричності інформації, несприятливого вибору та ризику опортуністичної поведінки), інших концепції та теорій.

Положення 4. Принципи забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки, що дозволяють синтезувати методи та інструменти даної системи, мають включати загальносистемні принципи: принцип потенційної з'єднуваності (що полягає у наявності можливості формування тимчасових цілісностей самодостатніх систем у системний комплекс внаслідок перехрещення інтересів економічних суб'єктів та суб'єктів зовнішнього середовища), принцип синергізму (що передбачає сумісний коопераційний ефект, який досягається шляхом взаємодії систем та дає змогу визначити це як характеристику міжсистемної взаємодії); принципи, що сприяють цифровій трансформації банківської системи в умовах становлення та розвитку інформаційної економіки (принцип системності, принцип достатності та адекватності законодавчої бази, принцип наявності цифрової інформаційно-комунікативної інфраструктури банківської системи, принцип оптимальної інтеграції банківської системи країни до загальносвітової системи господарських зв'язків, принцип прозорості банківської діяльності у межах фінансового забезпечення транскордонного простору інформаційної економіки, принцип захисту фінансових інтересів стейкхолдерів у мережі промислового Інтернету); принцип компромісу (що передбачає узгодженість інтересів економічних суб'єктів із зовнішнім середовищем); принцип суб'єктності (що передбачає сприйняття зовнішнього середовища через різноспрямованість економічних інтересів суб'єктів взаємодії та їх узгодження через прогнозування поведінки різних суб'єктів), принцип активної адаптації (що передбачає адаптацію економічних суб'єктів до зміни зовнішнього середовища, зокрема, через здійснення активного впливу на інші суб'єкти зовнішнього середовища).

Положення 5. Як методологічний базис для розробки методів, моделей, інструментів та методик управління забезпеченням банківської

безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки слід використовувати *синергетичний підхід*. Цей підхід базується на положеннях концепції економічної синергетики, де вважається, що визначальною умовою для забезпечення оптимального поведіння складних економічних систем є саме наявність нерівноважних станів та процесів самоорганізації. Нерівновага дає змогу здійснювати вільний вибір варіанта подальшого розвитку з цілого спектра можливих напрямків, а нерівноважний стан являє собою момент переходу до якісно нового стану, в якому економічна система може здобути більш високий рівень організації та продуктивності.

Синергетичний підхід бачить завдання управління траєкторією розвитку банківської системи відповідно до глобальних трендів, а не у забезпеченні стабільності та стійкості у локальному обсязі; реалізує завдання не визначення майбутнього стану банківського ринку, але створення цього розвитку, оскільки неможливим стає прогнозування на основі аналізу тенденцій минулого та розповсюдження їх на майбутнє, оскільки світ економічної синергетики є нелінійний, нерівноважний, незворотний. В умовах розвитку інформаційної економіки на банківському ринку визначальним стає не рівновага «попит-пропозиція», а процеси когерентності, синергії, автоколивань, катастроф, прояви самоорганізації ринку тощо. Йдеться про те, що в періоди нестабільності можуть спонтанно виникати паралельні неформальні структури, наприклад відпрацьовані схеми ухилення від податків, спрямування фінансових потоків в офшорні зони, неплатежі постачальникам, бартерні схеми розрахунків, виплати заробітної платні «чорною» готівкою тощо. За певних умов вони можуть бути досить стійкими, що свідчить про стихійний вихід системи на не оптимальну щодо економічної ефективності траєкторію розвитку.

У цих умовах для забезпечення банківської безпеки більш ефективним буде так зване, «м'яке» управління (на відміну від «жорсткого», програмного), що здійснюється за допомогою незначних, але належних резонансних впливів, які мають відповідати власним внутрішнім тенденціям

розвитку системи. Головна мета такого управління полягає в тому, щоб завдяки незначному резонансному впливу «підштовхнути систему» до одного із її власних сприятливих шляхів розвитку. Своєчасні резонансні впливи можуть виявити значні, потужні внутрішні резерви системи.

Використання синергетичного підходу забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки дозволить більш повно реалізувати можливості грошово-кредитного регулювання національної економіки.

Положення 6. Процеси трансформації банківської сфери в умовах швидкого розвитку інформаційної економіки передбачають вирішення наступних взаємопов'язаних завдань: формування цифрових активів банківської системи; розвиток новітніх цифрових банківських та фінансових послуг у межах забезпечення транскордонного простору інформаційної економіки та цифрової інфраструктури банківської системи; створення цифрових фінансових мереж промислового Інтернету (або Інтернету речей, Internet of Things); розбудова та активне використання дистанційних каналів банківського обслуговування, мобільних пристроїв, клієнтських додатків для смартфонів та планшетів; створення комплексної системи управління взаємодією з клієнтами, що дозволяє аналізувати великі масиви інформації, що містить база клієнтів з метою формування спеціалізованих пропозицій в межах окремих клієнтських груп та прогнозувати обсяг попиту на ці послуги; можливість використання банками технологій інтеграції та підтримки банківських платежів у транскордонному просторі світової економіки; розробка та впровадження надійних засобів захисту банківської інформації.

Положення 7. Управління функціонуванням банківської системи України з врахуванням вимог банківської безпеки держави слід реалізовувати в якості підсистеми загальної системи фінансової безпеки держави. Підсистема банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки має включати в свій склад діяльність державних владних органів та бути скерованою на захист національних економічних інтересів у

банківській сфері. Дана підсистема повинна включати у свій склад інституційну та законодавчу складову, забезпечувати функціонування механізму взаємодії складових та суб'єктів у процесі вирішення завдань з метою забезпечення банківської безпеки держави. При цьому суб'єктами даної підсистеми мають бути як безпосередньо банки, так і державні органи (НБУ, КМУ), що мають спільно в межах чинного законодавства забезпечувати захист національних інтересів у банківській сфері, натомість об'єктами даної підсистеми слід вважати фінансові ресурси, що пов'язані з банківською сферою.

Положення 8. При здійсненні управління системою забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки з урахуванням вимог фінансової безпеки держави доцільно використовувати економіко-математичні методи, адекватні особливості функціонування предмету дослідження (банківської системи), які мають наступні властивості: наявність різноспрямованих інтересів економічних суб'єктів, нестационарність та багатоаспектність процесів, наявність взаємозв'язку та динаміки.

Положення 9. Поточна оцінка та прогнозування стану фінансової безпеки держави у банківській сфері має здійснюватись за допомогою виділення таких етапів: 1) оцінка реалізованих можливостей банківської системи, 2) оцінка потенційних можливостей її розвитку. При цьому під можливостями розвитку банківської системи мається на увазі сукупність фактичних та потенційних можливостей економіки щодо розвитку банківської системи виходячи з встановлених критеріїв та обмежень ресурсної бази та вимог, що стосуються необхідності забезпечення фінансової безпеки держави.

Таким чином, оцінку стану фінансової безпеки держави у банківській сфері слід розглядати як визначення реалізованих можливостей економіки країни у сфері розвитку банківської системи з урахуванням потенційних її можливостей. Що можуть бути реалізовані в майбутньому за певних умов.

Дане розуміння дає можливість здійснити комплексну оцінку стану фінансової безпеки держави у банківській сфері: як реалізованих можливостей (з використанням наявних методичних рекомендацій та індикаторів фінансової безпеки у банківській сфері), так і прогноз потенційних можливостей цього розвитку (за допомогою рекомендацій щодо реалізації отриманих прогнозних сценаріїв). При цьому сукупність індикаторів банківської безпеки формується виходячи з характеристик економічної безпеки держави.

Положення 10. Аналіз забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки доцільно здійснювати у секторальному розрізі: інфраструктура та номенклатура безготівкових розрахунків, криптовалюти, електронні кредитні платформи за допомогою системи індикаторів та їх порогових значень. Даний розподіл дає можливість визначити специфічні особливості забезпечення фінансової безпеки у кожній з цих сфер та обґрунтувати відповідні методики та інструментарій управління. При цьому завдання оцінки та прогнозування стану банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки розподіляється на пряме завдання (пошукове прогнозування) та зворотне (нормативне прогнозування). Такий підхід дає можливість не лише спостерігати саморозвиток ситуації у сфері забезпечення банківської безпеки, але й активно формувати активну адаптацію (бажаний її стан) у протилежному напрямку: від майбутнього до теперішнього.

Таким чином створюються передумови цілеспрямованого формування альтернативних сценаріїв розвитку банківської системи, які забезпечують досягнення національних економічних інтересів.

Положення № 11. Підсистема банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки потребує наукового, кадрового, аналітичного та фінансового забезпечення, що має бути спрямовано на виконання заходів адміністративного та суто економічного характеру, спрямованих на забезпечення національних економічних інтересів з

урахуванням чинних на нових норм законодавства України у фінансовій та банківській сфері. Механізм забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки має передбачати заходи превентивного реагування на появу відхилень від ключових параметрів/індикаторів, що характеризують виконання завдань реалізації національних економічних інтересів у банківській сфері, отже, бути адаптивним до змін зовнішнього середовища, що має забезпечити конкурентоспроможність українських банків порівняно з принципово новими фінансовими платформами, що виникають та активно поширюються внаслідок стрімкого розвитку інформаційної економіки у світі та в Україні.

Наведені ключові концептуальні положення стосуються основних аспектів забезпечення банківської безпеки України та мають стати теоретичним базисом для подальшої розробки методології забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки.

5.2. Напрями розвитку нових видів безготівкових розрахунків в контексті забезпечення банківської безпеки України

Одним із напрямів євроінтеграції української економіки, зокрема банківської системи, є гармонізація українського платіжного простору з європейським. Саме у цьому контексті *відбувається процес адаптації всіх клієнтських рахунків українських банків до міжнародних стандартів.*

Стандартна система банківського рахунку – необхідний елемент ефективного банківського середовища кожної країни, що сприяє своєчасному та безперервному здійсненню розрахунків. У країнах ЄС це міжнародний номер банківського рахунку IBAN. Кожна країна встановлює структуру номеру рахунку IBAN самостійно, керуючись вимогами стандарту ISO 13616.

У зв'язку з цим, протягом 2019 р. НБУ запроваджує IBAN в Україні [729, 730], що дає змогу гармонізувати український платіжний простір з

європейським та сприятиме подальшій модернізації системи електронних платежів НБУ. Впровадження IBAN в Україні відбувається відповідно до Постанови Правління НБУ № 162 від 28.12.2018 р. «Про запровадження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні» [731] та Постанови Правління НБУ № 41 від 22.02.2019 р. «Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 28 грудня 2018 року № 162» [732].

Адаптація клієнтських рахунків українських банків до міжнародних стандартів на практиці відбувається таким чином. Починаючи з 05.08.2019 р. українські банки відкриватимуть клієнтам нові рахунки згідно стандартів IBAN, натомість вже відкриті банками України номери рахунків у період з 05.08.2019 р. до 31.10.2019 р. будуть змінюватись відповідно до вимог цього стандарту із збереженням діючого номеру аналітичного обліку. Отже, всі існуючі номери рахунків клієнтів доповнюються кодом банку та країни.

Відповідно, застосування IBAN стає обов'язковим для всіх клієнтів всіх українських банків під час здійснення переказів коштів як у національній, так і в іноземній валюті, в тому числі під час транскордонних переказів. Таким чином, всі перекази мають здійснюватись виключно з використанням IBAN.

Ці нововведення дають можливість клієнтам українських банків зручно ідентифікувати платника та отримувача грошей, а також український банк, що їх обслуговує; уникати помилок у реквізитах рахунків завдяки скороченню реквізитів у розрахункових документах; значно швидше здійснювати перекази та отримувати гроші. Серед інших переваг використання IBAN для клієнтів українських банків є те, що у майбутньому ця додаткова опція дозволить використання QR кодів, що міститимуть інформацію про IBAN, для обміну платіжною інформацією та спрощення сплати рахунків.

Формування українськими банками номеру банківського рахунку відбувається відповідно до Національного стандарту України «Фінансові

операції. Правила формування міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні. (IBAN Registry:2009, NEQ) ДСТУ-Н 7167:2010», затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 454 від 11.10.2010 р. Для України IBAN складається із 29 літерно-цифрових символів: коду країни, контрольного розряду, коду банку та номеру рахунку. Як наслідок впровадження IBAN за першими двома літерами одразу можливо визначити країну учасника розрахунку («UA» означає «Україна»), а за допомогою контрольного розряду – забезпечити уніфіковану перевірку рахунку клієнта на коректність.

Далі зосередимо увагу на найбільш важливих та перспективних для України видах безготівкових розрахунків, з урахуванням того факту, що безготівкові платежі у найближчому майбутньому залишатимуться безальтернативним напрямом модернізації банківської системи України.

Електронні гроші. Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [733] визначено, що:

випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк;

випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти;

банк має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів;

банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача;

порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами НБУ.

Вимоги, що регулюють випуск та використання електронних грошей в Україні, окрім даного Закону, викладені у «Положенні про електронні гроші

в Україні», затвердженому постановою Правління НБУ № 481 від 04.11.2010 р. [734].

Нижче (табл. 5.1) наведений перелік українських банків, які, згідно з законодавством України, станом на початок 2019 р. мали право здійснювати випуск електронних грошей.

Таблиця 5.1

Перелік банків, які мають право здійснювати випуск електронних грошей згідно з законодавством України станом на 01.01.2019 р.

№ з/п	Найменування банку	Найменування електронних грошей / назва платіжної системи, що здійснює операції з електронними грошима
1	ПАТ "АЛЬФА-БАНК"	"FORPOST", "ALFA-MONEY", MasterCard, Visa, ПРОСТІР
2	АТ "Ощадбанк"	MasterCard, Visa
3	ПАТ "ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК"	MasterCard, Visa
4	ПАТ "БАНК ВОСТОК"	MasterCard, Visa
5	ПАТ "ТАСКОМБАНК"	"Максі", MasterCard, Visa
6	ПАТ АБ "ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК"	MasterCard, Visa
7	ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК"	MasterCard, Visa
8	ПАТ "КРИСТАЛБАНК"	MasterCard
9	АБ "ПІВДЕННИЙ"	Visa
10	ПАТ "КБ "ГЛОБУС"	"ГлобалМані"
11	АКБ "ІНДУСТРІАЛБАНК"	MasterCard, Visa
12	ПАТ "ЮНЕКС БАНК"	ПРОСТІР
13	ПАТ "АЛЬПАРІ БАНК"	ПРОСТІР
14	АБ "УКРГАЗБАНК"	"ЕЛЕКТРУМ", ПРОСТІР
15	ПАТ "БАНК СІЧ"	ХРАУ, MasterCard
16	ПАТ КБ ПРАВЕКС-БАНК	ПРОСТІР
17	ПАТ "КРЕДОБАНК"	MasterCard
18	ПАТ "УНІВЕРСАЛБАНК"	MasterCard
19	ПАТ "МЕГАБАНК"	MasterCard, Visa
20	ПАТ "АЙБОКС БАНК"	MasterCard
21	АТ "АКБ "КОНКОРД"	Visa
22	ПАТ "ІДЕЯ БАНК"	MasterCard, Visa
23	АТ "БАНК АЛЪЯНС"	ПРОСТІР

Джерело: дані НБУ [735]

Табл. 5.2 містить основні показники ринку електронних грошей в Україні станом на 01.01.2017 р.

**Основні показники ринку електронних грошей в Україні
станом на 01.01.2017 р.**

Системи електронних грошей	Банки-учасники	Випущено електронних грошей, млн грн.	Обсяг операцій з електронними грошима, млн грн.	Кількість випущених електронних гаманців, млн од.
МАХІ	«Альфа-банк»	21,8	22,1	0,6
МОНЕХУ	«Фідобанк»*	11,9	0,8	0,5
ПРОСТІР	«Полікомбанк», «Експрес-банк»*, «Банк Михайлівський»*, «Діамантбанк»*	8,9	52,9	0,07
GlobalMoney	«Ощадбанк», «Глобус»	8,5	2893,1	45,0
MasterCard	«Альфа-банк», «Приватбанк», «Перший інвестиційний банк», «Банк Михайлівський»*, «Юнісон банк»*	1,1	17,1	0,018
VISA	«Південний», «Укрсоцбанк»	0,2	0,45	0,0007
РАЗОМ		40,5	2986,5	45,7

* виведені з ринку або приєднані до іншого банку

Джерело: побудовано автором з використанням даних НБУ [736]

Отже, згідно звітних даних НБУ (табл. 5.2), станом на 01.01.2017 р. в Україні загалом було емітовано електронних грошей на суму 40,5 млн грн., у т.ч.:

МАХІ («Альфа-банк») – 21,8 млн грн.;

МОНЕХУ («Фідобанк», пізніше виведений з ринку) – 11,9 млн грн.

ПРОСТІР («Полікомбанк», «Експрес-банк», «Банк Михайлівський», «Діамантбанк», останні 3 банки пізніше були виведені з ринку) – 8,9 млн грн.;

GlobalMoney («Ощадбанк», «Глобус») – 8,5 млн грн.;

MasterCard («Альфа-банк», «Приватбанк», «Перший інвестиційний банк», «Банк Михайлівський», «Юнісон банк», останні 2 банки пізніше були виведені з ринку) – 1,1 млн грн.;

VISA («Південний», «Укрсоцбанк») – 0,2 млн грн.

Обсяг операцій з використанням електронних грошей за 2016 р. склав близько 3 млрд грн., у т.ч.: GlobalMoney – 2893,1 млн грн.; ПРОСТІР – 52,9 млн грн.; МАХІ – 22,1 млн грн.; MasterCard – 17,1 млн грн.; MONEXY – 0,8 млн грн.; VISA – 0,45 млн грн.

Загалом станом на 01.01.2017 р. було емітовано 45,7 млн од. електронних гаманців, у т.ч.: GlobalMoney – 45,0 млн од.; МАХІ – 0,6 млн од.; MONEXY – 0,5 млн од.; ПРОСТІР – 70 тис. од.; MasterCard – 18 тис. од.; VISA – близько 700 од.

За інформацією НБУ [737] за станом на 01.01.2018 р. обсяг випущених електронних грошей банками склав 59,9 млн грн.; кількість електронних гаманців – 52,8 млн од., обсяг операцій, здійснених користувачами з метою оплати товарів, робіт, послуг за 2017 р. – 2931 млн грн. Отже, порівняння даної статистики з показниками 2016 року (табл. 5.2) дає підстави стверджувати, що обсяг операцій з електронними грошима практично не змінився (2931 проти 2987 млн грн.), кількість емітованих електронних грошей зросла: 59,9 млн грн. проти 40,5 млн грн. у 2016 році, зросла також загальна кількість відкритих електронних гаманців: з 45,7 до 52,8 млн одиниць.

Станом на 01.01.2019 р. [738] загальний обсяг випущених електронних грошей банками склав 83,2 млн грн.; кількість електронних гаманців – 62,7 млн од., обсяг операцій, здійснених користувачами з метою оплати товарів, робіт, послуг за 2018 р. – 7225 млн грн. Отже, порівняння даної статистики з показниками за 2017 рік свідчить про стабільне зростання як обсягу емісії та обігу (операцій) електронних грошей в Україні, так і кількості відкритих електронних гаманців, що вже перевищує номінальну кількість мешканців країни.

Проте не всі електронні гроші, що фактично знаходяться в обігу в Україні, є легальними. Деякі їх види обертаються у «сірій зоні». Отже, їх обіг прямо не заборонений, проте і не узгоджений Національним банком. Зокрема, згідно роз'яснення прес-служби регулятора [739], правила використання електронних грошей торгових марок «Webmoney», «Яндекс.Деньги», «QIWI Wallet», «Wallet one» / «Єдиний гаманець» не узгоджувалися НБУ.

При цьому НБУ виступає за законодавче врегулювання діяльності безготівкових платіжних систем в Україні та пропонує надати право резидентам користуватися електронними грошима, випущеними нерезидентами. Але за умови наявності у емітента ліцензії НБУ [740].

Рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем НБУ № 136 від 25.05.2018 р. регулятор скасував реєстрацію внутрішньодержавної системи розрахунків «WebMoney.UA». Дане рішення було прийнято у зв'язку із застосуванням персональних спеціальних обмежувальних заходів (санкцій) до платіжної організації внутрішньодержавної системи розрахунків «WebMoney.UA» (Дочірнього підприємства «Фінансова компанія «ЕлМІ») згідно з рішенням РНБО України від 02.05.2018 «Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», введеним в дію Указом Президента України від 14.05.2018 № 126/2018. Окрім скасування реєстрації «WebMoney.UA», з огляду на застосовані РНБО санкції НБУ також ухвалив рішення про: відкликання (анулювання) ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, виданої ДП «ФУ «ВМ-Фактор»; скасування реєстрації ДП «ФУ «ВМ-Фактор» як учасника платіжних систем; скасування реєстрації учасників внутрішньодержавної системи розрахунків «WebMoney.UA»; скасування реєстрації ТОВ «Пеймастер» як оператора послуг платіжної інфраструктури [741].

15.06.2018 р. в інформаційний простір надійшла інформація про скасування НБУ реєстрації МПС «ТУМЕ», платіжною організацією якої є ТОВ «ФК «ОМП-2013». Відповідне рішення було прийнято Правлінням НБУ та Комітетом з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем НБУ. Причиною прийняття рішення, згідно повідомлення, стало отримання документально підтвердженої інформації від СБУ про те, що платіжна система «ТУМЕ» здійснює перекази коштів у співпраці із забороненою в Україні російською платіжною системою, що провокує виникнення загроз національній безпеці. НБУ раніше неодноразово попереджав всі платіжні системи про неприпустимість співпраці з платіжними системами, відносно яких застосовано обмежувальні заходи (санкції), а також взаємодії із зазначеними платіжними системами через посередництво інших платіжних систем та організацій незалежно від їх юрисдикції. При цьому МПС «ТУМЕ» запевняло НБУ про дотримання зазначених обмежень. У зв'язку зі скасуванням реєстрації МПС «ТУМЕ» НБУ також ухвалив рішення про скасування реєстрації учасників даної платіжної системи [742].

Підсумовуючи аналіз поточного стану використання та поширення електронних грошей як відносно нового для фінансової системи України сегменту платіжної системи, слід зазначити, що даний елемент фінансової системи на сьогодні є найменш розвинутим в Україні, отже, потребує всебічної підтримки та популяризації з боку держави в особі Національного банку [743].

Системи мобільних платежів, у т.ч. безконтактних. До початку 2017 року більше 50 % розрахунків в магазинах роздрібною торгівлі в Китаї вже проводилося не готівкою, а через мобільні платежі. Число абонентів китайських систем мобільних платежів в цей період досягло 500 мільйонів. Отже, лівова частка населення КНР фактично «оминула» епоху кредитних карт, від використання готівки відразу переключившись на мобільні розрахунки. На разі в КНР за допомогою смартфона можна розрахуватись

практично скрізь: у таксі, в газетному кіоску, в овочевий лавці. За допомогою мобільних додатків в Китаї можливо навіть подати милостиню жебракові, у більшості з яких є свій рахунок в додатку мобільного банкінгу. Розвиток системи безготівкових розрахунків в країні активно заохочують оператори систем мобільних платежів [744].

В Україні перший повноцінний сервіс мобільних платежів «Мобільні гроші» з'явився у червні 2013 р. та перетворив компанію «Київстар» фактично на конкурента банків, адже з того часу будь-який абонент «Київстарту» отримав не лише рахунок для оплати послуг зв'язку, а й мобільний гаманець, за допомогою якого отримав можливість купувати товари і послуги, переказувати кошти на банківську карту та навіть перетворити гроші з мобільного телефону на готівку [745]. Платіжна платформа «Київстарту» в Інтернеті знаходиться за адресою money.kyivstar.ua [746]. На цій сторінці можна побачити основні розділи для оплати послуг. На сайті можна також знайти посилання для виведення грошей і сервіс допомоги по роботі з системою. Загалом, згідно з даними компанії, тут є кілька сотень найменувань сервісів. З цієї кількості більше 100 сервісів можна оплачувати без комісії або з комісією до 1 %.

За перші два роки роботи платформи кількість її користувачів перевищила 400 тис., було проведено понад 3 млн транзакцій. Найбільш популярною послугою, за даними «Київстарту», є поповнення платіжних карт Visa і MasterCard. Далі йдуть мікроплатежі, включаючи поповнення онлайн-ігор і різних розважальних сервісів. Замикає трійку оплата послуг Інтернет-провайдерів. Каталог послуг «Мобільних грошей» дозволяє сплатити комунальні послуги, фінансові послуги (поповнення дебетних і кредитних карт, повернення готівкових кредитів, страхування), штрафи, ігри, лотереї, послуги таксі, розваги (театри, кіно, концерти, дельфінарії тощо), здійснити поповнення електронного гаманця за номером (GlobalMoney, EasyPay), оплату рахунку Інтернет-магазину електронними грошима за кодом

замовлення (MoneXu, Wallet One), здійснити передплату на видання, оплату оголошень та багато інших видів мобільних платежів.

Для виведення грошей з телефону на карту на сайті «Мобільних грошей» є окремий розділ – «Отримати готівку». Перетворити гроші з телефону на готівку можливо за допомогою поповнення картки «Приватбанку» або будь-якої іншої карти MasterCard або Visa.

Міжнародним платіжним системам Інтернет-розрахунків НБУ дозволив здійснювати повноцінну діяльність в Україні у серпні 2015 року.

Одним із найбільш відомих і популярних у світі сервісів мобільних платежів є сервіс Apple Pay, що дозволяє оплачувати покупки за допомогою смартфона Apple, до якого прив'язана банківська карта. Для цього досить піднести iPhone до терміналу, попередньо авторизувавшись в службі будь-яким із зручних способів (Touch ID, Face ID або пароль) [747]. Такі запобіжні заходи необхідні для уникнення несанкціонованої оплати. Отже, навіть у разі крадіжки телефону зловмисник не зможе скористатись коштами на рахунку. З тією ж метою система не передає зчитувальному пристрою дані карти.

Починаючи з 17.05.2018 р. система мобільних безконтактних платежів Apple Pay розпочала роботу в Україні [748] Дещо раніше, 02.05.2018 р. керівник компанії «Apple» Тім Кук на прес-конференції заявив [749], що платіжна система Apple Pay повинна запрацювати в Норвегії, Польщі та Україні. Система працює на терміналах, які приймають безконтактні платежі. При цьому система сумісна з моделями старше iPhone 6, а також з Apple Watch. При цьому важливим є те, що ні Apple Pay, ні інші безконтактні платіжні сервіси не беруть комісію. Власники iPhone можуть додати картки «Приватбанку» в Apple Pay і користуватися безконтактними платежами. Даною системою підтримуються карти платіжних систем VISA і MasterCard. Підтримку Apple Pay в Україні на першому етапі забезпечував «Приватбанк», дещо пізніше до цієї підтримки приєднався «Ощадбанк». При цьому для користування сервісом Apple Pay в Україні не обов'язково бути клієнтом

«Ощадбанку», достатньо авторизуватись у ньому в телефонному режимі, отримавши миттєву цифрову predaid-карту [750].

Вартість пристроїв Apple в Україні залишається високою, крім того, як було зазначено вище, система Apple Pay працює лише на пристроях iPhone 6 та «пізніших». Отже, існувала потреба забезпечити мобільними платіжними сервісами власників значно більшої кількості «бюджетних» пристроїв на платформі Android. Саме тому восени 2017 р. Україна стала 15-ю країною світу, у якій запрацював сервіс Android Pay. 1 листопада 2017 р. Google у партнерстві з Mastercard запустив в Україні глобальний сервіс безконтактних платежів Android Pay, за допомогою якого можна розрахуватися лише за допомогою смартфона або смарт-годинників під управлінням Android. Щоб почати користуватися сервісом, потрібно завантажити додаток Android Pay Google Play і додати в нього свої карти. Першим банком в Україні, який надав можливість користуватися сервісом Android Pay, став «Приватбанк» [751].

Сервіс Google Pay, що розпочав роботу в Україні восени 2017 р., на першому етапі дозволяв прив'язати до себе карти 10 українських банків: «Приватбанк», «Ощадбанк», ОТП банк, «Восток», «Південний», «Альфа-банк», ТАСкомбанк, ПУМБ, «Укрсиббанк» та «Монобанк» [752]. Проте в подальшому відбулось приєднання до цього сервісу ще 7 банківських установ. До вересня 2018 р. до нього підключились також «МТБ Банк», «Альтбанк», «Місто Банк», «Юнекс Банк», «Акордбанк», «Радабанк» та «Креді Агриколь Банк» [753].

Прийняття платежів готівкою для подальшого переказу. Відповідно до Постанови Правління НБУ № 42 від 12.02.2013 р. «Про врегулювання питань щодо приймання готівки для подальшого її переказу» [754], операції з приймання готівки в гривнях для подальшого її переказу за допомогою платіжних пристроїв та через пункти приймання готівки (робоче місце працівника, облаштоване технічним пристроєм із відповідним програмним забезпеченням, який дає змогу працівникові сформувати

електронний документ на переказ готівки на підставі відповідного паперового документа та забезпечує оброблення і передавання інформації до банку / платіжної організації платіжної системи в режимі реального часу) здійснюють виключно: *банки; комерційні агенти банків* – юридичні особи, які уклали агентські договори з банками; *небанківські фінансові установи*, які відповідно до законодавства України отримали ліцензію відповідного органу на переказ коштів і є платіжними організаціями та/або учасниками платіжної системи та здійснюють свою діяльність відповідно до узгоджених НБУ правил платіжної системи [755].

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національний банк України» НБУ видає ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства [756]. Загальні вимоги, порядок видачі, переоформлення ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків і підстави, за яких НБУ має право відмовити у видачі ліцензії, зупинити та відкликати її, визначені у «Положенні про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків», затвердженому Постановою Правління НБУ № 80 від 17.08.2017 р. [757].

Загальна кількість небанківських фінансових установ, яким НБУ видано ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, станом на 01.01.2019 р. становить 62 компанії. Їх загальний перелік [758], з урахуванням його великого обсягу, наведений у додатку ХХХ.

Згідно даних НБУ [759], станом на 01.10.2018 р. операції з прийняття готівки у національній валюті з подальшим її переказом здійснювали:

За допомогою платіжних пристроїв – 32 банки, 9 агентів банків, 11 небанківських фінансових установ-учасників платіжних систем «Фінансовий світ», «ІнтерПейСервіс», «WebMoney.ua», «ЛЕО», «City24», «Платисервіс» та «FLASHPAY».

Через пункти прийняття готівки – 15 агентів банків, 20 небанківських фінансових установ-учасників платіжних систем «ГлобалМані», «Фінансовий світ», «ІнтерПейСервіс», «Електрум», «MOSST Payments», «ЛЕО», «Платісервіс», «FLASHPAY», «Welsend» та «FORPOST».

Загалом за III квартал 2018 р. було прийнято готівки:

За допомогою платіжних пристроїв – 114,5 млрд грн., що на 10 % більше, ніж за II квартал 2017 р.

Через пункти прийняття готівки, що належать агентам банків та небанківським фінансовим установам – 15,6 млрд грн., що на 6 % більше ніж за II квартал 2017 р.

Кількість платіжних пристроїв для прийняття і подальшого переказу готівки в Україні станом на 01.10.2018 р. становила 60,8 тис., у т.ч. банківських – 22,3 тис., небанківських фінансових установ – 28,0 тис., агентів банків – 10,5 тис.

Кількість пунктів приймання готівки в Україні станом на 01.10.2018 р. становила 8,7 тис., у т.ч. небанківських фінансових установ – 2,9 тис., агентів банків – 5,8 тис.

По результатах аналізу даних за III квартал 2018 р., протягом якого було прийнято у вигляді готівки та перераховано 114,6 млрд грн., ринок переказів за допомогою платіжних пристроїв (за обсягами платежів) в Україні був поділений наступним чином: банки – 90 %, небанківські фінансові установи – 5 %, агенти банків – 5 %. Натомість за III квартал 2018 р. через пункти прийняття готівки загалом було переведено 15,6 млрд грн. При цьому розподіл ринку переказів через пункти прийняття готівки за обсягами перерахованих коштів був поділений у такій пропорції: агенти банків – 1 %, небанківські фінансові установи – 99 %.

Важливішим кроком на шляху до поступового витіснення готівкових платежів та заміни їх безготівковими в Україні стало залучення ПАТ «Укрпошта», що має близько 11 тис. відділень, до переказу коштів у національній валюті без відкриття рахунків. Відповідне рішення було

прийнято на підставі Постанови Правління НБУ № 138 від 21.12.2017 «Про надання національними операторами поштового зв'язку фінансової послуги з переказу коштів» [760].

НБУ також зареєстрував договори про участь ПАТ «Укрпошта» у міжнародних платіжних системах VISA та MasterCard, а також розпочав процедуру вступу ПАТ «Укрпошта» до Національної платіжної системи «Простір». Отже, ПАТ «Укрпошта» отримала можливість здійснювати обслуговування клієнтів з використанням платіжних карток. Це, безумовно, сприяє розширенню фінансової інклюзії, зокрема створює нові можливості для доступу до фінансових послуг населення в сільській місцевості та віддалених районах України, сприяє збільшенню рівня безготівкових розрахунків в Україні [761].

Підсумовуючи аналіз ринку приймання готівки для подальшого переказу в Україні, слід зазначити наступне. За рахунок значної кількості учасників та приблизно паритетних тарифів даний ринок є високо конкурентним та стрімко розвивається (за 2017 р. приріст суми переказів за допомогою платіжних пристроїв склав 39 %, за допомогою пунктів прийняття готівки – 51 %). Проте, не зважаючи на велику кількість учасників – агентів банків та небанківських фінансових установ, домінуюче становище у сфері платежів готівкою з подальшим переказом займають банки, що забезпечують їм 90 % суми перерахувань за допомогою платіжних пристроїв.

Приватні транскордонні грошові перекази. Абсолютний обсяг приватних грошових переказів з України за кордон є незначним – усього 294 млн дол. США за 2018 р. Лідерами серед країн, що отримували грошові перекази з України, є: Росія (36 %), Грузія (10 %), Азербайджан (5 %), Китай (5 %), Узбекистан (4 %) [762]. Таким чином, Україна в останні роки є нетто-реципієнтом транскордонних приватних переказів.

Приватні грошові перекази фізичних осіб в країну з-за кордону є одним із ключових елементів підтримки соціальної та фінансової стабільності для багатьох держав з перехідною економікою [763, 764]. Згідно даних Світового

банку, цей вид грошових трансфертів становить значну частку ВВП багатьох країн, зокрема: Таджикистану – 29 %, Киргизії – 26 %, Молдови – 23 %, Armenії – 14 %, Грузії – 10 %, Філіппін – 10 %, Чорногорії – 10 %, Сербії – 9 % [765]. Згідно даних НБУ [766], частка приватних грошових переказів у ВВП України в останні роки поступово зростала з 3,4 % за 2008 р. до 9,0 % за 9 міс. 2018 р.

Загалом для країн-донорів робочої сили трудова міграція має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних, зокрема, слід віднести: мультиплікативний вплив грошових переказів на дохід в економіці; зростання доходів домогосподарств, члени яких переказують кошти з-за кордону; зростання попиту домогосподарств на товари та послуги, збільшення у зв'язку з цим рівнів споживання; покращення забезпеченості домогосподарств продуктами харчування та товарами тривалого користування; покращення житлових умов домогосподарств; зменшення рівня бідності в регіоні-донорі робочої сили; зростання заощаджень домогосподарств та збільшення їх інвестиційних можливостей; зростання участі сектору домогосподарств в інвестиціях: у житлове будівництво, виробництво, товарно-матеріальні запаси; вплив міграційного капіталу на розвиток соціальної інфраструктури; зростання інвестицій в людський капітал та рівня доступності соціально значимих послуг (освіти, охорони здоров'я, сфери культури, рекреаційного забезпечення та ін.); засвоєння учасниками трудових міграцій норм поведінки та економічної діяльності більш розвинених країн; набуття мігрантами ринкового досвіду, розвиток підприємництва, створення нових робочих місць після повернення; зростання стандартів зайнятості й оплати праці в регіоні-донорі робочої сили; зниження напруги на ринку праці країни-донора робочої сили. Натомість негативними наслідками відпливу з країни трудових мігрантів є: трансформація частини зовнішні трудових міграцій у еміграцію; послаблення сімейних зв'язків, нестабільність шлюбів, зниження народжуваності, поширення соціального сирітства, психологічні зрушення у дітей трудових мігрантів; погіршення

рівня здоров'я трудових мігрантів через виснажливу працю та погані умови життя; погіршення якісного складу робочої сили; зниження кваліфікації через зайнятість мігрантів на роботах, що не потребують високої кваліфікації; формування психології правового нігілізму через напівлегальний та нелегальний статус перебування трудових мігрантів за кордоном; відсутність пенсійних та страхових прав у мігрантів; загроза падіння соціальної значимості зайнятості в країні-донорі через формування стереотипу щодо можливості отримання високих заробітків лише в інших країнах; формування специфічних контингентів, для яких трудова міграція стає не стільки джерелом доходів, скільки способом життя; ризик потрапляння громадян у скрутні обставини, зокрема через поширену торгівлю людьми [767-771].

Загальний обсяг приватних грошових переказів в Україну в останні роки становив [772]: за 2013 р. – 8,5 млрд дол. США, за 2014 р. – 6,5 млрд дол. США, за 2015 р. – 7,0 млрд дол. США, за 2016 р. – 7,5 млрд дол. США, за 2017 р. – 9,3 млрд дол. США, за 9 міс. 2018 р. – 8,2 млрд дол. США. Таким чином, ці суми значно перевищують суми зовнішнього кредитування України в останні роки.

Упродовж 2018 року приватні грошові перекази в Україну, окрім банків, здійснювали 4 міжнародні карткові платіжні системи зі США («Visa», «Mastercard», «American Express») та Китаю (з листопада 2018 р. – «UnionPay International») та 7 систем переказу коштів, створених нерезидентами, зокрема: 3 – зі США («MoneyGram», «Western Union», «RIA»), по 1 – з Азербайджану («ХАЗРИ»), Грузії («INTELEXPRESS»), Великобританії («Sique Money Transfer»), Канади («MEEST»). До 2016 р. включно приватні грошові перекази в Україну здійснювали також 6 систем з РФ, діяльність яких в Україні була тимчасово заборонена Указом Президента України від 17.10.2016 № 467/2016 [773].

Одним із важливих здобутків останнього часу, що стосуються функціонування платіжних систем в Україні, є початок роботи в країні

китайської міжнародної платіжної системи «UnionPay International» в листопаді 2018 р. [774]. Перший етап роботи платіжної системи передбачає надання в Україні послуги еквайрингу, видачі готівки та оплати товарів і послуг за платіжними картками UnionPay. Другий – здійснення емісії платіжних карток UnionPay банками України. UnionPay заснована у 2002 році. Станом на сьогодні є найбільшою у світі за кількістю фінансових операцій та емітованих карток (більше, ніж у Visa та MasterCard). Картки UnionPay емітуються у більш ніж 50 країнах, система обслуговує близько 80% карт у більш ніж 170 країнах світу. У грудні 2018 р. НПС «ПРОСТІР» та UnionPay International уклали договір про емісію кобейджингових карток (картки, які суміщають платіжні технології та логотипи двох платіжних систем та приймаються в платіжній інфраструктурі цих систем, що дозволяє значно розширити мережу використання такого сумісного продукту) [775].

Протягом 2018 р. міжнародні перекази здійснювали також 5 платіжних систем, засновниками яких є банки: «Welsend» (АБ «Укргазбанк»), «PrivatMoney» (ПАТ КБ «Приватбанк»), «Ibox Money Transfer» (ПАТ «Айбокс Банк»), «Telegraf» (АТ «Правекс Банк»), «Глобус» (АТ «КБ «Глобус») та 4 платіжні системи, організовані небанківськими установами: «ГлобалМані», «MOSST Payments», «AVERS №1», «ТУМЕ», діяльність останньої припинено у червні 2018 р. [776]. Серед платіжних систем, створених нерезидентами, за обсягом платежів у 2018 році перше місце посідала «Western Union», за допомогою якої було здійснено 59 % усіх транскордонних приватних переказів в Україну та 77 % – з України [777].

Одним із найбільш популярних серед громадян України напрямів трудової міграції в останні роки є Польща. Приміром, лише за результатами 2016 р. офіційний дозвіл на роботу у Польщі отримали 106 тис. українців, або 83 % всіх наданих дозволів на працевлаштування для іноземців у цій країні. Проте отримання таких дозволів є доволі складним процесом, що регламентується місцевим та загальноєвропейським законодавством про працю. Тому у Польщі значно більш розповсюджене тимчасове (на термін до

6 місяців) працевлаштування, або так звана «робота за заявою», якою зайняті близько 1,3 млн громадян України. При цьому 26 % тимчасових працівників зайняті у сільському господарстві, 29 % – у сфері послуг, 13 % – у будівництві [778]. Середня заробітна плата українського заробітчанина у Польщі становить близько 2,1 тис. злотих (470 євро) на місяць «чистими», третина з яких витрачається на місці, а решта різними способами переправляється в Україну [779].

Згідно досліджень НБУ, що враховують як *офіційні, так і неофіційні канали надходження*, приватні грошові перекази з Польщі посідають перше місце (33,3 % загальної суми переказів) за обсягами надходження в Україну за 2018 р. До десятки лідерів за обсягами приватних грошових переказів в Україну входять також Росія (8,7 %), США (8,0 %), Чехія (7,8 %), Італія (4,5 %), Велика Британія (3,6 %), ФРН (3,4 %), Ізраїль (3,1 %), Кіпр (3,1 %), Греція (1,8 %) [780]. Натомість абсолютним лідером у сфері приватних грошових переказів за *офіційними каналами надходження (банківська система та міжнародні системи переказу коштів)* в останні роки (до 2017 р.) залишалась Росія.

Згідно з дослідженнями трудової міграції в Україні, мігрант, який працює в РФ – чоловік, переважно з сільської місцевості (понад 60 %), зайнятий важкою фізичною працею, який часто працює нелегально (понад 20 %). Найчастіше це – мешканець однієї із західних областей (понад 70 %) [781]. На разі на території Росії тимчасово або постійно проживають та працюють, за різними оцінками, від 2,1 млн [782] до 3,65 млн [783] громадян України.

Нижче (табл. 5.3) наведено динаміку абсолютних сум та питомої ваги приватних грошових переказів в Україну за *офіційними каналами надходження* з основних країн-донорів. Наведені в таблиці 5.3 дані свідчать про наступне:

за абсолютним розміром та відносною часткою у структурі грошових переказів фізичних осіб, що надходили в Україну з-за кордону за офіційними

каналами, Російська Федерація протягом п'яти з семи минулих років посідала перше місце;

Таблиця 5.3

**Приватні грошові перекази в Україну за офіційними каналами
надходження за основними країнами**

Країни	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	Млн. дол. США	%	млн дол. США	%	Млн. дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Разом, у т.ч.:	6 491	100	7 377	100	5 600	100	4 141	100	4 405	100	4 201	100	4 876	100
Росія	2 350	36	2 704	37	2 015	36	1 158	28	978	22	503	12	245	5
США	604	9	643	9	538	10	515	12	602	14	679	16	872	18
ФРН	403	6	418	6	328	6	270	7	304	7	318	8	370	8

Джерело: побудовано автором з використанням даних НБУ [784]

внаслідок дворазового знецінення курсу рубля у 2014 р. та введених проти України санкцій з боку РФ абсолютна сума надходжень з Росії порівняно з 2013 р. значно скоротилась, а їх питома вага у загальній сумі надходжень в останні роки зменшилась з 37 % у 2013 р. до 5 % за 2018 р.

Отже, не зважаючи на зменшення як абсолютних сум, так і питомої ваги надходжень з Росії у загальній сумі приватних грошових переказів в Україну, Російська Федерація зберігає вагому позицію у структурі цих надходжень.

22.02.2017 р. Держдума РФ ухвалила у першому читанні законопроект «Про внесення змін до закону «Про національну платіжну систему», що обмежує грошові перекази до України та інших держав, які здійснюються за допомогою іноземних платіжних систем [785]. 22 березня 2017 р. цей законопроект був ухвалений остаточно. Зазначені законодавчі нововведення передбачають обмеження переказів без попереднього відкриття банківського рахунку в російських чи іноземних платіжних системах та стягнення Банком Росії штрафу з особи, яка здійснила переказ, у розмірі здійснених платежів.

Введення обмежень на грошові перекази в Україну з Росії мотивувалось необхідністю «дзеркальної» відповіді на запроваджені раніше Україною проти РФ санкцій у фінансовій сфері [786]. Указом Президента

України № 467/2016 від 17.10.2016 р. було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16.09.2016 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Відповідно до цього рішення були введені санкції відносно платіжних організацій міжнародних платіжних систем, створених резидентами Російської Федерації: заборонено узгодження умов та порядку діяльності в Україні міжнародних платіжних систем «ANELIK», якою управляє ТОВ КБ «Анелик РУ»; «BLIZKO», якою управляє ПАТ АКБ «Связь-Банк»; «Колибри» (стара назва – «Блиц»), якою управляє ПАТ «Сбербанк России»; «ЮНИСТРИМ», якою управляє АТ КБ «ЮНИСТРИМ»; заборонено здійснення діяльності на території України РНКО «Платежный центр», яка є платіжною організацією міжнародної платіжної системи «Золотая Корона»; НКО АТ «ЛИДЕР», яка є платіжною організацією міжнародної платіжної системи «Международные Денежные Переводы ЛИДЕР».

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України також було скасовано реєстрацію договорів резидентів України про участь у міжнародних платіжних системах «ANELIK», «BLIZKO», «Колибри», «ЮНИСТРИМ», «Золотая Корона», «Международные Денежные Переводы ЛИДЕР».

Враховуючі застосовані санкції, НБУ зобов'язав банки та небанківські установи України припинити надання послуг міжнародних платіжних систем, створених резидентами Російської Федерації, завершити взаєморозрахунки за здійсненими операціями та повернути до НБУ свідоцтва про реєстрацію договорів / змін до договорів про участь у таких міжнародних платіжних системах [787].

Запровадження Росією обмежень на валютні транзакції на користь фізичних осіб в Україні, очевидно, мало на меті скорочення пропозиції на готівковому валютному ринку України, що потенційно могло негативно вплинути на курсову динаміку гривні.

Проте в умовах високого рівня інформатизації суспільства зазначені законодавчі зміни не справляють значного негативного впливу на динаміку надходжень в Україну приватних грошових переказів з Росії, адже існує достатня кількість легальних та напівлегальних (офіційно не заборонених або заборонених, проте технічно можливих) способів «обходу» даної заборони.

Переказ коштів з Росії на користь фізичних осіб в Україні, зокрема, можна здійснювати за допомогою наступних інструментів:

- *оформлення декількох платіжних карток на одну особу в російському банку та фізична передача однієї з них в Україну* дозволяє особі-власнику рахунку в Росії періодично поповнювати власний рахунок рублями або іншою валютою, а отримувачу коштів в Україні - знімати кошти у гривні у будь-якому банкоматі. Проте цей спосіб, не зважаючи на його «дешевизну», має низку недоліків. Зокрема, отримати готівку з «чужої» картки у відділенні банку в Україні неможливо, а можливо лише у банкоматі. Крім того, у випадку втрати картки або «застрягання» її у банкоматі в Україні можуть виникнути труднощі з її блокуванням / поверненням / відновленням, адже власник карткового рахунку фізично знаходиться у РФ та кордон не перетинав. Проте основним недоліком використання дублікатів платіжних карток для переказу коштів в Україну є те, що для їх оформлення нерезидентом російські банки вимагають надання міграційної карти та тимчасової реєстрації, яку мають далеко не всі наші «заробітчани»;

- *банківські перекази за допомогою системи SWIFT* дозволяють здійснювати валютні трансферти з РФ в Україну лише при наявності відкритого фізичною особою рахунку в російському банку, що також є проблемою для заробітчани, які можуть мати прострочену міграційну карту. Термін здійснення такого переказу складає, як правило, від 1 до 3 робочих днів. Цей спосіб переказу коштів не є дешевим, адже комісія за переказ в іноземній валюті складає 0,5-1 % від суми переказу, проте мінімальна комісія достатньо висока – від 15 дол. США, що обумовлює невиправдану вартість цієї послуги при переказах невеликих сум (500-750 дол. США). Крім того,

український банк може стягувати комісію за зарахування коштів на рахунок – від 0,5 до 3 % від суми, а також від 1 % за видачу готівки через касу чи банкомат;

- *поштові грошові перекази.* «Пошта Росії» здійснює перекази «Форсаж» в Україну (окрім Донецької та Луганської областей) *в рублях* на суму до 150 тис. рублів (близько 2,5 тис. дол. США). Комісія становить 1,8 % від суми переказу, але не менше 149 руб. Адресні поштові перекази в Україну *у валюті* на суму до 3 тис. дол. США на конкретне поштове відділення «Поштою Росії» здійснюється протягом 2 днів. Вартість переказу становить від 70 до 280 руб. плюс 1,5-5 % від суми переказу;

- *переказ криптовалюти* є відносно новим та на разі найбільш «екзотичним» варіантом грошових переказів приватних осіб в Україну. Комісія по таких переказах відсутня, а витрати на купівлю та продаж криптовалюти зазвичай не перевищують 1-5 % її вартості. При цьому, головним недоліком таких переказів є надвисока волатильність їх курсів відносно світових валют: в окремі дні курс може змінюватись на 10-30 %. Тому криптовалюти, зокрема біткоїн – це поки що недостатньо розповсюджений в Україні ризиковий актив, який можливо переказати родичам, продати та перетворити на гривневу готівку;

- *переказ електронних грошей.* Існують платіжні системи (зокрема «Яндекс. Деньги»), які офіційно не зареєстровані в НБУ, але, завдяки Інтернету, активно використовуються. Відкрити «електронний гаманець» в Україні можливо в спеціальних офлайн-пунктах обслуговування. Після цього необхідно «підв'язати» цей гаманець, наприклад, з російської системи «Яндекс. Деньги» до української платіжної карти отримувача переказів. Поповнювати гаманець можливо в Росії як з російського поточного або карткового рахунку, так і готівкою через платіжні термінали. Комісія за таке поповнення складає 0,5-3 %. Переказ коштів на карту українського банку коштуватиме 3-3,5 % від суми з урахуванням втрат від коливань курсів.

Переказувати кошти з електронного гаманця можливо і на номер мобільного телефону, але не більше еквівалента 15 тис. руб. (близько 7 тис. грн.) на добу;

- перекази через заборонені в Україні з травня 2017 р. соціальні мережі «Однокласники» та «ВКонтакте». За допомогою соціальних мереж можливий переказ лише російських рублів – від 100 до 75 тис. руб. (близько 30 тис. грн.). Комісія мережі «ВКонтакте» за переказ складає 1 %, але не менше 40 руб., у «Однокласники» – від 35 до 50 руб. + 0,5 % (перекази з карт «Mastercard» та «Maestro» спочатку були без комісій, перекази з карт VISA передбачали комісії з самого початку впровадження цих послуг). Для отримання переказу в Україні отримувач повинен мати профіль в одній з соціальних мереж («Однокласники» та «ВКонтакте» підтверджують наявність відповідно 9,5 млн та 12 млн профілів в Україні). На його профіль надходить грошовий переказ, а далі користувач вказує карту, на яку необхідно зарахувати кошти. Після цього відбувається конвертація рублів у гривні, при цьому виникає додаткова комісія за зарахування грошей на карту. Недоліками даного виду переказів для громадян України є не лише технічне ускладнення доступу до російських соціальних мереж на території України, але й морально-етичний аспект користування забороненими в Україні соціальними мережами, що хоча й не передбачає адміністративної чи кримінальної відповідальності, проте переважно засуджується в інформаційному просторі.

5.3. Шляхи забезпечення банківської системи України внаслідок інституалізації ринку криптовалют та його законодавчого врегулювання

Україна на сьогодні не є домінуючим учасником світового ринку криптовалют ані за обсягом видобутку, ані за кількістю та сумами транзакцій з використанням криптовалют, ані за ступенем розвитку специфічної інфраструктури. Крім того, повноцінне використання в Україні криптовалют

досі суперечить чинному законодавству. Проте також не можна стверджувати, що Україна є аутсайдером у цій специфічній сфері.

Одна з багатьох криптовалют, що купуються та продаються на світових онлайн-біржах – Karbowanec, або Karbo (KRB) [788, 789]. Розроблена командою українських програмістів криптовалюта увійшла в топ-10 світових криптовалют з підвищеною анонімністю. Це – перша криптовалюта, орієнтована саме на Україну. Ця криптовалюта була введена в обіг 30.05.2016 р. і заснована на протоколі CryptoNote. Найвідомішою на сьогодні криптовалютою на цьому протоколі є Monero. Зростаючий попит і збільшення рівня капіталізації Karbo обумовлені, в першу чергу, унікальними характеристиками її коду. На відміну від інших широко відомих криптовалют, Karbo разом із Monero і Dash належать до вкрай вузького сімейства криптовалют, орієнтованих саме на підвищену анонімність. При цьому транзакції в Karbo проходять у рази швидше, ніж платежі в інших криптовалютах. Тому алгоритми складності Karbo використовувалися при розробці Bitcoin Cash. Однак, у порівнянні зі своїми прямими конкурентами Monero і Dash, Karbo зберігає найнижчу комісію на ринку – усього 0,0001 Karbo (еквівалент 0,0051 центів), незалежно від суми транзакції. При цьому Karbo також функціонує і на платформі Android, а час синхронізації гаманців не перевищує три хвилини. Офіційна сторінка цієї криптовалюти в мережі Інтернет – Karbo.io [790]. У травні 2018 р. (через 2 роки після заснування) курс даної криптовалюти виріс з 0,0058 до 0,56 доларів за Karbo, або в 97 разів, а капіталізація зросла до 3,2 млн дол. США [791]. Натомість станом на 01.04.2019 р., на тлі загальної стагнації ринку криптовалют, ринкова вартість Karbo, за даними сервісу <https://coinmarketcap.com>, становила близько 0,07 дол. США, ринкова капіталізація становила 488 тис. дол. США.

Лише за 2016 р. попит на криптовалюту в Україні зріс у п'ять разів: тижневий обсяг торгів збільшився з 500 тис. грн. до 2,5 млн грн. Зростання попиту тривало і протягом наступного 2017 р. Купівля криптовалюти за гривню на біржах на разі коштує українцям 0,25–1,5 % залежно від суми

угоди. З метою зацікавлення споживачів, українські обмінні пункти, що спеціалізуються на біткоінах, не залишають спроб організувати продаж криптовалюти через платіжні термінали. Однак власники останніх на це досі не погоджуються, побоюючись санкцій з боку НБУ [792]. Тим не менше, перший в країні банкомат з обміну криптовалют на гривню з'явився в одному з торговельних центрів Одеси на початку 2017 р. [793].

Купити криптовалюту в Україні можливо в терміналах компаній «Туте» та «ІВох». При цьому, з юридичної точки зору, ці мережі не займаються продажем криптовалюти, а лише реалізують ваучери, що містять коди активації, які покупець може обміняти на біткоін на сайті обмінного пункту. Таким чином, ця транзакція подібна поповненню мобільного телефону. Різниця полягає у тому, що ідентифікаційний код друкується на чеку. При цьому термінальна мережа за свої послуги отримує комісію розміром 1 % суми купівлі [794].

Купівля криптовалюти можлива також через спеціалізовані криптомати, перші з яких вже з'явилися у Києві та Харкові. Механізм купівлі криптовалюти за допомогою криптоматів має такий алгоритм: камера сканує адресу власника гаманця зі спеціального додатку на смартфоні, після чого у пристрій вноситься готівка, а біткоіни надходять на електронний гаманець [795].

Здійснювати купівлю та продаж криптовалют в Україні можливо і за допомогою онлайн-обмінних пунктів, зокрема, сервісу «Биткоин24» [796], що працює за допомогою «Приват 24», або інших [797], що пропонують розрахунки в рублях, гривнях, казахських тенге, доларах та інших валютах з використанням платіжних карт російських «Сбербанку», «Альфа-банку», банку «Авангард» та будь-яких інших емітентів карт «Visa» та «Master Card». При цьому ключова особливість купівлі та продажу криптовалют полягає в тому, що фізичне місцезнаходження покупця та продавця не має принципового значення. Отже, іноземні контрагенти можуть користуватись англійською версією даного сервісу [798].

В Україні купити та продати криптовалюти можливо також за допомогою онлайн-бірж kuna.io та btc.trade, на яких можна купити біткоіни на суму до 15 тис. грн. за одну транзакцію з однієї карти. Якщо потрібно купити криптовалюти на більшу суму, можна повторювати транзакції або використовувати кілька банківських карт, але в будь-якому випадку краще не перевищувати ліміт у 150 тис. грн. на добу, щоб не привертати уваги фіскальних органів. Для купівлі на біржі «KUNA» потрібно поповнити акаунт зі своєї банківської картки та виставити ордер, за яким клієнт готовий купити криптовалюту. Як тільки в пропозиції з'явиться бажана ціна, операція буде закрита. На біржі «BTC Trade» перш ніж купити біткоіни, слід поповнити баланс за допомогою карти українського банку через додаток «Приват 24» або в терміналі «Приватбанку» за допомогою спеціального коду. Так само можливо продати криптовалюту – на біржі за поточним курсом або виставивши ордер бажаною ціною. Як тільки криптовалюта буде продана, гроші у гривнях мають надійти на банківську картку. Купити біткоіни можна також через мобільний гаманець «Bitxfy»: після встановлення програми слід вказати суму криптовалюти, після чого сервіс спрямує клієнта на сторінку «Приват 24». Після авторизації вартість покупки списується з клієнта. Ще один спосіб купити або продати криптовалюту – спеціальний агрегатор «Best Change», на якому зібрані основні пропозиції з купівлі-продажу криптовалюти із зазначенням курсу. Потенційному покупцеві потрібно обрати спосіб оплати (більшість угод здійснюється за допомогою «Приват 24») і вказати об'єкт купівлі (наприклад, біткоіни) [799].

Криптоактиви поступово набувають популярності в Україні в якості інструменту заощаджень. Зокрема, у деклараціях про майновий стан і доходи за 2015 р. уперше задекларували активи у вигляді біткоінів на суму відповідно 465 та 4376 BTC народні депутати України О. Мушак та Д. Голубов [800]. У деклараціях за 2016 р. також відобразили відповідно 1277 та 398 біткоінів народні депутати О. Урбанський та Д. Білоцерковець [801].

Майнінг як напівлегальний вид підприємницької діяльності також набув популярності в Україні. Зокрема, у червні 2017 р. на території країни був зафіксований дефіцит відеокарт як ключового елементу «видобутку» біткоінів [802]. А 10.08.2017 р. в інформаційний простір надійшла інформація [803] про виявлення на території ДП «Лікувально-відновлювальний центр «ІЕЗ ім. Патона» 200 одиниць комп'ютерного обладнання (майнерів) для генерації біткоінів, які працювали з порушенням чинного законодавства. Очевидно, у даному випадку «складом злочину» був не майнінг як такий, а протизаконне використання «безкоштовної» електроенергії, яку оплачувала державна установа, адже у зв'язку зі специфікою «виробництва» біткоінів (цей процес є доволі енергомістським) основними центрами майнінгу є регіони з дешевою електроенергією або окремі «точки», де облік та контроль за використанням електроенергії не забезпечений належним чином: порти, військові частини, бюджетні установи тощо. У Росії це, зокрема, м. Іркутськ, це вартість 1 кіловата для населення становить усього 0,8 руб., для інших споживачів – 2,2 руб. [804], на відміну від Москви, де електроенергія коштує 5 руб. за кіловат незалежно від категорії споживачів.

15.03.2018 р. Урядовий комітет під головуванням Першого віцепрем'єр-міністра України Степана Кубіва доручив низці державних органів напрацювати необхідні документи, щоб внести діяльність з майнінгу до Національного класифікатора «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД) з подальшим напрацюванням Концепції про створення сприятливих умов для майнінгу в Україні. «Україна посідає впевнені позиції у світовому криптопросторі, входить до ТОП-14 країн з розвитку криптоекономіки і впровадження проектів, заснованих на блокчейн. Але наше законодавство не таке прогресивне, маємо почати хоча би з того, щоб внести «майнінг» до класифікатора видів економічної діяльності України, вивести з тіні, де вона зараз перебуває», - наголосив Степан Кубів [805].

Перша в Україні угода з продажу житла за криптовалюту Ethereum відбулась у Києві у вересні 2017 р. Сума угоди склала еквівалент 60 тис. дол.

США [806]. Господар житла Марк Гінзбург, що фактично мешкає у Нью-Йорку, продавав власне житло через представника. Платформою для угоди став стартап «Propy» у Кремнієвій долині. Покупцем виявився Майкл Аррінгтон, засновник «TechCrunch», а також – advisor у «Propy». Нерухомість обміняли на суму в криптовалюті згідно з договором міні, уклавши смарт-контракт. Продавець і покупець на платформі «Propy» завізували Договір про наміри, на підставі якого криптовалюта була переведена на депозит. Після цього юристи підготували необхідні документи по угоді купівлі-продажу, були замовлені акти оцінки нерухомості, виписані довіреності. Після внесення до Реєстру змін у праві власності з нього було отримано виписку, що дало можливість розблокувати смарт-контракт і перевести продавцю необхідну суму у валюті Ethereum [807].

Станом на березень 2019 р. в Україні біткоіни приймали до оплати 14 мереж та установ [808]: два Інтернет-магазини (barbos.com.ua, tix24.com.ua), один готель «CENTRO HOSTEL» (Одеса, вул. Гоголя, 9), два кафе: «Кавалайк» (Київ, вул. Олеся Гончара, 30) та «Циферблат» (Київ, вул. Володимирська, 49А), дві мережі продуктових крамниць («Еко-лавка» та «Натуральні продукти»), два сервіси авто (12v.ua та Avtoplenka.com), один сервіс з ремонту айфонів (Ukrainian iPhone Service), два сервіси з доставки квітів (Sendflowers та tolips.com.ua), одна творча студія (Videofabrika), одна типографія (e-photo.ua).

Біткоін та інші криптовалюти досі не мають визначеного правового статусу в Україні, що і є основним чинником, який обмежує їх активне поширення та розвиток відповідної інфраструктури.

Перше докладне роз'яснення щодо статусу криптовалют НБУ зробив у листопаді 2014 р. Воно зводилось до наступного [809]:

гривня є єдиним законним платіжним засобом в Україні, однією з функцій НБУ є монопольне здійснення емісії національної валюти та організація грошового обігу;

випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються;

НБУ розглядає «віртуальну валюту / крипто валюту» Bitcoin як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватись фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам чинного законодавства;

під час використання «віртуальної валюти / крипто валюти» Bitcoin є фактор підвищеного ризику, пов'язаного із цією послугою, операцією або каналом постачання, зокрема анонімність та децентралізованість операції;

міжнародне поширення таких платежів робить цю категорію послуг привабливою для протиправних дій, у тому числі відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

всі ризики за використання в розрахунках «віртуальної валюти / крипто валюти» Bitcoin несе учасник розрахунків за ними, НБУ як регулятор не відповідає за можливі ризики і втрати.

Листом від 08.12.2014 р. № 29-208/72889 «Щодо віднесення операцій з віртуальною валютою / криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою» [810] НБУ зазначив, що:

випуск віртуальної валюти Bitcoin не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних за нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної із країн. Отже, Bitcoin є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості;

діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування т. зв. фінансових пірамід та може свідчити про потенційну залученість до здійснення сумнівних операцій відповідно до законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму;

уповноважені банки не мають правових підстав для зарахування іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin за кордоном;

використання громадянами та юридичними особами віртуальних валют для обміну на товари або грошові кошти пов'язане з ризиком повної втрати коштів, що задіяні у таких операціях;

громадяни мають використовувати послуги лише тих платіжних систем, систем розрахунків, які внесені НБУ до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури.

У березні 2017 року Голова Ради НБУ Б. Данилишин також зауважив, що використання в Україні криптовалют незаконним, адже ці валюти є, по-перше, грошовими сурогатами, а по-друге, їх використання як засобу платежу суперечить чинному законодавству [811].

31.08.2017 р. Рада з фінансової стабільності обговорила співпрацю Уряду та НБУ і відзначила необхідність якнайшвидшого визначення правового статусу біткоіна та інших криптовалют в Україні. Значну увагу члени Ради приділили обговоренню правового статусу криптовалют, регулювання та оподаткування операцій з ним. Члени РФС відзначили різноманітність підходів до визначення статусу криптовалют і регуляторних підходів у різних країнах світу. Зокрема, в ЄС біткоін не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними та юридичними особами як засіб обміну та може бути переданий, збережений або проданий в електронному вигляді. За результатами дискусії учасники РФС вирішили, що необхідно провести більш ґрунтовний аналіз правового статусу біткоіна та інших криптовалют в Україні та світі. Було наголошено, що результати такого аналізу мають стати основою для подальших напрацювань у нормативно-правовій площині [812].

У жовтні 2017 р. Вища експертна рада при Раді НБУ закликала регуляторів фінансового ринку визначитися з правовим статусом криптовалют в Україні. Її чергове засідання присвячувалося обговоренню сутності криптовалют, ризиків і перспектив їхнього розвитку у світі та в Україні. Під час заходу були ухвалені наступні рекомендації Ради щодо

нагальної потреби визначення правового статусу криптовалют в Україні «Стосовно сутності криптовалют, перспектив їх розвитку та ризиків використання»:

На сучасному етапі цифрові технології, послуги та системи є надзвичайно важливими для економічного розвитку. Зокрема, в частині сприяння переходу економіки України від експортно-сировинної моделі розвитку до розвитку на інноваційно-високотехнологічних засадах.

Будь-які намагання обмежити функціонування ринку криптовалют можуть сприяти тінізації та делегітимізації процесів, пов'язаних із цим ринком. Проте новітні фінансові технології, на яких побудовано функціонування криптовалют, окрім важливих переваг, несуть і певні серйозні ризики за умови відсутності в Україні правового поля для їх функціонування.

Існує необхідність подальшого підвищення фінансової обізнаності населення (у т. ч. щодо нових фінансових технологій). Громадяни України повинні чітко усвідомлювати наступне:

- будь-які операції, пов'язані з криптовалютами, проводяться ними на власний розсуд;
- відповідальність за можливі негативні наслідки (у т. ч. фінансові) від операцій з криптовалютами несуть виключно учасники ринку криптовалют.

Державні органи, що мають повноваження контролю та регулювання фінансових ринків, ще не визначились щодо рамкових засад функціонування ринку криптовалют. Внаслідок цього Рада звертає увагу на існування таких потенційних ризиків:

- можливе зниження довіри до національної грошової одиниці, що є єдиним законним засобом розрахунків в Україні;
- ймовірність обслуговування криптовалютами тіньової економіки;
- загроза використання криптовалют під час проведення нелегальних фінансових операцій та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, у т. ч. тих, що використовуються у корупційних схемах;

– не виключається можливість фінансування за допомогою криптовалют контрабандних операцій, нелегальних операцій з наркотичними речовинами, антикваріатом, предметами мистецтва та історичної спадщини, фінансування незаконних військових угруповань тощо.

Глобалізація світових фінансових ринків була дестабілізуючим фактором міжнародної фінансової кризи 2008 року. Проте сучасні потенційні ризики глобалізації та децентралізації, які несуть новітні фінансові технології, перевищують ризики класичної глобалізації, і, відповідно, збільшують економічні ризики від їх застосування.

Ситуація об'єктивно ускладнюється тим, що можливість регуляторів є обмеженою – через транскордонність та високий рівень анонімності операцій з криптовалютами. Проте фінансові регулятори більшості держав, на відміну від України, поступово напрацьовують відповідну правову базу.

Рада вважає за доцільне першочергово зосередити увагу державних регуляторів на опрацюванні питань, зокрема, щодо визначення:

- правового статусу таких термінів, як «криптовалюта», «технологія розподілених реєстрів», «ІСО» та інших;
- суб'єктного складу осіб, які здійснюють емісію криптовалют, формулювання вимог до організації роботи емітентів криптовалют (включаючи порядок оподаткування такої діяльності);
- суб'єктного складу осіб, які здійснюють обмінні сервіси з криптовалютами, формулювання вимог до організації роботи відповідних структур (включаючи порядок оподаткування такої діяльності);
- сфери легального використання криптовалют в Україні;
- вимог до біржових майданчиків з торгівлі криптовалютою, створення умов для їх ліцензування [813].

Наприкінці листопада 2017 р. НБУ разом із іншими фінансовими регуляторами України (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг) зробив заяву, що зводилась до наступного:

Складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом.

Фінансові регулятори України продовжують опрацювання питання правового статусу криптовалют та законодавчого врегулювання операцій з ними, беручи до уваги позицію регуляторів інших країн та останні тенденції в розвитку таких технологій. Метою такого врегулювання є захист прав споживачів, протидія відмиванню коштів та інших протиправних дій, ідентифікація суб'єктів операцій (фінансовий моніторинг), механізм оподаткування отриманих доходів, декларування тощо.

Будь-яка діяльність, пов'язана з операціями купівлі, продажу, обміну та конвертації у криптовалюту, несе велику кількість ризиків, які фізичні та юридичні особи повинні усвідомлювати, перш ніж здійснювати операції з криптовалютами. Усі, хто планує вкладати власні кошти в криптовалюту, мають усвідомлювати, що здійснюють такі операції на власний ризик.

Серед регуляторів провідних країн світу, зокрема країн Європейського Союзу, немає єдиного підходу до визначення правового статусу криптовалют та регулювання операцій з ними. Загалом у світі нараховується біля тисячі видів криптовалют (їх кількість постійно змінюється). Зростання їх популярності у світі відбувається на тлі відсутності єдиного поняття «криптовалюта» («cryptocurrency») – воно варіюється від ототожнення з поняттями «товар», «платіжний засіб», «розрахункова одиниця» до понять «нематеріальний цифровий актив», «інвестиційний актив», «фінансовий актив», «окремий вид цінних паперів» тощо. Також їх ще називають «віртуальною валютою» («virtual currency») та «цифровою валютою» («digital currency»). Однак ці терміни не можна вважати абсолютними синонімами криптовалюти, оскільки вони ширші за обсягом («криптовалюти» є одним з видів «децентралізованих віртуальних валют» – доповідь FATF «Віртуальні валюти», 2014 рік). Помилкове й застосування до криптовалют правового

режиму валюти виключно через загальноживану назву, що породжує низку правових колізій.

Більшість регуляторів інших країн світу, у тому числі Європейський центробанк, обережно підходять до законодавчих ініціатив та паралельно із власними дослідженнями уважно стежать за подальшим розвитком нових технологій і явищ для розробки найбільш ефективного підходу щодо регулювання операцій з криптовалютами.

З огляду на чинні норми законодавства України (Цивільний кодекс України, Закон України «Про Національний банк України», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Закон України «Про інформацію» та інші) поняття «криптовалюта» та регулювання операцій з нею не підпадають під режим регулювання:

- обігу грошових коштів. Оскільки криптовалюта не існує у формі банкнот, монет, записів на рахунках у банках, вона *не може бути визнана грошима* (грошовими коштами, коштами, грошовими знаками) у трактуванні українського законодавства;

- валютного законодавства. Оскільки криптовалюта не має прив'язки до грошової одиниці жодної з держави, вона *не може бути визнана валютою або законним платіжним засобом іноземної держави, та не є валютною цінністю* в трактуванні валютного законодавства;

- обігу електронних грошей та використання платіжних засобів. Оскільки криптовалюта не випускається банком і не є грошовим зобов'язанням певної особи, вона *не може бути визнана електронними грошима*;

- цивільних правовідносин щодо регулювання діяльності із цінними паперами. У криптовалюти відсутні ознаки документа та емітента, а саме: не має установленної форми документа з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, не має визначення взаємовідносин емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і

особи, яка має права на цінний папір, та не передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливості передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам. А отже, криптовалюта *не може бути цінним папером*;

- у криптовалюті відсутні ознаки документа у вигляді грошових знаків, відсутній емітент, а також відсутня мета виготовлення. Таким чином, криптовалюта *не може бути визнана грошовим сурогатом* (згідно з його визначенням у Законі України «Про Національний банк України»).

Таким чином, незважаючи на існування в світі численних практик використання криптовалют у якості міри вартості, засобу обміну та накопичення, її складна правова природа не дозволяє ототожнити її з будь-яким із суміжних понять (грошові кошти, валюта, валютна цінність, законний платіжний засіб, електронні гроші, цінні папери, грошовий сурогат тощо).

Внесення змін до законодавства України має відбуватись на основі глибокого і деталізованого дослідження цього явища, його впливу на фінансові ринки, досвіду та останніх рішень інших регуляторів світу тощо.

Діяльність, пов'язана з операціями купівлі, продажу, обміну та конвертації у криптовалюті, несе велику кількість *ризиків*. Фізичні та юридичні особи повинні їх усвідомлювати, перш ніж здійснювати такі операції. До *основних ризиків* належать:

- можливість втрати коштів через крадіжку, наприклад у результаті кібератак на платформи обміну криптовалюті, або інфраструктуру користування;

- відсутність гарантій щодо повернення інвестованих коштів у криптовалюті. Заощадження, що утримуються в криптовалюті, не гарантуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, оскільки такі заощадження не вважаються банківськими депозитами;

- можливість шахрайства. Заощадження у криптовалютах можуть бути використані для побудови фінансових пірамід, які, у зв'язку з описаними вище типами ризику, можуть у досить короткий термін привести до втрати

інвесторами своїх грошей. У разі подібної ситуації з коштами у національній чи іноземній валюті, єдиною доступною формою правового захисту може бути кримінальне провадження. Через невизначений статус криптовалют державні установи із захисту прав споживачів в Україні не матимуть правових підстав для допомоги як інвесторам, так і користувачам;

- складність використання звичайних методів оцінки ринкової вартості активів у криптовалютах;

- значні цінові коливання криптовалют та суміжні з ним ризики – спекулятивність та неврегульованість рівнів комісійних винагород за здійснення операції у криптовалютах;

- відсутність інфраструктури. Криптовалюти не є загальноприйнятими в торговельно-сервісних мережах. Вони не є законним засобом платежу та не є валютою. Це означає, що торговельні підприємства не мають юридичного зобов'язання приймати криптовалюти як засоби платежу.

Отже, ризики втрати коштів при здійсненні операції із криптовалютами є надзвичайно високими. Усі, хто планує вкладати власні кошти в криптовалюти, мають усвідомлювати, що здійснюють такі операції на власний ризик [814].

Наступний розгорнутий коментар щодо перспектив використання криптовалют в Україні НБУ поширив 11.01.2018 р. [815]. Його зміст, в основному, зводився до такого:

Національний банк наприкінці 2016 року розпочав дослідницький проект для можливого запровадження е-гривні – національної валюти на основі технології блокчейн, яка може дозволити мінімізувати транзакційні витрати на переказ грошей від одного учасника платіжного ринку України іншому та водночас проводити їх з практично миттєвою швидкістю. Наразі вивчення цієї можливості в рамках даного проекту триває.

Національний банк вивчає сучасні інноваційні технології та розглядає широкий спектр можливостей їх застосування у перспективі, зокрема в рамках проекту «Cashless economy» [816, 817]. Однак, Національний банк

уточнює, що мова йде про можливе запровадження електронної гривні, а не власної криптовалюти.

На разі на рівні НБУ триває процес підготовки до легалізації криптовалют. Підготовка концепції регулювання ринку криптовалют здійснюється за дорученням РНБО. Її розробкою займається міжвідомча робоча група за участю регуляторів фінансового ринку та учасників ринку. В основі концепції легалізації покладено тезу, що криптовалюти будуть визнані одним із видів активів, які торгуються на майданчиках. Регулятором цього ринку планується призначити Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку. Вся діяльність на ринку криптовалют має ліцензуватись, а його учасники будуть нести відповідальність за дотримання фінансового моніторингу при проведенні операцій [818].

Одним із перших кроків держави на цьому шляху стало скасування «старого» листа НБУ про визнання криптовалют грошовими сурогатами. 22.03.2018 р. НБУ оприлюднив Лист № 40-0006/16290 [819], яким відніс власний лист про визнання біткоіну грошовим сурогатом до таких, що втратили актуальність. Це скасування, безумовно, є позитивним кроком, однак питання про те, чим є криптовалюти, як класифікуються та оподатковуються операції з ними, досі лишаються офіційно не вирішеними.

Тим не менше, 25.10.2018 р. в інформаційний простір надійшло повідомлення [820] з посиланням на прес-службу Міністерства економічного розвитку і торгівлі про те, в Україні планується легалізація діяльності у сфері криптовалют. Для реалізації даної мети розроблено план, що складається з двох етапів: перший – до кінця 2019 р. – надання правового статусу криптовалютам, біржам та обмінним пунктам, що з ними працюють; другий – протягом 2020-2021 рр. – правове врегулювання таких інструментів, як смарт-контракти, ІСО та інших.

Державний контроль фактично працюючого в Україні «сірого» ринку криптовалют у середньостроковій перспективі вимагає здійснення заходів, спрямованих на його впорядкування. Зокрема, на рівні Верховної Ради

України доцільно внесення суттєвих змін у діюче законодавство у сфері банківської діяльності та грошового обігу, зокрема у Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». У Верховній Раді вже було зареєстровано декілька законопроектів з цього питання: № 7183 від 06.10.2017 р. «Про обіг криптовалюти в Україні», № 7183-1 від 10.10.2017 р. «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [821], законопроект № 9083 від 14.09.2018 р. «Про внесення змін до Податкового Кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» [822, 823], що має на меті врегулювати питання оподаткування прибутку від торгівлі криптовалютами та майнінгу.

Текст пояснювальної записки до останнього документа свідчить, що зміни, які вносяться у законодавство, інтегрують вже фактично сформовані у суспільстві правові відносини щодо обігу віртуальних активів до правовідносин суб'єктів, що вже врегульовані чинним податковим законодавством України. Даний законопроект вносить окремі зміни до Розділу I (Загальні положення), Розділу III (Податок на прибуток підприємств), Розділу IV (Податок на доходи фізичних осіб), Розділу V (Податок на додану вартість), Розділу XX (Перехідні положення). Даним проектом Закону вводяться з метою оподаткування поняття «віртуальні активи», «токен», «токен-актив», «криптовалюта», «емітент віртуального активу», «майнінг», «операції з віртуальними активами», «прибуток від операцій з віртуальними активами» і т.і. Згідно даного законопроекту віртуальним активом вважається будь-яка форма запису у розподіленому реєстрі записів у цифровому форматі, що може використовуватись як засіб обміну, одиниця обліку або як засіб збереження вартості. Натомість токеном є цифрова одиниця обліку у межах розподіленого реєстру записів у цифровому форматі, що має криптографічний захист. У формі токенів функціонують, зокрема, наступні віртуальні активи: криптовалюта (як засіб обміну та збереження вартості) та токен-актив, що засвідчує майнові права

власника, які відповідають зобов'язанням емітента. У сфері оподаткування прибутку юридичних осіб документом передбачено новий вид оподаткованого прибутку – прибуток від операцій з віртуальними активами, що визначений як додатна різниця між доходом від продажу віртуальних активів або обміну їх на валютні цінності та витратами на їх придбання та / або майнінг, під яким розуміється діяльність платника податків щодо виконання обчислень, спрямованих на підтримку роботи розподіленого реєстру записів у цифровому форматі, у тому числі з метою отримання віртуальних активів. Документом, зокрема, передбачено, що прибуток юридичних осіб від операцій з віртуальними активами з 01.01.2024 р. має оподатковуватись за базовою ставкою 18 %. Натомість протягом періоду становлення правового регулювання ринку віртуальних активів, пропонується тимчасово, до 31.12.2024 р., встановити ставку податку на прибуток підприємств для такого виду діяльності на рівні 5 %. При цьому винятком є прибуток від операцій з токенами-активами, що посвідчують права на товари, до прибутку від операцій з якими застосовується ставка податку інша, ніж до прибутку від операцій з віртуальними активами. Особливостями даних правовідносин є те, що облік витрат і доходів, що пов'язані з операціями з віртуальними активами, платники податку повинні вести окремо від витрат і доходів від іншої діяльності, так само як визначати фінансовий результат і обраховувати суму податку. Документом також передбачено, що податком на доходи фізичних осіб оподатковується: прибуток від операцій з віртуальними активами як додатна різниця між доходом, що отриманий від продажу віртуальних активів або їх обміну на валютні цінності, та витратами на їх купівлю за умови документарного підтвердження або витратами на майнінг цих віртуальних активів; доходи від операцій з продажу віртуального активу у повному обсязі – у випадку відсутності документарного підтвердження витрат на придбання віртуального активу. Натомість операції з обміну одного виду віртуального активу на інший вид не є операціями з продажу віртуальних активів, а

операції з обміну віртуальних активів на інші об'єкти цивільних правовідносин, що відрізняються від віртуальних активів, вважаються операціями з продажу віртуальних активів по ціні, що дорівнює договірній ціні об'єкту цивільних правовідносин, що підлягають обміну на віртуальні активи. Доходи або прибуток фізичних осіб від операцій з віртуальними активами має оподатковуватись за ставкою 5 %. При цьому платник податку (фізична особа) розраховує прибуток від операцій з віртуальними активами та розмір податку на доходи фізичних осіб самостійно. До операцій, які не є об'єктом оподаткування ПДВ, документ відносить операції: з емісії токенів-активів; з обміну віртуальних активів одного виду на інший вид, за винятком постачання та продажу токен-активів, які посвідчують права на товари, постачання яких є об'єктом оподаткування; з постачання чи продажу віртуальних активів, за винятком постачання чи продажу тих токен-активів, які посвідчують права на товари, постачання яких є об'єктом оподаткування.

Після законодавчого ухвалення одного або декількох законопроектів, що регулюватимуть ринок криптовалют, на рівні НБУ та Кабінету Міністрів України необхідне формування докладної нормативно-правової бази, що має «розтлумачити» законодавчі зміни, прийняті на рівні ВРУ, та складатись із Постанов, Рішень, Наказів тощо.

5.4. Перспективи законодавчого регулювання діяльності електронних кредитних платформ в Україні

Результати останніх досліджень, що, зокрема, презентуються за участю Національного банку України [824], показують, що P2P платформи на сьогодні вимагають суттєвих удосконалень для верифікації достовірності даних позичальників та уникнення інформаційної асиметрії в системі, коли кредитори та позичальники володіють різним обсягом інформації, необхідної для укладання угод. Зокрема, на думку Олександра Талавери, професора фінансів школи менеджменту університету Суонсі, Великобританія:

- подання позичальником недостовірної інформації щодо власних доходів може сприяти отриманню фінансування, що підвищує ризики для кредитора;

- позичальники, що повторно формують запит на отримання фінансування, готові платити вищу процентну ставку незалежно від того, чи є це раціонально;

- на онлайн-платформах P2P-кредитування кредитори іноді ухвалюють нераціональні рішення, що може пояснюватись наявністю автоматизованої системи участі в аукціоні або перевищенням кількості кредиторів над кількістю якісних позичальників [825].

Прогнози щодо майбутнього електронних кредитних платформ суттєво різняться, проте в цілому є позитивними. Станом на середину 2016 р. світовий обсяг P2P-кредитування оцінювався у 64 млрд дол., а у 2020 році, за оцінками аналітиків «Morgan Stanley», може досягти 300 млрд дол. [826].

Компанія «Technavio» по результатах вивчення ринків Європи, Африки, Близького Сходу, Америки (Північної та Південної) та Азіатсько-Тихоокеанського регіону, дійшла висновку, що з 2016-го по 2020-й рік обсяги P2P-кредитування мають зрости на 53 % [827]. Згідно з прогнозами експертів, у першу чергу P2P-кредитування буде поширюватись за рахунок кредитів для середнього та малого бізнесу. Це пояснюється тим, що після кризи 2008-2009 років банки почали надавати кредити зі значно більшою обережністю. Фінансові установи все більше акцентують увагу на якості заставних активів, а також більш пильно аналізують кредитну історію компаній. Таким чином, підприємства малого та середнього бізнесу відчули значний дефіцит кредитування, через що були змушені шукати альтернативи банківському кредитуванню. P2P-кредитування як альтернатива «класичному» банківському офлайн-кредитуванню стало прийнятним варіантом для багатьох компаній, а стрімкий розвиток інформаційних технологій зробив цей сервіс доступним практично кожному бажаючому.

При оцінці потенційного ризику для банківської системи від

активного входження на ринок сервісів P2P-кредитування слід мати на увазі той факт, що нові гравці потенційно можуть відбирати у банків частину доходів, які останні отримують у вигляді процентів та комісій по кредиту, проте нові сервіси не існують окремо та повністю автономно від банків, адже також використовують банківські рахунки, у першу чергу – карткові, тому що P2P-кредити у будь-якому разі надаються у доларах США, євро, російських рублях, гривнях або інших національних валютах і у той чи інший спосіб «проходять» через банківську систему. Таким чином, ризик повного виведення банківської системи у класичному вигляді за межі кредитних відносин між кредитором і позичальником на сьогодні та у середньостроковій перспективі слід вважати суттєво перебільшеним. Наприклад, російська кредитна електронна платформа «БезБанка» використовує платіжні карти «Visa» або «MasterCard», а також електронні гаманці «QIWI». Сервіс «Fingoogo» передбачає розрахунки через системи переказів «Яндекс.Деньги», «Contact» та «Юністрім» [828]. Отже, кредитні електронні платформи на сьогодні не руйнують класичну банківську систему, а, скоріше, її гармонійно доповнюють та надають їй нового якісного рівня.

При цьому провідну роль у розвитку P2P-кредитування у світі останнім часом відіграють саме банківські установи. Зокрема, американські банки «Union Bank», «Wells Fargo», «WebBank» та інші пропонують свої послуги P2P-платформам. Британський «Metro Bank» став першим в країні інноваційним банком, що почав фінансувати клієнтів через P2P-платформу «Zora». Британські банки «Santander» та «Royal Bank of Scotland» активно співпрацюють із компанією «Funding Circle», що утримує платформу для кредитування малого та середнього бізнесу за принципами peer-to-peer. З урахуванням того безумовного факту, що банківський сектор має найбільший у світі досвід контролю та управління кредитним ризиком, розвиток P2P-кредитування в Україні також передбачає розширення доступу банківських установ до організації та кредитної підтримки P2P-платформ [829, с. 121].

Німецький «Commerzbank» також запустив P2P-кредити для малого та середнього бізнесу [830].

Іншим прикладом тісної взаємодії «класичних» банків, P2P-сервісів та МФО є оперативний обмін персональними даними клієнтів у цьому «трикутнику». На тлі обмеженої кількості «якісних» позичальників банки, МФО та P2P-платформи «обмінюються» тими претендентами на позику, що є у наявності. Потенційні позичальники, що отримали відмову від банку, йдуть по ланцюжку «банк-P2P-платформа-МФО». При цьому кожна фінансова установа, що передає «проблемного» позичальника далі на наступний рівень, може отримувати комісію, а позичальник – запис про відмову в кредитній історії, яка в подальшому може суттєво ускладнити його життя. При цьому порушення законодавства у цій «схемі» відсутні, адже позичальник у будь-якому випадку дає згоду на обробку персональних даних. Дана схема працює таким чином: банк передає дані (у тому числі контактні) позичальника, якому було відмовлено в кредитуванні, у P2P-компанію, яка, в свою чергу, пропонує даному клієнту отримати позику. Натомість якщо об'єктивні фінансові показники позичальника не влаштовують P2P-платформу, вона передає його дані на рівень МФО, яка може запропонувати клієнту отримати позику вже в цій компанії. Незалежно від механізму побудови конкретної «схеми» переходу позичальників, які отримали відмову в кредитуванні, до нового потенційного кредитора, постачальник клієнтів отримує комісію. Якщо «продана» заявка буде схвалена одним із кредиторів, той повинен буде сплатити організації, що передала дані, певне відшкодування. За оцінками учасників ринку в Росії, її розмір в середньому становить 1 тис. руб. (близько 15 дол. США), проте, як правило, не більше 2,5 тис. руб. (близько 40 дол. США) за одну схвалену заявку [831]. В окремих кредиторів доходи від такої передачі складають до 5 % прибутку. Існуючий ланцюжок передачі потенційних позичальників «банки – P2P-компанії – МФО» має логічне пояснення, адже у банків частка схвалених заявок найнижча (до 15 %), у P2P-компаній – близько 20 %, у класичних МФО – 35-40 %. Отже, шанси на

отримання кредиту у клієнта з кожною передачею зростають, проте автоматично псується його репутація за рахунок зростання кількості відмов у кредитуванні [832].

Наступний етап розвитку електронних кредитних платформ – використання для кредитної діяльності технології «блокчейн» та використання в якості кредитних ресурсів не лише фіатних грошей (доларів США, євро, гривень, російських рублів тощо), а й криптовалют. При цьому основною перевагою використання блокчейну в електронних кредитних платформах є те, що у інвесторів з'являється можливість перевірити кредитну історію позичальників, яка зберігається в розподіленому реєстрі і не може бути підроблена, що і є основною характерною рисою технології «блокчейн».

Ще у 2013 р. у США з'явився стартап, що об'єднав дві революційні на той час тенденції в економіці, а саме криптовалюту біткоїн та P2P-кредитування: платформа «BTCJam» почала пропонувати кредити у криптовалюті [833].

У Німеччині на початку 2017 р. стартап «Bitbond», що займається P2P-кредитуванням у криптовалютах, успішно залучив пайове фінансування на суму 1,2 млн дол. США [834]. Платформа виступає в якості посередника між кредитором і позичальником, полегшуючи кредитування у біткоїнах шляхом перевірки кредитоспроможності позичальника і вивчення мети кредиту для визначення процентної ставки. Сервіс використовує блокчейн біткоїна для обробки платежів і спрощення транскордонного кредитування. Значною частиною позичальників «Bitbond» є продавці сайтів електронної комерції, таких як «Amazon» та «eBay». Залучені платформою інвестиції (загалом з початку існування – 2,3 млн дол. США) використовуються для поповнення резервів і оборотного капіталу. Перевірка кредитоспроможності виконується на підставі даних про доходи торговців. З моменту запуску у 2013 р. платформа надала понад 1,6 тис. кредитів на суму 1,2 млн дол. США,

а загальна кількість її зареєстрованих користувачів у 120 країнах становить майже 77 тис. [835].

Серед піонерів P2P-кредитування з використанням криптовалют слід виділити також сервіс «Salt» [836] та українсько-російський проект «Loanbit» [837].

Натомість ключовим недоліком використання криптовалют в процесі онлайн-кредитування є надмірна амплітуда коливань їх курсів. Зокрема, курс найбільш популярної криптовалюти біткоіна лише протягом одного кварталу (з середини грудня 2017 р. по середину березня 2018 р.) знизився з майже 20 тис. дол. США до близько 8 тис. дол. США, або у 2,5 рази. Станом на 01.01.2019 р. (або трохи більше, ніж за рік відносно «пікового» рівня, що був досягнутий у грудні 2017 р.) курс біткоіна знизився до позначки близько 3,7 тис. дол. США за одиницю. Такі коливання курсу практично унеможливають будь-яке середньострокове планування діяльності як кредиторів, так і позичальників, отже, є основною перешкодою на шляху розвитку онлайн-кредитування з використанням криптовалют.

До основних проблем, що стоять на перешкоді розвитку ринку P2P-кредитування в Україні, слід віднести наступні:

платформи P2P-кредитування, що функціонують за допомогою банків, базуються на внутрішніх правилах самих банків, але не регулюються НБУ та основним банківським законом – Законом України «Про банки і банківську діяльність»;

відсутнє законодавче регулювання відповідальності посередників, отже, не захищені права людини, що у цій схемі є кредитором;

вклади у цій схемі також не гарантуються ФГВФОУ, що максимізує ризик втрати інвестицій;

операції P2P-кредитування не підлягають звітності перед НБУ, отже регулятор не має можливості моніторити, аналізувати та регулювати ці операції [838].

Дійсно, у відповідь на офіційний запит Національного інституту стратегічних досліджень (вих. № 293/319 від 17.05.2018 р.) листом № 31-0006/32497 від 13.06.2018 р. Національний банк України повідомив, що «Оскільки діяльність «електронних кредитних платформ» не входить до сфери банківських або фінансових послуг, які регламентуються нормативно-правовими актами Національного банку України, отримання статистичної інформації з цього питання не передбачено чинними Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України».

Натомість НБУ серед основних ризиків нового для України напряму кредитування окремо виділяє наступні:

відсутність відповідальності посередників;

відсутність гарантування таких вкладів з боку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

інвестування коштів у кредити позичальників, кредитний ризик яких визначається політикою самих банків та не регулюється Національним банком;

низький рівень обізнаності населення щодо можливих ризиків;

можливість здійснювати банками опосередкованого кредитування пов'язаних осіб;

невідображення таких операцій у бухгалтерській звітності банків.

Що ж стосується статистичної інформації про ринок P2P-кредитування в Україні, то станом на 1 квітня 2016 року обсяг таких кредитів складав 1,5 млрд грн. [839]. За оцінкою Голови НБУ В. Гонтаревої станом на кінець 2016 р., яку вона дала в одному з інтерв'ю, обсяг P2P-кредитів в Україні становив 5 млрд грн. При цьому Голова НБУ особливо наголосила, що P2P-платформи в Україні не мають державної гарантії повернення грошей [840]. Більш «свіжі» офіційні оцінки обсягу ринку P2P-кредитування в Україні в інформаційному просторі, на жаль, відсутні.

Недосконалість чинної української нормативно-правової бази та відсутність бажання працювати у «сірій зоні» змушує найбільш активних

фахівців та менеджерів P2P-кредитування здійснювати експансію за кордон. Зокрема, на початку 2016 р. український підприємець В. Артамонов з командою однодумців залучив на платформі «Startup.Network» близько 215 тис. дол. США від іноземних та українських інвесторів та, після узгодження з місцевим Національним банком та міністерством фінансів, відкрив у Малайзії платформу P2P-кредитування «Lendingstar», що займається кредитуванням малого та середнього бізнесу та працює за принципом класичного краудфандінгу. При цьому мінімальна сума інвестицій становить лише 10 дол. США, що значно розширює коло потенціальних кредиторів. Платформа отримує від позичальника «success fee» (т. зв. «плату за успіх») розміром від 2 % до 5 % в залежності від його кредитного рейтингу, термінів кредитування та суми кредиту. Натомість інвестор сплачує 1 % вже у процесі повернення вкладень. Після закріплення на локальному ринку Малайзії платформа планує експансію на ринки Індонезії, Філіппін, В'єтнаму, Тайланду [841].

Проте об'єктивний аналіз чинного українського законодавства з точки зору його відповідності практиці діяльності електронних кредитних платформ дає підстави стверджувати, що побоювання окремих «піонерів» цього бізнесу щодо небезпеки роботи у «сірій зоні» є суттєво перебільшеними.

Нижче наведені основні правові аспекти діяльності в Україні електронних кредитних платформ [842].

Діяльність компаній з онлайн-кредитування регулюється загальним законодавством. Спеціальне законодавство саме для такої специфічної послуги в Україні відсутнє.

Діяльність з онлайн-кредитування прирівнюється до діяльності з надання позик. Отже, регулюється загальними нормами цивільного законодавства, законодавства про захист прав споживачів та спеціальним законодавством, що регулює ринок фінансових послуг: Цивільним кодексом України [843]; Законом України «Про захист прав споживачів» [844];

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [845].

Надання коштів у вигляді позики, у тому числі на умовах фінансового кредиту, згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», є фінансовою послугою. Даний Закон встановлює вимоги до угоди, порядок надання клієнту обов'язкової інформації, у тому числі вимоги щодо її достовірності, вимоги та обмеження для установ, що надають фінансові послуги.

Кредитна угода є одним із видів позики. При цьому основні відмінності кредиту від позики полягають в наступному: а) кошти позичальнику надає не будь-яка особа, як у випадку позики, а саме банк або фінансова установа; б) договір позики може бути безвідсотковим, натомість кредитна угода передбачає наявність процентної ставки; в) кредитна угода обов'язково повинна бути укладена у письмовій формі. При цьому для підтвердження укладення кредитної угоди обов'язковим є підтвердження факту отримання грошей. Тобто у випадку, коли кредитна угода укладена, а гроші фактично не отримані, кредитне зобов'язання позичальника перед кредитором не виникає.

Діяльність з надання кредитів фінансовими установами онлайн підлягає такому ж регулюванню, що і звичайне (офлайн) кредитування. Зокрема, нижче вказані основні нормативно-правові акти, що застосовуються до такої діяльності.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» встановлює основні вимоги щодо надання фінансових послуг, у тому числі щодо надання коштів у вигляді кредиту (на певний термін і під певний процент). Відповідно до зазначеного Закону, діяльність з надання коштів у вигляді кредиту є фінансовою послугою, можливість надання якої вимагає реєстрації в якості фінансової установи та отримання ліцензії Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає, що до моменту підписання кредитної угоди фінансова установа зобов'язана повідомити клієнта (позичальника) у письмовій формі про його умови.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення» [846] передбачає, що фінансові установи зобов'язані проводити ідентифікацію клієнтів (позичальників), що проводиться на підставі паспорту та ідентифікаційного номеру.

Закон України «Про захист персональних даних» [847] передбачає, що обробка персональних даних фізичної особи (клієнта фінансової установи) юридичною особою (фінансовою установою) дозволяється тільки за умови отримання відповідної згоди від фізичної особи.

Українське цивільне законодавство і законодавство про фінансові послуги не адаптовано належним чином до можливості надання такого типу послуг онлайн. Так, хоча Цивільний кодекс України дозволяє укладення угоди за допомогою електронного засобу зв'язку і прирівнює таку форму до письмової форми угоди, використання електронного підпису або іншого аналогу власноручного підпису вимагає окремої письмової угоди, в якій мають міститися зразки відповідного аналога підписів сторін. Очевидно, що така вимога змінює всю структуру послуги і суперечить її головній меті (швидкості та мобільності), та, як наслідок, компанії, що надають таку послугу, не до кінця дотримуються вимог законодавства щодо форми угоди. При цьому, відповідно до положень Цивільного кодексу, недотримання письмової форми кредитного договору не тягне за собою його недійсність. У цьому контексті основним завданням кредитора є забезпечення достатнього підтвердження того, що заявка і договір онлайн були укладені самою фізичною особою.

Прямі норми, які б встановлювали порядок надання послуги кредитів онлайн або правила підписання договорів «підтвердженням згоди» на сайті компанії, в законодавстві України відсутні.

Виходячи з вищенаведеного, можливо стверджувати, що жодна з норм у законодавстві України не містить прямого порядку дій сторін при підписанні договору з «підтвердженням згоди» на сайті компаній. При цьому жодна з них не містить і заборони саме в такий спосіб підписувати договір. Більше того, з системного аналізу вищенаведених норм випливає, що такий спосіб підписання договору є коректним [848].

Отже, чинна на сьогодні в Україні нормативно-правова база дає можливість розвивати діяльність електронних кредитних платформ без порушення чинного законодавства.

Проте подальший розвиток P2P-кредитування за участі банків, безумовно, потребує законодавчого врегулювання, адже положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг» [849] містять фактичну заборону для банків здійснювати дані операції. Окрім цього, на перешкоді участі українських банків у схемах P2P-кредитування стоять норми чинного Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними операціями [850], що почало діяти з 2017 р., адже вони вимагають від банків формувати страхові резерви не лише під кредитні операції, але й під позабалансові активи, різновидом яких є P2P-кредити, що надаються не банками безпосередньо, а лише за участю банків.

Отже, актуальним на сьогодні є розвиток нормативної бази з регулювання P2P-кредитування, окреслення відповідальності та повноважень кредиторів та позичальників, визначення стандартизованих підходів щодо оцінки операційних та кредитних ризиків даної схеми. При цьому одним із орієнтирів може стати позитивний досвід Великої Британії [851, с. 122], що здійснює держаний нагляд за учасниками схеми P2P-кредитування з 2014 р.

відповідно до стандартів, розроблених Асоціацією рівноправного кредитування. При цьому статус Р2Р-кредитів визначений на законодавчому рівні як клас неоподатковуваних активів.

Висновки до розділу 5

1. В роботі запропоновано Концептуальні засади забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки, як система теоретико-методологічних положень, що включають: визначення методологічного підходу, цілей, принципів, методів та технології забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки, а також здійснення організаційно-практичних заходів щодо їх реалізації на об'єктах банківської системи в секторальному розрізі. Концептуальні засади складаються з положень, що стосуються основних аспектів забезпечення банківської безпеки України в нових умовах. Основу концептуальних засад складає розуміння розвитку банківської системи держави як такої, коли держава при реалізації національних економічних інтересів в умовах розвитку інформаційної економіки дотримується вимог банківської безпеки держави, орієнтується при цьому на використання зовнішніх можливостей та здійснює запобігання розгортанню існуючих та потенційних загроз через здійснення активної адаптації банківської системи на основі синергетичного підходу. Концептуальні засади є теоретичним базисом для подальшої розробки методології забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки.

2. Одним із напрямів євроінтеграції української економіки, зокрема банківської системи, є гармонізація українського платіжного простору з європейським. Саме у цьому контексті відбувається адаптація всіх клієнтських рахунків українських банків до міжнародних стандартів шляхом запровадження міжнародного номеру банківського рахунку IBAN.

3. З урахуванням того факту, що безготівкові платежі у найближчому майбутньому залишатимуться безальтернативним напрямом модернізації банківської системи України, найбільш перспективними для України новими видами безготівкових розрахунків, розвиток яких потребує всебічної підтримки з боку держави, є: електронні гроші, прийняття платежів готівкою для подальшого переказу, системи мобільних платежів, у першу чергу – безконтактних, приватні транскордонні грошові перекази.

4. Не зважаючи на зменшення як абсолютних сум, так і питомої ваги надходжень з Росії у загальній сумі приватних грошових переказів в Україну, РФ зберігає ключову позицію у структурі цих надходжень. Запровадження Росією обмежень на валютні транзакції на користь фізичних осіб в Україні має на меті скорочення пропозиції на валютному ринку України, що може негативно вплинути на курсову динаміку гривні та потребуватиме оперативного втручання з боку НБУ для збільшення пропозиції валюти на ринку. Проте на практиці зазначені законодавчі зміни не можуть справляти значного негативного впливу на динаміку надходжень в Україну приватних грошових переказів з Росії, адже існує достатня кількість варіантів обходу даної заборони: поштові перекази; банківські перекази за допомогою системи SWIFT; оформлення декількох платіжних карток на одну особу в російському банку та передача однієї з них в Україну; переказ через соціальні мережі; переказ криптовалют; переказ електронних грошей.

5. Україна не є лідером на міжнародному ринку криптовалют ні за обсягами «видобутку», ні за ступенем розвитку відповідної інфраструктури. Проте також не можна стверджувати, що Україна є аутсайдером у цій специфічній сфері. В Україні біткоїн та інші криптовалюти досі не мають визначеного правового статусу, що і є основним чинником, який обмежує їх активне розповсюдження та розвиток інфраструктури. Одна з криптовалют, що купуються та продаються на світових онлайн-біржах – Karbowanec, або Karbo (KRB). Karbowanec був введений в обіг 30.05.2016 р. Розроблена

командою українських програмістів криптовалюта увійшла в топ-10 світових криптовалют з підвищеною анонімністю.

6. Державне регулювання ринку криптовалют в Україні передбачає першочергове зосередження уваги державних регуляторів на опрацюванні питань, зокрема, щодо визначення: правового статусу таких термінів, як «криптовалюта», «технологія розподілених реєстрів», «ІСО» та інших; суб'єктного складу осіб, які здійснюють емісію криптовалют, формулювання вимог до організації роботи емітентів криптовалют (включаючи порядок оподаткування такої діяльності); суб'єктного складу осіб, які здійснюють обмінні сервіси з криптовалютами, формулювання вимог до організації роботи відповідних структур (включаючи порядок оподаткування такої діяльності); сфери легального використання криптовалют в Україні; вимог до біржових майданчиків з торгівлі криптовалютою, створення умов для їх ліцензування.

7. Внесення змін до законодавства України щодо криптовалют має відбуватись на основі глибокого і деталізованого дослідження цього явища, його впливу на фінансові ринки, досвіду та останніх рішень інших регуляторів світу тощо. Офіційна заборона державою транзакцій з використанням криптовалют на сьогодні технічно є неможливою, отже і недоцільною. З урахуванням практики та досвіду регулювання ринку криптовалют урядами інших країн, державним органам України у *короткостроковій перспективі* доцільно дотримуватись позиції нейтралітету відносно цього ринку. Ця позиція має включати періодичні попередження учасників ринку та інвесторів про його поточну недосконалість та наявні ризики і загрози, а також проведення відповідної роз'яснювальної роботи. Дана позиція дозволить вивчати новий ринок, одночасно уникаючи державної відповідальності за негативні наслідки для учасників ринку криптовалют. Державний контроль фактично працюючого в Україні «сірого» ринку криптовалют у *середньостроковій перспективі* вимагає здійснення заходів, спрямованих на його впорядкування. Зокрема, на рівні Верховної

Ради України доцільно внесення суттєвих змін у діюче законодавство у сфері банківської діяльності та грошового обігу, зокрема у Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». *На рівні Національного банку України та Кабінету Міністрів України* необхідне формування докладної нормативно-правової бази, що має «розтлумачити» законодавчі зміни, прийняті на рівні ВРУ, та складатись із Постанов, Рішень, Наказів тощо. Також потребує вирішення *на рівні Національного банку України та Кабінету Міністрів України* проблема формування інституційного (нові підрозділи у штаті НБУ та / або КМУ) та кадрового забезпечення майбутньої системи державного контролю за ринком криптовалют.

8. При оцінці потенційного ризику для банківської системи від активного входження на ринок сервісів P2P-кредитування слід мати на увазі той факт, що нові гравці потенційно можуть відбирати у банків частину доходів, які останні отримують у вигляді процентів та комісій по кредиту, проте нові сервіси не існують окремо від банків, адже також використовують банківські рахунки, у першу чергу – карткові, тому що P2P-кредити у будь-якому разі надаються у доларах США, російських рублях, гривнях або інших національних валютах і у той чи інший спосіб «проходять» через банківську систему. Таким чином, ризик повного виведення банківської системи у класичному вигляді за межі кредитних відносин між кредитором і позичальником на сьогодні та у середньостроковій перспективі слід вважати перебільшеним. Отже, електронні кредитні платформи на сьогодні не руйнують класичну банківську систему, а, скоріше, її гармонійно доповнюють та надають їй нового якісного рівня. Прикладом тісної взаємодії «класичних» банків, P2P-сервісів та МФО є оперативний обмін персональними даними клієнтів у цьому «трикутнику». Наступний етап розвитку електронних кредитних платформ – використання для кредитної діяльності блокчейну та використання в якості кредитних ресурсів не лише фіатних грошей, а й криптовалют. Натомість ключовим недоліком

використання криптовалют в процесі онлайн-кредитування є надмірна амплітуда коливань їх курсів.

9. Жодна з норм у законодавстві України щодо діяльності електронних кредитних платформ не містить прямого порядку дій сторін при підписанні договору з «підтвердженням згоди» на сайті компаній. При цьому жодна з них не містить і заборони саме в такий спосіб підписувати договір. Системний аналіз вищенаведених норм свідчить, що такий спосіб підписання договору є коректним. Отже, чинна на сьогодні в Україні нормативно-правова база дає можливість розвивати діяльність електронних кредитних платформ без порушення чинного законодавства. Проте подальший розвиток P2P-кредитування за участі банків, безумовно, потребує законодавчого врегулювання, адже положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг» містять фактичну заборону для банків здійснювати дані операції. Окрім цього, на перешкоді участі українських банків у схемах P2P-кредитування стоять норми чинного Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними операціями, що почало діяти з 2017 р., адже вони вимагають від банків формувати страхові резерви не лише під кредитні операції, але й під позабалансові активи, різновидом яких є P2P-кредити, що надаються не банками безпосередньо, а лише за участю банків. Отже, актуальним на сьогодні є розвиток нормативної бази з регулювання P2P-кредитування, окреслення відповідальності та повноважень кредиторів та позичальників, визначення стандартизованих підходів щодо оцінки операційних та кредитних ризиків даної схеми. Також необхідне внесення змін до Законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

10. Мінімізація нових ризиків від фундаментальних змін у діяльності світової фінансової системи в умовах стрімкого розвитку інформаційної економіки вимагає від державних органів України здійснення наступних заходів на рівні *Національного банку України та Кабінету Міністрів України*:

– розробка комплексу заходів, спрямованих на перекваліфікацію та соціальну адаптацію працівників фінансової сфери, що втрачатимуть роботу внаслідок фундаментальних технологічних змін;

– переорієнтація державного замовлення з підготовки фахівців окремих спеціальностей сфери фінансів та банківської справи на підготовку спеціалістів у сфері інформаційних технологій;

– організація проведення в інформаційному просторі роз'яснювальної роботи серед школярів, абітурієнтів, студентів перших курсів навчання, спрямованої на популяризацію ІТ-спеціальностей в контексті очікуваних в Україні та світі фундаментальних змін у сферах виробництва та фінансів;

– розробка концепції повного виходу держави з капіталу банків шляхом їх продажу приватним інвесторам, що більш оперативно реагують на виклики, пов'язані з фундаментальними трансформаціями у сфері ІТ-технологій та у фінансовій сфері.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження банківської системи України як складової національної та світової економіки дозволило поглибити зміст понять «банк» та «банківська система України» через призму нових тенденцій у процесі здійснення банківської діяльності, пов'язаних із впровадженням сучасних інформаційних технологій. На відміну від наявних у фахових джерелах визначень сутності банку, які приділяють увагу переважно операційній стороні діяльності банківських установ (операції, функції, послуги, продукти тощо), проте не враховують кінцеву мету діяльності банку та стрімкий розвиток інформаційних технологій у фінансовій сфері, що значно розширює «класичну» номенклатуру банківських функцій, запропоноване визначення поняття банку характеризує його як юридичну особу-фінансового посередника, що здійснює безпосередній (контактний) або дистанційний (безконтактний) продаж клієнтам (іншим юридичним і фізичним особам) усіх не заборонених чинним законодавством фінансових продуктів і послуг, інші легальні операції з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників (акціонерів), та підлягає всебічному нагляду та контролю з боку Центрального банку країни. В роботі також пропонується уточнення терміну «банківська система України», яку доцільно визначити як систему, що складається з Національного банку України та сукупності банків, їх філій, підпорядкованих безбалансових підрозділів (відділень), та небанківських фінансових установ, що здійснюють безпосередній (контактний) або дистанційний (безконтактний) продаж клієнтам (іншим юридичним і фізичним особам) усіх не заборонених чинним законодавством фінансових продуктів і послуг, інші легальні операції з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників (акціонерів), що підлягають всебічному нагляду та контролю з боку Національного банку України, Запропоноване визначення розширює склад елементів банківської системи за рахунок небанківських фінансових установ, що долучаються до

виконання традиційних банківських операцій, зокрема безготівкових розрахунків та кредитування.

2. Дослідження банківської системи України як однієї з основних ланок національної економіки дає підстави стверджувати, що вона відіграє ключову роль у реалізації національних економічних інтересів шляхом забезпечення збереження заощаджень фізичних осіб, формування та підтримки на достатньому рівні міжнародних резервів, підтримки стабільності національної грошової одиниці, мінімізації темпів інфляції, кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки, забезпечення доступу на міжнародні ринки капіталу, технологічної модернізації виробництва та розвитку інфраструктури, стимулювання інновацій, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, забезпечення прогнозованості соціально-економічного розвитку. У той же час, до переліку національних економічних інтересів, що потребують опосередкованої підтримки з боку банківської системи України, слід віднести: структурну перебудову економіки; забезпечення інвестиційної привабливості; забезпечення помірного рівня дефіциту бюджету; захист національного ринку від несприятливої дії світової кон'юнктури; підтримку та пожвавлення підприємницької активності; підвищення рівня зайнятості населення; формування та реалізацію регіональних соціально-економічних програм; боротьбу з корупцією та корупційними доходами.

3. Аналіз становлення та стрімкого розвитку інформаційної економіки у світі та в Україні дає підстави стверджувати, що такий розвиток докорінно змінює характер банківської діяльності, перш за все, обумовлює трансформацію «традиційних» банківських операцій у цифровий та мережевий формат. Це проявляється, зокрема, у тенденціях електронізації грошового обігу, перенесення значної частки кредитних операцій в режим онлайн, виникнення компаній-конкурентів «традиційних» банків, які пропонують посередницькі послуги між кредиторами та позичальниками, поширення великої кількості криптовалют, що поки що використовуються як

об'єкт спекуляцій та ризикових інвестицій, проте потенційно в змозі створити альтернативу фіатним грошам і «традиційним» видам банківських розрахунків. Банківська система України має не лише пристосовуватись до принципово нових зовнішніх умов діяльності, обмежуючись реактивними заходами, але й активно долучатись до нових можливостей, що їй пропонує стрімкий розвиток інформаційної економіки, шукати варіанти та механізми взаємодії з компаніями-конкурентами з метою досягнення синергетичного ефекту від такої співпраці.

4. Дослідження діяльності банківської системи України в умовах розвитку інформаційної економіки дозволило визначити нові можливості та ризики, що надають банкам ці зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі. До *нових можливостей*, що надає банкам розвиток інформаційної економіки, слід віднести: розширення бази клієнтів, розширення переліку та збільшення обсягів продажу послуг, завоювання нових ринкових сегментів без необхідності відкриття нових «точок» продажу, збільшення доходів, скорочення операційних витрат на купівлю, оренду та обслуговування приміщень, оптимізація кількості персоналу та витрат на заробітну плату, підвищення рівня автоматизації процесів, прискорення процесу обробки інформації. До принципово *нових банківських ризиків*, пов'язаних із стрімким розвитком інформаційної економіки, слід віднести: ризики, пов'язані з розвитком безготівкових розрахунків (посилення конкуренції з небанківськими установами, втрата комісійних доходів, зростання вразливості цифрової інфраструктури банків за рахунок розширення мережі обладнання, ризик шахрайських дій з платіжними картками); ризики, пов'язані з поширенням криптовалют (висока волатильність курсу, що може провокувати значні збитки, потенційна втрата клієнтів, грошових потоків, процентних доходів, активів і пасивів, ризик ліквідності: зниження залишків внаслідок втрати клієнтів, ризик шахрайських дій з криптовалютами); ризики, пов'язані з поширенням електронних кредитних платформ (посилення конкуренції з небанківськими

установами, потенційна втрата клієнтів, грошових потоків, процентних доходів, активів і пасивів, ризик ліквідності).

5. Дослідження теоретичних передумов формування механізму забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки дозволило запропонувати визначення категорії «банківська безпека України в умовах розвитку інформаційної економіки», поглиблений зміст якого полягає в наступному: банківська безпека України в умовах розвитку інформаційної економіки – стан банківської системи країни, що забезпечує її фінансову стійкість та захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз, можливість виконувати у штатному режимі її базові функції, пов’язані з безпосереднім (контактним) або дистанційним (безконтактним) розрахунково-касовим, кредитним, депозитним, валютним обслуговуванням клієнтів-юридичних та фізичних осіб за допомогою активного використання досягнень інтенсивного розвитку ІТ-технологій. Пропоноване визначення дозволяє обґрунтувати ризики та загрози банківській безпеці держави, пов’язані із інтенсивним розвитком інформаційної економіки та своєчасно застосовувати інструменти реагування.

6. Аналіз світового досвіду в сфері електронізації грошового обігу та прискореного розвитку інфраструктури безготівкових розрахунків дозволив визначити *переваги* для банків, їх клієнтів та держави в цілому від зниження частки готівкових розрахунків та розвитку інфраструктури безготівкових платежів, що зміцнюють банківську безпеку та фінансову безпеку держави в цілому. Основними перевагами зниження частки готівкових розрахунків *для держави* є: декриміналізація економіки, детінізація економіки, підвищення прозорості бізнесу, зростання бази оподаткування, оптимізація витрат, пов’язаних із обслуговуванням готівкового обігу (емісія готівки, інкасація, охорона, облік тощо); *для банків* – мінімізація ризиків, пов’язаних із безпекою зберігання, інкасації, транспортування готівки, скорочення операційних витрат (на перерахунок, експертизу пошкоджених та сумнівних банкнот, охорону, інкасацію тощо), поліпшення показників ліквідності,

розширення клієнтської бази, зокрема за рахунок перехресних продажів послуг; *для фізичних осіб* – зручність у користуванні, отримання доступу до додаткових можливостей та сервісів, легалізація процесу отримання доходу шляхом поступового відходу від заробітних плат «у конвертах», мінімізація ризику шахрайства шляхом отримання підроблених банкнот, крадіжки, пограбування тощо; *для торговельних організацій* – мінімізація ризику шахрайських дій (підроблені банкноти, пограбування тощо), миттєве отримання коштів на розрахунковий рахунок з можливістю їх подальшого використання для купівлі нових партій товару, зростання обсягів продажу (при готівкових розрахунках фізична особа не може використати більше готівки, ніж має фізично, проте при користуванні кредитною картою зазвичай користується овердрафтом). Зазначене дає можливість визначати перелік подальших заходів на рівні держави, спрямованих на прискорення та впорядкування процесу поширення безготівкових розрахунків в країні.

7. Дослідження особливостей функціонування ключових елементів платіжної інфраструктури в Україні дозволяє зробити висновок, що в Україні відбувається активний розвиток інфраструктури безготівкових платежів, що відповідає загальносвітовому тренду, проте розвиток елементів платіжної інфраструктури відбувається нерівномірно. Особливої уваги з точки зору банківської безпеки держави заслуговує наявна вразливість платіжної інфраструктури до шахрайських дій та несанкціонованого втручання. Зазначене обумовило розроблення рекомендацій щодо внесення змін у чинне законодавство, які стосуються визначення елементів критичної інфраструктури у фінансовій сфері. Зокрема, до Проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» доцільно включити наступні об'єкти (елементи) фінансової інфраструктури: до *критично важливої інфраструктури*: Міністерство фінансів України; Державну казначейську службу України; Державну фіскальну службу України; Пенсійний фонд України; систему електронних платежів НБУ; до *життєво важливої інфраструктури*: підрозділи інкасації, що входять до складу НБУ та інших

уповноважених банків; державні банки; центральні офіси банків незалежно від їх приналежності державі чи приватному сектору; до *важливої інфраструктури*: систему безготівкових переказів SWIFT; національну платіжну систему «Український платіжний простір»; елементи інфраструктури ринку платіжних карток (банківські пристрої самообслуговування, торгівельні та банківські платіжні термінали); до *необхідної інфраструктури*: інші приватні платіжні системи, ліцензування яких здійснює НБУ; банківські відділення, пункти обміну валют. Також, з урахуванням напрацьованого досвіду подолання кіберзагроз та загроз інформаційній безпеці у банківській сфері, значного інституційного та кадрового потенціалу, до Проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» доцільно внести положення про визначення Національного банку України як єдиного органу, що несе відповідальність за забезпечення безпеки критичної інфраструктури у фінансовій сфері загалом.

8. Аналіз передумов виникнення та тенденцій поширення криптовалют у світі та в Україні дає підстави систематизувати переваги та нові можливості, що дає використання криптовалют, та пов'язані з ними ризики і загрози для банківської безпеки держави. Серед очевидних *переваг* використання криптовалют – відсутність залежності від робочих (банківських) днів, відсутність необхідності розкриття особистих даних, що потенційно може спростити міжнародні розрахунки. *Ризики*, пов'язані з криптовалютами, зводяться до наступного: відсутність гарантій збереження електронних криптогаманців; висока волатильність курсу внаслідок специфіки використання; можливість негативних дії щодо криптовалют з боку національних регуляторів; ризик безповоротної втрати всіх накопичених криптомонет внаслідок втрати паролю до електронного криптогаманця або його непрацездатність; ризик падіння рентабельності майнінгу на обладнанні окремих користувачів внаслідок підвищенням рівня складності розрахунків. *Основними загрозами* фінансовій безпеці держави, пов'язаними з поширенням криптовалют, є: дестабілізація фінансового ринку

внаслідок його «схлопування»; можливість «електронного пограбування»; використання криптовалют для відмивання брудних грошей; зростання частки тіньової економіки; можливість використання криптовалют для уникнення обмежень валютного контролю, зокрема, стосовно руху капіталу; загрози для екології внаслідок значних витрат електроенергії; приховування корупційних джерел походження статків; підрив монетарної монополії держави; використання віртуальних валют для нелегальних транзакцій, торгівлі наркотиками, зброєю тощо; експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних фінансових установ; зменшення сенйоражу центрального банку; зменшення попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення та зміну швидкості обігу, що ускладнює здійснення монетарного регулювання; неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора. Зазначене дає можливість визначати перелік заходів на рівні держави, спрямованих на зниження ризиків, пов'язаних із поширенням операцій з криптовалютами в Україні.

9. Проведений в роботі аналіз підходів урядів та центробанків різних країн світу щодо регулювання ринку криптовалют дає підстави стверджувати, що більшість із них обережно підходять до законодавчих ініціатив та уважно стежать за подальшим розвитком нових технологій для розробки найбільш ефективного підходу щодо регулювання операцій з криптовалютами. Державне регулювання ринку криптовалют в Україні пропонується здійснювати з урахуванням зосередження уваги державних регуляторів на опрацюванні питань, зокрема, щодо визначення: правового статусу таких термінів, як «криптовалюта», «технологія розподілених реєстрів», «ІСО» та інших; суб'єктного складу осіб, які здійснюють емісію криптовалют, формулювання вимог до організації роботи емітентів криптовалют (включаючи порядок оподаткування такої діяльності); суб'єктного складу осіб, які здійснюють обмінні сервіси з криптовалютами, формулювання вимог до організації роботи відповідних структур

(включаючи порядок оподаткування такої діяльності); сфери легального використання криптовалют в Україні; вимог до біржових майданчиків з торгівлі криптовалютою, створення умов для їх ліцензування.

10. Дослідження передумов виникнення електронних кредитних платформ (у першу чергу, сервісів P2P-кредитування), особливостей їх розвитку в різних країнах, проблем їх взаємодії з банками в світі та Україні дає підстави для висновку, що цей сегмент кредитування розвивається значно швидше, ніж «класичне» банківське кредитування. Крім того, спостерігається поява різних форм взаємовигідної співпраці банків та електронних кредитних платформ. При оцінці потенційного ризику для банківської системи України від активного входження на ринок сервісів P2P-кредитування слід мати на увазі той факт, що нові гравці потенційно можуть відбирати у банків частину доходів, які останні отримують у вигляді процентів та комісій по кредиту, проте нові сервіси не існують окремо від банків, адже також використовують банківські рахунки, у першу чергу – карткові, тому що P2P-кредити у будь-якому разі надаються у національних валютах і у той чи інший спосіб «проходять» через банківську систему. Таким чином, ризик повного виведення банківської системи у класичному вигляді за межі кредитних відносин між кредитором і позичальником на сьогодні та у середньостроковій перспективі слід вважати перебільшеним. Отже, електронні кредитні платформи на сьогодні не руйнують класичну банківську систему, а, скоріше, її гармонійно доповнюють та надають їй нового якісного рівня. Наступний етап розвитку електронних кредитних платформ – використання для кредитної діяльності блокчейну та використання в якості кредитних ресурсів не лише фіатних грошей, а й криптовалют.

11. В роботі сформульовано Концептуальні засади забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки, як система теоретико-методологічних положень, що включають: визначення методологічного підходу, цілей, принципів, методів та технології

забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки, а також здійснення організаційно-практичних заходів щодо їх реалізації на об'єктах банківської системи в секторальному розрізі. Концептуальні засади складаються з положень, що стосуються основних аспектів забезпечення банківської безпеки України в нових умовах. Основу концептуальних засад складає розуміння розвитку банківської системи держави як такої, коли держава при реалізації національних економічних інтересів в умовах розвитку інформаційної економіки дотримується вимог банківської безпеки держави, орієнтується при цьому на використання зовнішніх можливостей та здійснює запобігання розгортанню існуючих та потенційних загроз через здійснення активної адаптації банківської системи на основі синергетичного підходу. Концептуальні засади є теоретичним базисом для подальшої розробки методології забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки.

12. Проведений в роботі аналіз поточного стану розвитку безготівкових розрахунків в Україні з урахуванням ризиків та загроз банківській безпеці держави дозволив визначити найбільш перспективні для України види безготівкових розрахунків, розвиток яких потребує всебічної підтримки з боку держави: приватні транскордонні грошові перекази, прийняття платежів готівкою для подальшого переказу, електронні гроші, системи мобільних платежів, у першу чергу – безконтактних.

13. В роботі обґрунтовані рекомендації щодо заходів, спрямованих на впорядкування ринку криптовалют в Україні у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Так, внесення змін до законодавства України щодо криптовалют має відбуватись на основі глибокого і деталізованого дослідження цього явища, його впливу на фінансові ринки, досвіду та останніх рішень інших регуляторів світу тощо. Офіційна заборона державою транзакцій з використанням криптовалют на сьогодні технічно є неможливою та недоцільною. Державним органам України у *короткостроковій перспективі* доцільно дотримуватись позиції нейтралітету

відносно цього ринку. Ця позиція має включати попередження учасників ринку та інвесторів про наявні ризики і загрози, а також проведення відповідної роз'яснювальної роботи. Дана позиція дозволить вивчати новий ринок, одночасно уникаючи державної відповідальності за негативні наслідки для учасників ринку криптовалют. Державний контроль фактично працюючого в Україні «сірого» ринку криптовалют у *середньостроковій перспективі* вимагає здійснення заходів, спрямованих на його впорядкування. Зокрема, на рівні Верховної Ради України доцільно внесення суттєвих змін у діюче законодавство у сфері банківської діяльності та грошового обігу, зокрема у Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». На рівні Національного банку України та Кабінету Міністрів України необхідне формування докладної нормативно-правової бази, що має «розтлумачити» законодавчі зміни, прийняті на рівні ВРУ, та складатись із Постанов, Рішень, Наказів тощо. Також потребує вирішення на рівні Національного банку України та Кабінету Міністрів України проблема формування інституційного (нові підрозділи у штаті НБУ та / або КМУ) та кадрового забезпечення майбутньої системи державного контролю за ринком криптовалют.

14. В роботі запропоновано рекомендації щодо подальшого розвитку P2P-кредитування в Україні, перш за все у сфері його законодавчого врегулювання. Чинна на сьогодні в Україні нормативно-правова база дає можливість розвивати діяльність електронних кредитних платформ без порушення законодавства. Проте подальший розвиток P2P-кредитування за участі банків, безумовно, потребує законодавчого врегулювання, адже положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг» містять фактичну заборону для банків здійснювати дані операції. Окрім цього, на перешкоді участі українських банків у схемах P2P-

кредитування стоять норми чинного Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними операціями, що почало діяти з 2017 р., адже вони вимагають від банків формувати страхові резерви не лише під кредитні операції, але й під позабалансові активи, різновидом яких є Р2Р-кредити, що надаються не банками безпосередньо, а лише за участю банків. Отже, актуальним на сьогодні є розвиток нормативної бази з регулювання Р2Р-кредитування, окреслення відповідальності та повноважень кредиторів та позичальників, визначення стандартизованих підходів щодо оцінки операційних та кредитних ризиків даної схеми. Також необхідне внесення відповідних змін до Законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

15. Мінімізація нових ризиків від фундаментальних змін у діяльності фінансової системи в умовах стрімкого розвитку інформаційної економіки вимагає від державних органів України здійснення наступних заходів *на рівні Національного банку України та Кабінету Міністрів України*:

– розробка комплексу заходів, спрямованих на перекваліфікацію та соціальну адаптацію працівників фінансової сфери, що втрачатимуть роботу внаслідок фундаментальних технологічних змін;

– переорієнтація державного замовлення з підготовки фахівців окремих спеціальностей сфери фінансів та банківської справи на підготовку спеціалістів у сфері інформаційних технологій;

– організація проведення в інформаційному просторі роз'яснювальної роботи, спрямованої на популяризацію ІТ-спеціальностей в контексті очікуваних фундаментальних змін у сферах виробництва та фінансів;

– розробка концепції повного виходу держави з капіталу банків шляхом їх продажу приватним інвесторам, що більш оперативно реагують на виклики, пов'язані з фундаментальними трансформаціями у сфері ІТ-технологій та у фінансовій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз; [пер. с англ. со 2-го изд.] – М. : Дело, 1995. – 768 с.
2. Havrilesky, Thomas M. & Boorman, John T. Current Perspectives in Banking: Operations, Management, and Regulation / Havrilesky, Thomas M., Boorman, John T. – [2nd ed]. – Arlington Heights, Ill.: ANM Publishing Corporation, 1980. – 604 p.
3. Заутер В. Банковская система и рынки кредита / [В. Заутер, В. Уоскин, С. Шваб]. – Frankfurt am Main : Bankakademie-Verlag GmbH, 1996. – 178 с.
4. Структура банковского дела / под ред. Г. Асхауера. – М. : Научная книга, 1996. – 640 с.
5. Банковский портфель / под ред. Ю. И. Коробова, Ю. В. Рубина. – М. : Соминтек, 1994. – 752 с.
6. Банківська енциклопедія / під ред. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 336 с.
7. Банковское дело: учебник / под ред. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 464 с.
8. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
9. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
10. Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник / А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко – К. : Аконіт, 2000. – 605 с.
11. Гладких Д.М. Організаційна і кадрова складові діяльності українських банків / Д.М. Гладких // Формування ринкових відносин в Україні. – Збірник наукових праць. – Київ: НДЕІ Мінекономіки та з питань європейської інтеграції. – 2003. – вип. № 21. – с.87 – 90.
12. Гладких Д.М. Типова структура та основні функції підрозділів банківської установи / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2000. – № 11. – с.20 – 22.
13. Гладких Д.М. Казначейство як інструмент оперативного управління активами і пасивами банку / Д.М. Гладких, І.О. Корнійчук // Вісник НБУ. – 2003. – № 8. – с. 41 – 45.
14. Гладких Д.М., Механізм здійснення казначейських операцій / Д.М. Гладких, І.О. Корнійчук // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – с. 30 – 35.
15. Гладких Д.М. Международные стандарты бухгалтерского учета в украинских банках / Д.М. Гладких // Бизнес-информ. – 2000. – № 4. – с.77 – 79.
16. Гладких Д.М. МСБУ в украинских банках: точка зрения пользователя / Д.М. Гладких // Тези доповідей Міжнародної науково-

практичної конференції «Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі» (травень 2000 р.). – Ірпінь: Академія ДПС України. – 2000. – 364 с. – С.97–98.

17. Гладких Д.М. Місце банків у системі захисту національних економічних інтересів України / Д.М. Гладких // Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин та економіко-політичного процесу: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 5-6 жовтня 2018 року). – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 196 с. – с. 149-152.

18. Дзюблюк О.В. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / О. В. Дзюблюк, В. В. Корнєєв, В. І. Міщенко та ін. ; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. – 298 с.

19. Кузнецова С.А. Банківська система [текст]: навч. посіб. / С.А. Кузнецова, Т.М. Болгар, З.С. Пестовська; за ред. С.А. Кузнецової. – К: «Центр учбової літератури», 2014, - 400 с.

20. Національний банк України. Історична пам'ятка. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36110&cat_id=36012

21. Гладких Д.М. Не святковий «ювілей». До п'ятої річниці від початку світової фінансової кризи / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2013. – № 10. – с. 58 – 62

22. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (в редакції від 20.03.1991р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-12>

23. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

24. Закон України «Про Національний банк України» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

25. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

26. Гладких Д.М. Великі та малі банки: диспропорції посилюються / Д.М. Гладких // Банківська справа. – 1999. – № 6. – с.49 – 52.

27. Гладких Д.М. Лидеры и аутсайдеры банковского сектора / Д.М. Гладких // Бизнес-информ. – 1999. – № 19-20. – с.88 – 92.

28. Гладких Д.М. Целесообразность хранения бюджетных средств в коммерческих банках / Д.М. Гладких // Бизнес-информ. – 2000. – № 5. – с.77 – 79.

29. Гладких Д.М. Інструментарій державного регулювання діяльності комерційних банків / Д.М. Гладких // Формування ринкових відносин в

Україні. – Збірник наукових праць. – Київ: НДЕІ Мінекономіки та з питань європейської інтеграції. – 2002. – вип. № 18. – с.69 – 74.

30. Гладких Д.М. Умови конкуренції на ринку кредитних ресурсів і банківських послуг / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 1999. – № 8. – с.31 – 34.

31. Гладких Д.М. Ринкова позиція банків в умовах вільної конкуренції / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – с. 5 – 9.

32. Гладких Д.М. Умови конкуренції на українському ринку банківських послуг / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2012. – № 9. – с. 9 – 13.

33. Гладких Д.М. Стратегічні орієнтири реформування політики управління сектором державних банків / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2015. – № 5. – с. 12 – 17.

34. Гладких Д.М. Основні вектори відбудови банківської систем України / Д.М. Гладких // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток національної економіки України: нові реалії та можливості в умовах євроінтеграції» (28 жовтня 2016 р.). – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. – 156 с. – С.121–124.

35. Дзюблюк О.В. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / О. В. Дзюблюк, В. В. Корнеєв, В. І. Міщенко та ін. ; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. – 298 с.

36. Гладких Д.М. Оцінка ефективності безбалансових відділень банку та методи її визначення / Д.М. Гладких // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2003. Т. 7. - 320 с. - С. 97-103.

37. Гладких Д.М. Особливості оцінки діяльності банківських відділень / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2002. – № 10. – с. 33 – 38.

38. Гладких Д.М. Практичні аспекти аналізу діяльності банківських відділень / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2013. – № 8. – с. 39 – 43.

39. Конституція України (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

40. Міщенко В. І. Роль монетарного регулювання у стимулюванні економічного розвитку. / В. І. Міщенко, І. М. Льон // Фінанси України. – 2017. - № 4. – с. 75-93.

41. Національний банк України. Місія. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36081&cat_id=36006

42. Закон України «Про Національний банк України» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

43. Міщенко В. І. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2016. – № 5. – с. 7-33

44. Ніколайчук С. Реалізація режиму інфляційного таргетування в Україні. Семінар для викладачів ВНЗ України «Практичні аспекти формулювання та реалізації монетарної політики НБУ» Київ, Навчальний центр НБУ, 17 травня 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49122259>
45. Козюк В. В. Теоретичні проблеми взаємозв'язку між монетарною політикою та фінансовою нестабільністю / В. В. Козюк, І. М. Чирак // Журнал європейської економіки. – 2013. – Т. 12. – № 3. – с.249-264.
46. U.S. Monetary Policy and Financial Markets / Ed. by A.-M. Meulendyke – New York: Federal Reserve Bank of New York pub., 1989. – 242 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/books/frbny_usmonetarypolicyfinancialmarkets.pdf
47. Luc Laeven and Fabián Valencia. Systemic Banking Crises Database: An Update – IMF Working Paper WP/12/163 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12163.pdf>
48. Global Financial Development Report 2017/2018. Bankers without Borders – World Bank - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/publication/gfdr>
49. Любіч О. О. Банківська криза в Україні: причини, особливості, подолання / О. О. Любіч, Г. П. Бортніков // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України – 2016 – № 1 – с.118-130.
50. Дробязко А. О. Банківська система України: шляхи подолання кризи / А.О. Дробязко, А. І. Крисоватий, В. М. Федосов // Вісник Тернопільського національного економічного університету – 2015. – № 2. – с. 39-57.
51. Власюк О.С. Банківська криза в Україні: втрати, помилки та пріоритети посткризового відновлення / О.С. Власюк // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 2 (43). – с. 45-60.
52. Бураковський І. В. Що не так з українськими банками [Електронний ресурс] / І. В. Бураковський // Новое время. – 13.02.2017 – режим доступу: <http://nv.ua/ukr/opinion/burakovsky/shcho-ne-tak-z-ukrajinskimi-bankami-641607.html>
53. Примостка Л. О. Довіра до банків: формування та відновлення / Л. О. Примостка // Фінанси, облік і аудит. – Збірник наукових праць. – Київ: Національний економічний університет ім. В. Гетьмана. – 2016. – вип. № 1 (27). – с. 65-79.
54. Сомик А. В. Підвищення довіри до банків в Україні / А. В. Сомик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць – вип. 38 – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2014. – 410 с. – с. 250-257.

55. Шульга Н. Вплив інформаційної прозорості діяльності банків на їх ринкову дисципліну / Н. Шульга, К. Бусько // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 8. – с. 3-11.
56. Данилишин Б.М. Грошово-кредитна політика та зростання економіки України [Електронний ресурс] / Б.М. Данилишин // Новое время. – 30.08.2017 – режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/danylyshyn/groshovo-kreditna-politika-ta-zrostannja-ekonomiki-ukrajini-1761649.html>
57. Смовженко Т. С. Оцінка фінансових втрат банків України від кредитних операцій / Т. С. Смовженко, О. Б. Денис // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2016. – Вип. 2 (118). – с. 82-88.
58. Даниленко А.І. Декапіталізація фінансового сектора економіки України: причини і наслідки / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець, Н. М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 4. - с. 7-28
59. Статистика. Показники банківської системи. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
60. Статистика. Показники банківської системи. Значення економічних нормативів в цілому по системі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
61. Статистика. Показники банківської системи. Доходи та витрати банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
62. Статистика. Показники банківської системи. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів в цілому по системі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
63. Статистика. Показники банківської системи. Згруповані балансові залишки у відповідності до наведеної методики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
64. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення [Текст] : монографія / З.С.Варналій, Д.Д.Буркальцева, О.С.Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
65. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] : монографія / Б.В.Губський. – К.: [б.в.], 2001. – 122 с.
66. Далевська Н.М. Національні економічні інтереси України в умовах глобальної конкуренції / Н.М. Далевська // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 11-12. – с. 15-18.
67. Левчук О.В. Актуальні питання реформації національних економічних інтересів України в умовах глобалізації / О.В. Левчук, В.А. Коваленко // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – с. 61-67.

68. Олейніков Ю.О. Національні економічні інтереси України та їх прояв у сфері прямого іноземного інвестування / Ю.О. Олейніков, Т.В. Мірзодаєва // Економіка і регіон. – 2015. – № 1. – с. 18-24.

69. Климко Г.Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О. Каніщенко, А.А.Чухно - К.: Вища школа, 1999. - 743 с.

70. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки [Текст] : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

71. Ковбасюк Ю.В. Інтереси національні [Текст] / Ю.В.Ковбасюк, Г.П.Ситник // Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац.акад.держ.упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В.Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. Т.1: Теорія державного управління /наук.-ред.колегія : В.М.Князєв, І.В.Розпутенко та ін. – 2011. – С.270-271.

72. Єрмошенко М.М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист / М.М.Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. - № 1-2. – С. 18-24.

73. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів [Текст]: монографія / А.А.Мазаракі, О.П.Корольчук, Т.М.Мельник та ін.; за заг ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2010. – 718 с.

74. Завгородня С.П. Національні інтереси в економічній сфері: сутність та побудова їх ієрархії / С.П. Завгородня // Аспекти публічного управління. – 2015. – № 1-2 (15-16). – с. 40-47

75. Гладких Д.М. Структура і динаміка зростання банківських пасивів або Колективний портрет українського вкладника / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2001. – № 12. – с.34 – 40.

76. Гладких Д.М. Негативні чинники курсової стабільності національної грошової одиниці в Україні та напрями їх мінімізації / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 1 (38). – с.69 – 77.

77. Гладких Д.М. Шляхи відновлення курсової стабільності гривні / Д.М. Гладких // Матеріали IV науково-практичної конференції «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки» (25-26 березня 2016 р.). – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А. – 2016. – 283 с. – С.243–246.

78. Гладких Д.М. Банківська криза як негативний фактор курсової стабільності / Д.М. Гладких // Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові економічні дослідження: теорії та пропозиції» у м. Запоріжжя, 24-25 березня 2017 р. / Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2017. – 148 с. – С.101-104.

79. Гладких Д.М. Скорочення надходжень від зовнішньої торгівлі як ключовий ризик девальвації / Д.М. Гладких // Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи

розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів» у м. Запоріжжя, 21 квітня 2017 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. – 140 с. – С.90-93.

80. Гладких Д.М. Високий рівень доларизації банківських активів і пасивів як потенційна загроза стабільності гривні / Д.М. Гладких // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку» (27 квітня 2017 р.). – Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. – 132 с. – С.91-93.

81. Гладких Д.М. Вплив транспортної та економічної блокади ОРДЛО на валютну безпеку держави / Д.М. Гладких // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний потенціал сталого розвитку країни: сучасний стан, тенденції та проблеми відтворення» (28-29 квітня 2017 р.). – Львів: ГО «Львівська економічна фундація». Ч. 2. – 116 с. – С.54-57.

82. Гладких Д.М. Зростання грошової маси як фактор дестабілізації валютного курсу / Д.М. Гладких // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові підходи до модернізації національної економіки: вектор розвитку» (28-29 квітня 2017 р.). – Київ: Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2017. – 112 с. – С.73-75.

83. Гладких Д.М. Основні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні, або Колективний портрет українського позичальника / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2001. – № 9. – с.49 – 53.

84. Гладких Д.М. Структура банківських кредитів і залучених коштів як дзеркало економічного здоров'я держави / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2005. – № 11. – с. 26 – 33.

85. Гладких Д.М. Напрями активізації кредитування підприємств реального сектору економіки в Україні / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 3 (40). – с.237 – 242.

86. Гладких Д.М. Оздоровлення банківської системи як ключовий фактор відновлення корпоративного кредитування в Україні / Д.М. Гладких // Проблеми економіки. – 2017. – № 3. – с. 248 – 253.

87. Гладких Д.М. Передумови посткризового відновлення корпоративного кредитування в Україні / Д.М. Гладких // Збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції у м. Київ 11-12 листопада 2016 р. «Вдосконалення результативності політики економічного зростання: теорія, організація та методика». – Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», Ч. 2, 2016. – 124 с. – С.55–58.

88. Гладких Д.М. Націоналізація «Приватбанку»: причини, ризики, подальші дії / Д.М. Гладких // Збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінанси, менеджмент та аудит: стан та перспективи розвитку» у м. Одеса, 13-14 січня 2017 р. – Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2017. – 124 с. – С. 77-80

89. Гладких Д.М. Основні напрями активізації корпоративного кредитування в Україні в контексті посткризового відновлення банківської

- системи – К.: НІСД, 2017. – 22 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.niss.gov.ua/content/articles/files/korp_kred-54d71.pdf
90. Макроекономічний та монетарний огляд. Січень 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=87170177&cat_id=58037
91. Оцінка інфляції. Січень 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=88100607>
92. Інфляційний звіт. Січень 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=87678886>
93. Огляд банківського сектору. Жовтень 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80799454>
94. Результати опитувань підприємств регіонів, IV квартал 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=87041042
95. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83816603>
96. Гладких Д.М. Державне регулювання економіки за допомогою ціноутворюючих факторів / Д.М. Гладких // Економіка України. – 2001. – № 1. – с. 47 – 51.
97. Гладких Д.М. Фактори інфляції в 2000 году / Д.М. Гладких // Бизнес-информ. – 2000. – № 3. – с.89 – 91.
98. Гладких Д.М. Вплив грошової маси на рівень інфляції і ціну кредитних ресурсів / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 1999. – № 6. – с.13 – 16.
99. Гладких Д.М. Форми і методи цінового регулювання / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2000. – № 3. – с.54 – 56.
100. Гладких Д.М. Передумови впровадження та перспективи реалізації режиму інфляційного таргетування в Україні / Д.М. Гладких // Бізнес-Інформ. – 2017. – № 7. – с. 204 – 208.
101. Гладких Д.М. Проблеми реалізації режиму інфляційного таргетування в Україні / Д.М. Гладких // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Стан та розвиток підприємництва в умовах ринкової економіки: проблеми та перспективи» (19-20 січня 2018 р.). – Дніпро: НО «Перспектива», 2018. – 196 с. – С.131-134.
102. Національний банк оприлюднив проект структури майбутнього валютного регулювання [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=BD65665EB670F24534842230F6DAD0C8?art_id=77669399&cat_id=55838
103. Moody's підвищило кредитний рейтинг України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/23/643847>

104. Гладких Д.М. Проблеми і перспективи залучення іноземних інвестицій у банківську систему України / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2005. – № 10. – с. 13 – 15.
105. Гладких Д.М. Проблеми і перспективи діяльності дочірніх установ російських державних банків в Україні / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2015. – № 6. – с. 15 – 21.
106. Гладких Д.М. Вплив присутності банківського капіталу російського походження на стабільність банківської системи України / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 3 (36). – с.64 – 72.
107. Гладких Д.М. Вплив банків з капіталом російського державного походження на фінансову безпеку України / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 3 (44). – с. 125 – 133.
108. Гладких Д.М. Основні проблеми банків з іноземним капіталом в Україні / Д.М. Гладких // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми ефективності використання потенціалу економіки України» (20-21 січня 2017 р.). – Дніпро: НО «Перспектива», 2017. – 160 с. – С.111-114.
109. Майорова Т.В. Проблеми глобалізації економіки України / Т.В. Майорова, Я.В. Шевчук // Вісник Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. – 2014. – Т.19. – Вип. 2/1 – с 201.
110. Лютий І.О. Суперечності процесів фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні / І.О. Лютий, П.А. Мороз // Економіка України. — 2014. — № 4 (629). – с. 29-39.
111. Гладких Д.М. Поглиблення інтеграції України та ЄС: специфічні ризики у грошово-кредитній сфері / Д.М. Гладких // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент» – 2017. – вип. № 26, част. 2 – с. 79 – 82.
112. Гладких Д.М. Ризики подальшої інтеграції України та ЄС у грошово-кредитній сфері / Д.М. Гладких // Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання: стратегія, напрями та пріоритети» (19-20 січня 2018 р.) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. Ч. 2. – 120 с. – С.15-19.
113. Єфименко Т. І. Актуальні проблеми трансформації економічних теорій в умовах глобальних змін / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – с. 7-18.
114. Меджибовская Н. Оценка степени готовности Украины к развитию информационного общества / Н. Меджибовская // International Journal "Information Technologies & Knowledge". – 2014. – № 1. – с. 50-69.
115. Олійник Д.І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи : аналіт. доповідь / Д. І. Олійник. – К. : НІСД, 2018. – 52 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/3028>

116. Данилович-Кропивницька М. Л. Інформаційна економіка як платформа мережизації / М. Л. Данилович-Кропивницька // Економіка та суспільство. – 2016. - № 7. – с. 273-278.
117. Тоффлер Э. Война и антивоенная: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : АСТ: Транзиткнига, 2005. – 416 с.
118. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер ; за ред. В. Шовкуна [пер. з англ. А. Євса], 2000. – К. : Всесвіт. – 480 с.
119. Пирожков С. П. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей / С. П. Пирожков, Н. В. Хамітов // Вісник Національної академії наук України. – 2016. – № 6. – с. 45-52.
120. Лук'янець В. С. NBICS-технологічна цивілізація: обрії майбутнього / В. С. Лук'янець // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії. – 2014. – № 203. – с. 74-80
121. Данильян О.Г. Людина в інформаційному суспільстві: деякі штрихи до усвідомлення проблеми / О.Г. Данильян О.Г., О. П. Дзьобань // Настоящи изследования и развитие – 2015 : материалы за междунар. науч.-практ. конф.. – София, 2015. – Т. 5 : Философия. – С. 71–73 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7963>
122. Воронкова В. Г. Методологічні засади інформаційної економіки у проблемному полі глобалізованого соціуму / В.Г. Воронкова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – вип. 6-1 (06). – с. 9-13.
123. Воронкова В. Г. Генеза від інформаційного суспільства до «smart-суспільства» в контексті історичної еволюції сучасного світу: теоретико–концептуальний контекст / В.Г. Воронкова, Романенко Т. П., Андрюкайтене Р. // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Київ, 2017. – Випуск 116. – с. 128-133.
124. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. – Москва: ГУ ВШЭ, 2000. – 607 с.
125. Лукашевич М. П. Економічна сфера в дзеркалі масової комунікації: соціологічний дискурс / М. П. Лукашевич // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – № 2. – с.22-25.
126. Куценко О. Соціальні класи: соціологічні інтерпретації та підходи до вивчення / О. Куценко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Соціологія. – 2014. - № 1(5). – с. 69-75
127. Что такое цифровая экономика [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fingramota.org/teoriya-finansov/item/2198-что-такое-tsifrovaya-ekonomika>
128. Mesenbourg, T.L. (2001). Measuring the Digital Economy. U.S. Bureau of the Census
129. Немчинов В.С. Экономическая информация. / В. С. Немчинов – М.: Наука, 1967. – 190 с.

130. Урсул А.Д. Информация. Методологические аспекты. / А. Д. Урсул – М.: Наука, 1971. – 296 с.
131. Колмогоров А.Н. Теория информации и теория алгоритмов. Избранные труды. / А. Н. Колмогоров – М.: Наука, 1987. – 303 с.
132. Капица С.П. Информационное развитие общества, демографическая революция и будущее человечества. / С. П. Капица – М.: Никитский клуб-Римский клуб, 2006. – 80 с.
133. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А.С. Гальчинського. – К.: НІСД, 2004. – 261 с.
134. Гальчинський А. Політична нооекономіка. / А. Гальчинський – К.: Либідь, 2013. – 472 с.
135. Михайловська О.В. Вплив глобалізації інформаційного простору на розвиток міжнародних інноваційно-інвестиційних процесів. / О. В. Михайловська – К.: Дакор, 2009. – 424 с.
136. Єрмошенко М.М. Нова парадигма економічної науки в контексті розвитку інформаційної економіки / М.М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки.– 2009.– №1. – С. 14–20.
137. Ковальчук Т. Основні тенденції формування інформаційного ринку у незалежній Україні: історіографія проблеми / Т. Ковальчук // Україна. Європа. Світ.– 2011.– №6–7. – С. 366–378.
138. Ковальчук Т. Т. Глобальна інформаційно-мережева економіка: цивілізаційні перспективи / Т. Т. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки.– 2013.– № 12. – С. 15–22.
139. Міжнародний бізнес в інформаційному суспільстві: Колективна монографія / За ред. В.В. Рокочої. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2012. – 238 с.
140. Информационная экономика [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/120155>
141. Меджибовская Н. Оценка степени готовности Украины к развитию информационного общества / Н. Меджибовская // International Journal "Information Technologies & Knowledge". – 2014. – № 1. – с. 50-69.
142. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки та менеджменту. – 2013. – № 1(14). – с. 25-34.
143. Lipsey R. Technological Shocks: Past, Present and Future [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.sfu.ca/~rlipsey/T&G.PDF>
144. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
145. Porat M. U. The Information Economy. Nine volumes. Office of Telecommunication, US Department of Commerce / M. U. Porat. – Washington, 1977
146. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія. У 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.

147. Данилович-Кропивницька М. Л. Інформаційна економіка як платформа мережизації / М. Л. Данилович-Кропивницька // Економіка та суспільство. – 2016. - № 7. – с. 273-278.

148. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки та менеджменту. – 2013. – № 1(14). – с. 25-34.

149. Постанова Верховної Ради України № 3454-15 від 21.02.2006р. «Про прийняття за основу проекту Закону України про затвердження Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006-2015 роки» [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3454-15>

150. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

151. Уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>

152. Гальчинський Л.Ю. Хмарні технології як фактор конкурентоспроможності компанії / Л.Ю. Гальчинський, І.М. Шкарабура // Економіка та суспільство. – 2016. - № 7. – с.1005-1011.

153. Ілляшенко С.М. Інноваційний розвиток: маркетинг і менеджмент знань: монографія / С.М. Ілляшенко. – Суми: ТОВ «Діса плюс», 2016. 192 с.

154. Ілляшенко С.М. Інтернет-бізнес: тенденції і перспективи розвитку / С.М. Ілляшенко // Збірник тез доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу». 25-26 вересня 2014 року. – Суми : ТОВ «ДД «Папірус», 2014. – С. 59-61.

155. Зозульов О. Новий підхід до управління в маркетингу / О. Зозульов, К. Полторак // Маркетинг в Україні. – 2013. – № 5. – с. 48-54

156. Україна переходить на «цифрову економіку». Що це означає [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2385945-ukraina-perehodit-na-cifrovu-ekonomiku-so-se-oznachaє.html>

157. Что такое цифровая экономика [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fingramota.org/teoriya-finansov/item/2198-что-такое-tsifrovaya-ekonomika>

158. Черніков Д. Європа формує Єдиний цифровий ринок. Чому Україна поза ним? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2364078-misia-ocifrovati-ekonomiku-strategia-edinogo-cifrovogo-rinku.html>

159. Digital Planet 2017: How Competitiveness and Trust in Digital Economies Vary Across the World [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://sites.tufts.edu/digitalplanet/files/2017/05/Digital_Planet_2017_FINAL.pdf

160. «Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fintech.unit.city/guide2018>
161. Український ФінТех-сектор потребує інвестицій обсягом \$40-75 млн. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://finpost.com.ua/news/7271>
162. Кубів С. Цифрова економіка. Про нові можливості для України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/kubiv/tsifrova-ekonomika-pro-novi-mozhливosti-dlja-ukrajini-2282520.html>
163. Риженко О. Як цифрова економіка змінить Україну [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/16/633057>
164. UK is the ‘most internet-based major economy’ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/business-17405016>
165. Что нужно знать о цифровой экономике и ее перспективах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/3063024>
166. Алексеєнко М. Д. Електронні гроші: сутність і види / М.Д.Алексеєнко, А.В.Ярова // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 19. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3332/1/Alekseenko.pdf>
167. Горюков Е. В. Электронные деньги: анализ практики использования и прогноз развития: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. к. э. н.: Спец. 08.00.10 / Горюков Евгений Валерьевич; [Иван. гос. хим.-технол. ун-т]. – Иваново: 2004. – 18 с.
168. Егиазарян Ш. П. Электронные деньги в современной системе денежного оборота: Дис. канд. экон. наук : 08.00.10. – Москва, 1999. – 141 с.
169. Пантелеєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства // Вісник НБУ. – 2015. – № 5. – С. 25–31. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17795590>
170. Кочергин Д. А. Электронные деньги. Учебник. – М.: Маркет ДС, ЦИПСИР, 2011. – 424 с.
171. Івасів Б. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б. Івасів // Світ фінансів. – 2008. – № 2 (15). – с. 157-160.
172. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 10 / П.М.Сенищ, В.М.Кравець, В.І.Міщенко, О.О.Махаєва, В.В.Крилова, Н.В.Грищук – К.: НБУ. Центр наукових досліджень. 2008. – 145 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70690>
173. Савлук М. Електронні гроші: сутність та порівняльний аналіз якісних властивостей / М.Савлук // Вісник НБУ. – 2004. – № 11. – С. 10–14.
174. Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council of 18 September 2000 on the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0046>

175. Електронні гроші. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283

176. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

177. Постанова Правління НБУ № 481 від 04.11.2010р. «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.

178. Гладких Д. М. Розвиток цифрової економіки у світі та Україні: ризики для банків / Д.М. Гладких. – Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018. – 293 p. – ISBN: 978-613-9-85858-3.

179. Цифровые дивиденды. Обзор / Доклад о мировом развитии Всемирного банка за 2016 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23347/210671RuSum.pdf?sequence=16>

180. Купавин Г. Цифровая экономика: преимущества и риски – системный подход [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cont.ws/@doctordragon/740390>

181. Гладких Д.М. Банківські доходи, витрати і ціна послуг у 1998-1999 роках / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2000. – № 7. – с.18 – 19.

182. Гладких Д.М. Особливості планування доходів, витрат і податків банківської установи / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2001. – № 1. – с.6 – 8.

183. Гладких Д.М. Динаміка цінової структури банківських послуг / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2001. – № 5. – с.22 – 24.

184. Гладких Д.М. Аналіз структури доходів і витрат банків України за підсумками 2002 року/ Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2003. – № 4. – с. 15 – 19.

185. Гладких Д.М. Доходи й витрати як складові ціни банківських послуг / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – с. 24 – 29.

186. Гладких Д.М. Основні складові доходів і витрат українських банків / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2012. – № 5. – с. 40 – 45.

187. Гладких Д.М. Основні складові доходів і витрат українських банків / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2013. – № 5. – с. 22 – 27.

188. Гладких Д.М. Джерела доходів і напрями витрат українських банків за підсумками 2013 року / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2014. – № 5. – с. 13 – 17.

189. Стабілізація фінансово-економічної системи України: новітні моделі та перспективи розвитку: монографія / За заг. ред. О.М. Гончаренко, О.С. Світличної. – Одеса: Атлант, 2017. – 271 с.

190. Омельчук Н. Фінтех и банки — кто кого? Интервью с Александром Овчаруком, экспертом цифрового банкинга [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://psm7.com/interview/fintex-i-banki-kto-kogo-intervyu-s-aleksandrom-ovcharukom-ekspertom-cifrovogo-bankinga.html>

191. Три інноваційні моделі банкінга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iee.org.ua/ru/prog_info/23209

192. Spath D. Innovationen und Konzepte für die Bank der Zukunft / Spath Diter, Bauer Wilhelm, Engstler Martin. – Gabler, Wiesbaden. – 2008. – 294 p.

193. Скіннер К. Цифровий банк: як створити цифровий банк або стаття про нього / Крис Скіннер ; пер. з англ. Сергія Смирнова. — М : Манн, Іванов і Фербер, 2015. – 320 с.

194. Кінг Бретт. Банк 3.0. Чому сьогодні банк – це не те, куди ви ходите, а те, що ви робите / Кінг Бретт [Пер. з англ. М. Мацьковської]. – М : ЗАО «Олімп-Бізнес», 2014. – 520 с.

195. Американський банк відкрив відділення без персоналу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psm7.com/news/amerikanskij-bank-otkryl-otdeleniya-bez-personala.html>

196. Мигунов Д. Свободна каса. Залишать ли роботы без работы банкиров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2017/02/09/newbanks>

197. Brush S., Pohjanpalo K. Disappearing Bank Jobs Won't Be Coming Back, Nordea CEO Says [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-29/disappearing-bank-jobs-won-t-be-coming-back-nordea-ceo-says>

198. Фролов Ф. Профсоюзи в шоці: Скандинавія роботизує банки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://finfront.ru/2017/10/30/unions-horrified-as-scandinavia-starts-to-robotize-banks>

199. Сбербанк в 2017 році скоротить три тисячі робочих місць через роботу юриста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/economy/20170112/1485611123.html>

200. Пахунов К. Як умирають професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://expert.ru/expert/2017/46/kak-umirayut-professii>

201. Гармаш Т. Куди пойдуть працювати звільнені банкіри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pda.kontrakty.ua/article/90468>

202. Стало відомо, скільки співробітників банків залишилися без роботи за останні 3 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/394756/stalo-vidomo-skilky-spivrobitnykiv-bankiv-zalyshylsya-bez-roboty-za-ostanni-3-roky-infografika>

203. Карчева І. Я. Економічна ефективність інноваційної діяльності банків: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / І. Я. Карчева; Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. - Київ, 2016. - 237 с.

204. Олешко А. А. Формування в Україні безготівкової економіки – cashless economy / А. А. Олешко // Трансформація фінансових ринків в умовах глобальної нестабільності: реалії сьогодення та погляд у майбутнє. Збірник матеріалів виїзного науково-практичного семінару (6-15 жовтня

2017 р.) та міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (30 жовтня 2017 р.) . Ірпінь: Університет ДФСУ, 2017. – 471 с. – с. 339-341

205. Гафурова Д.И. Развитие инновационных технологий в российском банковском секторе / Д. И. Гафурова. – М.: «Анкил», 2009. – 160 с.

206. Карчева І. Я. Використання ризик-орієнтованого підходу при оцінці ефективності систем електронного банкінгу / Я. І. Карчева // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Фінансово-економічна стратегія розвитку в умовах євроінтеграційних процесів: аспекти сталості та безпеки» (5-6 листопада 2014 р). – Частина 1. – Чернігів, 2014. – 164 с.

207. Лямин Л. В. Применение технологий электронного банкинга: риск-ориентированный подход / Л. В. Лямин. – М : КНОРУС; ЦИПСИР, 2011. – 336 с.

208. Лямин Л. В. Проблемы управления рисками, связанными с электронным банкингом / Л. В. Лямин // Банковское дело. – 2010. – № 10. – С. 74–78.

209. Резниченко Є. Онлайн-банкінг від українських банків: що пропонують у 2013 році. За даними компанії «Простобанк Консалтинг» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.prostobank.ua>

210. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі : моногр. / за заг. та наук. ред. проф. Л. О. Примостки. — К. : КНЕУ, 2017. — 380 с.

211. Ревенков П. В. Стресс-тестирование систем электронного банкинга / Ревенков П. В., Малахова Т. А. // Банковское дело. – 2011. – № 6. – С. 48–51.

212. Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72819050>

213. Національний банк розробив методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72819054&cat_id=80928

214. Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72819050>

215. Кавун С. В. Аналіз сучасного стану Internet-банкінгу в Україні / С. В. Кавун, В. І. Пугачова // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 15 грудня 2015 р. – 15 січня 2016 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2016 – 214 с. – с. 172-176.

216. Підсосонна Я. Г. Впровадження новітніх електронних технологій у діяльності банків України / Я. Г. Підсосонна, А. А. Ошийко // Трансформація фінансових ринків в умовах глобальної нестабільності: реалії сьогодення та погляд у майбутнє. Збірник матеріалів виїзного науково-практичного семінару (6-15 жовтня 2017 р.) та міжнародної науково-практичної Інтернет-

конференції (30 жовтня 2017 р.) . Ірпінь: Університет ДФСУ, 2017. – 471 с. – с. 359-361

217. Орищук Ф. Фабрика мільйонерів. Як Україна видобуває Bitcoin [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://glavcom.ua/economics/finances/fabrika-milyonerivbr-yak-ukrajina-vidobuvaje-bitcoin-432019.html>.

218. Дика А. Криптовалюта в Україні: сучасний стан та тенденції /А. Дика // Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів : Матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів. 20–21 квітня 2017 р. — Черкаси: ЧННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. — С. 109–112.

219. Желюк Т. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік / Т. Желюк, О. Бречко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2016. — №. 3. — С. 50–60.

220. Баранов Р. О. Протидія легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму з використанням віртуальних валют / Р. О. Баранов // Державне управління: теорія та практика. — 2015. — № 2. — С. 29–37.

221. Tarud J. Is Traditional Banking Under Threat from Cryptocurrency? [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.koombea.com/blog/cryptocurrency>

222. Etsebeth E. Cryptocurrency and Central Banks: The Quest to Dematerialize Money [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://www.coindesk.com/central-banks-cryptocurrency-and-the-quest-to-dematerialize-money>

223. Sawrey D. How is regulation going to affect the bitcoin price? [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.coindesk.com/how-is-regulation-going-to-affect-the-bitcoin-price>

224. Шаров О. М. Безпекові аспекти функціонування криптовалют: глобальна проблема та «український зв'язок» / О.М. Шаров // Стратегічні пріоритети. – 2018. – № 2 (47).

225. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі : моногр. / за заг. та наук. ред. проф. Л. О. Примостки. — К. : КНЕУ, 2017. — 380 с.

226. Болгар Т.М. Переваги та недоліки криптовалюти / Т.М. Болгар // Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матер. Міжнар. наук. Інтернет-конф. (м. Полтава, 11 трав. 2017 р.). – Полтава : ПолтНТУ, 2017. – С. 164–167.

227. Асонова М. О. Трансформація макросередовища бізнесу внаслідок запровадження інституту криптовалют / М. О. Асонова, О. М. Гребешкова // Стратегія економічного розвитку України. – 2017. – № 41. – с. 164-175.

228. Болгар Т.М. Переваги та недоліки криптовалюти / Т.М. Болгар // Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матер. Міжнар.

наук. Інтернет-конф. (м. Полтава, 11 трав. 2017 р.). – Полтава : ПолтНТУ, 2017. – С. 164–167.

229. Пантелеєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства // Вісник НБУ. – 2015. – № 5. – С. 25–31. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17795590>

230. Кушнирук Б. Виртуальна валюта в Україні: надіжен ли Bitcoin и как он влияет на гривню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.slovoidilo.ua/2017/08/17/mnenie/jekonomika/virtualnaya-valyuta-ukraine-nadezhen-li-bitcoin-i-kak-on-vliyaet-grivnyu>

231. Івасів Б. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б. Івасів // Світ фінансів. – 2008. – № 2 (15). – с. 157-160.

232. Новицький А. М. Встановлення правового режиму криптовалюти як елемент фінансової безпеки держави / А. М. Новицький // Трансформація фінансових ринків в умовах глобальної нестабільності: реалії сьогодення та погляд у майбутнє. Збірник матеріалів виїзного науково-практичного семінару (6-15 жовтня 2017 р.) та міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (30 жовтня 2017 р.) . Ірпінь: Університет ДФСУ, 2017. – 471 с. – с. 335-338

233. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі : моногр. / за заг. та наук. ред. проф. Л. О. Примостки. — К. : КНЕУ, 2017. — 380 с.

234. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі : моногр. / за заг. та наук. ред. проф. Л. О. Примостки. — К. : КНЕУ, 2017. — 380 с.

235. Грабчук О. М. Фінансове прогнозування розвитку економіки України в умовах невизначеності / О. М. Грабчук; дис. д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Дніпропетровськ, 2012. – 441 с.

236. Тимощенко К. С. Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / К. С. Тимощенко; дис. канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Дніпропетровськ, 2015. – 219 с.

237. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія / Б. М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – 256 с.

238. Барановський О. І. Фінансова безпека держави / О. І. Барановський // Фінанси України. – 1996. – № 11. – С. 19-34

239. Економічна енциклопедія: в 3-х томах / С. В. Мочерний та ін. – К.: Академія, 2000. – т. 2. – 848 с.

240. Гапоненко А.Л. Теория управления / Гапоненко А.Л. , Панкрухина А. П. – М. : РАГС, 2003. – 560 с.

241. Пономаренко В. С. Механизм управления предприятием: стратегические угрозы / В. С. Пономаренко, Е. Н. Ястремская. – Харьков: ХГЭУ, 2002. – 252 с.

242. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией / М. И. Круглов. – М. : Русская деловая литература, 1998. – 768 с.
243. Бакеренко Н. П. Сутнісно-структурна характеристика дефініції «фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств» / Н. П. Бакеренко // Інвестиції: Практика та досвід. – 2012. – № 7. – с. 77-81.
244. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2003. – 416 с.
245. Колесова И. В. Теоретическая концептуализация понятия «финансовый механизм» / И. В. Колесова // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку: Вісник Нац. унів-ту «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – Вип. 606. – С. 179-185.
246. Опарін В. М. Фінанси: загальна теорія: навч. посіб. / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
247. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, Г. Г. Нам та ін. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.
248. Конституція України (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
249. Закон України «Про національну безпеку України» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
250. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM060344.html
251. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека». «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки / Н. А. Цікановська // Фінансовий простір. – 2013. – №3. – с.110-114.
252. Лоханова Н. Система управління станом економічно безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. – 2005. - № 2. – с. 52-56.
253. Онищенко С. В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення [монографія] / С.В. Онищенко – К.: Знання України, 2017. – 403 с.
254. Марова С. Ф. Управління безпекою життєдіяльності: монографія / С. Ф. Марова. – Донецьк: Вебер, 2009. – 344 с.
255. Економічна безпека держави: сутність на напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. Л. С. Шевченка. – Харків: Право, 2009. – 312 с.
256. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
257. Погосова М. Ю. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин: монографія / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова. – Харків: ХНЕУ, 2011. – 264 с.

258. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України: монографія / В. В. Бойко – Львів: ННВК «АТБ», 2017. – 426 с.
259. Система економічної безпеки держави: держава, регіон, підприємство: монографія в 3 т. Т. 1. / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний та ін.; за ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – 282 с.
260. Ліпкан В. А. Безпекознавство: навч. посібник. – К.: Видавництво Європейського університету, 2003. – 208 с.
261. Конституція України (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
262. Концепція економічної безпеки України / Керівник проекту В.М.Геець. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
263. Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
264. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
265. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
266. Онищенко С. В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення [монографія] / С.В. Онищенко – К.: Знання України, 2017. – 403 с.
267. Шемаєв В. В. Теоретико-методологічні засади та пріоритети розвитку транспортної інфраструктури в системі економічної безпеки України: монографія / В. В. Шемаєв. – К.: НУОУ, 2018. – 368 с.
268. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability / К. Knorr, F. Trager. – Economics interests & national security. – Lawrence. – 2001. – 867 p.
269. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten / H. Machovski // Aus Politik u. Zeitgeschichte. – Bonn. – 1985. – № 5. – p. 39-44.
270. Резнік О. М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу / О. М. Резнік // Форум права. – 2015. – № 4. – с. 232-236.
271. Осерек А. Economic Security and the European Dream [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/525483/Economic_Security_and_the_European_Dream
272. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З. С. Варналій. – К: Знання України, 2015. – 463 с.

273. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014, - 432 с.
274. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський, Т. М. Болгар, О. М. Ващенко; за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2009. – 295 с.
275. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – с. 43-57.
276. Раздина Е. В. Экономическая безопасность: сущность и тенденции развития/ Е. В. Раздина; дис... канд. экон. наук. по специальности 08.00.01 – экономическая теория. – Москва, 1998. – 164 с.
277. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – Київ: Сатсанга, 2001. – 224 с.
278. Концепція економічної безпеки України / Керівник проекту В.М.Геєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
279. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – Київ: Сатсанга, 2001. – 224 с.
280. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави / М. М. Єрмошенко. – К., 2001, - 308 с.
281. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія – К: Київський міжнародний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
282. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – Київ: Сатсанга, 2001. – 224 с.
283. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
284. Губський Б. В. Економічна безпека країни: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2001, - 122 с.
285. Новікова О. Ф. , Покотиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: монографія. – Донецьк, 2006. – 408 с.
286. Концепція економічної безпеки України / Керівник проекту В.М.Геєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
287. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 143 с.

288. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців – Львів, 2008. – 384 с.
289. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк – К.: Нац. ін.-т проблем між нар. безпеки при РНБОУ, 2008. – 48 с.
290. Система економічної безпеки держави / під заг. ред. Сухорукова А. І. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с.
291. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
292. Система економічної безпеки держави: держава, регіон, підприємство: монографія в 3 т. Т. 1. / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний та ін.; за ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – 282 с.
293. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України: монографія / В. В. Бойко – Львів: ННВК «АТБ», 2017. – 426 с.
294. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.
295. Загрози економічній березі України: сутність, оцінювання та механізм попередження [монографія] / С.В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 337 с.
296. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Пер. с нем. / Ф. Лист. [пер. под ред.: Трубников К.В.] – СПб: А.Э.Мартенс, 1991. – 486 с.
297. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Д. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. – 507 с.
298. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Сото. – М.: Catallaxy, 1995. – 320 с.
299. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.
300. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України: монографія / В. В. Бойко – Львів: ННВК «АТБ», 2017. – 426 с.
301. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.
302. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 143 с.
303. Лупак Р.Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації: монографія. – Львів: ННВК «АТБ», 2108. – 527 с.

304. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.
305. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014, - 432 с.
306. Економічна безпека: навч. посіб / під заг. ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
307. Моделивання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць та ін. Харків: Інжек, 2006. – 240 с.
308. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
309. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 143 с.
310. Економічна безпека держави: сутність на напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. Л. С. Шевченка. – Харків: Право, 2009. – 312 с.
311. Економічна безпека: підручник / за ред. О. Б. Жихор, О. І. Барановського. – Київ: УБС НБУ, 2015. – 467 с.
312. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
313. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014, - 432 с.
314. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави / М. М. Єрмошенко. – К., 2001, - 308 с.
315. Єфіменко Т. І. Теоретичні засади фінансової безпеки держави // Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку. У 3 т. Т.1 Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації // Т. І. Єфіменко, О. М. Алимов, О. І. Барановський; за ред. А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008, с. 335-404
316. Барановський О. І. Фінансова безпека держави / О. І. Барановський // Фінанси України. – 1996. – № 11. – С. 19-34.
317. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): монографія / О. І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
318. Економічна безпека: навч. посіб / під заг. ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
319. Губський Б. В. Економічна безпека країни: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2001, - 122 с.

320. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
321. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А. І. Сухорукова. – К.: НІПМБ, 2003. – 64 с.
322. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський, Т. М. Болгар, О. М. Ващенко; за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2009. – 295 с.
323. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 143 с.
324. Підхомний О. М. Класифікація чинників фінансової безпеки України: теоретичний і практичний аспекти / О. М. Підхомний // Бізнес інформ. – 2015. – № 1. – с. 284-290
325. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
326. Васильців Т. Г. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки / Т. Г. Васильців, О. Р. Ярошко // Науковий вісник НЛТУ. – 2011. – № 21. – С. 132-136.
327. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014, - 432 с.
328. Whalen Charles J. Financial Instability and Economic Security After the Great Recession / С. J. Whalen. - MPG Books Group, 2011. – 211 p.
329. Підхомний О. М. Класифікація чинників фінансової безпеки України: теоретичний і практичний аспекти / О. М. Підхомний // Бізнес інформ. – 2015. – № 1. – с. 284-290
330. Гладких Д.М. Ризики націоналізації «Приватбанку» та основні напрями їх мінімізації / Д.М. Гладких // Економіка і держава. – 2017. – № 9. – с. 39 – 42
331. Яременко С. М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку / С. М. Яременко // Формування ринкової економіки. – 2011. – №25. – с. 429-439.
332. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – с. 149-152.
333. Прокопенко Н. С. Складові безпеки банківської діяльності / Н. С. Прокопенко, М. І. Виклюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – с. 302-308.

334. Ілляш М. М. Безпека банку. У кн.: Енциклопедія банківської справи України. Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, 2001. – 680 с.
335. Сороківська З. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи / З. Сороківська // Економічний аналіз. – 2011. – Випуск 8. – Частина 1. – с. 404-408.
336. Клеков О. О. Банківська безпека / О. О. Клеков. – К.: Бліц-інформ, 1997. – 142 с.
337. Ильясов С. М. Управление безопасностью в банковской сфере региона / С. М. Ильясов // Деньги и кредит. – 2006. – № 5. – с. 46-52.
338. Винников А. С. Банк России и банковская безопасность / А. С. Винников // Регион. – 1997. – № 2. – с. 12-18.
339. Банківська безпека: навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Ю. О. Самура, В. А. Сидоренко, В. А. Вареник. – К.: Знання, 2013. – 237 с.
340. Барановський О. І. Природа економічної безпеки комерційного банку / О. І. Барановський // Вісник НБУ – 2014. – №7. – с. 12-19.
341. Яременко С. М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку / С. М. Яременко // Формування ринкової економіки. – 2011. – №25. – с. 429-439.
342. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ: монографія / Н. В. Зачосова. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А., 2016. – 375 с.
343. Штаєр О. М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О. М. Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 2. – с. 263-270.
344. Різник Н. С. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку / Н. С. Різник, І. А. Воробйова // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць Луцький національний технічний університет. - № 5 (20). – Луцьк, 2008. – 368 с.
345. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України / Р. Гриценко // Вісник НБУ. – 2003. – № 4. – с.27-28.
346. Тагирбеков К. Основы банковской деятельности. – М.: Ось-89, 2003. – 446 с.
347. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. ек. наук: спец: 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / В. Р. Краліч. – 2010. – К., 2010. – 21 с.
348. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П. А. Герасимов // Банковские услуги. – 2006. – № 4. – с. 20-30.
349. Зубок М. І. Безпека банків: навч. посіб. / М. І. Зубок. – К.: КНТЕУ, 2002. – 306 с.

350. Соловйов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України / В.І. Соловйов // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 4. – с.79-82.
351. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
352. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
353. Соціальна економіка: навч. посіб. / [О. О. Беляєв (кер. авт. кол.), Є. Б. Ніколаєв (наук. Ред.), А. В. Келічавий та ін.] – К.: КНЕУ, 2014. – 481 с.
354. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
355. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – №6. – с. 126-137.
356. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З. С. Варналій. – К: Знання України, 2015. – 463 с.
357. Економічна безпека: навч. посіб / під заг. ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
358. Ключка С. С. Теоретична концептуалізація економічної безпеки у контексті реалізації національних інтересів / С. С. Ключка // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2017. - № 1. – с.120-133.
359. Сухоруков А. І. Врахування динамічних зв'язків у системах економічної безпеки / А. І. Сухоруков // Стратегічна панорама. – 2009. - № 2. – с. 115-129.
360. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [монографія] / Б. В. Губський – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 122 с.
361. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014, - 432 с.
362. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки / Н. А. Цікановська // Фінансовий простір. – 2013. – №3. – с.110-114.
363. Гладких Д.М. Основні показники фінансової стабільності банківської установи / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 1999. – № 10. – с.29 – 33.
364. Гладких Д.М. Структура зведеного балансу комерційних банків у 1998-1999 роках / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 1999. – № 12. – с.26 – 29.

365. Гладких Д.М. Економічні показники банківської системи за 1999 рік / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2000. – № 4. – с.20 – 23.
366. Гладких Д.М. Як не помилитись, обираючи банк / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2001. – № 4. – с.24 – 27.
367. Гладких Д.М. Аналіз діяльності окремих банків України за підсумками 2001 р. / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2002. – № 4. – с. 29 – 33.
368. Гладких Д.М. Аналіз діяльності окремих банків України за підсумками 2002 року / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2003. – № 5. – с. 20 – 25.
369. Гладких Д.М. Основні показники діяльності банків України за підсумками 2005 року / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – с. 22 – 27.
370. Гладких Д.М. Особливості структури балансу банків України за підсумками діяльності у 2006 році / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2007. – № 4. – с. 10 – 18.
371. Гладких Д.М. Ключові показники діяльності банків України за підсумками 2011 року / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2012. – № 4. – с. 24 – 31.
372. Гладких Д.М. Ключові показники діяльності банків України за підсумками 2012 року / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2013. – № 4. – с. 45 – 53.
373. Гладких Д.М. Ключові показники діяльності банків України за підсумками 2013 року / Д.М. Гладких // Вісник НБУ. – 2014. – № 4. – с. 16 – 23.
374. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014, - 432 с.
375. Банківська безпека: навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Ю. О. Самура, В. А. Сидоренко, В. А. Вареник. – К.: Знання, 2013. – 237 с.
376. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. - К.: НІСД, 2009. – 336 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/verska_Zhalilo_new-47147.pdf
377. Дробязко А. О. Банківська система України: шляхи подолання кризи / А.О. Дробязко, А. І. Крисоватий, В. М. Федосов // Вісник Тернопільського національного економічного університету – 2015. – № 2. – с. 39-57.
378. Міщенко В. І. Капіталізація банківської системи: сьогодення та перспективи / В. І. Міщенко // Вісник НБУ – 2013. – № 7. с. 11-17.
379. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія. / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.

380. Примостка Л. О. Державний капітал в банківській системі України / Л. О. Примостка // Фінанси, облік і аудит. – 2014. – Випуск 2 (24). – с. 107-119.
381. Смовженко Т. С. Оцінка фінансових втрат банків України від кредитних операцій / Т. С. Смовженко, О. Б. Денис // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2016. – Вип. 2 (118). – с. 82-88.
382. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К.: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
383. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 1. — С. 7-25.
384. Зверяков М. І. Управління фінансовою стійкістю банків / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко, О. С. Сергєєва. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 520 с.
385. Петрушевська В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз / В. Петрушевська // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – с. 441-448.
386. Söderberg G. Money in the past and in the 21st century: Principles of trust and performance. Declining use of cash. Cash in circulation and card usage in selected developed countries: 2007-2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72177757>
387. DIRECTIVE (EU) 2015/2366 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L2366>
388. Директива PSD2 – кратко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ecommerce-payments.com/psd2-directive-essence.html>
389. MiFID II [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.esma.europa.eu/policy-rules/mifid-ii-and-mifir>
390. Орлов А. Что такое MiFID и MiFID-2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://equity.today/mifid.html>
391. Китай откажется от наличных денег [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.ru/2017/10/30/kitaj-nalichnyie/>
392. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі : моногр. / за заг. та наук. ред. проф. Л. О. Примостки. — К. : КНЕУ, 2017. — 380 с.
393. Відкритий дослідницький семінар НБУ: криптовалюту не можна вважати альтернативними грошима [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72177758&cat_id=55838
394. Петухова Л. Visa подсчитала выгоду от перехода на безналичные платежи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.rbc.ru/finances/15/03/2018/5aaa403a9a79479652970938?from=main>

395. Уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>

396. У готівковому обігу країни на початок 2018 року перебувало готівки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine>

397. Cashless economy [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30432161>

398. Ризики використання готівки / Державна служба фінансового моніторингу. 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8_2017_Nalichka.pdf

399. Конференція #EMA2017 — «XVII Payments & X Security EMA Conference» – как это было [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ema.com.ua/ema2017-xvii-payments-x-security-conference/>

400. Ризики використання готівки / Державна служба фінансового моніторингу. 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8_2017_Nalichka.pdf

401. Capital Flight from Developing Countries: Top 20 Losers [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://static.guim.co.uk/sys-images/Observer/Pix/pictures/2012/07/22/gu_wealth-offshore-02.jpg

402. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004–2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.gfintegrity.org/report/illicit-financial-flows-from-developing-countries-2004-2013/>

403. Ризики використання готівки / Державна служба фінансового моніторингу. 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8_2017_Nalichka.pdf

404. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму – К., 2016. – 208 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/zvit_ukr.pdf

405. Ризики використання готівки / Державна служба фінансового моніторингу. 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8_2017_Nalichka.pdf

406. Гладких Д.М. Стратегічні орієнтири розвитку грошово-кредитної системи України з урахуванням світових трендів / Д.М. Гладких // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» – 2017. – вип. № 25, част. 2. – с. 118 – 121

407. Усе більше українців надають перевагу безготівковим платежам – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=39820116&cat_id=55838

408. Ризики використання готівки / Державна служба фінансового моніторингу. 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8_2017_Nalichka.pdf

409. Зниження граничної суми розрахунків готівкою за участю фізичних осіб до 50 тис. грн. сприятиме подальшому розвитку безготівкових розрахунків – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=41706735&cat_id=55838

410. Гладких Д.М. Стратегічні орієнтири розвитку грошово-кредитної системи України з урахуванням світових трендів / Д.М. Гладких // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» – 2017. – вип. № 25, част. 2. – с. 118 – 121

411. Гладких Д.М. Майбутнє грошово-кредитної системи України в контексті загальносвітових тенденцій / Д.М. Гладких // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність політики економічного зростання: теорія, методологія та практика» (27-28 січня 2017 р.). – Львів: ГО «Львівська економічна фундація». – 140 с. – С.102-105.

412. Гладких Д.М. Проблеми та напрями активізації безготівкових розрахунків у контексті розбудови цифрової економіки в Україні / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2018. – № 3-4 (48). – с.108 – 119.

413. Безготівкові розрахунки [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53833&cat_id=36043

414. Закон України «Про Національний банк України» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

415. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (поточна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

416. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
417. Закон України «Про поштовий зв'язок» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>
418. Платіжні системи та розрахунки [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042
419. Постанова Правління НБУ № 43 від 04.02.2014р. «Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14>
420. Платіжні системи та розрахунки [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042
421. Опарін В.М. Модернізація фінансової інфраструктури як основа забезпечення стабільності національної економіки [Електронний ресурс] / В. М. Опарін // Ефективна економіка. – 2015. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4042>
422. Платіжний ландшафт України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26242935&cat_id=22954750
423. СЕП. Факти та цифри 2018 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=68159519&cat_id=78675
424. У 2018 році СЕП щоденно обробляла близько 1,4 млн платежів на суму понад 100 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=86272465&cat_id=55838
425. Платіжні інструменти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125410&cat_id=22918282
426. Постанова Правління НБУ № 22 від 21.01.2004р. «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>
427. Постанова Правління НБУ № 705 від 05.11.2014р. «Про затвердження Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>
428. Інформація про завантаженість СЕП у розрізі платіжних інструментів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6147500&cat_id=6147496
429. SWIFT history – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.swift.com/about-us/history>

430. Постанова Правління НБУ № 216 від 28.07.2008р. (поточна редакція) «Про затвердження Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів і змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0910-08>

431. Перекази SWIFT. Тарифи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://privatbank.ua/peverodi-swift>

432. Платежі та перекази. Тарифи та послуги – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alfabank.ua/private-persons/payments-and-transfers/swift>

433. Національна платіжна система "Український платіжний простір" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75431&cat_id=36046

434. Платіжні системи та розрахунки. Державні платіжні системи. Український платіжний ПРОСТІР. Учасники [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=47078&cat_id=46467

435. НПС "ПРОСТІР" у наступному році активізує емісію платіжних карток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=84296720&cat_id=55838

436. Платіть картою простір! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43756252>

437. Платіжний ландшафт України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26242935&cat_id=22954750

438. Міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є нерезиденти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=10345685&cat_id=10345672

439. Внутрішньобанківські платіжні системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=7746602&cat_id=8436159

440. Внутрішньодержавні платіжні системи та міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є резиденти [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=7746551&cat_id=8436158

441. Внутрішньодержавні платіжні системи та міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є резиденти [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=7746551&cat_id=8436158

442. Дані щодо діяльності в Україні систем переказу коштів, створених резидентами та нерезидентами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=64288362&cat_id=105262

443. Обсяг внутрішньодержавних переказів через системи переказу коштів у 2018 році зріс майже на чверть [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=87962588&cat_id=55838

444. У 2018 році українці все частіше надавали перевагу безготівковим операціям [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=88117856&cat_id=55838

445. Ринок платіжних карток в Україні. Таблиця 4. Дані у розрізі учасників платіжних систем щодо кількості платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування за станом на 01.01.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219

446. Огляд ринку платіжних карток та платіжної інфраструктури України за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=88661687>

447. Cashless economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30432161>

448. Cashless economy. К чому стремитися НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/economics/2016/6/13/opinion/48612.htm>

449. Конференція #ЕМА2017 — «XVII Payments & X Security ЕМА Conference» – как это было [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ema.com.ua/ema2017-xvii-payments-x-security-conference>

450. Пахомов О. Как изменился украинский рынок безналичных платежей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bin.ua/news/finance/finances/228337-kak-izmenilsya-ukrainskij-rynok-beznalichnyx.html>

451. Національний банк передає на аутсорсинг забезпечення готівкою в регіонах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37557269

452. Постанова Правління НБУ № 389 від 28.09.2016 р. «Про затвердження Положення про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки Національного банку України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=37511710>

453. Статистика. Показники банківської системи. Згруповані балансові залишки у відповідності до наведеної методики станом на 01.01.2019р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

454. Інформація про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66320&cat_id=66315

455. Статистика. Показники банківської системи. Кількість структурних підрозділів банків станом на 01.01.2019 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

456. Крым без банков – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/5203-krym_bez_bankov
457. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / заг. ред. В.П.Горбуліна, О.С.Власюка, Е.М.Лібанової, О.М.Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с., с. 151.
458. Додаток до Макроекономічного та монетарний огляду, січень 2019 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=87170177&cat_id=58037
459. Жолудь А., Пионтоковская И. Серая зона. Сколько в Украине долларов и каков объем "черного" рынка валюты – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/10/20/608529/>
460. Охрименко А. НБУ подсчитал, сколько каждый украинец хранит "под подушкой" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ubr.ua/business-practice/personal-property/nbu-podschital-skolko-kajdyi-ukrainec-hranit-pod-podushkoi-334684>
461. Гаценко А., Мичковская Н. Много ли денег в матрасе твоём? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kr.ua/economics/547327-mnogo-ly-deneh-v-matrased-tvoem>
462. Додаток до макроекономічного та монетарного огляду, лютий 2015 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=26799936
463. Національний банк України за 9 місяців здійснив майже 800 перевірок пунктів з обміну валюты – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=56432977&cat_id=55838
464. Реєстр приміщень, в яких здійснюється діяльність з обміну валют або надання інших фінансових послуг, які передбачають використання готівки в національній та іноземній валютах – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/nbank/control/uk/register/search>
465. Незаконні пункти обміну валюты – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40347964&cat_id=40476868
466. Міністерство фінансів України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/pg/minfin.gov.ua/about/?ref=page_internal
467. Минфин под атакой: как Украина пережила финансовый кризис, а этого почти никто не заметил – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/rus/show/minfin-atakoj-ukraina-perezihla-finansovyy-1481240245.html>
468. Організаційна структура Державної казначейської служби України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/article/163458>
469. Організаційна структура Державної казначейської служби України станом на 26.11.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/pro-kaznachejstvo/organizacijna-struktura>

470. Казначейство прекратило использование программного обеспечения М.Е.Дос– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://buh.ligazakon.ua/news/2017/7/14/162286.htm>

471. Основні завдання і функції Державної фіскальної служби України – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/zavdannya--funktsii/>

472. ГФС втратила понад 500 тис. документів з своїх баз – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.rbc.ua/ukr/news/gfs-poteryala-500-tys-dokumentov-svoih-baz-1460979281.html>

473. ДФС України заявляє, що відновила втрачені документи обсягом у три терабайти – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dw.com/uk/%D0%B4%D1%84%D1%81-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%94-%D1%89%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%B2%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%96-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%8F%D0%B3%D0%BE%D0%BC-%D1%83-%D1%82%D1%80%D0%B8-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B8/a-19197780>

474. Діяльність Пенсійного фонду (основні завдання та нормативно-правові засади діяльності органу) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=223203&cat_id=94748

475. Звіт про розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій станом на 01.01.2019 (форма № 5-ПФ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pfu.gov.ua/387109-zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2019-forma-5-pf/>

476. Салтыкова М. Карта бита. Основные приемы мошенников с банковскими картами [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/economy/20170909/1502115589.html>

477. Интересная аналитика о способах мошенничества в электронной коммерции. Или почему так важно, чтобы ваш провайдер платежей имел надежную антифрод систему и высокий уровень защиты от вторжений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://fondy.ua/ru/blog/security/ways-of-fraud-in-e-commerce>

478. Card Fraud Worldwide [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://nilsonreport.com/publication_chart_and_graphs_archive.php?1=1&year=2015

479. Дембинская Н. "Фермеры" пасут "мулов": мошенники развернули охоту за банковскими картами [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://ria.ru/economy/20180220/1514945931.html?referrer_block=index_daynews3_3

480. Некрасов В. Телефонна атака: Україну накрила хвиля кібершахрайства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2017/01/30/619178>

481. Салтыкова М. Карта бита. Основные приемы мошенников с банковскими картами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ria.ru/economy/20170909/1502115589.html>

482. Интересная аналитика о способах мошенничества в электронной коммерции. Или почему так важно, чтобы ваш провайдер платежей имел надежную антифрод систему и высокий уровень защиты от вторжений [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fondy.ua/ru/blog/security/ways-of-fraud-in-e-commerce>

483. Card Fraud Worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nilsonreport.com/publication_chart_and_graphs_archive.php?1=1&year=2015

484. Дембинская Н. "Фермеры" пасут "мулов": мошенники развернули охоту за банковскими картами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ria.ru/economy/20180220/1514945931.html?referrer_block=index_daynews3_3

485. Збитки українських банків від незаконних дій з платіжними картками зменшилися вперше з 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=63383127&cat_id=55838

486. Національний банк застерігає українців від розголошення реквізитів платіжних карток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=90085044&cat_id=55838

487. Гладких Д.М. Захист критичної інфраструктури у фінансовій сфері України / Л. Г. Шемяєва, Д. М. Гладких // International economic relations and prospects for national development: contemporary challenges and solutions: monograph / editorial board: under the editorship of Prof. M.I. Fleychuk, Dr. U.A. Ganski, Prof. V.U. Kazlouski [and others]. – Daugavpils: Daugava Print, 2018. – 368 p. – p.286-299.

488. Методичні рекомендації щодо впровадження системи управління інформаційною безпекою та методики оцінки ризиків відповідно до стандартів НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72235>

489. Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15>

490. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року "Про Стратегію кібербезпеки України"– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016/paran11#n11>

491. Постанова КМУ № 563 від 23.08.2016р. «Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/563-2016-%D0%BF>

492. Національний банк створить Центр реагування на інциденти кібербезпеки у банківській системі та платіжному просторі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=4E5B8C5AB7B6175CD7C05634AB1BA8A2?art_id=37602713&showTitle=true

493. Постанова Правління НБУ № 11 від 13.02.2017р. «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=44099874>

494. Національний банк України посилює оверсайт за діяльністю платіжних систем – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=44099953&showTitle=true

495. Розпорядженням КМУ № 155-р від 10.03.2017р. «Про затвердження плану заходів на 2017 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/155-2017-%D1%80>

496. НБУ: створена міжвідомча робоча група щодо державної системи захисту об'єктів та сфер критичної інфраструктури у фінансовому секторі – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=50755738&cat_id=62193190

497. Про аналіз подій та заходи протидії кібератаці, прес-реліз – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/article/51479152?annId=51479153>

498. Постанова Правління НБУ № 95 від 28.09.2017р. «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0095500-17>

499. Закон України № 2163-19 від 05.10.2017р. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

500. Кабмін схвалив концепцію системи захисту критичної інфраструктури – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-odobril-kontseptsiyu-gossistemy-zashchity-1512561934.html>

501. Стан інформаційної безпеки в банках перевірятиметься по-новому – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finpost.com.ua/news/6590>

502. Постанова Правління НБУ (проект) «Про затвердження Змін до Положення про порядок перевірки стану інформаційної безпеки в банківських та інших установах, які використовують засоби захисту

інформації Національного банку України» (проект) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=61427121>

503. Закон України № 2163-19 від 05.10.2017р. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>

504. Шемаєва Л.Г. Проблеми захисту елементів критичної інфраструктури України у фінансовій сфері / Л.Г. Шемаєва, Д.М. Гладких // Створення ефективної фінансової інфраструктури в умовах інноваційної економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 9 червня 2018 р.) У 2-х частинах. – Дніпро: НО «Перспектива», 2017. – Ч. 2. – 124 с. – С.72–76.

505. Шушковский В. Перед нами - перспектива полного торжества цифровых валют. Но управляют этим процессом собираются центральные банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://strana.ua/opinions/115563-pered-nami-perspektiva-polnoho-torzhestva-tsifrovyykh-valjut.html>

506. Digital Base Money: an assessment from the ECB's perspective. Speech by Yves Mersch, Member of the Executive Board of the ECB, at the Farewell ceremony for Pentti Hakkarainen, Deputy Governor of Suomen Pankki – Finlands Bank, Helsinki, 16 January 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/sp170116.en.html>

507. ЦБ начал работу над созданием национальной криптовалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/economy/20170602/1495645282.html>

508. Francesco Canepa. ECB's Draghi rejects Estonia's virtual currency idea [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/article/us-ecb-bitcoin-estonia/ecbs-draghi-rejects-estonias-virtual-currency-idea-idUSKCN1BI2BI>

509. Jeff Cox. Federal Reserve starting to think about its own digital currency, Dudley says [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cnbc.com/2017/11/29/federal-reserve-starting-to-think-about-its-own-digital-currency-dudley-says.html>

510. Rob Urban. Bitcoin Heads to Wall Street Whether Regulators Are Ready or Not [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-01/bitcoin-futures-to-start-trading-as-regulators-rush-to-catch-up>

511. Statement on Cryptocurrencies and Initial Coin Offerings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sec.gov/news/public-statement/statement-clayton-2017-12-11>

512. Jeff John Roberts. 5 Reasons the Fed Needs a Bitcoin-Style Currency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fortune.com/2017/12/26/bitcoin-fed-coin/>

513. ЦБ РФ в 2018 году начнет обсуждение создания единой цифровой валюты с ЕАЭС и БРИКС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.interfax.ru/business/593822>

514. Robert Mendick. Bank of England plots its own bitcoin-style digital currency [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/12/30/bank-england-plots-bitcoin-style-digital-currency/>

515. Федеральный Закон «О цифровых финансовых активах» (проект) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.minfin.ru/ru/document/?id_4=121810

516. Christine Lagarde. Addressing the Dark Side of the Crypto World [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://blogs.imf.org/2018/03/13/addressing-the-dark-side-of-the-crypto-world>

517. "Большая двадцатка" выразила четкую позицию по криптоактивам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ria.ru/economy/20180321/1516889743.html>

518. Орешкина А. Артем Генкин: Криптовалюты влекут людей с «синдромом Лени Голубкова» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.if24.ru/artem-genkin-kriptovalyuty-vlecut-lyudej-s-sindromom-leni-golubkova/>

519. В ЦБ сообщили о возможности признания криптовалюты средством платежа в будущем [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://russian.rt.com/business/news/516826-cb-kriptovalyuta-rassmotrenie>

520. ЦБ: криптоактивы не угрожают финансовой стабильности [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.gazeta.ru/business/news/2018/05/30/n_11598475.shtml

521. Цегоев В. «Фаза капитуляции»: что произошло на глобальном рынке криптовалют в 2018 году [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://russian.rt.com/business/article/585779-kriptovalyuta-itogi-2018-god>

522. Блінов А., Задерей Н. Як змінився світ фінансів за рік: 12 трендів, про які треба знати [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/01/10/644137/?fbclid=IwAR24cR6n9ChIP25T6boKwFvU-yT05eck6kRxE1kLiTE9ip7RffER3RT5qo>

523. Visa создает криптовалютное подразделение [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://finance.liga.net/cryptoeconomics/novosti/visa-sozdaet-kriptovalyutnoe-podrazdelenie>

524. Technical Product Manager, Visa Fintech [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://jobs.smartrecruiters.com/Visa/743999684750812-technical-product-manager-visa-fintech>

525. Гладких Д. М. Криптовалюты как угроза банковской безопасности Украины в условиях развития цифровой экономики / Д.М. Гладких // Управление устойчивым развитием экономики: теоретические и практические аспекты : коллективная монография за ред. д.е.н., проф. Прохоровой В.В. – Харьков: Издательство Иванченко І.С., 2018. – 316 с. – с. 114-122.

526. Гладких Д.М. Перспективи поширення обігу криптовалют в Україні / Д.М. Гладких // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Економічна безпека: держава, регіон, підприємство» (15 грудня 2017 р. – 25 січня 2018 р.). – Полтава: ПолтНТУ, 2018. – 195 с. – С.44-47.

527. Гладких Д.М. Проблеми законодавчого врегулювання обігу криптовалют в Україні / Д.М. Гладких // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінанси, бухгалтерський облік та підприємництво: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (9-10 лютого 2018 р.). – Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2018. – 108 с. – С.57-61.

528. Уряд схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>

529. Мигунов Д. Сюрприз от Виталика. Кто убьет традиционную экономику [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2017/09/22/blockchainrules>

530. Becky Peterson. The creator of Ethereum thinks blockchain tech could steal business from Visa in a 'couple of years' [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/ethereum-blockchain-steal-business-replace-visa-2017-9>

531. Дембинская Н. Вопрос доверия: почему все говорят о блокчейне и зачем он нужен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/economy/20170903/1501633090.html>

532. Квантовый блокчейн: как открытия физиков произведут революцию в IT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/science/20180310/1515859987.html>

533. Біткоїн – валюта майбутнього? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/4/33161/33161-1_ru_origin.png

534. Мисник Н. Чи законні біткоїни в Україні НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/11/627993>

535. Пузырь или золото? Биткоин-лихорадка в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/financial/3869445-puzyr-yly-zoloto-bytkoyn-lykhoradka-v-ukrayne>

536. Мисник Н. Чи законні біткоїни в Україні НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/11/627993>

537. О май майнинг: кто заразил Россию и Путина блокчейном [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.rbc.ru/technology_and_media/10/08/2017/5989a5ec9a79474d57d0d897?from=center_1

538. Омбудсмен Мариничев организует добычу биткоинов на заводе «Москвич» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rbc.ru/technology_and_media/10/08/2017/5989afb59a79476c1befecff

539. Власюк О.С. Фінансова система інформаційної економіки // Стратегічна панорама. – 2017. – № 2. – с. 9-16.

540. Курс биткоина обновил исторический максимум [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/economy/20170813/1500264696.html>

541. Курс биткоина подскочил выше пяти тысяч долларов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://lenta.ru/news/2017/09/02/bitcoin5000>

542. Китай вызвал большой криптообвал. Bitcoin рухнул до \$3000, другие валюты также катятся вниз [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biz.nv.ua/finance/kitaj-vyzval-bolshoj-kriptoobval-bitcoin-ruhnul-do-3000-drugie-valjuty-takzhe-katjatsja-vniz-1854466.html>

543. Черновалов Е. Китай вызвал большой криптообвал. Bitcoin рухнул до \$3000, другие валюты также катятся вниз [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://biz.nv.ua/finance/kitaj-vyzval-bolshoj-kriptoobval-bitcoin-ruhnul-do-3000-drugie-valjuty-takzhe-katjatsja-vniz-1854466.html>

544. South Korea bans all new cryptocurrency sales [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cnbc.com/2017/09/28/south-korea-bans-all-new-cryptocurrency-sales.html>

545. Южная Корея запретила ICO вслед за Китаем [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbc.ru/money/29/09/2017/59ce0aa99a7947e94cf30743?from=main>

546. Японский рынок биткоинов стал крупнейшим в мире благодаря притоку трейдеров из Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://republic.ru/posts/86462>

547. "Биточки" со вкусом печали. Крипторынок потерял 700 миллиардов за год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/20181202/1535324280.html>

548. Мануков С. Китай практически запретил всю торговлю криптовалютами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/2018/02/6/kitaj-prakticheskii-zapretil-vsyu-torgovlyu-kriptoalyutami>

549. Six global banks join forces to create digital currency [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ft.com/content/20c10d58-8d9c-11e7-a352-e46f43c5825d>

550. Что бы это ни было, надувается оно очень быстро [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://expert.ru/2017/08/10/lopnet-li-puzuir-bitkojna>

551. Таки шекель [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://lenta.ru/articles/2017/08/13/bitreligion>

552. Божественный доход: чем криптовалюта так привлекает верующих [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/religion/20170816/1500419618.html>
553. Власюк О.С. Фінансова система інформаційної економіки // Стратегічна панорама. – 2017. – № 2. – с. 9-16.
554. Cryptocurrency Market Capitalizations [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://coinmarketcap.com>
555. Названа наиболее разочаровавшая инвесторов криптовалюта [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://lenta.ru/news/2018/02/04/rip>
556. Нечипоренко М. Пузырь года. Почему рухнул рынок криптовалют и что будет дальше [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://finance.liga.net/cryptoeconomics/article/puzyr-goda-pochemu-ruhnul-rynok-kriptoalyut-i-chno-budet-dalshe>
557. Громковский В. Почему упал биткойн [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://expert.ru/2017/12/22/pochemu-upal-bitkojn/>
558. Дембинская Н. "Киты" против "хомячков": кто стоит за обвалом биткойна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ria.ru/economy/20171223/1511548050.html?referrer_block=index_daynews3_5
559. Тихомиров В. От тюльпаномании до биткойнов: чему учит история крупных финансовых афер [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ruposters.ru/news/13-12-2017/finansovie-aferi-tyulpanomanii-bitkoinov>
560. «Пузырь» биткойна превзошел «тюльпановую лихорадку» [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://worldcrisis.ru/crisis/2891302?utm_source=share&utm_medium=social&utm_campaign=dgangirov
561. Нечипоренко М. Пузырь года. Почему рухнул рынок криптовалют и что будет дальше [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://finance.liga.net/cryptoeconomics/article/puzyr-goda-pochemu-ruhnul-rynok-kriptoalyut-i-chno-budet-dalshe>
562. "Биточки" со вкусом печали. Крипторынок потерял 700 миллиардов за год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/20181202/1535324280.html>
563. Курс биткойна поднялся выше четырех тысяч долларов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/economy/20170813/1500275500.htm>
564. У криптовалюты Bitcoin Cash есть перспективы, считает эксперт Sberbank CIB [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ria.ru/economy/20170802/1499629401.html>
565. Лагард: без отрицательных ставок ситуация в экономике была бы хуже [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/economy/20160411/1408083902.html>
566. Доходность облигаций Германии впервые стала отрицательной [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/2016/06/7/germaniya>

567. Гладких Д.М. Проблеми та перспективи розвитку ринку криптовалют в Україні / Д.М. Гладких // Бізнес-Інформ. – 2017. – № 8. – с. 254 – 258

568. Гладких Д.М. Особливості поширення та проблеми легалізації криптовалют у світі та в Україні / Д.М. Гладких // Вісник Одеського національного університету. Економіка – 2017. – том № 22, вип. № 5 (58). – с. 167 – 171

569. Мисник Н. Чи законні біткоіни в Україні НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/11/627993>

570. У доллара появится двойник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.ru/2017/11/15/dvojniki/>

571. Titcomb James. How Winklevoss twins used \$11m Facebook payout to become world's first Bitcoin billionaires [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.telegraph.co.uk/technology/2017/12/02/winklevoss-twins-become-first-bitcoin-billionaires>

572. Мигунов Д. Миллиард в эфире. Кто они — богачи эпохи биткоина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2017/09/12/billionaire>

573. Ардаев В. Заложить дом, купить биткоины. Чем долги американцев опасны для всего мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/world/20171216/1511061594.html>

574. На гребне криптохайпа [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.ru/expert/2017/49/na-grebne-kriptohajpa>

575. Майнінг може призвести до дефіциту електрики в Ісландії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/13/634020>

576. Мигунов Д. Сюрприз от Виталика. Кто убьет традиционную экономику [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2017/09/22/blockchainrules/>

577. Bitcoin Energy Consumption Index [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption>

578. "Биточки" со вкусом печали. Крипторынок потерял 700 миллиардов за год [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ria.ru/20181202/1535324280.html>

579. Товт А. Исповедь украинского майнера. "Криптовалюта обеспечена верой в нее. Один раз биткоин попробовал и подсел как на наркотик"[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://strana.ua/articles/interview/108285-majnih-ferma-2017-hto-takoe-majnih-ferma-kak-sozdat-fermu-i-majnit-bitkoiny-isповed-majnera.html>

580. Кантышев П., Ястребова С. Российские власти будут выявлять майнеров по счетам за электричество [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2018/01/26/749044-viyavlyat-majnerov-po-schetam>

581. Мануков С. Готовится исход майнеров из Китая [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://expert.ru/2018/01/11/gotovitsya-ishod-majnerov-iz-kitaya>

582. Корчмарек Н. Биткоины по соседству: в России предлагают запретить устанавливать майнинг-фермы в квартирах [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://russian.rt.com/russia/article/426200-zapret-bitcoin-maining>

583. Darryn Pollock. Infamous Discarded Hard Drive Holding 7,500 Bitcoins Would be Worth \$80 Million Today [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cointelegraph.com/news/infamous-discarded-hard-drive-holding-7500-bitcoins-would-be-worth-80-million-today>

584. Alex Hern. Missing: hard drive containing Bitcoins worth £4m in Newport landfill site. A digital 'wallet' containing 7,500 Bitcoins that James Howells generated on his laptop is buried under four feet of rubbish [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/technology/2013/nov/27/hard-drive-bitcoin-landfill-site>

585. Jeff John Roberts, Nikolas Rapp. Exclusive: Nearly 4 Million Bitcoins Lost Forever, New Study Says [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://fortune.com/2017/11/25/lost-bitcoins/>

586. A decade from now, bitcoin is more likely to be \$100 than \$100,000, Harvard economist says [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cnbc.com/2018/03/05/bitcoin-more-likely-to-be-100-than-100000-in-10-years-kenneth-rogooff.html>

587. Глава МВФ рассказала, какие страны могут отказаться от доллара [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://expert.ru/2017/09/29/mvf>

588. Christine Lagarde. Addressing the Dark Side of the Crypto World [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://blogs.imf.org/2018/03/13/addressing-the-dark-side-of-the-crypto-world>

589. Сорос рассказал о своих взглядах на биткоин [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ria.ru/economy/20180126/1513354757.html?inj=1>

590. Steve Wozniak in Stockholm: I've sold all my bitcoin [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://nordic.businessinsider.com/steve-wozniak-stockholm-apple-seth-godin-nordic-business-forum--/>

591. «Реальный пузырь»: Уоррен Баффет удвоил сомнения о биткоине [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://worldcrisis.ru/crisis/2845859>

592. Bitcoin could be here for 100 years but it's more likely to 'totally collapse,' Nobel laureate says [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cnbc.com/2018/01/19/bitcoin-likely-to-totally-collapse-nobel-laureate-robert-shiller-says.html>

593. Jeffrey D. Sachs. The bitcoin bubble will likely burst, and here's why [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://www.bostonglobe.com/opinion/2018/01/03/the-bitcoin-bubble-will-likely-burst-and-here-why/dJUDm2RYRoj64iHaIx0bZL/story.html>

594. I'm Bill Gates, co-chair of the Bill & Melinda Gates Foundation. Ask Me Anything. Whats your opinion on Crypto Currencies? [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.reddit.com/r/IAMa/comments/80ow6w/im_bill_gates_cochair_of_the_bill_melinda_gates/dux2mp7

595. Jamie Dimon Slams Bitcoin as a 'Fraud' [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-12/jpmorgan-s-ceo-says-he-d-fire-traders-who-bet-on-fraud-bitcoin>

596. Bitcoin is a 'Project of US Intelligence,' Kaspersky Lab Co-Founder Claims [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sputniknews.com/business/201801191060881605-kasperskaya-bitcoin-us-intelligence/>

597. Crypto Investors Risk 'Total Loss' Deutsche Warns [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-29/deutsche-warns-against-crypto-currencies-risk-of-total-loss>

598. Миллион долларов за один биткойн – не предел [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://expert.ru/2017/12/8/million-dollarov-za-odin-bitkojn---ne-predel>

599. Jim Edwards. Morgan Stanley says the true price of bitcoin might be zero [Электронный ресурс] – Режим доступа: Morgan Stanley says the true price of bitcoin might be zero

600. Evelyn Cheng. James Altucher predicts bitcoin will reach \$1 million by 2020 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.cnbc.com/2017/11/29/james-altucher-predicts-bitcoin-will-reach-1-million-by-2020.html>

601. Goldman Sachs предсказал обесценение большинства криптовалют до нуля [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.rbc.ru/money/07/02/2018/5a7adee19a7947f4514c8f10?from=main>

602. Gareth Jenkinson. Bullish Moas - Bitcoin Destined For Another 500% Rise [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cointelegraph.com/news/bullish-moas-bitcoin-destined-for-another-500-rise>

603. Крупнейший страховщик Европы предрек коллапс биткойна [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://lenta.ru/news/2018/03/14/bubble>

604. Граждане, будьте осторожны с вашими биткойнами! [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strana.ua/opinions/103931-hrazhdane-budte-ostorozhny-s-vashimi-bitkoinami.html>

605. Эльвира Набиуллина сравнила криптовалюты с финансовой пирамидой [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.if24.ru/nabiullina-protiv-kriptovalyut/>

606. Tom Turula. The Swedish co-founder of Bitcoin.com has sold all his bitcoins [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://nordic.businessinsider.com/the-swedish-founder-of-bitcoin.com-one-of-the-largest-sites-in-the-industry-has-sold-all-his-bitcoins-because-its-as-good-as-useless-->

607. Соколов Н. Из-за чего может лопнуть пузырь биткоина: пять причин [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://worldcrisis.ru/crisis/2889677?utm_source=share&utm_medium=social&utm_campaign=dgangirov

608. В сети биткоина произошел хардфорк Bitcoin Diamond. Новая криптовалюта должна решить существующие недостатки традиционного Bitcoin [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://korrespondent.net/business/financial/3910386-v-sety-bytkoyna-proyzoшел-khardfork-Bitcoin-Diamond>

609. Соколов Н. Из-за чего может лопнуть пузырь биткоина: пять причин [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://worldcrisis.ru/crisis/2889677?utm_source=share&utm_medium=social&utm_campaign=dgangirov

610. Мигунов Д. Поигрались и хватит. Америка признала биткоин, но надежнее он от этого не стал [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://lenta.ru/articles/2017/12/18/bitcoin>

611. На гребне криптохайпа [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://expert.ru/expert/2017/49/na-grebne-kriptoхайпа>

612. Соколов Н. Из-за чего может лопнуть пузырь биткоина: пять причин [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://worldcrisis.ru/crisis/2889677?utm_source=share&utm_medium=social&utm_campaign=dgangirov

613. Коментар заступника Голови НБУ Олега Чурія щодо статусу Bitcoin в Україні [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53411806&cat_id=55838

614. Біткоїн – валюта майбутнього? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/4/33161/33161-1_ru_origin.png

615. Veronika Rinecker. Germany Won't Tax Cryptocurrencies Used To Make Purchases [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cointelegraph.com/news/germany-wont-tax-cryptocurrencies-used-to-make-purchases>

616. Глава ЕЦБ разбил надежды Эстонии на собственную криптовалюту [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.finance.ua/ru/news/-/410172/glava-etsb-razbil-nadezhdy-estonii-na-sobstvennuyu-kriptovalyutu>

617. Nicolás Maduro [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://twitter.com/nicolasmaduro>

618. Операции с токенами можно будет совершать в Беларуси с 28 марта [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://www.belta.by/economics/view/operatsii-s-tokenami-mozhno-budet-sovershat-v-belarusi-s-28-marta-284587-2018>

619. У Білорусі легалізували майнінг та операції з криптовалютами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/12/22/632464/>

620. Aliaksandr Kudrytski. Europe's Last Dictator Wants to Run a Global Crypto Hub [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-22/europe-s-last-dictator-now-wants-to-be-its-blockchain-king>

621. Селезнев М. В глубокий минус. Как схлопывается биткоин-пузырь [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ria.ru/economy/20180206/1514072985.html?referrer_block=index_daynews3_3

622. Американський регулятор фондового ринку переймається криптовалютою [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://finpost.com.ua/news/6301>

623. Губин В. Продавцы воздуха, лжебиржи и обновленный МММ. Как работают мошенники на крипто валютах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://strana.ua/articles/164932-kak-rabotajut-zhuliki-na-kriptoaljutakh.html>

624. Дембинская Н. Осторожно, биткоин: самые популярные схемы разводок с криптовалютой [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ria.ru/economy/20171202/1510025509.html?referrer_block=index_daynews2_6

625. Dave McMillen. Network Attacks Containing Cryptocurrency CPU Mining Tools Grow Sixfold [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://securityintelligence.com/network-attacks-containing-cryptocurrency-cpu-mining-tools-grow-sixfold/>

626. Дембинская Н. Осторожно, биткоин: самые популярные схемы разводок с криптовалютой [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ria.ru/economy/20171202/1510025509.html?referrer_block=index_daynews2_6

627. Kaspersky обнаружил вирус, ворующий биткоины из электронных кошельков [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ria.ru/incidents/20171102/1508081677.html>

628. Dave McMillen. Network Attacks Containing Cryptocurrency CPU Mining Tools Grow Sixfold [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://securityintelligence.com/network-attacks-containing-cryptocurrency-cpu-mining-tools-grow-sixfold/>

629. Жавнерович А. Криптовалютная проституция. Ушлые пираты захватывают чужие компьютеры и зарабатывают на них миллионы [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2017/10/02/piratemining>

630. Neil Gandal, JT Hamrick, Tyler Moore, Tali Oberman. Price manipulation in The Bitcoin ecosystem [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ac.els-cdn.com/S0304393217301666/1-s2.0-S0304393217301666-main.pdf?_tid=d8b1ab17-a781-4e2b-9c2a-f7e0ae6941b9&acdnat=1522225080_3071b9c915b1e805fe83e72cb0993577

631. Курс криптовалют оказался зависим от одного человека и нескольких роботов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strana.ua/news/118117-kurs-kriptoaljut-okazalsja-zavisim-ot-dejstvij-odnoho-cheloveka-i-neskolkih-robotov.html>

632. Карпов М. Легальное ограбление. Как главный конкурент биткойна позволил совершить преступление века [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://lenta.ru/articles/2016/09/03/ethereum>

633. Karen Merkel. Das gewaltige Potenzial von Bitcoin-Konkurrent Ethereum [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.welt.de/finanzen/article168062334/Das-gewaltige-Potenzial-von-Bitcoin-Konkurrent-Ethereum.html>

634. Сибирцев А. Биткойн на службе украинского криптокриминала [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strana.ua/articles/analysis/112320-bitkoiny-i-kriminal-kriptoaljutnyj-jashchik-pandory-sudebnoho-reestra.html>

635. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 569/17625/17 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70591281>

636. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 757/47717/17-к [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69322663>

637. Китайская криптопирамида хранила почти \$193 млн на вилле [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cryptorussia.ru/news/kitayskaya-kriptopiramida-hranila-pochti-193-mln-na-ville>

638. В Индии задержали задержали криптовалютных мошенников с оборотом в \$17 млн [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cryptorussia.ru/news/v-indii-zaderzhali-zaderzhali-kriptoaljutnyh-moshennikov-s-oborotom-v-17-mln>

639. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 766/586/16-к [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59480586>

640. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 761/38211/17 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69994591>

641. Oliver Voss. Der Staat kassiert dank Bitcoins Millionen [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/cyberwaehrung-der-staat-kassiert-dank-bitcoins-millionen/20719958.html>

642. Сибирцев А. Биткоин на службе украинского криптокриминала [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://strana.ua/articles/analysis/112320-bitkoiny-i-kriminal-kriptoaljutnyj-jashchik-pandory-sudebnoho-reestra.html>

643. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 484/2433/17 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68291948>

644. Биржа криптовалют BTC-е открылась на новой площадке [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.rbc.ru/rbcfreenews/59bcd3179a794782b199d136?from=materials_on_subject

645. wex.nz let's go trade! subscribe to @WEXnz for futher updates [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://twitter.com/btcecom/status/908785405117550594>

646. Чигирь С. Ни секунды покоя. Украинцы рискуют, вкладываясь в криптовалюты [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rian.com.ua/analytics/20170831/1027234318.html>

647. Nikhilesh De. The Bulgarian Government Is Sitting on \$3 Billion in Bitcoin [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.coindesk.com/bulgarian-government-sitting-3-billion-bitcoin>

648. 50 ведущих банков Украины. Победители в номинации «Интернет-банкинг» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://banksrating.com.ua/top-50-2018/pobediteli-v-nominatsii-internet-banking-3/>

649. Гладких Д. М. Електронні кредитні платформи як потенційна загроза діяльності «класичних» банків / Д.М. Гладких // Концепти інноваційного розвитку підприємництва [Текст] : [Монографія] / За заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В.; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Київ:, 2018. – 263 с. – с. 181-190.

650. Гладких Д.М. Електронні кредитні платформи як загроза діяльності «традиційних» банків / Д.М. Гладких // Актуальні питання економічного розвитку держави та регіонів: теоретичні і практичні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 16 червня 2018 року). – ГО «Львівська економічна фундація». – Львів: ЛЕФ, 2018. – 144 с. – с. 99-102.

651. Небанковское онлайн кредитование в Украине. Независимое исследования ниши онлайн займов, предоставляемых небанковскими учреждениями в Украине. Украина, Киев, 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://trustedshops.ua/wp-content/uploads/2015/04/trustedshops-credit-research-out-003.pdf>.

652. Греф предсказал будущее [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://utro.ru/articles/2016/11/14/1304545.shtml>

653. Бабушкин П. Черный квадрат заемщика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://finance.rambler.ru/news/2015-09-02/chernyi-kvadrat-zaemshchika/>
654. Жданов И. Особенности P2P-кредитования в Украине и мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://1fin.biz/osobennosti-P2P-kreditovaniya-v-ukraine-i-mire>
655. Филина Ф. P2P кредитование: чем плохи срочные деньги в долг [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://finance.rambler.ru/news/2016-04-22/P2P-kreditovanie-chem-plokhie-srochnye>
656. Манжула К. P2P-кредитование: как дать или взять в долг в интернете? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/news/P2P-kreditovanie>
657. Руденко В. Взаємне кредитування клієнтів Приватбанку. Революція чи авантюра? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/14/585088>
658. Національний банк ініціює врегулювання питання P2P кредитування [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=30375585
659. Online кредитование через Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://credithelp.in.ua/kreditovanie-ukraine/online/>
660. Покупка в кредит [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rozetka.com.ua/credit/>
661. Online кредитование через Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://credithelp.in.ua/kreditovanie-ukraine/online/>
662. Алехин А. P2P кредитование: чем обернулась попытка перевернуть банковскую индустрию? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/tehnologii/343919-P2P-kreditovanie-chem-obernulas-popytka-perevernut-bankovskuyu-industriyu>
663. Лобанов М. Как устроен рынок P2P-кредитования в России и за рубежом [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/opinion/P2P>
664. Инвестиции в P2P кредиты: банкинг без банков [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://trey.pro/base/142-investicii-v-P2P-kredity-banking-bez-bankov.html>
665. Жданов И. Особенности P2P-кредитования в Украине и мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://1fin.biz/osobennosti-P2P-kreditovaniya-v-ukraine-i-mire>
666. Лобанов М. Как устроен рынок P2P-кредитования в России и за рубежом [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/opinion/P2P>
667. Манжула К. P2P-кредитование: как дать или взять в долг в интернете? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/news/P2P-kreditovanie>
668. Руденко В. Взаємне кредитування клієнтів Приватбанку. Революція чи авантюра? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/14/585088>

669. Краснушкина Н. Финтех-кредит кредиту рознь [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/3311175>
670. Пиринговое кредитование — замена банкам [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://bitnovosti.com/2014/12/14/piringovoe-kreditovanie>
671. Краснушкина Н. Финтех-кредит кредиту рознь [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/3311175>
672. Через сервис P2P-кредитования Zora прошел миллиард фунтов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://finance.rambler.ru/news/2015-08-18/cherez-servis-P2P-kreditovaniia-zora>
673. Самый крупный P2P-кредит выдали в Великобритании [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://psm7.com/news/samyj-krupnyj-P2P-kredit-vydali-v-velikobritanii.html>
674. Через сервис P2P-кредитования Zora прошел миллиард фунтов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://finance.rambler.ru/news/2015-08-18/cherez-servis-P2P-kreditovaniia-zora>
675. Алехин А. P2P кредитование: чем обернулась попытка перевернуть банковскую индустрию? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/tehnologii/343919-P2P-kreditovanie-chem-obernulas-popytka-perevernut-bankovskuyu-industriyu>
676. Руденко В. Взаємне кредитування клієнтів Приватбанку. Революція чи авантюра? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/14/585088>
677. Манжула К. P2P-кредитование: как дать или взять в долг в интернете? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/news/P2P-kreditovanie>
678. Руденко В. Взаємне кредитування клієнтів Приватбанку. Революція чи авантюра? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/14/585088>
679. Лобанов М. Как устроен рынок P2P-кредитования в России и за рубежом [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/opinion/P2P>
680. Краснушкина Н. Финтех-кредит кредиту рознь [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/3311175>
681. Ковачич Л. Как китайский рынок p2p-кредитования стал гигантской пирамидой [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://carnegie.ru/commentary/77382>
682. Манжула К. P2P-кредитование: как дать или взять в долг в интернете? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rb.ru/news/P2P-kreditovanie>
683. Лобанов М. Как одолжить денег незнакомому другу [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/finance/blogs/2017/02/06/676340-odolzhit-neznakomomu-drugu>
684. Стогней А., Киракасянц А. Новые ростовщики: стоит ли вкладывать деньги в сервисы взаимных кредитов [Электронный ресурс] –

- Режим доступу:
<http://www.rbc.ru/money/07/06/2016/575704d19a79473ea7a4a786>
685. Лобанов М. Как устроен рынок P2P-кредитования в России и за рубежом [Электронный ресурс] – Режим доступу: <https://rb.ru/opinion/P2P>
686. Краснушкина Н. Финтех-кредит кредиту рознь [Электронный ресурс] – Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/3311175>
687. Стогней А., Киракасянц А. Новые ростовщики: стоит ли вкладывать деньги в сервисы взаимных кредитов [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<http://www.rbc.ru/money/07/06/2016/575704d19a79473ea7a4a786>
688. Сарычева Н. Россияне стали больше давать друг другу займы [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<https://finance.rambler.ru/news/2016-04-23/rossiiane-stali-bolshe-davat-drug-drugu/>
689. Стогней А., Киракасянц А. Новые ростовщики: стоит ли вкладывать деньги в сервисы взаимных кредитов [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<http://www.rbc.ru/money/07/06/2016/575704d19a79473ea7a4a786>
690. Полякова Ю. Взаимное кредитование берут в рамки [Электронный ресурс] – Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/3319798>
691. Филина Ф. P2P кредитование: чем плохи срочные деньги в долг [Электронный ресурс] – Режим доступу: <https://finance.rambler.ru/news/2016-04-22/P2P-kreditovanie-chem-plokhi-srochnye>
692. FINGOOROO - Краудлендинговая платформа для кредитования частных лиц [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<http://crowdsourcing.ru/sites/321>
693. Толмачева А. Как взять займы через сервис равноправного кредитования [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<https://secretmag.ru/trends/kak-vzyat-vzajmy-cherez-servis-ravnopravnogo-kreditovaniya.htm>
694. P2P кредитование [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<https://www.loanberry.ru/s/P2Pkreditovanie/>
695. Манжула К. P2P-кредитование: как дать или взять в долг в интернете? [Электронный ресурс] – Режим доступу: <https://rb.ru/news/P2P-kreditovanie>
696. Фрумкин К. P2P-платформа выбирает кредиты под залог недвижимости [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<https://www.if24.ru/P2P-kredity-pod-nedvizhimost>
697. Airisa Adamsone. Deutsche Anleger lieben osteuropäische Kredite [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<http://www.faz.net/aktuell/finanzen/geldanlage-trotz-niedrigzinsen/deutsche-anleger-lieben-osteuroepaeische-kredite-14985266.html>
698. Заруцька О. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку P2P-кредитування: проблеми та перспективи / О. П. Заруцька, А. О.

Синюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 11(1). – с. 118-123.

699. Крухмаль О. В. Peer-to-peer кредитування в Україні: перспективи розвитку та виклики для банків / О. В. Крухмаль, О. С. Заєць // Інтернаука. – 2017. – № 2(24). – с. 93-96.

700. Марченко О. С. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види / О. С. Марченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 4. – с. 26-35.

701. Меджибовська Н. С. Краудфандинг для малого бізнесу: міф чи реальність? / Н. С. Меджибовська // Економіка України. – 2016. – № 10. – с. 20-34.

702. Петрушенко Ю. М. Новітні підходи до фінансування розвитку місцевих громад: від реконізму до P2P-кредитування / Ю.М. Петрушенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1. – с.90-94.

703. Привалова І.М. P2P-кредитування – як елемент конкуренції на ринку банківських послуг України / І. М. Привалова // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2014. – № 2. – с.84-88.

704. Руденко В. Взаємне кредитування клієнтів Приватбанку. Революція чи авантюра? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/14/585088>

705. Заруцька О. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку P2P-кредитування: проблеми та перспективи / О. П. Заруцька, А. О. Синюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 11(1). – с. 118-123.

706. Кутик М. В Україні появился сервис P2P-кредитования Credery [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ain.ua/2010/12/10/v-ukraine-rovavilsya-servis-P2P-kreditovaniya>

707. Ормоцадзе М. Короткое замыкание: что будет с МoneХу после банкротства Фидобанка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/business/1416813-korotkoe-zamykanie-chto-budet-s-monexu-posle-bankrotstva-fidobanka>

708. В Украине стартовала онлайн платформа взаимного инвестирования и кредитования «СімЗірок» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ru/news/-/312450/v-ukraine-startovala-onlajn-platforma-vzaimnogo-investirovaniya-i-kreditovaniya-simzirok/printable>

709. Шаповал В. Интернет-платформа simzirok.com расширяет возможности для своих пользователей [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/36288-internet-platforma-simzirokcom-rasshiraet-vozmozhnosti-dlya-svoikh-polzovatelej-press-reliz.html>

710. Срочный займ онлайн на карту без отказов и проверок в Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ucredit.com.ua/>

711. Писаная Т., Юрасов С. Что ещё, кроме кредита: пять вариантов поиска денег на свое дело. Где украинские компании малого и среднего

бизнеса могут получить инвестиции на развитие [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://biz.liga.net/svoy-biznes/all/stati/3501199-что-eshchye-krome-kredita-pyat-variantov-poiska-deneg-na-svoe-delo.htm>

712. Спільнокошт – краудфандинг в Україні. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://biggggidea.com>

713. Небанковское онлайн кредитование в Украине. Независимое исследования ниши онлайн займов, предоставляемых небанковскими учреждениями в Украине. Украина, Киев, 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://trustedshops.ua/wp-content/uploads/2015/04/trustedshops-credit-research-out-003.pdf>

714. Credit365. Онлайн кредит на Вашу карту за 15 минут [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://credit365.ua/ru>

715. MONEYVEO – мгновенный кредит онлайн [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://moneyveo.ua/>

716. MONEYBOOM. Кредит онлайн на карту [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://moneyboom.ua/>

717. Деньги онлайн. Быстрый онлайн кредит на карту или наличными в Украине! [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://online-groshi.com/mainpage/indexs/>

718. Яровая М. Где в Украине брать кредиты онлайн: рейтинг и сравнение платформ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ain.ua/2015/04/20/gde-v-ukraine-brat-kredity-onlajn-rejting-i-sravnienie-platform>

719. KLT Credit. Быстрый кредит онлайн на вашу банковскую карту до 10000 гривен по Украине [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kltcredit.com.ua/>

720. ШвидкоГроші [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sgroshi.com.ua/>

721. ПОЗИЧАЙко [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://pozychayko.com/>

722. В мире стремительно растут объемы P2P-кредитования - исследование [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dengi.ua/finance/288043-V-mire-stremitel-no-rastut-ob-emy-P2P-kreditovaniya---issledovanie>

723. Руденко В. Взаємне кредитування клієнтів Приватбанку. Революція чи авантюра? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/14/585088>

724. P2P и P2B кредитование активно замещает классические банковские кредиты и депозиты [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.tsn.ua/groshi/P2P-i-r2v-kreditovanie-aktivno-zameshaet-klassicheskie-bankovskie-kredity-i-depozity-590062.html>

725. З початку року український малий бізнес уже отримав понад мільярд кредитної підтримки – О. Дубілет [Электронный ресурс] – Режим

доступу: <http://bug.org.ua/news/z-pochatku-roku-ukrajinskyj-malyj-biznes-uzhetrymav-ponad-milyard-kredytynji-pidtrymky-o-dubilet-102247/>

726. Нацбанк заблокував роботу майданчику "Куб" від Приватбанку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/uaban.org/posts/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B2-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%83-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B8%D0%BA%D1%83-%D0%BA%D1%83%D0%B1-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%83-%D0%B7%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D1%83-%D0%B7-%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC-%D1%80%D0%BE/1882953821948021/>

727. Заруцька О. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку Р2Р-кредитування: проблеми та перспективи / О. П. Заруцька, А. О. Синюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 11(1). – с. 118-123.

728. Станет ли Р2Р-кредитование популярной услугой в украинских банках – мнение экспертов [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredity/stati/stanet_li_P2P_kreditovanie_populyarnoy_uslugoy_v_ukrainskih_bankah_mnenie_ekspertov

729. Національний банк запроваджує міжнародний номер банківського рахунку IBAN [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=84880261&cat_id=55838

730. Національний банк на прохання банків відтермінував запровадження номера банківського рахунку IBAN [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=88592464&cat_id=55838

731. Постанова Правління НБУ № 162 від 28.12.2018 р. «Про запровадження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=84880274>

732. Постанова Правління НБУ № 41 від 22.02.2019 р. «Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 28 грудня 2018 року № 162» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=88955597>

733. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

734. Постанова Правління НБУ № 481 від 04.11.2010р. «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з

питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>

735. Узгодження правил використання електронних грошей [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66296&cat_id=66292

736. Операції з електронними грошима за 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283

737. Лист НБУ № 31-0006/32497 від 13.06.2018р. «Про надання інформації»

738. Електронні гроші [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283

739. Банкам нагадали про незаконність чотирьох видів електронних грошей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/126262-bankam_nagadali_pro_nezakonnist_chotiroh_vidiv_elektronnih_g.html

740. В Україну прийдуть міжнародні системи Інтернет-розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/126313-v_ukrainu_priydot_mizhnarodni_sistemi_internet-rozrahunkiv.html

741. Національний банк скасував реєстрацію «WebMoney.UA» [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=70285293&cat_id=55838

742. Національний банк скасував реєстрацію міжнародної платіжної системи "ТУМЕ" [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71600437&cat_id=55838

743. Гладких Д.М. Проблеми та напрями активізації безготівкових розрахунків у контексті розбудови цифрової економіки в Україні / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2018. – № 3-4 (48). – с.108 – 119.

744. Китай откажется от наличных денег [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://expert.ru/2017/10/30/kitaj-nalichnyie>

745. Мобильные деньги: что можно делать на платформе Киевстара? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.roomian.org/how-to/mobilnye-dengi-chto-mozhno-delat-na-platforme-kyivstara-2015>

746. Мобільні гроші [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://money.kyivstar.ua>

747. Apple анонсировала запуск своей платежной системы в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://delo.ua/business/apple-anonsirovala-zapusk-svoej-platezhnoj-sistemy-v-ukraine-342062/>

748. В Украине начал работать Apple Pay [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://delo.ua/business/v-ukraine-nachal-rabotat-apple-pay-342640/>

749. Roger Fingas. Apple Pay coming to Norway, Poland and Ukraine later this year [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://appleinsider.com/articles/18/05/01/apple-pay-coming-to-norway-poland-and-ukraine-later-this-year>

750. Apple Pay теперь доступен клиентам еще одного банка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uamarket.info/apple-pay-terer-dostupen-klientam-eshhe-odnogo-banka>

751. В Украине заработал Android Pay [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.tsn.ua/nauka_it/v-ukraine-zarabotal-android-pay-rasskazyvaem-chno-eto-takoe-i-kak-etim-polzovatsya-1026575.html

752. Apple Pay в Украине. Как это работает и кто может воспользоваться новыми услугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vesti-ukr.com/strana/289278-apple-pay-v-ukraine-kak-eto-rabotaet-i-cto-mozhet-vospolzovatsja-novymi-usluhami>

753. Google Pay подключил в Украине 7 новых банков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/finance/google-pay-podkljuchil-v-ukraine-7-novykh-bankov-2492344.html>

754. Постанова Правління НБУ № 42 від 12.02.2013р. «Про врегулювання питань щодо приймання готівки для подальшого її переказу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0372-13>

755. Приймання платежів готівкою для подальшого переказу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58952&cat_id=58480

756. Переказ коштів небанківськими фінансовими установами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=24259467&cat_id=24259466

757. Постанова Правління НБУ № 80 від 17.08.2017р. «Про затвердження Положенні про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-17>

758. Небанківські фінансові установи, яким Національним банком України видано/у яких зупинено, відкликано ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3003638&cat_id=3003637

759. Платіжні системи та розрахунки. Інформаційні матеріали. Здійснення операцій із приймання готівки для подальшого її переказу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6126488&cat_id=66298

760. Постанова Правління НБУ № 138 від 21.12.2017 "Про надання національними операторами поштового зв'язку фінансової послуги з переказу коштів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0138500-17>

761. Національний банк України видав ПАТ "УКРПОШТА" ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=68098639&cat_id=55838

762. Дані щодо діяльності в Україні систем переказу коштів, створених резидентами та нерезидентами [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=64288362&cat_id=105262

763. Гладких Д.М. Приватні грошові перекази в Україну в умовах розвитку цифрової економіки: аспект фінансової безпеки держави / Д.М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 4 (45). – с. 82–90

764. Гладких Д.М. Скорочення надходжень на користь фізичних осіб з-за кордону як негативний чинник фінансової безпеки держави / Д.М. Гладких // Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансово-кредитна система: вектор розвитку» (26 квітня 2017 р.) – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. – 284 с. – С.208-210.

765. Валютные переводы от гастарбайтеров к ВВП за 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.facebook.com/Ukranalitcenter/photos/pcb.1035065643264459/1035065616597795/?type=3&theater>

766. Статистика. Статистика зовнішнього сектору. Грошові перекази. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2

767. Малиновська О. А. Грошові перекази українських трудових мігрантів у країнах ЄС: чинники формування, канали, використання / О. А. Малиновська, І. П. Майданік // Демографія та соц. економіка. - 2013. - № 1. - С. 120-131.

768. Ластовецька Р. О. Взаємовплив обсягу неофіційних грошових переказів та рівня доларизації економіки України / Р. О. Ластовецька // Актуал. проблеми економіки. - 2015. - № 6. - С. 355-362

769. Дуб А. Р. Ідентифікація міжнародних грошових переказів у фінансових ресурсах домогосподарств / А. Р. Дуб // Актуал. проблеми економіки. - 2016. - № 5. - С. 280-287

770. Куценко В. О. Грошові перекази у фінансовій системі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / В. О. Куценко; Нац. ун-т держ. податк. служби України. - Ірпінь, 2013. - 18 с.

771. Дем'янчук Ю. І. Стабілізаційний вплив приватних трансфертів у трансформаційних економіках : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Ю. І. Дем'янчук; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів, 2014. - 20 с.

772. Статистика. Статистика зовнішнього сектору. Грошові перекази. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2

773. Про застосування санкцій до платіжних організацій міжнародних платіжних систем, створених резидентами Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=38218261&cat_id=41688680

774. В Україну зайшов світовий флагман платіжних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1762210-v-ukrayinu-zayshov-svitoviy-flagman-platizhnikh-sistem>

775. НПС "ПРОСТІР" та UnionPay International уклали договір про емісію кобейджингових карток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83505277&cat_id=55838

776. Відомості з Реєстру платіжних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=8436153&cat_id=7298430

777. Дані щодо діяльності в Україні систем переказу коштів, створених резидентами та нерезидентами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=64288362&cat_id=105262

778. Охрименко А. Как Майдан повлиял на количество украинских гастарбайтеров в Польше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.korrespondent.net/blog/business/3837457>

779. Подгорный Н. Польский полуостров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lenta.ru/articles/2017/01/27/lubi_druzi

780. Статистика. Статистика зовнішнього сектору. Грошові перекази. Обсяги приватних грошових переказів в Україну за основними країнами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2

781. У Росії працює 40% українських заробітчан – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/life/_u-rosiyi-prasyuyue-40-ukrayinskih-zarobitchan/727718

782. 2,1 мільйона українців сьогодні перебувають в Росії – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/skilki_ukrayintsiv_pratsuyue_u_rosiyi_n736375

783. Аналітика: Скільки українців працює за кордоном? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rionews.com.ua/analytics/all/now/n13332125638>

784. Статистика. Статистика зовнішнього сектору. Грошові перекази. Обсяги приватних грошових переказів в Україну за офіційними каналами надходження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2

785. Держдума Росії підтримала законопроект про заборону грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://dt.ua/ECONOMICS/derzhduma-rosiyi-pidtrimala-zakonoproekt-pro-zaboronu-groshovih-perekaziv-v-ukrayinu-234222_.html

786. Топалов М., Попадюк Ф. Кому буде боляче: що необхідно знати про нові санкції проти Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/10/18/608293>

787. Про застосування санкцій до платіжних організацій міжнародних платіжних систем, створених резидентами Російської Федерації [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=38218261&cat_id=41688680

788. Белокриницький А. Майним «Карбованець» для пополнения мобильного счета [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://itc.ua/blogs/maunim-karbovanets-dlya-popolneniya-mobilnogo-scheta/>

789. Скрипин В. С начала года криптовалюта «Карбованець» подорожала почти в 70 раз, превысив отметку в \$1 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://itc.ua/news/s-nachala-goda-kriptovalyuta-karbovanets-podorozhala-pochti-v-70-raz-prevyisiv-otmetku-v-1/>

790. Karbo. Decentralized Medium of Exchange [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://karbo.io/>

791. Украинская криптовалюта Karbo вошла в топ-10 мировых [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ru/news/-/426751/ukrainskaya-kriptovalyuta-karbo-voshla-v-top-10-mirovyh-infografika>

792. Дайнеко А. Сколько украинцы платят за Bitcoin и как его используют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://strana.ua/articles/analysis/64162-skolko-ukraincy-vykladyvayut-za-bitcoin-i-kak-ego-ispolzuyut.html>

793. В Украине появился первый банкомат по обмену криптовалюты биткойна на национальную валюту гривню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/235257-v-ukraine-poyavilsya-pervyj-bankomat-po-obmenu-kriptovalyuty-bitkojna-na-nacionalnuyu-valyutu-grivnyu-foto>

794. Власюк О.С. Фінансова система інформаційної економіки // Стратегічна панорама. – 2017. – № 2. – с. 9-16.

795. В Україні стартувало відкрите тестування системи криптоматів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pogliad.ua/news/money/v-ukrayini-startovalo-vidkrite-testuvannya-sistemi-kriptomativ-342890>

796. Биткоин24 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bitcoin24.com.ua/?gclid=CMCZz4anotYCFU3gGQod_DIN2g

797. Мониторинг биткоин обменников [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://coinmonitor.io/ru/?utm_source=facebook&utm_medium=cpc&utm_campaign=pokaz_po_minibaze_email_lookalike

798. Exchangers monitoring. We monitor, you get verified cryptocurrencies exchange services with best prices and lowest commissions [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://coinmonitor.io>

799. Романова М. Где взять биткоин и что с ним делать. Главные схемы заработка на криптовалюте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://strana.ua/articles/109655-kak-kupit-bitkoin-i-hde-vzjat-rukovodstvo-kak-zarabotat-na-kriptovaljute.html>

800. Все, что нужно знать о биткоине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.slovoidilo.ua/2017/03/29/infografika/obshhestvo/vse-chto-nuzhno-znat-bitkoine>

801. Биткоиновая лихорадка. Силовики ловят криптовалюту, а депутаты – скупают [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rian.com.ua/analytics/20170816/1026802526.html>

802. Пузырь или золото? Биткоин-лихорадка в Украине – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/business/financial/3869445-puzyr-yly-zoloto-bytkoyn-lykhoradka-v-ukrayne>

803. В Інституті електрозварювання ім.Патона виявили незаконну фабрику Bitcoin [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.finance.ua/ua/news/-/408246/v-instytuti-elektrozvaryuvannya-impatona-vyuvavuly-nezakonnu-fabryku-bitcoin>

804. В правительстве обсудили места размещения центров по добыче криптовалюты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rbc.ru/technology_and_media/10/08/2017/598ad1909a79476bbc6c5f96

805. Урядовий комітет під головуванням Степана Кубіва доручив внести майнінг до Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e2fbaac5-fc2f-47c9-8aa3-4650683469eb&title=UriadoviiKomitetPidGolovuvanniamStepanaKubivaDoruchiVnestiMainingDoKlasifikatoraVidivEkonomichnoiDiialnosti-kved->

806. Карпенко О. В Украине впервые официально продали квартиру за криптовалюту [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ain.ua/2017/09/26/kvartiru-za-ethereum>

807. Peter Grant. An Entire Real Estate Deal Takes Place Online, Using Cryptocurrency Technology [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.wsj.com/articles/an-entire-real-estate-deal-takes-place-online-using-cryptocurrency-technology-1506462545>

808. Bitcoin в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.embassyofbitcoin.com/service-and-items-for-bitcoin-in-ukraine>

809. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608

810. Лист НБУ № 29-208/72889 від 8 грудня 2014 р. «Щодо віднесення операцій з віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14>

811. Bitcoin и другие криптовалюты незаконны в Украине – глава совета НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.nv.ua/finance/bitcoin-i-drugie-kriptovaljuty-nezakonny-v-ukraine-glava-soveta-nbu-859089.html>

812. Рада з фінансової стабільності обговорила співпрацю Уряду і НБУ та відзначила необхідність якнайшвидшого визначення правового статусу Bitcoin й інших криптовалют в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=54615341&cat_id=55838

813. Криптовалюти в Україні мають отримати правовий статус [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://finpost.com.ua/news/5558>

814. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59735329&cat_id=55838

815. Коментар прес-служби Національного банку України щодо запровадження власної криптовалюти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine>

816. Cashless economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30432161>

817. Cashless economy. К чему стремится НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/economics/2016/6/13/opinion/48612.htm>

818. НБУ готовится к легализации криптовалют [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finance.liga.net/cryptoeconomics/novosti/nbu-gotovitsya-k-legalizatsii-kriptovalyut>

819. Лист НБУ № 40-0006/16290 від 22.03.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/lb18067.html

820. Бринченко А. Министерство экономического развития Украины легализирует криптовалюты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bitbetnews.com/novosti/ministerstvo-jekonomicheskogo-razvitija-ukrainy-legaliziruet-kriptovaljuty.html>

821. Конференція «Правові аспекти криптовалюти в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advisortax.org/?p=4697>

822. Законопроект о криптовалютах: майнеров могут освободить от налогов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.segodnya.ua/economics/enews/zakonoproekt-o-kriptovalyutah-maynerov-mogut-osvobodit-ot-nalogov-1069917.html>

823. Парламенту пропонують регламентувати оподаткування на ринку криптовалют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finpost.com.ua/news/9895>

824. Recent Developments in P2P lending research [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=85982473>

825. Кредитори на P2P-платформах можуть ухвалювати нераціональні рішення – відкритий дослідницький семінар [Електронний ресурс] – Режим

доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85778752&cat_id=55838

826. Національний банк ініціює врегулювання питання P2P кредитування [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=30375585

827. P2P-кредитование в мире будет расти на 53% в год — прогноз [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://psm7.com/news/P2P-kreditovanie-v-mire-budet-rasti-na-53-v-god-prognoz.html>

828. Стогней А., Киракасянц А. Новые ростовщики: стоит ли вкладывать деньги в сервисы взаимных кредитов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rbc.ru/money/07/06/2016/575704d19a79473ea7a4a786>

829. Заруцька О. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку P2P-кредитування: проблеми та перспективи / О. П. Заруцька, А. О. Синюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 11(1). – с. 118-123.

830. В мире стремительно растут объемы P2P-кредитования - исследование [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dengi.ua/finance/288043-V-mire-stremitel-no-rastut-ob-emy-P2P-kreditovaniya---issledovanie>

831. Бабушкин П. Черный квадрат заемщика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finance.rambler.ru/news/2015-09-02/chernyi-kvadrat-zaemshchika/>

832. Францева В. Финансовые компании передают клиентов друг другу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://finance.rambler.ru/news/2015-08-27/finansovye-kompanii-peredaiut-klientov>

833. Манжула К. P2P-кредитование: как дать или взять в долг в интернете? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rb.ru/news/P2P-kreditovanie>

834. Биткоин-платформа P2P-кредитования Bitbond привлекла \$ 1,2 миллионов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.news/biznes/bitcoin-platforma-P2P-bitbond-privlekla-1-2-millionov>

835. Bitcoin P2P Lending Platform Bitbond Raises \$1.2 Million in Equity Funding [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ccn.com/bitcoin-P2P-lending-platform-bitbond-raises-1-2-million-in-equity-funding>

836. Salt — криптовалюта и площадка для выдачи кредитов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tutdenegki.com/salt>

837. Блокчейн-платформа для P2P-кредитования Loanbit позволяет существенно упростить получение и выдачу кредита [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://investfuture.ru/news/id/blokcheyn-platforma-dlya-P2P-kreditovaniya-loanbit-pozvolyaet-sushchestvenno-uprostit-poluchenie-i-vydachu-kredita>

838. НБУ хочет узаконить P2P кредитование в Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://personalbanker.com.ua/nbu/1200-nbu-khochet-uzakonit-P2P-kreditovanie-v-ukraine>

839. Національний банк ініціює врегулювання питання P2P кредитування [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=30375585

840. В Украине увеличилось P2P-кредитование [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/2016/12/15/25135868>

841. Украинские предприниматели запускают в Малайзии платформу P2P-кредитования. Почему не в Украине? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://startup.ua/news/ukrainskie-startapery-zapuskayut-v-malayzii-platformu-P2P-kreditovaniya-pochemu-ne-v-ukraine.html>

842. Небанковское онлайн кредитование в Украине. Независимое исследования ниши онлайн займов, предоставляемых небанковскими учреждениями в Украине. Украина, Киев, 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://trustedshops.ua/wp-content/uploads/2015/04/trustedshops-credit-research-out-003.pdf>. - с. 7-9.

843. Цивільний Кодекс України (чинна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

844. Закон України «Про захист прав споживачів» № 1023-ХІІ від 12.05.1991р. (чинна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

845. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-ІІІ від 12.07.2001р. (чинна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

846. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення» № 1702-VІІ від 14.10.2014р. (чинна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

847. Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VІ від 01.06.2010р. (чинна редакція) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

848. Небанковское онлайн кредитование в Украине. Независимое исследования ниши онлайн займов, предоставляемых небанковскими учреждениями в Украине. Украина, Киев, 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://trustedshops.ua/wp-content/uploads/2015/04/trustedshops-credit-research-out-003.pdf>. - с. 7-9.

849. Закон України № 1736-VІІІ від 15.11.2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1736-19>

850. Постанова Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

851. Заруцька О. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку Р2Р-кредитування: проблеми та перспективи / О. П. Заруцька, А. О. Синюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 11(1). – с. 118-123.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.1

Учасники Національної платіжної системи «Простір» станом на 01.01.2019 р.

№ з/п	Назва учасника	Свідоцтво про членство та надання ліцензії	Функції	Примітка
	Національний банк України	-	емітент/еквайр	Власник НПС "ПРОСТІР"
1	АТ "Мегабанк"	146 від 24.01.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
2	АТ "Банк "Грант"	2 від 15.06.2008	емітент/еквайр	
3	"Полікомбанк"	136 від 16.11.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
4	Акціонерний банк "Південний"	144 від 26.12.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
5	АТ "КІБ"	157 від 20.04.2017	емітент/еквайр	
6	АТ "Перший Інвестиційний Банк"	175 від 25.06.2018	емітент/еквайр	
7	ПАТ АКБ "Львів"	138 від 18.11.2016	емітент/еквайр	
8	АТ "Юнекс банк"	161 від 30.05.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
9	АБ "Укргазбанк"	132 від 07.10.2016	емітент/еквайр МПП	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
10	АТ "Банк Кредит Дніпро"	147 від 24.01.2017	емітент/еквайр МПП	
11	АТ "КРЕДИТВЕСТ БАНК"	54 від 02.07.2007	емітент/еквайр	
12	ПАТ "КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК"	169 від 29.12.2017	емітент	
13	ПАТ "ОКСІ БАНК"	56 від 19.05.2009	емітент/еквайр	
14	АТ "МегаБанк"	165 від 11.07.2017	емітент/еквайр	
15	ПАТ "КРЕДОБАНК"	172 від 27.03.2018	емітент/еквайр	
16	ПАТ "Банк інвестицій та заощаджень"	142 від 13.12.2016	еквайр	
17	АТ "Укрексімбанк"	149 від 21.02.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
18	АТ "Ощадбанк"	159 від 04.05.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
19	АТ "Айбокс Банк"	73 від 12.10.2011	емітент/еквайр	
20	АТ "РАДАБАНК"	168 від 23.11.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
21	ПАТ "ЄВРОПРОМБАНК"	81 від 21.02.2013	емітент	
22	ПАТ "МІБ"	150 від 27.02.2017	емітент/еквайр	
23	АТ "Комінвестбанк"	182 від 01.11.2018	емітент/еквайр	
24	АТ КБ "ПРИВАТБАНК"	170 від 11.01.2018	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"

Закінчення табл. А.1.1.

№ з/п	Назва учасника	Свідоцтво про членство та надання ліцензії	Функції	Примітка
25	АТ "ОТП Банк"	152 від 02.03.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
26	АТ "Райффайзен банк Аваль"	134 від 17.10.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
27	АТ "Таскомбанк"	148 від 02.02.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
28	АТ "СКАЙ БАНК"	163 від 20.06.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
29	АТ "АКБ "КОНКОРД"	158 від 26.04.2017	емітент/еквайр	
30	ПАТ "Банк Восток"	130 від 26.09.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
31	АТ "СБЕРБАНК"	140 від 07.12.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
32	ПАТ "КБ "ГЛОБУС"	137 від 16.11.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
33	АТ "УКРСОЦБАНК"	151 від 27.02.2017	емітент/еквайр	
34	АТ "УКРБУДІНВЕСТБАНК"	141 від 07.12.2016	емітент/еквайр	
35	ПУМБ	162 від 20.06.2017	еквайр/процесинговий центр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
36	АТ "ПРАВЕКС БАНК"	173 від 14.05.2018	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
37	АТ "АЛЬПАРИ БАНК"	174 від 17.05.2018	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
38	АТ "БАНК СІЧ"	131 від 05.10.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
39	ПАТ "Фамільний"	133 від 07.10.2016	емітент/еквайр	
40	АТ "АЛЬФА-БАНК"	143 від 22.12.2016	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
41	АТ "РВС БАНК"	153 від 12.04.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
42	АТ "БАНК АЛЬЯНС"	154 від 14.04.2017	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
43	АТ "Кристалбанк"	166 від 02.08.2017	емітент/еквайр	
44	ПАТ "МТБ БАНК"	171 від 21.03.2018	емітент/еквайр	Підключений до НПС "ПРОСТІР"
45	ПАТ "Укрпошта"	176 від 03.07.2018	Еквайр	
46	АКБ "ІНДУСТРІАЛБАНК"	177 від 25.07.2018	емітент/еквайр	
47	АТ "АЛЬТБАНК"	178 від 16.08.2018	емітент/еквайр	
48	АТ АКБ "Траст-капітал"	179 від 18.09.2018	емітент/еквайр	
49	ПАТ "БАНК ПОРТАЛ"	180 від 01.10.2018	емітент/еквайр	
50	АТ "Полтава-банк"	181 від 01.11.2018	емітент/еквайр	

Джерело: дані НБУ

Додаток Б

Таблиця Б.1.1.

Небанківські установи, які працюють в НПС «Простір» станом на 01.01.2019 р.

№ п/п	Назва установи	Місцезнаходження установи	Функції установи
1	ТОВ СНВФ "Аргус"	вул. Ромена Роллана, 12, м. Харків, 61058	Банківський процесинговий центр
2	АТ "УКРКАРТ"	вул. Ордаша, буд. 19, с. Безпечна, Сквирський район, Київська область, Україна, 09025	Незалежний процесинговий центр, інформаційний еквайр
3	ПрАТ "Український процесинговий центр"	Пр-кт Степана Бандери, 9, корпус 5А, п/с №65 Київ, 04073	незалежний процесинговий центр
4	ПАТ "УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВА МЕРЕЖА"	вул. Північно-Сирецька, 1-3, м. Київ, 04136	незалежний процесинговий центр
5	ТОВ "ТАС Лінк"	пр. Перемоги, м. Київ, 6503062	незалежний процесинговий центр
6	ТОВ "ІЗІ СОФТ"	вул. Межигірська, 82А, корп. Б, оф.312-А, 04080, Київ	незалежний процесинговий центр
7	Державна фіскальна служба України	Львівська площа,8, м. Київ-53, 04655	учасник з особливим статусом
8	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	б-р Т.Шевченка 33-б, м. Київ, 01032	учасник з особливим статусом
9	ТОВ "Агенція технічна "ЛОГОС"	вул. Б. Хмельницького, б. 106, м. Львів, 79024,	інформаційний еквайр
10	ТОВ "ІКС-ТЕХНО"	вул. Маршала Гречко, 7, м. Київ, Україна, 04136	інформаційний еквайр
11	ТОВ "ГЕРА-СЕРВІС"	вул. Стеценко, 19, корп. 68, м. Київ, 04128	інформаційний еквайр
12	ТОВ-Фірма "Радіо"	вул. Збишко, 7, м. Вінниця, 21016	інформаційний еквайр
13	ТОВ "ФІСКАЛЬНІ СИСТЕМИ"	вул. Зоологічна, б. 4-А, офіс 139, м. Київ, 04119	інформаційний еквайр
14	ТОВ "Система ТРЕЙД"	03124, Україна, Київ, вул. Вацлава Гавела, 4 info@systemgroup.com.ua	інформаційний еквайр
15	Державне підприємство "Український державний науково – дослідний інститут технологій товарно – грошового обігу, фінансових і фондових ринків "УКРЕЛЕКОН"	вул. Довженка, 3, м. Київ, 03680	Інформаційний еквайр

Джерело: дані НБУ

Додаток В

Таблиця В.1.1.

Небанківські фінансові установи, яким Національним банком України видано ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків станом на 01.01.2019 р.

№ з/п	Дата видачі ліцензії	Номер ліцензії	Найменування небанківської фінансової установи, якій видано ліцензію
1	02.04.2013	1	ТОВ "ГлобалМані"
2	11.11.2013	3	ТОВ "УНІВЕРСАЛЬНІ ПЛАТІЖНІ РІШЕННЯ"
3	25.11.2013	4	ПрАТ "ЗАПОРІЖЗВ'ЯЗОКСЕРВІС"
4	29.11.2013	5	ТОВ "УКРФІНСТАНДАРТ"
5	11.02.2014	6	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ПЛАТІЖНИЙ ЦЕНТР"
6	12.03.2014	7	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ФЕНІКС"
7	27.05.2014	9	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ВАП-КАПІТАЛ"
	30.11.2016	9/1*	
8	04.06.2014	10	ТОВ "Є-ПЕЙ"
9	04.06.2014	11	ТОВ "ПОСТ ФІНАНС"
	17.10.2014	11/1*	
10	03.07.2014	13	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "СУЧАСНІ РОЗРАХУНКОВІ СИСТЕМИ"
11	08.08.2014	14	ПрАТ "ФК "СУЧАСНІ КРЕДИТНІ ТЕХНОЛОГІЇ"
12	08.09.2014	15	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ МБК"
13	08.09.2014	16	ТОВ "МСБ ФІНАНС"
14	16.09.2014	17	ТОВ "ПЕРША УКРАЇНСЬКА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА"
	22.04.2015	17/1*	
15	17.10.2014	19	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "КОНТРАКТОВИЙ ДІМ"
16	17.10.2014	20	ТОВ "ЦЕНТР ІНТЕРНЕТ ПЛАТЕЖІВ"
17	20.11.2014	21	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ЕЛАСНС"
18	20.11.2014	22	ТОВ "ФІНТЕКО"
19	16.12.2014	23	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "№ 1"
20	29.12.2014	24	ТОВ "НСП"
21	12.01.2015	25	ТОВ "ТРИОЛАН.МАНІ"
22	16.04.2015	26	ТОВ "ЄВРОПЕЙСЬКА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА"
	18.12.2015	26/1*	
23	23.04.2015	27	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ АБСОЛЮТ ФІНАНС"
24	22.06.2015	28	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "АБЕКОР"
25	23.10.2015	29	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "СИСТЕМА"
26	09.12.2015	30	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ ЮАПЕЙ"
27	09.12.2015	31	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ ЛЕОГЕЙМІНГ ПЕЙ"
28	21.12.2015	32	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ГЕРЦ"
29	22.12.2015	33	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ АКТИНІЯ"
30	30.12.2015	34	ТОВ "СВІФТ ГАРАНТ"
	26.07.2016	34/1*	

№ з/п	Дата видачі ліцензії	Номер ліцензії	Найменування небанківської фінансової установи, якій видано ліцензію
31	31.12.2015	35	ТОВ ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ВЕЙ ФОР ПЕЙ"
32	18.01.2016	36	ТОВ "ФК "ТАНДЕМ-ФІНАНС"
	05.07.2017	36/1*	
33	29.01.2016	37	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ФІНЕКСПРЕС"
34	29.01.2016	38	ТОВ "МІРА ФІНАНС"
	07.11.2016	38/1*	
35	29.01.2016	39	ТОВ "УКРАЇНСЬКА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА"
36	22.03.2016	40	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "КРЕДИТОР ХХІ"
37	18.04.2016	41	ТОВ "ДАЙМОНД ПЕЙ"
38	29.04.2016	42	ТОВ "ФОРТЕКС-ФІНАНС"
39	18.05.2016	43	ТОВ "ЕЛЕКТРУМ ПЕЙМЕНТ СИСТЕМ"
40	06.06.2016	44	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "ПОЛУКС"
41	10.06.2016	45	ТОВ "СТАРМАНІ"
42	01.07.2016	46	ТОВ "СМАРТ ФІНЕКСПЕРТ"
43	21.07.2016	47	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ ПАРТНЕР"
44	05.12.2016	48	ТОВ "ФІНАНСОВА ГАРАНТІЯ"
45	05.12.2016	49	ТОВ "КЕПІТАЛ БІЗНЕС ГРУП"
	06.06.2017	49/1*	
46	05.12.2016	50	ТОВ "ПЕЙРАН"
47	05.12.2016	51	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "АРТУА"
48	05.12.2016	52	ТОВ "ФЛАЙ МАНІ"
49	05.12.2016	53	ПрАТ "УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВА ГРУПА"
50	05.12.2016	54	ТОВ "АДЕМІО"
	06.06.2017	54/1*	
51	07.04.2017	55	ТОВ "ФК "АП.МІ ФІНАНС"
52	17.05.2017	56	ТОВ "БІЗНЕС РІТЕЙЛ ГРУП"
53	17.05.2017	57	ТОВ "ФК "ЄВРОПОШТА"
54	05.07.2017	59	ТОВ "ФК МАГНАТ"
55	05.07.2017	60	ТОВ "ФК "ОКТАВА ФІНАНС"
56	19.07.2017	61	ТОВ "ФК "МУНІЦИПАЛЬНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ"
57	14.09.2017	62	ТОВ "ФК "ХАНТЕР"
58	19.09.2017	63	ТОВ "ФК "САН-РАЙЗ ФІНАНС"
59	17.04.2018	64	АТ "УКРПОШТА"
	05.02.2019	64/1	
60	26.04.2018	65	ПАТ "ФК "АВЕРС №1"
61	04.10.2018	66	ТОВ "ПЕЙСЕЛЛ"
62	06.11.2018	67	ТОВ "ФК "ПРОФІНЕФ"

*- переоформлення ліцензії у зв'язку із зміною місцезнаходження небанківської фінансової установи (підпункт "б" пункту 1.11 Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків) Джерело: дані НБУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
До Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції,
серія ДК № 2205 від 02.06.2005 р.

Підписано до друку _____
Зам. __ Обл.-вид. арк. __ Друк. арк. __ Тираж 300 прим.
Формат 60x84 1/16. Друкарня НУОУ ім. Івана Черняхівського
